

«جوڭگو سەرخىل ژۇرناللار سېپى» دىكى نەشرىي تەپكار
 入造《中国期刊方阵》的刊物
 «شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن نەشرىي تەپكار
 荣获《新疆期刊奖》的刊物

مۇتەپەككۇر ئەدىب، ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيەت - تارىخ ئالىمى،
 پروفېسسور ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن (1933 - 1995) نى ياد ئېتىمىز

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

6

2010

新疆文化

ISSN 1008-6498

9 771008 649003

ھۈيسەن ھۈيلىرىگە مائىتتا ھۈرەك

— ئىككىنچى نۆۋەتلىك شىنجاڭ كۇچا خەلق ناخشىلىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدىن كۆرۈنۈشلەر

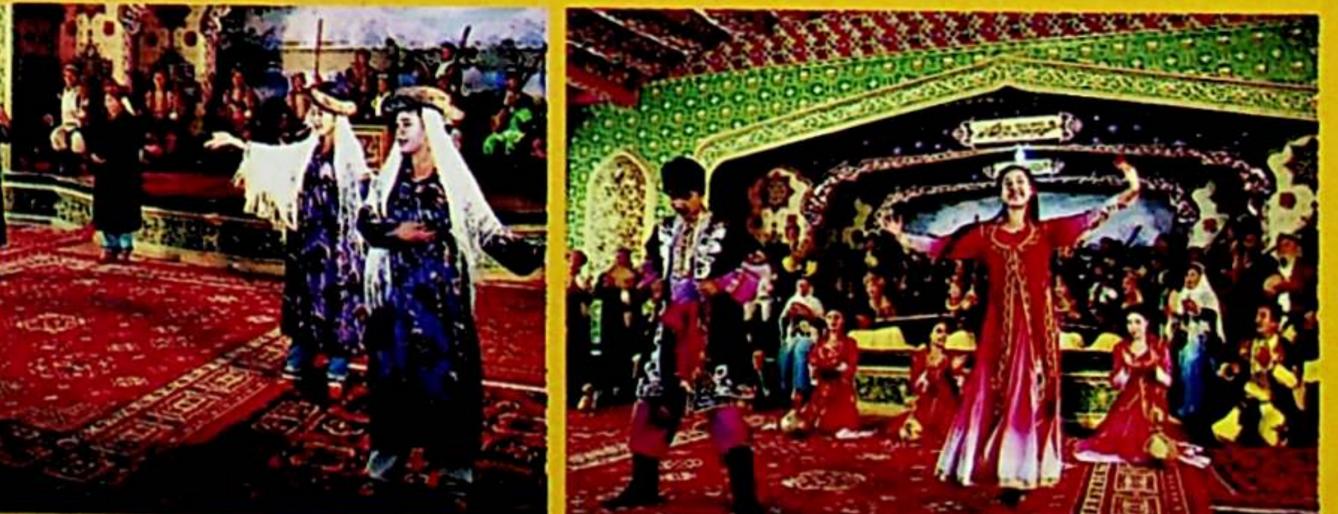

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەت تەتقىقات ئورنى، غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قوغداش، تەتقىق قىلىش مەركىزى بىلەن كۇچا ناھىيەلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىرلىكتە 10- ئۆكتەبىردىن 12- ئۆكتەبىرگىچە ئىككىنچى نۆۋەتلىك شىنجاڭ كۇچا خەلق ناخشىلىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئۆتكۈزدى.

بۇ قېتىمقى يىغىنغا شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت - سەنئەت ساھەسىدىكى تەتقىقاتچى، ئەدىب، كومپوزىتور، ناخشىچى، ئۇسسۇلچىلاردىن بولۇپ 100دىن ئارتۇق كىشى قاتناشتى ھەمدە كۇچا خەلق ناخشىلىرىنىڭ تارىخى، بەدىئىي قىممىتى، مۇزىكىلىق قۇرۇلمىسى ۋە كۇچا خەلق ناخشىلىرىنىڭ دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كېلىشىگە تۈرتكە بولغان شەخسلەر ھەققىدىكى تەتقىقات مەزمۇن قىلىنغان 37 پارچە ئىلمىي ماقالە چوڭ يىغىن ۋە گۇرۇپپا مۇزاكىرە يىغىنىغا قاتناشتۇرۇلدى. يىغىن داۋامىدا گۇچانلىك تەرەققىياتى، مەدەنىيەت - سەنئەت ئەھۋالى، قەدىمكى ۋە يېقىنقى زاماندىكى ئىزنالىرى كۆزدىن كەچۈرۈش ۋە ئېكىسكۇرسىيە قىلىش شەكىللىرى ئارقىلىق تونۇشتۇرۇلدى. يىغىن باشتىن - ئاخىر قىزغىن ۋە ئىلمىي پوزىتسىيەدە ئىنتايىن ياخشى ئېچىلدى. مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئىسمائىل تىلىۋالدى، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن باشلىقى تۆمۈر داۋامەت قاتارلىق رەھبەرلەر، شىنجاڭدىكى بىر قىسىم كەسىپداش ئورۇنلار ۋە كەسىپداشلار تەبرىك خېتى ۋە تەبرىك تېلېفونلىرى ئارقىلىق يىغىننىڭ مۇۋەپپەقىيىتىگە ھەممى تىلەكلىرىنى بىلدۈرۈشتى.

— ئۆز خەۋىرىمىز

ئۆمەر مۇھەممەتئىمىن، يەن كۈنلەر فوتوسى

● شونارمىز: خەلقچىللىق، ئىلمىيلىك، ئاممىبايلىق، ئوقۇشچانلىق ●

بۇ سانددا

«ئۆزۈڭنى تونۇ!»

سىز ۋە تەنپەرۋەرلەر ئۈچۈن ..... جۈرئەت دۆلەت 2

لوگىكىلىق ئايرىش تەپەككۈرنىڭ جېنى ..... ئابلەت مۇھەممەت 10

سەھرادىكى ھېكايىلەر

ئايرىمخانىدىكى لەتپە ..... (ھېكايە) ..... ئابدۇرەھمان ئەزىز ئوغلى 18

غايىب بولغان چىپار كېسەك ..... «» ..... تۇرسۇن مەھمۇت 25

مۇڭداشقىلى مەن كەلدىم

سىزنى سۆيۈپ قويايچۇ، دادا ..... خەدىجە شەمشىدىن 33

ئائىلە مەدەنىيىتى ۋە پەرزەنت تەربىيەسى ..... مۇھەممەت ئىبراھىم ھونبەگ 36

ئوبزورچىلار مۇنبىرى

چاغداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا تەنقىد قاتمىللىقى ..... ئابدۇقادىر جالالىدىن 43

ئەدىبلەر نېمە ئۈچۈن پۇشايمان قىلىدۇ ..... يالقۇن روزى 51

تەپەككۈر كۆزى

تەپەككۈر دۇردانىلىرى ..... مەمتەجان ئابلا (ئەلىپدا) قاتارلىقلار 56

تەرجىمە كۆزىكى

«تىلماچىلار چايخانىسى» دىكى پاراڭلار ..... ئابدۇجەپپار ھامىدىن قاتارلىقلار تەرجىمىسى 61

بىلگىنىڭنى ئەلدىن ئايىما

«ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى» قاچان، قانداق قۇرۇلغان ..... يالقۇن روزى 72

بۇ ساننىڭ ئىجرائىيە مەسئۇل مۇھەررىرى ۋە تېخنىداكتورى: بەگمەت يۈسۈپ

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

(59 - يىل نەشرى)

قوش ئايلىق ئۈنۈم بېرىش
ئەدەبىي ژۇرنال
2010 - يىل 6 - سان
(ئومۇمىي 306 - سان)

باش مۇھەررىر (قوشۇمچە):
زۇنۇن باقى

(ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ
باشقارما باشلىقى دەرىجىلىك مەمۇرى)

دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل
ئىجرائىيە مۇئاۋىن باش
مۇھەررىر:
قۇربان مامۇت
(ئالىي مۇھەررىر)

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر،
تەھرىر بۆلۈم مۇدىرى:
بەگمەت يۈسۈپ
(كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

تەكلىپلىك گۈزەل سەنئەت
لايىھەلىگۈچى:
نۇر مۇھەممەت ئۆمەر ئۇچقۇن
(ئەدەبىيات ماگىستىرى)

سىز ۋە تەنپەرۋەرلىك

جۇرئەت دۆلەت

قەلبىدە ئۆزىلا ھېس قىلالايدىغان بىر تۇيغۇ شەكىللىنىپ بولغان بولۇشى مۇمكىن. ئوقۇرمەنلەرنىڭ قەلبىدىكى شۇ تۇيغۇسى بىلەن تۆۋەندىكى قۇرلاردا ماڭا ھەمراھ بولۇشنى ئۈمىد قىلىمەن.

قېنى، بىز گېپىمىزنى مۇنداق بىر مىسالدىن باشلايلى: بەلكىم سىز دائىم تەنتەربىيە قانالىرىدىن مەلۇم بىر خىل توپ مۇسابىقىسىنى (مەيلى ئۇ ۋاسكىتبول ياكى پۇتبول مۇسابىقىسى بولسۇن) كۆرۈشكە قىزىقسىڭىز، ئۇنىڭدىكى مەلۇم كوماندىنى ئالاھىدە ياخشى كۆرۈشىڭىز، ھەمىشە شۇ كوماندىنىڭ يېڭىشىنى ئارزۇ قىلىشىڭىز مۇمكىن. مەيلى سىزنىڭ ئۇ كوماندىنى ياخشى كۆرۈشىڭىزنىڭ دەرىجىسى قانچىلىك بولسۇن، بۇ ھېچ بولمىغاندا سىزنىڭ ئاشۇ كوماندىنىڭ مەستانىسى ئىكەنلىكىڭىزنى بىلدۈرىدۇ.

كوماندىنى ياخشى كۆرۈش، قوللاش دەرىجىسىگە ئاساسەن مەن توپخۇمارلىرىنى تۆۋەندىكىدەك تۆت دەرىجىگە ئايرىپ چىقتىم. بەلكىم ئۆزىڭىزنى مۇشۇ تۆت دەرىجىنىڭ بىرىدىن تاپالىشىڭىز مۇمكىن. مەن بۇنى تۆۋەن دەرىجىدىن يۇقىرى دەرىجىگە قاراپ

ۋە تەنپەرۋەرلىك ئەزەلدىن تەكىتلىنىپ كېلىۋاتقان مۇھىم تېما، چۈنكى ۋە تەنپەرۋەرلىك ھەققىدە تەربىيە ئالمىغان، ئاڭلىمىغان ئادەم جەمئىيىتىمىزدە يوق دېيەرلىك. يەنىلىدىن تارتىپ باشلانغۇچ، ئوتتۇرا، ئالىي مەكتەپ، ئىدارە - ئورگان، كارخانا - زاۋۇتلاردا بولسۇن چوڭ - كىچىك، قېرى - ياش بارلىق جۇڭگو پۇقراسى بۇ خىل تەربىيەدىن مۇستەسنا ئەمەس.

ئەمما ھەقىقىي ۋە تەنپەرۋەر زادى قانداق؟ ياكى قانداق ئادەم ھەقىقىي ۋە تەنپەرۋەر؟ بۇنى بەزى ئالاھىدە پەيتلەردە بىلگىلى بولسا كېرەك.

«ۋە تەنپەرۋەرلىك» دېگەن ئۇقۇم ئوخشىمىغان ئادەملەرگە نىسبەتەن ئوخشىمىغان ئۇقۇملارنى بېرىشى مۇمكىن. شۇڭلاشقا مەن بۇ يەردە ۋە تەنپەرۋەرلىكنىڭ نەزەرىيەۋى ئېنىقلىمىلىرىنى كەلتۈرۈپ ئولتۇرمايمەن. مېنىڭچە، ھەر بىر ئوقۇرمەن «ۋە تەنپەرۋەرلىك» دېگەن سۆزنى ئاڭلىغان ھەمدە بۇنىڭغا قارىتا ئۇلارنىڭ

«ئۆزۈڭنى تونۇ!»

تزدىم. **A دەرىجە.** بۇ، توپخۇمارلىقنىڭ ئەڭ تۆۋەن دەرىجىسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىپادىلىرى تۆۋەندىكىچە: مۇسابىقىلەرنى بەك كۆپ كۆرۈپ كەتمەيدۇ. (پەقەت تۆت يىلدا بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلىدىغان دۇنيا لەۋھە تالىشىش پۈتۈل مۇسابىقىلىرى) دېگەندەك داغدۇغىلىق مۇسابىقىلەرنىڭ ھەل قىلغۇچ مۇسابىقىلىرىنى كۆرۈپ قويدۇ، خالاس. ئۆزى تۇرۇشلۇق شەھەرلەردە ئۆتكۈزۈلگەن خېلىلا چوڭ مۇسابىقىلەرگەمۇ ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ كەتمەيدۇ. پەقەت دوستلارنىڭ زورى بىلەن بەزىدە بېرىپ قويدۇ (دوستلار سېپىدىن چۈشۈپ قېلىشىنى خالىمايدۇ). تېلېۋىزور ياكى گېزىتلەردىن مۇسابىقە خەۋەرلىرى ئۈدۈل كېلىپ قالسا كۆرىدۇ. ئەمما ئاتاين ئىزدەپ كۆرمەيدۇ، قاچان، قايسى كوماندىلارنىڭ مۇسابىقىسى بولىدۇ، دېگەنلەرنى سۈرۈشتۈرۈپ يۈرمەيدۇ. ياخشى كۆرىدىغان كوماندىنىڭ ئەھۋالىغا يېقىندىن كۆڭۈل بۆلۈپ، كوماندىدىكى ئۆزگىرىشكە دىققەت قىلىپ يۈرمەيدۇ. ھەتتا ئۆزىنىڭ قايسى كوماندىنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنىمۇ بىلمەسلىكى مۇمكىن.

بۇنىڭغا قاراپ ئۇنى توپخۇمار دېگىلى بولمايدىكەن دېيىشىڭىز مۇمكىن. ئەمما دوستلىرى بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ مەلۇم مۇسابىقىنى كۆرگەندە سەن قايسى كوماندىغا تۇرسەن دېگەندىلا ئاندىن بىر كوماندىنى تاللايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئېڭىدا تولىمۇ ئاجىز بولسىمۇ باشقىلار سورىسا دەپ بەرگۈدەك دەرىجىدىكى مەلۇم بىر كوماندىنىڭ ئورنى بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن تېلېۋىزوردا ئەگەر ئۈدۈل كېلىپ قالسا، ئاۋۋال مەزكۇر كوماندىغا دىققەت چۈشىدۇ ۋە شۇ كوماندىنىڭ يېڭىشىنى ئاز-تولا ئۈمىد قىلىدۇ. يېڭىلىپ قالسا بەك ئاھ ئۇرۇپ، ئەپسۇسلىنىپ كەتمەيدۇ. ئۇ ھەتتا ياخشى كۆرىدىغان كوماندىسىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىنى، مىسالەن: ماھىرلار ياكى تىرىپىرلارنىڭ ئىسمى دېگەنلەرنىمۇ ئېنىق بىلمەيدۇ. دوستلىرىنىڭ توپ ھەققىدىكى پاراڭلىرىغا بەك قىزىقىپ كەتمەيدۇ. دېمەك، بۇ توپخۇمارلىقنىڭ ئەڭ تۆۋەن دەرىجىسى.

B دەرىجە. بۇ، **A** دەرىجىدىن سەل كۈچلۈك، ئۆزىنى خېلىلا ئېنىق ھالدا مەلۇم بىر كوماندىغا تەۋە دەپ بىلىدۇ. ئەگەر گېزىت، تېلېۋىزورلاردا تەنتەربىيە

خەۋەرلىرىنى كۆرۈپ قالسا دىققەتتى ئاۋۋال ياخشى كۆرىدىغان كوماندا ھەققىدىكى خەۋەرگە چۈشىدۇ. بۇ كوماندىنىڭ غەلبىسىدىن خۇش بولۇپ، مەغلۇبىيىتىدىن ئەپسۇسلىنىدۇ. ئەمما بۇ خىل ھېسسىيات ئۇنىڭ باشقا ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىشى بىلەن تەڭ ئۈتۈلىدۇ. ئۇنىڭغا پەقەت مۇسابىقىنىڭ نەتىجىسىنى بىلگەن ۋاقىتتا سەل تەسىر قىلىدۇ. دوستلىرى، خىزمەتداشلىرى بىلەن بولغان توپ مۇسابىقىسى ھەققىدىكى پاراڭلاردا بەك تەشەببۇسكار بولۇپ كەتمەيدۇ، ئەمما مەلۇم پىكىرلەرنى قاتناشتۇراالايدۇ. ئەگەر ئالاھىدە مۇھىم ھەل قىلغۇچ مۇسابىقىلەر بولۇپ قالسا ياكى ئۆزى قىزىققان كوماندىنىڭ مەلۇم بىر تارىخى كۈشەندىسى (رىقابەتچىسى) بىلەن ئويناش نۆۋىتى كېلىپ قالسا كۆرىدۇ. ئەمما، شەخسىي ئىشى چىقىپ قالسا كۆرۈشتىن ۋاز كېچىپ نەتىجىسىنى تەنتەربىيە خەۋەرلىرى ياكى باشقىلاردىن سوراپ بىلىۋالىدۇ.

ياخشى كۆرىدىغان كوماندا تىرىپىرنىڭ ئىسمى ۋە كوماندىدىكى مەلۇم ئالاھىدە بىر-ئىككى ماھىرنىڭ ئىسمىنى بىلىدۇ. كوماندىنىڭ نەتىجىسى ياخشى بولسا خۇش بولىدۇ، ياخشى بولماي قالسىمۇ بەك ئەپسۇسلىنىپ كەتمەيدۇ. ئۆيىدە خوتۇنى ۋە بالىلىرى بىلەن مۇسابىقە كۆرۈش ئۈچۈن تېلېۋىزورنى تالىشىپ كەتمەيدۇ، ئاساسەن خوتۇنى ۋە بالىلىرىغا يول قويۇپ ئۆتۈنۈپ بېرىدۇ. ناۋادا يېرىم كېچىدە قويۇلىدىغان مۇسابىقە بولۇپ قالسا كۆپىنچە ھالدا ئۆزى يالغۇز كۆرۈپ كەتمەيدۇ. ناۋادا دوستلىرى بىلەن بىرگە بولسا بىر كېچىلىك ئۇيقۇدىن ۋاز كېچىپ تۈنەپ كۆرۈشى مۇمكىن. كوماندىنىڭ تور بەتلىرىگە ئانچە-مۇنچە چىقىپ قويدۇ، ئەمما ئاتايتەن باھا يېزىپ يۈرمەيدۇ. (قىسقىسى كوماندىلارنىڭ كەلگۈسى تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلۈپ كەتمەيدۇ.) ئەگەر مەزكۇر كوماندا ئۇدا مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىسا يۈز ئۆرۈشمۇ مۇمكىن.

C دەرىجە. بۇ دەرىجىدىكى توپخۇمارلىرىنىڭ ياخشى كۆرىدىغان ئېنىق كوماندىسى بولىدۇ. يەنى شەخسىي ئىشلىرىنى كەينىگە قويۇپ بولسىمۇ ئۆز كوماندىسىنىڭ مۇسابىقىسىنى ئۆتكۈزۈۋەتمەي دېگۈدەك كۆرىدۇ. ھەقىقەتەن بەزىدە جىددىي ئىشى چىقىپ قېلىپ (دوختۇرخانىغا بارىدىغان، يىغىنغا قاتنىشىدىغان

دېگەندەك) كۆرەلمەي قالسىمۇ مۇسابىقە نەتىجىسىنى دەرھال سۈرۈشتە قىلىدۇ. ياخشى كۆرىدىغان كوماندىسىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى، مىسالەن، كوماندىنىڭ يېقىنقى يىللاردىكى نەتىجىسى، كوماندا ئەزالىرىنىڭ ئىسمى، دۆلەت تەۋەلىكى، يېقىندا كىملىرىنىڭ يېڭىدىن كېلىپ، كىملىرىنىڭ كەتكەنلىكىنى بىلىپ تۇرىدۇ. ئەگەر تورغا چىقىپ قالسا، ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ياكى كەسىپكە مۇناسىۋەتلىك تېما خەۋەرلىرىنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن تەنتەربىيە خەۋەرلىرىنى كۆرىدۇ، بەزىدە باھا سۆزىمۇ قالدۇرۇپ قويدۇ. بەزى ھەل قىلغۇچ مۇسابىقىلەرنى تۈنەپ بولسىمۇ كۆرىدۇ. خوتۇنى ۋە بالىلىرى بىلەن تېلېۋىزور تالىشىدۇ، دوستلىرى، خىزمەتداشلىرى بىلەن مۇسابىقە ھەققىدىكى پاراڭلارنى قىلىشقا ئامراق. ياخشى كۆرىدىغان كوماندىسىنىڭ قاچان، قايسى كوماندا بىلەن مۇسابىقىسى بارلىقىنى دائىم سۈرۈشتۈرۈپ تۇرىدۇ. مەزكۇر كوماندىسىنىڭ غەلبە، مەغلۇبىيىتى ئۇنىڭ كەيپىياتىغا خېلىلا تەسىر قىلىدۇ. بەزىدە ئاتايتەن ۋاقىت ئاجرىتىپ دوستلىرى بىلەن جەم بولۇپ مۇسابىقە كۆرىدۇ. ئەگەر توپخۇمارلار ئۈيۈشمىسىنىڭ پائالىيەتلىرى بولۇپ قالسا بۇنداق ئۈيۈشمىلەرگە ئەزا بولىدۇ.

D دەرىجە. بۇ، ئەڭ يۇقىرى دەرىجە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

بۇ دەرىجىدە، توپخۇمارلار ئاساسەن دېگۈدەك ياخشى كۆرىدىغان كوماندىسىنىڭ مەستانىسىغا ئايلىنىپ قالىدۇ. ئۇ ئۆزى قىزىققان كوماندىنىڭلا ئەمەس، باشقا كوماندىلارنىڭ مۇسابىقىسىنىمۇ ئۆتكۈزۈۋەتمەي كۆرۈشكە تىرىشىدۇ. ياخشى كۆرىدىغان كوماندىسىنىڭ بارلىق ئەھۋالى ئۇنىڭغا بەش قولىدەك ئايان. ئۇ ھەر ۋاقىت ياخشى كۆرىدىغان كوماندا ھەققىدىكى خەۋەرلەرگە دىققەت قىلىپ تۇرىدۇ. شۇ كوماندىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى بىلىپلا قالماستىن، بەلكى، ئۇنىڭ تارىختىكى نەتىجىلىرى، مەزكۇر كوماندىدا توپ ئوينىغان ئىلگىرىكى توپچىلار (ماھىرلار) ئۇلارنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى، تىرىپىلار ۋە ئۇلارنىڭ ھازىرقى كوماندىدا ئىكەنلىكى قاتارلىقلارنىمۇ بىلىدۇ. ھازىرقى مۇسابىقە بىلەن ئىلگىرىكى مۇسابىقىلەرنى سېلىشتۇرۇپ كۆرەلەيدۇ. مىسالەن: بىرەر توپ چۈشسە بۇ پالانى

يىلدىكى پالانى كوماندا بىلەن بولغان مۇسابىقىدە پالانى ئۇرغان توپقا ئوخشىدى، دەپ ئەسلىيەلەيدۇ. ئىنتېرنېت تورغا چىقىپ قالسا ئاۋۋال تەنتەربىيە خەۋەرلىرىنى كۆرىدۇ. بەزى مەشھۇر تەنتەربىيە مۇنبەرلىرىگە ئەزا بولىدۇ. يازمىلارغا ئىنكاس يېزىپلا قالماي، ئۆزىمۇ يېڭى يازما يوللايدۇ. ئەگەر ئىشخانىسىدا ئىنتېرنېت تورى بولسا دائىم مۇنبەرگە كىرگەن ھالەتتە بولىدۇ. ئىنكاسلارغا ئىزچىل دىققەت قىلىپ تۇرىدۇ. ئۇ ياخشى كۆرىدىغان كوماندىسىنىڭ ئەھۋالىنى شۇنچىلىك ئېنىق بىلىدۇكى، كوماندا ئەزالىرىنىڭ ماۋاسى، سالامەتلىك ئەھۋالى، يېشى، ئۇرغان توپى ياكى مۇناسىۋەتلىك سانلىق مەلۇماتلارنى ھەتتا ئۇنىڭ خۇسۇسىي تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك ئىشلار: خوتۇنى ياكى لايىقىنىڭ ئىسمى، ئۇنىڭ نېمە ئىش قىلىدىغانلىقى، لايىقىنىڭ ئىلگىرىكى ياكى ھازىرقى سەتچىلىكلىرى، ئىككىسىنىڭ ئالدىنقى ھەپتە قايسى ئاشخانىدا بىللە تاماق يېگەنلىكى... دېگەندەك ئۇششاق ئۇچۇرلارنىمۇ، قايسى ماھىرنىڭ قايسى مەھسۇلاتىنىڭ ئېلانغا چىققانلىقىمۇ ئىزچىل دىققەت قىلىپ تۇرىدۇ. ئۇ، ئۈيۈشما پائالىيەتلىرىگە ئاكتىپ قاتنىشىپلا قالماستىن بەلكى شۇ پائالىيەتلەرنى تەشكىللەشكەمۇ ئاكتىپ قاتنىشىدۇ. كوماندا ياكى كوماندىغا مۇناسىۋەتلىك ئىشلار ئۇنىڭ تۇرمۇشىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ كەتكەن بولىدۇ. ياخشى كۆرىدىغان كوماندىسىنىڭ نەتىجىسى مەيلى ياخشى، ياكى ناچار بولسۇن ئىزچىل شۇ كوماندىنى قوللايدۇ. ئۇ كوماندىنىڭ «ئوتىدا كۆيۈپ، سۈيىدە ئاقالايدۇ».

ئادەتتە، مۇسابىقە ھەققىدىكى پاراڭلار ئۇنى ھاياجانلاندىرىدۇ. ئۇ ھەممە ئادەمنىڭ توپ مۇسابىقىسىگە ئۆزىدەك قىزىقىشىنى، ئۆزىنىڭ پاراڭلىرىغا ئورتاقلىشىشىنى ئۈمىد قىلىدۇ. ئەلۋەتتە بۇ دەرىجىدىكىلەرنىڭ ئىپادىسىنى يەنىمۇ تەپسىلىي يېزىش تامامەن مۇمكىن. ئەمما بۇ بىزنىڭ باش تېمىمىز ئەمەس، ئۇنى پەقەت مىسال ئۈچۈنلا تىلغا ئالدۇق. سىزدە چوقۇم بىر سوئال پەيدا بولغان بولۇشى مۇمكىن.

بۇ گەپلەرنىڭ ۋە تەنپەرۋەرلىك بىلەن نېمە ئالاقىسى بار؟

ئەگەر سىز ئۆزىڭىزنى يۇقىرىقى مىسالدىكى

ئىش - پائالىيەت ۋە سۆز - ھەرىكەتلىرىدە تۈرلۈك شەكىل ئارقىلىق ھەر ۋاقىت ئىپادىلەپ تۇرۇشى مۇمكىن.

مىسالدىن، 1870 - يىلىدىكى پىرۇسىيە - فىرانسىيە ئۇرۇشىدا، فىرانسىيەنىڭ مۇنقەرز بولۇشى جاكارلانغاندىن كېيىن فىرانسىيەلىك 40 ياشلىق بىر دوختۇرنىڭ بىر كېچىدىلا چىچى ئاقىرىپ كەتكەن. ئالىملار بۇنى تەتقىق قىلىپ مىللەت، ۋەتەن ئۈچۈن قايغۇرۇپ شۇنداق بولغان دېگەن يەكۈننى چىقارغان. بەلكىم يەنە بىر قىسىم فىرانسىيەلىكلەر ۋەتەن، مىللىتى مۇنقەرز بولغاندا چىچى ئاقىرىپ كەتكەن دوختۇردەك ۋەتەن، مىللىتنىڭ قايغۇسىنى يەۋاتقان بولسا، يەنە بىر قىسىم فىرانسىيەلىكلەر گېرمانلارنىڭ غەلبىسىنى تەنتەنە قىلىپ، رومكا سوقۇشتۇرۇپ كۆڭلىنى ئېچىۋاتقان بولۇشى مۇمكىن. ياپونلار جۇڭگونى مۇنقەرز قىلغاندىمۇ، ۋەتەننى مۇنقەرز قىلىپ، خوتۇن - بالىلىرىنى دەپسەندە قىلغان ئالۋاستىلارغىمۇ گۈلچەمبىرەك تەقدىم قىلغان مۇناپىقلار كۈرمىگەنلا چىققان ئىدى.

دېمەكچىمىزكى، ۋەتەنپەرۋەرلىك قەغەزىدىكى شوئارلا ئەمەس، بەزىدە كۆرۈنۈش جەھەتتە باشقىلارنى دائىم ۋەتەنپەرۋەر بولۇشقا ئۈندەيدىغانلار، ۋەتەن ھەققىدە گەپ ساتىدىغانلارنىڭ ئۆزى ساتقىن چىقىپ قېلىشى، يەنە بەزىدە كۈنبويى لاغايلاپ يۈرىدىغان، باشقىلارنىڭ كۆزىگە سىغمايدىغان، ئاسمانغا پىچاق ئاتىدىغانلار ۋاقتى كەلگەندە ۋەتەن ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلىغان قەھرىمان بولۇپ كېتىشى مۇمكىن. بۇنداق مىساللارنى ھەر قايسى دۆلەتلەر تارىخىدىن كۆپلەپ ئۇچرىتالايمىز. گەرچە ھازىر ئىيتىقىمىزدەك ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ دەرىجە پەرقىنى ئۇنداق روشەن ئايرىش بەكلا نىسپىي ئىش بولسىمۇ، شۇنىسى ئېنىقكى، جەمئىيەتتە ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەت، پوزىتسىيە جەھەتتە بىر - بىرىدىن پەرقلىنىدىغان قاتلاملار مۇقەررەر مەۋجۇتتۇر.

بەزىلەر خۇددى A دەرىجىدىكى توپخۇمار ئۆزىنى تەۋە ھېسابلايدىغان كوماندىنىڭ ئىشلىرىغا بەك ئېرەن قىلىپ كەتمىگەندەك، ۋەتەننىڭ ئىشلىرىغا بەك كۆڭۈل بۆلۈپ كەتمەيدۇ. تېخىمۇ ئېنىقراق دېگەندە، ۋەتەننىڭ قايسى دېگەن سوئالغا توغرا جاۋاب بېرەلسىمۇ، ۋەتەن ئۇقۇمى ئۇنداق كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىدا، تەپەككۈرىدا

توپخۇمارنىڭ ئورنىغا، ياخشى كۆرىدىغان كوماندىگىزنى ۋەتەننىڭ ئورنىغا قويسىڭىزلا مېنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىم ئۆزلۈكىدىن ئايدان بولىدۇ.

دېمەك، توپخۇمارنىڭ كوماندىسىغا بولغان مۇھەببەتتەمۇ يۇقىرى - تۆۋەن تۆت دەرىجىگە بۆلۈنگەندەك، ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەتتەمۇ - يەنى ۋەتەنپەرۋەرلىكمۇ ئوخشىمىغان دەرىجىلەرگە بۆلۈنىدۇ. ئوخشىمايدىغان يېرى، ھەممە ئادەم چوقۇم توپخۇمار ئەمەس. بۇ تۆت دەرىجىنىڭ ھېچقايسىسىغا تەۋە ئەمەس كىشىلەرمۇ خېلى بار. كىشىلەردىن سەن قايسى كوماندىنى ياخشى كۆرىسەن دېسە «تاڭ» دەيدىغانلار جىق چىقىدۇ. ئەمما ۋەتەننىڭ قايسى دېسە ھەممىسى جاۋاب بېرەلەيدۇ. ھەممە ئادەم مەلۇم ۋەتەنگە تەۋە بولىدۇ، مەلۇم ۋەتەندە ياشايدۇ. شۇڭا ۋەتەن بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتە مۇقەررەر مەلۇم ئورۇن بولىدۇ، يەرشارىدىلا ياشايدىكەن، كىشى خالىسۇن ياكى خالىمىسۇن ئۇ چوقۇم مەلۇم قوۋمغا، مەلۇم ۋەتەنگە تەۋە بولىدۇ. ھېچقانداق ئادەمنىڭ بۇ كاتېگورىيەدىن قېچىپ قۇتۇلۇشى مۇمكىن ئەمەس. ۋەتەنپەرۋەرلىك دېمەك ئەمەلىيەتتە ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەتنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلىدۇر. شۇنىسى ئايدىڭكى، مۇھەببەتتەمۇ ئىنساندا بولىدىغان تۈرلۈك ھېسسىيات، تۇيغۇغا ئوخشاش كۈچلۈك ياكى ئاجىز بولىدۇ.

ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ دەرىجىلىرىنى توپخۇمارلارنىڭ دەرىجىلىرىنى ئايرىغاندەك ئۇنداق ئېنىق ئايرىپ، پەرقلىنىدۇرۇش سەل ئەپسىز. يەنە كېلىپ زامانىۋى ئۇسكۈنىلەر ئارقىلىق ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ دەرىجە پەرقىنى تېپىپ چىققىلى بولمايدۇ. بىر ئادەمنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىكىنى تاكى ئۇنى ئىسپاتلايدىغان، نامايان قىلىدىغان پەيت، سورۇن كەلمىگۈچە بىلىش قىيىن، ئەلۋەتتە. ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ ھەر قايسى دەۋردىكى ئىپادىسى ئوخشاش بولمايدۇ. ئەگەر شۇ كىشىنىڭ ۋۇجۇدىدا ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ كىچىكىنە ئېلىمېنتى بولسىلا، ۋەتەن مۇھەببەتكە ئەڭ موھتاج بولىدىغان ئۇرۇش دەۋرىدە پىداكارلىق بىلەن ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەتنى ئىپادىلىشى، ھېچ بولمىغاندا سۈكۈت ئىچىدە پىداكارلارغا مەدەت بېرىشى، ئامانلىق تىلىشى مۇمكىن. تىنچ دەۋرلەردە بولسا ئۆزىنىڭ ۋەتەن ۋە مىللەتكە بولغان مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنى كۈندىلىك

مەۋجۇت بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ ھاياتى، خىزمىتى، ئۆگىنىشى دېگەندەك پائالىيەتلىرىگە ھېچقانداق تەسىر كۆرسىتىلمەيدۇ. بۇنداق ئادەملەر ۋەتەننىڭ تارىخىنى ئومۇمەن بىلىپ كەتمەيدۇ. ئۆتمۈشىگە قىزىقمايدۇ، ياكى بىلدى دېگەندىمۇ تارىختىكى بەزى ئىنتايىن ئالاھىدە ۋەقەلەرنى چالا- بۇلا بىلىشى مۇمكىن. باشقىلار ۋەتەنگە ئائىت بەزى تەپسىلاتلارنى سوراپ قالسا چوقۇم بەكلا تاققا- تۇققا گەپ قىلىدۇ.

ئۇلار كۈندىلىك تۇرمۇشىدا خىزمىتى، ئائىلىسى ۋە بەزى ئىجتىمائىي چەمبىرەكلەرنىلا ئوربىتا قىلىپ ياشايدۇ. تېلېۋىزور، گېزىتلەردىن دۆلىتىگە مۇناسىۋەتلىك ئالاھىدە چوڭ خەۋەر بولمىسا باشقا ئادەتتىكى نورمال خەۋەرگە دىققەت قىلمايدۇ. ئاشۇ ئالاھىدە خەۋەرگە دىققەت قىلدى، دېگەن تەقدىردىمۇ چوقۇم بىردەمدىلا كاللىسىدىن چىقىرىپ تاشلايدۇ. گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە مۇنداق بىر مىسالنى قىستۇرۇشنى زۆرۈر تاپتىم. ياپونىيەلىك بىر ئايال ئوقۇتقۇچى بولۇپ، ئۇ بىزگە ياپون تىلى دەرسى بېرەتتى. بىراق ئۇ مېنىڭ نەزىرىمدە بىر تىل ئوقۇتقۇچىسى بولۇپلا قالماستىن، ئۇستا بىر رەسسام، تارىخچى، ئانتىروپولوگ ئىدى. ئۇ ئۆز دۆلىتىنىڭ ئۆتمۈشى، ھازىرقى مەدەنىيىتىگە ناھايىتى پىششىق بولۇپ، ۋەتەننىڭ تاغ- دەريالىرى، مىللىتىنىڭ تۇرمۇشى، ئۆرپ- ئادەتلىرى دېگەنلەرنى شۇنداق تەپسىلىي تونۇشتۇرۇپ بېرەلەيتتى. بەزىدە ئارىلاپ- ئارىلاپ ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆرپ- ئادەت جەھەتتىكى سېلىشتۇرما مىساللىرى ۋە تەڭرى تېغى، تارىم دەرياسى دېگەندەك تاغ- دەريالار توغرىسىدىكى ساۋات خاراكتېرلىك سوئاللارنى سورىغاندا بولسا تولىمۇ جىمىپ قېلىشاتتۇق.

ئۇ ھەر كۈنى دەرسكە كىرگەندە دۆلىتىدە بولۇۋاتقان كۈندىلىك ئۆزگىرىش، سىياسىي سەھنىدىكى يېڭى ۋەقەلەردىن بىزنى خەۋەردار قىلاتتى. ئۇ باشقا بىر ئەلدە تۇرۇپمۇ دۆلىتىنىڭ كۈندىلىك خەۋەرلىرىنى ئىنتېرنېت تورى ئارقىلىق كۆرۈپ ئۈلگۈرەتتى. ئۇ ھەر كۈنى كەچ چوقۇم دۆلىتىگە مۇناسىۋەتلىك خەۋەرنى ئىنتېرنېت تورىدىن كۆرۈشنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇۋالغانلىقىنى، بۇ ھەقتىكى خەۋەرلەرنى كۆرمىسە كۆڭلىنىڭ ئارام تاپمايدىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرەتتى.

بىز گەرچە شىنجاڭدىكى ھەر قايسى ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدىن كەلگەن ئوخشىمىغان كەسىپتىكى تىل ئۆگىنىش كۇرسانتلىرى بولساقمۇ، دۆلىتىمىز ياكى رايونىمىزدا بولۇۋاتقان ئۆزگىرىشلەر، يېڭى ئۇچۇر، خەۋەرلەر دېگەندەكلەردىن خېلىلا خەۋەرسىز ئىدۇق. يەنە كېلىپ مەخسۇس ئىنتېرنېت تورى ئارقىلىق رايونىمىزدىكى ئۆزگىرىشلەرگە ئومۇمىي مەۋقەدە كۆڭۈل بۆلۈپ دىققەت نەزىرىنى سالىدىغانلار يوق دېيەرلىك ئىدى. بىراق ئۆز مەنپەئەتىگە بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك ئائىلە تۇرمۇشى، خىزمىتى توغرىسىدا كۈندە نەچچە قېتىملاپ تېلېفوندا سۆزلىشەتتى، بەش مىنۇت ۋاقىت چىقىرىپ ئىنتېرنېت تورىدىن رايونىمىزدىكى يېڭى ئىش، يېڭى ئەھۋاللار توغرىسىدىكى خەۋەرلەرنى ئەسلا كۆرۈپ قويمىتتى. لېكىن، ئۆز مەكتىپى، ئىدارىسى، ئىشخانىسىدىكى باشلىقنىڭ ئالمىشىشى، ئۆزىنىڭ ئۇنۋان ئىشىنىڭ ھەل بولغان- بولمىغانلىقى، ئۆستۈرۈلىدىغانلار قاتارىدا ئۆز ئىسمىنىڭ بار- يوقلۇقى دېگەندەكلەردىن ھەر كۈنى خەۋەر تېپىپ تۇراتتى.

بۇ ھالەتلەرنى ئويلىغىنىمدا بەزىلەرنىڭ دەريا بىلەن كارى يوق، ئۆز ئۆيىنىڭ ئالدىدىكى ئېرىقنى چىپىش بىلەن ئالدىراش يۈرگىنىدەك مەنزىرە كۆز ئالدىمغا كەلدى. راستىنى ئېيتقاندا، بىزنىڭ يۇقىرىقى ھالىتىمىزلا ئۆزىمىزنىڭ A دەرىجىگە تەۋە توپخۇمار ئىكەنلىكىمىزنى كۆرسىتىپ بېرەتتى. بۇ دەرىجىدىكىلەر ۋەتەننىڭ ئۇتۇقلىرى ئۈچۈن پەخىرلىنىپ شادلىنىشى، شۇنداقلا ئۇنىڭغا كەلگەن بەزى ئوڭۇشسىزلىقلار ئۈچۈن قايغۇرۇشىمۇ ئىنتايىن تۇتۇق بولىدۇ. تەۋەلىك مۇناسىۋىتى تولىمۇ غۇۋا.

بۇ خىل كىشىلەر تاكى ۋەتەن بەكلا چوڭ خەتەرگە دۇچ كەلسە، بۇ خەتەر ئۇنىڭ شەخسىي مەنپەئەتى ئۈچۈنمۇ تەھدىت شەكىللەندۈرەلمىسە، ئاندىن ۋەتەنپەرۋەرلىك ھېسسىياتى ئويغىنىشى مۇمكىن.

مۇنداق بىر كىنو ئېسىمدە، ياپونىيەلىككە چاكار بولۇپ يۈرگەن جۇڭگولۇق بىر ساتقۇن ئىزچىل ئۇلارنىڭ كەتمىنى چىپىپ، خىزمەت كۆرسىتىپ كەلگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ياپون ئوفىتسېرنىڭ كۆزى تۇيۇقسىز ئۇنىڭ ئايالىغا چۈشۈپ قالىدۇ ۋە ئورۇنسىز تەلەپ قويدۇ. زورلۇق قىلىدۇ. ئۇ، دۈشمىنى ھەقىقىي تونۇپ يەتكەندە كېچىككەنلىكىنى ھېس

قىلىدۇ، ئۆكۈنىدۇ. ئاخىرى تىغ كۆتۈرۈپ ئايالنى قوغداش يولىدا جېنىدىن ئايرىلىدۇ.

دېمەك، بۇنداق كىشىلەر ۋەتەنگە پايدىلىق ئىش قىلىپ بېرەلمەكتەنمۇ زىيانلىق ئىش قىلمىسىلا خوش بولۇشقا تېگىشلىك. ئۇلار بالىلىرى مەيلى نېمە كەسىپتە ئوقۇسا ئوقۇپ، جېنىنى باقالغۇدەك ئىش تاپالمىسىلا كۈپايلىنىدۇ. بالىلىرىنىڭ ۋەتەن - مىللەت ئۈچۈن ياراملىق ئادەملەردىن بولۇشى كالىسىغا قىلچىلىكمۇ كىرىپ چىقمايدۇ.

يەنە بەزى ئادەملەر بار، ئۇلارنىڭ ۋەتەن ئېڭى چۈشەنچىسى خېلىلا روشەن. ۋەتەنگە بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك ئىشلارغا خېلىلا كۆڭۈل بۆلىدۇ. مىسالەن: ھازىرقىدەك يەرشارى خاراكتېرلىك پۇل مۇئامىلە كىرىزىسى بولۇپ قالسا، بۇنىڭ مېنىڭ ۋەتەنمگە تەسىرى قانداق بولار دېگەننى ئويلايدۇ (ئەمما يۇقىرىقى كىشىلەر ئويلاپمۇ قويمىدۇ). بۇلار ۋەتەننىڭ تارىخىدىكى مۇھىم ۋەقە، مەشھۇر تارىخىي شەخس دېگەنلەرنى بەك تەپسىلىي بىلىپ كەتمىسىمۇ، ئەمما كالىسىدا ئۇلار ھەققىدە مۇئەييەن تەسىر ئىزنا بار. مىسالەن، خۇڭ شىۋۇچۈەن، قۇتلۇق شەۋقى دېگەنلەرنى بىلمىسىمۇ، سۇن جۇڭشەن، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، جىڭدە يېغىلىقى، جياۋۇ ئۇرۇشى دېگەنلەرنى ئېنىق ئەسكە ئالالمىسىمۇ، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى، ئەپيۈن ئۇرۇشى دېگەنلەرنى بىلىدۇ. بۇنداق كىشىلەر گەرچە توپ مەستانىسى بولمىسىمۇ دۆلەت كوماندىسى قاتناشقان مۇسابىقىلەرنى ئىمكانىيىتى، ۋاقتى يار بەرسىلا كۆرىدۇ. غەلبە - مەغلۇبىيەتتىن ھاياجانلىنىدۇ. بۇ خىل كىشىلەر يەنە خەلقئارا مەسىلىلەرگە خېلى قىزىقىدۇ. خەۋەرلەرنى كۆرۈپ تۇرىدۇ. دۇنيادىكى ئۆزگىرىشلەردىن خەۋەردار بولۇپ تۇرۇشنى، بۇ مەسىلىلەر ئۈستىدە باشقىلار بىلەن پاراڭلىشىشنى ياخشى كۆرىدۇ. شۇنداقلا يەنە ئۆز دۆلىتىدىكى ھەر قايسى ساھەدىكى مەشھۇرلارنى ئاساسەن بىلىدۇ. مەشھۇر زىيالىيلەرنىڭ ئەسەر، ماقالىلىرى ئۇچراپلا قالسا ئوقۇپ چىقىدۇ، ئۇلارنى ياخشى كۆرىدۇ. ئۇلار ھەققىدىكى مۇھىمراق ئىش - ۋەقەلەرنى ئائىلىسىدىكىلەرگە بەزىدە سۆزلەپ بېرىدۇ. ۋەھالەنكى، بۇ خىل كىشىلەرگە نىسبەتەن ۋەتەننى سۆيۈش، ۋەتەنگە پايدىلىق ئىش قىلىش يەنىلا مەكتەپلەردىكى

دەرستىن سىرت پائالىيەتلەردەك قوشۇمچە ئىش. بۇ يەنىلا ئۇلارنىڭ ھايات كۈنتەرتىپىدە ئالدىنقى قاتارغا تىزىلالمىغان. خۇسۇسىي تۇرمۇش، شەخسىي مەنىپەئەت يەنىلا ئۇلارنىڭ ھايات مەركىزى. ئۇلار ئۈچۈن ۋەتەننى سۆيۈش، ۋەتەن ئۈچۈن ئاز - تولا ئىش قىلىش ناۋادا ئاز - تولا جاپا مۇشەققەتلىك بولۇپ قالسا، مەلۇم بەدەل تەلپ قىلىپ قالسا (مەيلى ماددىي ياكى مەنىۋى) ئۇلار ئىككىلىنىدۇ، چۈنكى بۇنداق بەدەللەرگە نىسبەتەن ئۇلاردا پۇختا ئىدىيەۋى تەييارلىق بولمايدۇ.

يەنە بىر تۈركۈم كىشى بار. ئۇلارغا نىسبەتەن ۋەتەن ئۇلارنىڭ بارلىقى. گەرچە ئۇلارنىڭمۇ شەخسىي تۇرمۇشى، ئائىلە، بالىلىرى بولسىمۇ، ۋەتەننى ئەڭ ئالدىنقى ئورۇنغا قويدۇ. ئۇلار ۋەتەننى مەركەز قىلىپ تۇرۇپ ئۆزلىرىنىڭ ھايات پىلانىنى تۈزىدۇ. باشقا ئىشلىرىنى شۇنىڭغا ئاساسەن ئورۇنلاشتۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىمۇ ۋەتەنپەرۋەرلىكىنىڭ بىۋاسىتە تەسىرى ئاستىدا بولىدۇ. مەيلى چوڭ بولسۇن، مەيلى كىچىك بولسۇن داۋاملىق ۋەتەن ئۈچۈن ئەھمىيەتلىك ئىشلارنى قىلىشتىن ھۇزۇرلىنىدۇ. شۇنداق ئىشلارنى ئىزدەپ يۈرۈپ قىلىدۇ. بۇلارنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىكى مەلۇم بىر تاشقى تۈرتكىنىڭ كۈچى بىلەن ئەمەس، ئۇنىڭ ئىچكى ھېسسىياتىنىڭ ئۇرغۇپ - قايناپ چىقىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. ۋەتەننى سۆيۈش ئۇلارغا نىسبەتەن ۋەزىپە ئەمەس، بەلكى، مۇقەددەس بۇرچتۇر. ئۇلار ۋەتەن ھەققىدىكى ئۇچۇرلار، خەۋەرلەرگە ئالاھىدە قىزىقىپلا قالماي بۇ خىل خەۋەر - ئۇچۇرلارنى مەخسۇس يىغىدۇ، توپلايدۇ. سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەتكە مۇناسىۋەتلىك زۇرئاللارغا مەخسۇس مۇشتەرى بولىدۇ. ئىزچىل كۆرۈپ تۇرىدۇ. بۇ ساھەدىكى يازغۇچىلارنىڭ ھازىرقى، ئىلگىرىكى ئەسەرلىرىنى (ئېلان قىلدۇرغان كىتابلارنى) بىلىدۇ. دۆلىتى ۋە ۋەتەنداشلىرىنىڭ قولغا كەلتۈرگەن ئالاھىدە مۇۋەپپەقىيەتلىرىدىن كۈچلۈك ھاياجانلىنىدۇ. ھاياجاندىن كۆزىگە ياش ئالىدۇ. ۋەتەننى مەيلى كۈچلۈك ياكى ئاجىز، باي ياكى نامرات بولسۇن، خەلقنىڭ نۇرغۇن ئىللەت ۋە ئاجىزلىقى بولسىمۇ، ھەرگىزمۇ ئۇلاردىن يۈز ئۆرمىيىدۇ. ئۇلارنى يەنىلا ياخشى كۆرىدۇ. بالىلىرىغا بولغان ۋەتەن تەربىيەسىنى قاتتىق چىڭ تۇتىدۇ. ئۇلارنىڭ كەلگۈسىدە ھەم جېنىنى

سۆيگەنلىك بولىدۇ. بىلىشىڭىز، ئاددىي ئىشلارنى قىلىش بىلەنمۇ ۋەتەننى سۆيگىلى بولىدۇ. ئۆزىنى ئاددىي ئىشلارنى قىلىش ئارقىلىق ۋەتەننى سۆيۈشكە ئادەتلەندۈرۈلگەن ئادەم ھەرگىزمۇ چوڭ ئىشلار ئارقىلىق سۆيەلمەيدۇ. كۈندىلىك ھايات كۈنتەرتىپىدىن ۋەتەنگە ئازراق ئورۇن بېرەلمىگەن ئادەمنى قانداقمۇ ۋەتەنپەرۋەر دېگىلى بولىدۇ؟ سىز توپ ئويناش، كىنو كۆرۈش، رەسىم سىزىش، ناخشا ئاڭلاش دېگەنلەرگە قىزىقسىڭىزمۇ، قىزىقسىڭىزمۇ بولىدۇ. ھەتتا مەلۇم ئادەمنى ياخشى كۆرسىڭىزمۇ، كۆرمىسىڭىزمۇ بۇنىڭ كارايتى چاغلىق. بۇلار ئالدىدا سىز مۇھەببىتىڭىزنى قانداق بېكىتىشكە ھوقۇقلۇق. ئەمما، سىز ۋەتەننىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئېتىراپ قىلىشىڭىزلا، ھەققانىيەت نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا سىزدە ۋەتەننى سۆيۈش، سۆيۈمەسلىك ئەركىنلىكى بولمايدۇ، بۇ يەردە پەقەت ئۇنى سۆيۈشتىن ئىبارەت بىرلا يول بار. ۋەتەننى سۆيۈمەسلىككە ھېچقانداق باھانە كېرەك ئەمەس، ئۇنىڭ بىز ئۈچۈن «ۋەتەن» ئىكەنلىكىنىڭ ئۆزىلا كۇپايە، ئەمدى ئۆزىڭىزدىن سوراپ بېقىڭ: سىز زادى ۋەتەنپەرۋەرمۇ؟

ۋەتەنپەرۋەرلىك تارىخىلىققا ئىگە بولۇپ، ئوخشاش بولمىغان تارىخىي شارائىت ۋە مەدەنىيەت مۇھىتىدا بارلىققا كەلگەن ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ مەزمۇنىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. مەسىلەن، يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاب دەۋرىدە ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ كونكرېت ئىپادىسى «ئۈچ چوڭ تاغ»نى ئاغدۇرۇپ يېڭى جۇڭگو قۇرۇش بولسا، ھازىرقى باسقۇچتا سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلاش، يەنى تېخىمۇ كونكرېتلاشتۇرغاندا، ئۇرۇش دەۋرىدە ۋەتەن ئۈچۈن ئۆز ھاياتىنى تەقدىم قىلىشقا ھەر ۋاقىت تەييار تۇرۇش، تىنچلىق دەۋرىدە ئۆزىنىڭ ئىدىيە، سۆز - ھەرىكىتىدە مەسئۇلىيەت ۋە مەجبۇرىيىتىنى ھەرۋاقىت ئادا قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى، ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەمەلىيەتتە شۇ دۆلەت خەلقىنىڭ ئۆز ۋەتىنى، مىللىتى، ئىرقى، مەدەنىيىتىگە بولغان چوڭقۇر ھېسسىياتىنى كۆرسىتىدۇ. مەيلى سىز چەت ئەلدە بولۇڭ، جۇڭگودا بولۇڭ، ئاق تەنلىك بولۇڭ، قاراتەنلىك بولۇڭ، باي بولۇڭ، نامرات بولۇڭ، ئەر بولۇڭ، ئايال بولۇڭ، سىز ھامان بىر

ياخشى باقالايدىغان ھەم ۋەتەنگە پايدىلىق زۆرۈر بولغان كەسىپلەردە ئوقۇشنى ئۈمىد قىلىدۇ ھەم شۇنداق قىلىشقا ئەمەلىي ھەرىكىتى بىلەن ئۇرۇنىدۇ. بۇلاردا ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ بەزى مۇقەررەر بەدەل - قۇربانلىقلىرىغا نىسبەتەن ھەم مەلۇم دەرىجىدە تەييارلىقى بولىدۇ. ناۋادا شۇنداق ۋاقىتلار كېلىپ قالسا، بەك چۆچۈپ، ئالاقزادە بولۇپ كەتمەيدۇ...

ئەگەر كىشىلەرنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىپادىلىرىنى سۆزلىگىلى تۇرساق گەپ ئۇزىراپ كېتىشى مۇمكىن. بىز پەقەت مۇشۇ بايانلاردىن ئۆزىمىزنىڭ ۋەتەننى زادى قانچىلىك دەرىجىدە سۆيىدىغانلىقىمىزغا ئېنىق دىياگنوز قويايساقلا بولىدۇ. ھېچكىم ئۆزىنى مەن ۋەتەننى سۆيۈمەيمەن دېمەيدۇ. ئەمما، ۋەتەن سىزدىن زادى نېمىلەرنى كۈتىدۇ؟ ۋەتەن ئۈچۈن سەن زادى نېمە ئىش قىلىپ بېرەلەيسەن دېگەن سوئالغا نىسبەتەن، گەرچە مەلۇم دەقىقىلەرنىڭ كىشىلەر ۋۇجۇدىدا يوشۇرۇنۇپ ياتقان ۋەتەنپەرۋەرلىك ھېسسىياتىنى قوزغىتىشى ئۈچۈن ئالاھىدە تەسىرى بولسىمۇ، ئەمما ھەربىر ۋەتەن پۇقراسىنىڭ بۇنداق دەقىقىلەرنى ساقلاپ تۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق.

شۇنىسى ئېنىقكى، سىز ھەر قانداق ئورۇن، ھەر قانداق ۋاقىتتا ئۆزىڭىز خالىسىڭىزلا ۋەتەنپەرۋەر بولالايسىز. ۋەتەن ئۈچۈن چوڭ ئىشلارنى قىلالىمىسىڭىزمۇ قوللىڭىزدىن كېلىدىغان كىچىك ئىشلارنى قىلىشىڭىز، قىلىشقا تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ باقسىڭىزلا كۇپايە.

ھەممىنى ئۇنتۇپ ۋەتەننىلا ئويلا دېيىش ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن بولمىسىمۇ، ئەمما ئېشىنغان ۋاقىتلىرىڭىزدا ۋەتەن ئۈچۈن غەم يېيىش، ۋاقىتنى ئەھمىيەتسىز ئىشلارغا سەرپ قىلغاننىڭ ئورنىدا كىتاب، ژۇرنال ئوقۇپ قويسىڭىزمۇ ياكى بالىلىرىڭىزغا بىرەر قەھرىماننىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بەرسىڭىزمۇ، ھەتتا مەھەللىڭىزنىڭ تازىلىقىغا كۆڭۈل بۆلۈپ قويسىڭىزمۇ، تۇپرىقىڭىزنىڭ بىر تامچە سۈيىنى تېجىسىڭىزمۇ، بىر تۈپ گىياھنى ئاسرىسىڭىزمۇ، پەرۋىش قىلىسىڭىزمۇ، باشقىلار بىلەن بولغان تۈرلۈك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت ۋە سورۇنلاردا ئۆز خەلقىڭىزنىڭ ئوبرازىنى ساقلىسىڭىزمۇ، خەلقىڭىزنىڭ ئەخلاق ئۆلچىمى بويىچە ياخشى بىر تۇرمۇش ئادىتى يېتىلدۈرسىڭىزمۇ، ۋەتەننى

بارغاندا قايتۇرۇۋەتكەن. پاهىشە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ ماڭغانلىقى ئۈچۈن گوللاندىيەلىك چارلىغۇچىلار ئۇنىڭدىن سوئال سوراشقا يېتىنالمىغان، شۇنداق قىلىپ ئۇ ئۆيىگە خاتىرجەم قايتقان.

پىكىر قىلايلى، بىرى مەرتىۋىلىك مىليونېر، يەنە بىرى تۆۋەن دەرىجىلىك پاهىشە. توغرا، ئادەتتىكى ئەھۋالدا مىليونېر چوقۇم پاهىشەدىن يۇقىرى ئىناۋەتكە، ئابروۋىغا ئىگە بولۇشى كېرەك ئىدى. بىراق ھېلىقى مىليونېر جۇڭگولۇق، ھېلىقى پاهىشە ياپونىيەلىك ئىدى. ياپونلۇق پاهىشە گەرچە نامرات بولسىمۇ دۆلىتى قۇدرەتلىك، كۈچلۈك ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭ خەلقئارادىكى ئىناۋىتى يۇقىرى، كىشىلىك ئەركىنلىك ھوقۇقى كاپالەتكە ئىگە بولغان. جۇڭگولۇق باي گەرچە مىليونېر بولسىمۇ، بىراق ئۇنىڭ ۋەتەنى ئاجىز، نامرات بولغاچقا ئۇنىڭ يول يۈرۈش ئەركىنلىكىمۇ پاهىشە ئايالچىلىك كاپالەتكە ئىگە بولالمىغان. بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئەگەر ۋەتەننىڭ ئاجىز، نامرات بولۇپ سەن ھەرقانچە مىليونېر، مىلياردېر بولساڭمۇ باشقىلارنىڭ پاهىشە ئاياللىرىغا تەڭ كېلەلمەيسەن. ۋەتەننىڭ ئاجىز ۋاقىتتا خەلقنىڭ ئوخشاشلا ئاجىزلىقىنىڭ ئازاب-ئوقۇبىتىنى، خورلۇقىنى تارتىدۇ.

دېمەك، بىزنىڭ تەقدىرىمىز - قىسمىتىمىز ۋەتەن بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان، ئۇنىڭ كۈلكىسى بىزنىڭ كۈلكىمىز، ئۇنىڭ يىغىسى بىزنىڭ يىغىمىز. ئۇنىڭ بەخت ياكى ئازابى ئوخشاشلا بىز بىلەن بىرگە. ۋەتەن كۈلگەندە، ۋەتەندىن ئىبارەت بۇ مۇبارەك زېمىن پاك سۈبھى نۇرىغا چۆمۈلگەندە، ئاندىن بىزنىڭ نەۋباھارىمىز بولىدۇ.

ئاپتور: خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومى سىياسىي-تارىخ فاكولتېتىنىڭ لېكتورى.

ۋەتەنكە تەۋە بولسىز. شۇڭا «ۋەتەننى يوقنىڭ ئۆيى يوق، ئۆيى يوقنىڭ ئۆزى يوق»... دېمەك ئاتا-ئانىڭىز قانچە نامرات ۋە يوقسۇز بولسىمۇ پەرزەنتىڭىز ئاتا-ئانىسىغا بولغان مۇھەببىتى سۇسلىشىپ قالمايدۇ ۋە سۇسلىشىپ قالماستىن كېرەك. بىزدە: «ئاتالىقلار، ئاتالىقلار، دەستە-دەستە گۈل ئىكەن. ئاتاسىزىلار، ئاتاسىزىلار كۆيۈپ ئۆچكەن گۈل ئىكەن...» دېگەن خەلق قوشىقى بار. مەيلى ئۇنى قانداق سۆز - ئىبارە بىلەن سۈپەتلەيلى، ئۇ ئەڭ ئېسىل ۋە چىرايلىق سۆزلەر بىلەن سۈپەتلىنىشى كېرەك. يەنى، ۋەتەن بىزنىڭ ئاتا-ئانىمىز، بىز قۇدرەتلىك ۋەتەنمىز ئارقىلىقلا «دەستە گۈل»گە ئايلىنالايمىز. ئۇنداقتا بۇنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟ بىز بۇ نۇقتىنى سۇن جۇڭشەن ئەپەندىنىڭ باشقىلارغا سۆزلەپ بەرگەن مۇنۇ ھېكايىسى ئارقىلىق چۈشىنىپ كۆرەيلى:

جەنۇبىي دېڭىزدىكى ياۋا ئارىلى (ھىندونېزىيەنىڭ ياۋا ئارىلى) دا جۇڭگولۇق بىر مىليونېر بولۇپ، بىر كۈنى ئۇ دوستىنىڭ ئۆيىگە مېھماندارچىلىققا بېرىپتۇ. يېرىم كېچە بولغاندا ئاندىن ئائىلىسىگە قايتماقچى بولۇپ خوشلىشىپ مېڭىپتۇ. ئۇ بەش قەدەم ئالمايلا يانچۇقنى ئاڭتۇرۇپ كېچىدە يول يۈرۈش گۇۋاھنامىسىنى ئېلىۋالمىغانلىقىنى بايقاپتۇ. يەرلىكنىڭ قانۇن بەلگىلىمىسى بويىچە جۇڭگولۇقلار كېچىدە يول يۈرگەندە چوقۇم يول يۈرۈش گۇۋاھنامىسى ئېلىپ مېڭىش شەرت ئىكەن. ئەگەر ئۇنداق قىلمىغاندا، گوللاندىيەلىك چارلىغۇچىلار بايقاپ قالسا يېنىك بولغاندا جەزىمانە، ئېغىر بولغاندا تۈرمىگە تاشلىنىدىكەن. ھېلىقى مىليونېر بۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلالماپتۇ. بىراق ئۇ ئۆيىگە قايتىمىسا بولمايتتى. قانداق قىلىش كېرەك؟ ئۇ توساتتىن ئۆزىگە يېقىن بىر جايدا ياپونىيەلىكلەرنىڭ بىر پاهىشە خانىسى بارلىقىنى بايقاپ، پۇل خەجلەپ بىر پاهىشەنى ئېلىپ چىقىپ كۈچىدا ئۇنى قولتۇقلاپ مېڭىپ ئۆيىنىڭ ئالدىغا

بۇ ساننىڭ مەسئۇل كوررېكتورى: قەييۇم تۇرسۇن؛ تەرجىمە ئەسەرلەرنىڭ تەكلىپلىك تەھرىرى: ھەببۇللا مۇھەممەت؛ كومپيۇتېر مەشغۇلاتىدا: ماشىنىست ۋە بەتچى نۇرمۇھەممەت ئۆمەر ئۇچقۇن، گۈلنار رۇستەم (تەكلىپلىك).

لوگىكىلىق ئايرىش تەپەككۈرنىڭ جىنى

ئابلەت مۇھەممەت

لوگىكىلىق ئۇقۇم دەپ مۇنداق بىرلا يەكۈنگە كەلگەن ۋە ئۇنى ھاياتلىق مۇساپىمىزدا تەۋرەنمەي قوللىنىشىمىز زۆرۈر ئىكەن دەپ قارىغانىدىم. ئۇ بولسىمۇ «ئېتىراپ قىلىش» ئىدى. بۇ، شۇنداق دېگەنلىكى، مۇئەييەن ھالەت، ھادىسە، شەيئەلەرنىڭ ئەسلى ھالىتى، ماھىيىتى بويىچە شۇبھىسىز ئېتىراپ قىلىش، چۈشىنىش ۋە چۈشەندۈرۈش، شۇ ئاساستا ئۇقۇملارنى زىددىيەتلىك، ئۆتكۈنچى ھالەتتىن ئازاد قىلىپ، تەرتىپلىك تەبىئىي قانۇنىيەتكە سىغدۇرۇش، تەبىئىي قايىللىق بويىچە راستچىللىق يولىدا مېڭىش دېگەنلىك ئىدى. ئەپسۇسكى، ئەتراپىمىز ئۆز مەۋجۇدىيىتىمىزگە تامامەن زىت بولغان، ئاخىرقى ھېسابتا ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز زىيان سالىدىغان «مەنىقە» ئۇقۇملىرى بىلەن قورشىلىپ كەتتى. قانداقتۇر مۇئەييەن «مەقسەتكە مۇۋاپىقلاشتۇرۇش» ئۈچۈن «پايدىسىز راست گەپ» تىن «پايدىلىق يالغان گەپ» نى تەشەببۇس قىلىش، ئەسلى ھالەتنى پەرداز ئىچىگە يوشۇرۇش، شەكىل، ئوبراز يارىتىش، كاپالەت بىلەن سودا ئېلان - تەشۋىقاتلارنى قىلىش، بىر قىسىم يېتەكچى روللۇق تىپنىڭ كىشىلەر قەلبىدىكى سۆزلەرنى تېپىپ چىرايلىق سۆزلىشى، ۋەدىلەرنى بېرىشىمۇ بىر لوگىكا. يىغىپ ئېيتقاندا، سەمىيەتسىزلىك، سۆز بىلەن ھەرىكەتنىڭ بىردەك بولماسلىقى زامانىمىزدىكى لوگىكا كېسەللىكلىرىدۇر.

روشەنكى، ئەمەلىيەتتىن چەتنىگەن، ئۆزئارا ۋە

پۈتكۈل ئىجتىمائىيەت، جەمئىيەت ھادىسىلىرى ھەققىدىكى قاراش، ھۆكۈم، پىكىر - مۇلاھىزە ۋە ھاكازالارنىڭ ھەممىسى لوگىكا (مەنىقە) دىن ئايرىلالمايدۇ. ھەتتا تەبىئەت دۇنياسى، ئادەمزاتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەۋجۇداتنىڭ ئۆزىمۇ بىر تەبىئىي لوگىكا، ئالەمدىكى قانۇنىيەتلىك ۋە ماسلىقنىڭ ئۆزىمۇ بىر تەبىئىي لوگىكا. ئالەمدىكى قانۇنىيەتلىك ۋە ماسلىق شەكىلنىڭ ئالەملىك مەۋجۇدىيىتى لوگىكىنىڭ ھەممە شەيئەدىكى مەڭگۈلۈك مەۋجۇدىيىتىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.

جانلىقلار مەۋجۇدات دۇنياسىدىكى بىردىنبىر ئاڭ ۋە تەپەككۈر قابىلىيىتىگە ئىگە قىلىپ يارىتىلغان بىز ئىنسانلارنىڭ پۈتكۈل جىسمىمىز، ئۆزئارا يۈكسەك ئۇيغۇنلۇق ھالىتىمىز بىزنى ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئىجتىمائىي پائالىيەت مەيدانىنىڭ ئاكتىپ ئىشتىراكچىسى بولۇش شەرتى بىلەن تەمىنلىگەندى.

بىز مۇشۇ ئادەملەر يۈكسەك قانۇنىيەتلىك ئۇيغۇنلاشما سەنئىتىنىڭ مەھسۇلى بولۇپ تۇرۇقلۇق ئۆزىمىزنىڭ بىر تەبىئىي لوگىكا ئىكەنلىكىمىزنى چۈشەندۈرمۈ؟ ئۆزىمىزگە مۇناسىۋەتلىك ئىشلىرىمىزنى ئاشۇ لوگىكىلىق تەلەپ ۋە ئېھتىياج بويىچە بىر تەرەپ قىلالدۇقمۇ؟ بۇنىسى ناتايىن.

مەن لوگىكا ھەققىدىكى قائىدە - قانۇنىيەتلەر ھەققىدە يېزىلغان بىر قىسىم ئەسەرلەرنى كۆرگەندىم. لېكىن ئەڭ ئاخىرىدا ئەڭ ئاممىباب، ئەڭ ئاددىي

ئۇ ئاخىرقى ھېسابتا ئاداقچى غالىبلىقى نامايان قىلىپ تۇرىدىغان راستچىللىق، ھەققانىيەت لوگىكىسىدۇر. قەيەردە توغرا لوگىكا يۆنىلىشى بولمىسا، شۇ يەردە ئىجتىمائىي فۇنكسىيە پالدىچلىكى يۈز بېرىدۇ. بۇ پالدىچلىك سىستېما قالايمىقانچىلىقى ۋە ھۆكۈمەتسىزلىكتۇر.

بىر جەمئىيەت لوگىكىسىنىڭ قانداقلىقى، شۇ جەمئىيەتنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەپ قويدۇ. بىزنىڭ مىللىي قوۋم رېئاللىقىمىز بۇ نۇقتىنى تولمۇ روشەن كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ. مەن «ئېتىراپ قىلىش» نى يازمىلىرىمىزدا ئەڭ ئاددىي، ئەڭ ئاممىباب لوگىكا ئوقۇمىنىڭ تۈپكى شەرتى سۈپىتىدە قوللىنىشنى مەزەن قىلىشتىن ئەسلا چەتنىمەسلىك زۆرۈر دەپ قارايمەن. رېئاللىقنىڭ ئەسلىي ھالىتىنى شەرتسىز ئېتىراپ قىلغاندىلا ئاندىن شەيئىلەر، ھادىسىلەر ئۈستىدىكى ئوقۇملار ئاشۇ غول ئېقىمنى مەركەز قىلىپ توغرا، ھەققانىي يوللارنى بويلاپ قايىل قىلىش نۇقتىسىغا ئوڭۇشلۇق ئىلگىرىلەۋېرىدۇ.

بىز ئالەملىك زىددىيەت قانۇنىنى ئېتىراپ قىلىمىز. خۇددى ماددا بىرلەمچى، ئاڭ ئىككىلەمچى دېگەندەك ھەممە شەيئىنىڭ ئاساس (يادرو) قىسمى بىلەن يادرو سىرتىدىكى قىسمىدىن تەشكىل تاپىدىغانلىقىنى، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ بىر-بىرىنى شەرت قىلىپ بىر پۈتۈنلۈكتە تەڭلا مەۋجۇت بولۇپ، بىر-بىرىنى ئىلگىرى سۈرىدىغانلىقىنى بىلىمىز. ئەگەر دۇنيادىكى بارلىق شەيئى بىر پۈتۈن تەكشىلىكتە ئوخشاشلىق ھالىتىدە تەسەۋۋۇر قىلىنىدىغان بولسا، تەبىئىيىكى، دۇنيا ئاللىقاچان گۇمران بولغان، بەلكى مەۋجۇتمۇ بولمىغان بولاتتى. شۇڭا بىز ئالەملىك زىددىيەتنى، ھاياتلىقتىكى رىقابەتنى رېئاللىق سۈپىتىدە ئېتىراپ قىلىشنى ئۆز مەۋجۇدىيىتىمىزنى ساقلاش، ئىلگىرى سۈرۈشنىڭ لوگىكىلىق ئاساسى دەپ قارىماي تۇرالمىمىز، ئەلۋەتتە.

ئەمما بىز ئىجتىمائىي تۈرمۇشتا ئاشۇ لوگىكىلىق قانۇنىيەتلەرنى كۆپىنچە ئېسىمىزدىن چىقىرىپ قويمىمىز، ئەمەلىي قوللىنىلىشچانلىققا ئىگە قىلالمايمىز. داغدۇغا ھالىتىدىكى ئىككىلەمچى شەيئىلەرگە تولمۇ ماھىرلىق بىلەن بېرىلىپ كېتىپ، ئاساس بولغان بىرلەمچى شەيئىلەرگە ياكى سەل قارايمىز ياكى تونۇمايمىز. نەتىجىدە، ئاساس بىلەن كاتالزاتور (تېزلەتكۈچ) نىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىرتەرەپ قىلمىغانلىقىمىز ئارقىسىدا

يۇقىرى-تۆۋەننى ئالداشنى مەقسەت قىلىدىغان ھەرقانداق ئىنكاس، تەشۋىقىي ئىبارىلەر كېسەل لوگىكىنىڭ ئىلكىدە بولغاچقا، ئۇ، كىشىلەرنى قايىل قىلىش مەقسىتىگە يېتىشنىڭ ئەكسىچە، قارشىلىق، غەزەپ-نەپرەتنى پەيدا قىلىدۇ. گەرچە بىز لوگىكا دائىرىسىنى ئىجتىمائىي تۇرمۇش كەڭلىكىنىڭ بارلىق ساھەسىدە قوللىنىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان، ئەمەلىيەتتەمۇ شۇنداق بولىدىغان بولسىمۇ، لوگىكىنىڭ ئەڭ تۈپكى يارقىن ئىپادە شەكلى سۆز-ئىبارىلەردىكى تەبىئىي قايىللىققا يېتىشتۇر. ئەمەلىيەتتە مۇئەييەن ئىجتىمائىي ئۈنۈمگە ھەققىي ئېرىشىش مەقسەت قىلىنغان بارلىق پائالىيەتتە زۆرۈرەن نەرسە، سەمىيەتنى ئاساس قىلغان تىل سەنئىتىدۇر.

ئەلۋەتتە بۇ، كىشىلەردىن ئىلمىي لوگىكا قانۇنىيىتىگە ئەمەل قىلىپ، رېئاللىقتىكى ساۋاقلارنى ئەينەك قىلىپ، زىددىيەتلىك ئامىللارنى ئادىل، توغرا ھەل قىلىشقا كۈچ بېرىپ، ھۆرمەت، قايىللىقنىڭ داغدام يولىدا تەۋرەنمەي مېڭىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئەمما بىز مۇنداق بىر جەمئىيەت رېئاللىقىنى دىققەتتىن ساقىت قىلالمايمىز. نۆۋەتتە، بۇ يەردە بىز دەۋاتقان ئاتالمىش زامان لوگىكىسى چەكتىن ئاشقان شەخسىيەتچىلىكنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدۇر. بىز بۇ ھەقتە مۇنداق «تەشەببۇس» لارنى بىلىمىز: «لوگىكا دېگەن نېمە؟ - زامانىمىزدا پۇل - بايلىق»، «باي بولۇشنى خالامسەن؟ - ۋاستە تاللىما، رەھىمسىز بول، يولۋاستەك ۋەھشى خاراكتېرنى يېتىلدۈر. كۆرمەيۋاتامسەن، ئەتراپىڭنىڭ ھەممىسى ئاغزىنى يوغان ئېچىپ تۇرغان يولۋاسلار بىلەن تولغان. دەپ باقە، راست سۆزلەپ، راست ئىش قىلىپ قېنى كىم مەقسىتىگە يېتەلىگەن، بېيىيالىغان؟! بىلىپ قويغىنكى، پارا ئېلىشنى، پارە بېرىشنى بىلىشنىڭ ئۆزىمۇ زامانىنىڭ لوگىكىسى»، «ئىقتىدارسىز لارنىڭ قولىدىكى بايلىقنى ئىقتىدارلىقلارنىڭ قولىغا تۈرلۈك يول بىلەن چۈشۈرۈۋېلىش» نى بىلىشنىڭ ئۆزىمۇ بىر لوگىكا ۋە ھاكازالار. قارىغاندا، تۇرمۇش - ھاياتلىقتا يېڭى لوگىكا كەشىپاتلىرى تولۇپ كېتىپتۇ. مانا بۇلار قەيەرنىڭ لوگىكىسى؟ ئامېرىكىچە لوگىكىمۇ؟ ياۋروپا ياكى ئافرىقىچە لوگىكىمۇ ۋە ياكى...؟ مەيلى قانداق بولسا بولسۇن، بىز شەرتسىز ۋە بەلكى شۈبھىسىز ئېتىراپ قىلىمىزكى، ھەقىقىي لوگىكا ماھىيەتتە بىرلا -

ئىككىلەمچىلىك پىرىنسىپلىرىنى قىلچىمۇ مۇجەللەشتۈرمەي ئېتىراپ قىلىشىمىز زۆرۈر. ئەكس ھالدا ئەتراپلىق تەرەققىيات ھەم ئەركىنلىكنىڭ داغدام يولىغا چىقالىشىمىز ئەسلا مۇمكىن ئەمەس.

دۇنيادىكى ھەممىلا شەيئىنى، جۈملىدىن ئادەم - ئۆزىمىزنى مەسال قىلساق، مىلياردلىغان ئادەملەر ئىچىدە بىر - بىرىگە مۇتلەق ئوخشايدىغان ئادەملەرنى تاپماق تەس، بىزنىڭ بىر تەكشىلىكتىكى بەش بارمىقىمىز بىزگە ئەڭ ياخشى لوگىكا چۈشەنچىسىنى بېرەلەيدۇ. ئۇزۇن - قىسقىلىقى ئوخشاش بولمىغان بەش بارمىقىمىزنىڭ پائالىيەت ئۇيغۇنلاشمىچانلىقى شۇنداق تەبىئىي، بىر - بىرىنى شەرت قىلىپ، ھەرقايسى ئۆز ئورنىدا رولىنى تولمۇ ياخشى جارى قىلىدۇ.

دېمەك، ھەرقانداق شەيئىنىڭ مۇئەييەن ئورۇن مۇناسىۋىتىدە بولىدىغانلىقى ۋە ئۆز نۆۋىتىدە يەنە بىر - بىرىنى ئىلگىرى سۈرىدىغانلىقى بىر ئىلمىي قانۇنىيەت. بىز ھەممە ھەرىكىتىمىزدە بۇ قانۇنىيەتكە ھۆرمەت قىلماساق، ئۇلارنىڭ بىر - بىرىنىڭ ئورنىنى ھەرگىز باسالمىدايدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماساق بولمايدۇ.

تەرەققىي قىلغان مىللەتلەر ئىلىم - پەن، تېخنىكا بىلەن سەنئەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى ناھايىتى توغرا بىر تەرەپ قىلغان. بۇ ھال ئۇلاردا بىرلەمچى ئامىللارنىڭ تەرەققىياتىنى كۈچلۈك ئىلگىرى سۈرۈپ، ئىككىلەمچى ئامىللارنىڭمۇ گۈللىنىشىگە ئىمكانىيەت ھازىرلاپ، جەمئىيەتنىڭ سىجىل تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولۇپ كەلدى. ماددىي ۋە مەنىۋى تەرەققىياتنى تەڭ تۇتۇش دېگەن ئىبارە مانا شۇغۇ.

بىزدە سەنئەتنىڭ گۈللىنىشى ھەقىقەتەنمۇ كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتىدۇ، ئەمما بىرلەمچى ماددىي ئاساسىمىز كۆڭۈلدىكىدەك بولمىسا ماس ھالدا گۈللەندى، دەپ مەنۇنىيەت بىلەن ئېيتالامدۇق. سانائەت، پەن - تېخنىكا ئاساسىمىز قانچىلىك يارىتىلدى؟ ئالىملار قوشۇنمىز زادى قانچىلىك؟

بىزدىكى بىرلەمچى ۋە ئىككىلەمچى ئامىللار تەرەققىياتىنى تەتۈر يۈزلىنىش بۇ بىر ئېغىر لوگىكا مەسىلىسى. ئەلۋەتتە، بۇنىڭ كۆپلىگەن ئىچكى ۋە تاشقى سەۋەبلىرىنى چەتكە قاقمايدىغان بولساقمۇ، ئەمما بىزدىكى لوگىكىلىق تەپەككۈر مەسىلىلىرىگىمۇ سەل قارىيالمىمىز، ئەلۋەتتە.

2008 - يىلى 14 - ماي ھەركىزىي خەلق رادىيو ئىستانسىسى ئاڭلاتقان مۇنداق بىر خەۋەر كىشىلەرنى

بەھۇدە ئاقىۋەتلەر بىلەن تۈگەللىنىمىز.

بىزنىڭ مىللىي قوۋمىمىزنىڭ پىسخىكىسى قانداق؟ لوگىكىسىدا مەسىلە بارمۇ - يوق؟ كۆزىتىشىمچە، بىزنىڭ پىسخىكىمىز ئېرىشچانلىققا مايىل، ھېسسىياتنى چىقىش قىلىدۇ. شۇڭا بىزنىڭ مەسىلىلەر ئۈستىدىكى لوگىكىمىزمۇ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ئەھۋالىمىزغا ماس ھالدا بىر تەرەپلىملىكنى ئىپادىلەپ تۇرۇپتۇ. روشەنكى، بىزدىكى لوگىكىلىق مەسىلە مۇناسىۋەتلىك شەيئىلەرنىڭ ئورۇن مۇناسىۋىتىنى ئىلگىرى - كېيىنلىك تەرتىپى بويىچە قاراشتىكى يېتەرسىزلىكتە ئىپادىلىنىدۇ. بۇ ھالەت ئىجتىمائىي ئەسەرلەردە، ئىجتىمائىي ھادىسىلەرگە باھا بېرىشتە تولمۇ ئېنىق نامايان بولماقتا. بۇ بىزنىڭ لوگىكىمىزدا ھەقىقەتەنمۇ مەسىلە بارلىقىنى كۆرسىتىدۇ. مەسالەن، بىز ئىلىم - پەن، تېخنىكا بىلەن ئەدەبىيات - سەنئەتكە بولغان پوزىتسىيەمىزنى لوگىكا نۇقتىسىدا تۇرۇپ كۆزىتىپ باھا بېرىپ باقايلى.

بىزنىڭ ئادەملىرىمىز ماددىيلىقنى ئاساس قىلغان پەن - تېخنىكىنى بىرلەمچى، مەنۇنىيەتنى ئاساس قىلىدىغان سەنئەتنى ئىككىلەمچى دەپ تىلغا ئېلىشتىن تولمۇ ھەزەر ئەيلەيدۇ. ئۇلارچە بولغاندا، ھەرئىككىلىسى ئوخشاش، بىرىنى يۇقىرى، ئىككىنچى بىرىنى تۆۋەن ئورۇنغا قويۇشقا بولمايدۇ. بۇ يەردە يۇقىرى - تۆۋەن ئورۇنغا قويۇش مەسىلىسى مەۋجۇت بولمىسىمۇ، ئۇلار بىرلەمچى، ئىككىلەمچى دېگەن ئۇقۇملارنى شۇنداق چۈشىنىدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئۇلارنىڭ باراۋەر ئورۇنغا قويۇش چۈشەنچىسى مىللىي پىسخىكىمىزنىڭ سەنئەتكە بولغان كۈچلۈك ھېرىسمەنلىك ۋە مۇھەببەت خاھىشىنىڭ ئىنكاسى بولۇپ، ئەمەلىيەتتە بىر تەرەپلىمە مايىللىق بىر تەرەپلىمە تەرەققىياتقا ئىلھام بېرىپ، ئويىپىكتىپ شەيئىلەرنىڭ ئەتراپلىق تەرەققىي قىلىش ئىمكانىيىتىنى چەكلىمىگە ئۇچرىتىپ قويدۇ. رىقابەتلىك تەرەپلەر ھاسىل قىلىپ تۇرىدىغان ئىجتىمائىي تەرەققىيات تەڭپۇڭلۇقىنى ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز ھالدا بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىتىدۇ.

بۇ بىزنىڭ شەيئىلەرگە بولغان قارىشىمىزدىكى تېخى يېڭىچە، قانۇنىيەتلىك يۆنىلىشكە ئادەتلىنەلمىگەن لوگىكىلىق مەسىلە.

ئەمما بىز مەۋجۇدىيەت، ئىستىقبال نۇقتىسىدىن تۇرۇپ ئالەملىك زىددىيەت قانۇنى، بىرلەمچىلىك ۋە

ھېچنېمىسى يوق بىر كىچىك ئوقۇغۇچى قىزنىڭ بۇنداق بىر چوڭ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشى ئۈچۈن غايەت زور ئىرادە، پىداكارلىق روھى ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك روھى بولۇش كېرەك، ئىلۋەتتە.

مۇشۇنداق قەيسەرلەر روھى بىزدە تېگىشلىك دولقۇن ۋە ئېتىبار قوزغىشى كېرەك ئىدى!

«ئانا يۇرت» رومانىنى ئوقۇغان ۋاقتىمىزدا، ئۇ ياقتا جەڭچىلەر قان كېچىپ جەڭ قىلىۋاتسا، بۇ ياقتا بىر قىسىم يۇرت چوڭلىرىنىڭ كەڭرى باغدا بەزمە بىلەن مەشغۇل بولۇپ سەنئەت تۇرمۇشىنىڭ «پەيزىنى سۈرۈۋاتقان» لىق بايانلىرىدىن سەنئەتنىڭ ئادەمنىڭ روھىيىتىگە بولغان بۇنداق زور كونترول قىلىش كۈچىنى ھېس قىلماستىنمۇ مۇمكىن ئەمەس.

بىزنىڭ شەيئىلەر ئۈستىدىكى تەپەككۈرىمىزدىكى لوگىكا نامراتلىقى توغرا ۋە خاتا ئۈستىدىكى ھۆكۈمگە بولغان پوزىتسىيە مىزانىنى ھېسسىياتقا بېقىندۇرۇپ، بىزنى داۋاملىق تەتۈر يۆنىلىشكە باشلاپ كېتىۋاتامدۇ، قانداق؟ بىز تەپەككۈرىمىزدىكى لوگىكا مەسىلىسىنى دۇنيادىكى ھەممىلا خەلققە ئورتاق بولغان ئىلىم - پەن ۋە ئالىملار بىلەن سەنئەت ۋە سەنئەتكارلارغا بولغان پوزىتسىيەمىزدىكى ئەمەلىي رېئاللىقىمىز ئاساسىدا ئوقۇملار ئارقىلىق كۆرۈپ چىقىپ يەكۈنگە كېلەيلى.

1. ئالىملار ھەققىدىكى بايان

مەلۇمكى، پۈتكۈل ئىنسانىيەت دۇنياسىدا «ئالىم بولساڭ، ئالەم سېنىڭكى» دېگەن ھەقىقەت تەۋرەنمەس ھەقىقەت سۈپىتىدە زامان تەرەققىياتى مۇساپىسىدە كىشىلەر قەلبىدە تېخىمۇ چوڭقۇر يىلتىز تارتتى. ئالىملار بۈيۈك ئىنسان، ئىنسانلار ئارىسىدىكى پىداكارلىق ئەلچىسى - دانكودۇر. ئۇلار ئۈن - تىنىسز جاپالىق ئىزدىنىش روھى بىلەن تويۇنغان ئىلمىي ئەمگەكلىرى ئارقىلىق ئۆزىنى ئىلىم - پەن ھەقىقىتىگە ئاتىغان ئەڭ سەمىمىي كىشىلەردۇر.

مىليارد يىللىق چەكسىز ئالەم مۇساپىسىدە، پەقەت بىرلا قېتىم دۇنياغا ئاپىرىدە بولۇشى بىلەن ئەڭ بەختلىك سانىلىش ھەقىقىي بولغان ئىنساننىڭ مۇشۇ ئالەمگە پەقەت بىرلا قېتىم مەنسۇپ بولغان چەكلىك ھاياتىنى، سانسىزلىغان ئىنسانلارنىڭ كەلگۈسى ئۈچۈن قىلچە ئايانماي تەقدىم قىلىش روھى، شەخسىي راھەت - پاراغەت، پەس ئارزۇ - ھەۋەسلەرگە بېرىلمەي، بەختنىڭ مەزمۇنىنى ئۆزىنى بېغىشلىغان ساھەلەردىن

بىزنىڭ ھاياتلىق لوگىكىمىز ھەققىدە ئويلىنىدۇرماي قويمايدۇ. ئونسۇ ناھىيەسىدىكى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئېلىجان بەش خىل كەشپىياتنىڭ پاتېنت ھوقۇقىغا ئېرىشكەن، ئىككى خىلدا ئالىي دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن، يەنە 100 خىل كەشپىياتنىڭ چېرتىۋىزىنى سىزىپ، تەييارلاپ قويغان تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 18 ياشلىق ئوقۇغۇچىسى بولسىمۇ ئالىي ئىنژېنېرلىق ئۈنۋانىغا ئېرىشكەن، ئەمما شۇنچىۋالا پاتېنتلىرىغا بۇ يەردىن خېرىدار چىقماي، تۇرمۇش قىيىنچىلىقىدا ئۇلارنى سېتىۋەتمەكچى بولۇپ ئۈرۈمچى كوچىلىرىدا خېرىدار ئىزدەپ يۈرگەن، ئىلگىرى كەشپىيات كۆرگەزمىسىدە بىر چەت ئەللىك سودىگەر ئۇنىڭ «كۆپ ئىقتىدارلىق پورتىمال» نىڭ پاتېنت ھوقۇقىنى 11 مىليون يۈەنگە سېتىۋالماقچى بولغان بولسىمۇ، ئېلىجان رەسمىيەت ھەققى ئۈچۈن تۆلەشكە تېگىشلىك بىرنەچچە مىڭ يۈەننى تۆلىيەلمىگەچكە، بۇ سودا قىلىپ قالغان ۋە باشقىلار. ئەگەر سەزگۈر مۇخبىرلىرىمىز ئېلىجان ھەققىدىكى كىشىنى ئەپسۇسلىق ھالدا ئويغا سالىدىغان يۇقىرىقى خەۋەرنى يازمىغان بولسا، بۇنداق بىر تالانت ئىگىسىنى، زامانىمىزدىكى «كىچىك ئىككىنچى ئېدىسون» دەپ تەرىپلىنىشكە مۇناسىپ بۇ گۆھەرنى بەلكىم يەنىلا كۆپلىگەن كىشىلەر بىلمىگەن، ئەھۋاللاردىن خەۋەر تاپمىغان بولار ئىدى. توقسۇندىن چىققان يەنە بىر «ماشىنا تېخنىكىسى كەشپىياتچىسى» شەرىپىدىن ئەزىزنىڭ پاتېنتىمۇ ئوخشاشلا ئىقتىسادىي قىممەتكە ئايلىنالمىغان.

نېمە ئۈچۈن ۋەتەن، مىللەت يۈكسەكلىكىدە پەخىرلىنىشكە، قوللاشقا، ئىلھام بېرىشكە تېگىشلىك ئىنسانلارنىڭ كەم تېپىلىدىغان مۇشۇنداق ئەقىل بايلىقلىرى، تېگىشلىك ئېتىبارغا ئېرىشەلمىدى؟ كىشىلەر ۋاقتىدا بىلىشى، ئاسرىشى، قەدىرلەپ بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرۈشى كېرەك ئىدىغۇ؟

«تەڭرىتاغ» ژۇرنىلىنىڭ 2005 - 2006 - يىللىق سانلىرىغا «پارىژدىكى ئۇيغۇر قىزىنىڭ بايانى» دېگەن سەرلەۋھە ئاستىدا پارىژدىكى ئوقۇغۇچى قىز مۇقەددەس مەجىتنىڭ دولان خەلق سەنئەتكارلىرىنى پارىژغا تەكلىپ قىلىپ، پارىژ سەھنىسىدە ئۇيغۇر خەلق سەنئىتىنى دۇنياغا نامايان قىلىش يولىدىكى تەسىرلىك، پىداكارلىق ئىشلىرى خەۋەر قىلىندى. يات بىر ئەلدە

ئاشۇ ئىلىم - پەن قۇياشنىڭ دىيارىمىزغا چېچىلىۋاتقان نۇر دەستلىرىدۇر، بۇ نۇر ئېقىمى ئۈزۈلمەستۇر. بىز تەبىئىي پەن ئالىملىرى، مۇتەپەككۈر پەيلاسوپ - ئالىملارنى ئىنسانىيەتنىڭ كۆركى، مىللەتنىڭ گۈل تاجى، ھەقىقىي، راستچىل، ئەڭ سەمىمىي كىشىلەر دەپ شۈبھىسىز تونۇشقا ھەقىقىي.

شۇنداق، قەدىرلەشكە، ئالىي ھۆرمەتلەشكە توغرا كەلسە بىرىنچى نۆۋەتتە سالاھىيەت ئىگىلىرى - ھەقىقىي دىققەتكە سازاۋەر ھەقدارلار باشقا ھەر قانداق سالاھىيەت ئىگىلىرى ئەمەس، بەلكى ئاشۇ ئالىملاردۇر. بىر كۆزگە كۆرۈنگەن ئالىم، كەشپىياتچىنىڭ يېتىشىپ چىقىمى ئۈنچىۋالا ئاسان ئىش ئەمەس، ئون مىڭ ئەمەس يۈزىمىڭ، ھەتتا مىليون ئادەمنىڭ ئىچىدىن تالاي يىلدا ئاران بىر ياكى بىر نەچچىسى يورۇققا چىقىشى مۇمكىن. بىز ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن، ئابباس بۇرھان، خالمۇرات غوپۇر، ھوشۇر ئىسلام، رەنا قاسىم، مەدەنىيەت ئابلىكىم، ساھىبجامال دۆلەت... قاتارلىق ھازىرقى زامان ئالىملىرىنىڭ نامىنى نەچچە ئەسىرلىك تارىخىمىزدىن بۇيان ئەمدىلا ئاڭلىدۇق. شۇڭا بىز ئالىملارنى ئەڭ يۇقىرى ھۆرمەت سۈپىتىدىكى ئادەملەر، ئىنسانىيەتنىڭ ئەڭ قىممەتلىك بايلىقى، كەم تېپىلىدىغان گۆھەرلەر دەيمىز. ئەمما بىزنىڭ لوگىكىمىز نېمىنى قەدىرلەشكە مايىل بولۇپ كەلدى. مەسىلىلەرنى قانداق لوگىكا بىلەن بىر تەرەپ قىلىۋاتىمىز. بۇنى ئۇبدانراق ئويلىنىپ قويساق بولىدۇ.

2. بىزدىكى سەنئەت مەنتىقىسى ھەققىدە بايان روشەنكى، بىز گەرچە «ئىلىم - پەن ماكانى» دېگەن نامغا مۇيەسسەر بولۇشتىن ھازىر يەنە يىراقتا تۇرۇۋاتقان بولساقمۇ، ئەمما «ناخشا - ئۇسسۇل ماكانى» دېگەن چىرايلىق نامغا ئىگە ئىكەنمىز. دۇنيا شۇنداق تونۇمىدۇ ياكى ئۆزىمىزمۇ، بۇنىسى ماڭا نامەلۇم، ئەلۋەتتە بىزدە ناخشا - ئۇسسۇلغا بولغان كۈچلۈك ھېرىسمەنلىك مىللەت ئومۇمىيلىقى خۇسۇسىيىتى سۈپىتىدە كۈچلۈك نامايان بولۇپ تۇرۇپتۇ. بىزنىڭ بالىلىرىمىز «ئايىغى چىقىپلا ئۇسسۇل ئوينىيالايدۇ، تىلى چىقىپلا ناخشا ئېيتالايدۇ». ئېھتىمال بۇ بىزنىڭ تۇغما تەبىئىي ئالاھىدىلىكىمىز بولسا كېرەك. بۇ ھەقىقەتەنمۇ ئوبيېكتىپ باھا. بىز ئەسلىمىزدىن ئەنە شۇنداق «سەنئەت مىللىتى»

ئىزدەپ قىممەت يارىتىش ئىرادىسى تولىمۇ ئاز ئادەمگىلا تالىق بولىدۇ. ئىلىم - پەن ھەقىقىتىنى تېپىشتىن ئىبارەت تەبىئەت تاپشۇرغان بۇ پەۋقۇلئاددە «ۋەزىپە»، ھەتتا بىر ئۆمۈر ھۆددىسىدىن چىقىشمۇ بەسى مۇشكۈل بولغان مۇشكۈلاتنى ئۆزىگە بىر ئۆمۈر يار قىلىش ئىدى. بۇنداق يېگانە روھنى ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭ چۈشىنىپ يېتەلىشى مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر سىز بىر ئاتا - ئانا بولسىڭىز، ياكى ئۆزىڭىزنى ئاشۇ ئالىمنىڭ قېرىندىشى ئورنىدا ھېس قىلىش تۇيغۇسىدا بولسىڭىز ئېھتىمال بۇنىڭدىن ھەم پەخىرلىك ھەم ئازاب ياشلىرىنى ئۇنىسىز تۆكۈشىڭىز، بۇنداق پىداكارانە ئۇلۇغۋار روھتىن تەسىرلەنمەسلىكىڭىز مۇمكىن ئەمەس. دېمەك، ئالىم - كەشپىياتچىلار شۇنداق ئىنساندۇركى - ئىنسانىيەت ئالىمىنىڭ تەڭداشسىز يورۇق يۇلتۇزلىرىدۇر. ئىنسانىيەتنى «زۆرۈرىيەت ئالىمىدىن ئەركىنلىك ئالىمىگە» (ماۋزېدۇڭنىڭ سۆزى) باشلاپ مېڭىۋاتقان ئەڭ خالىس سەركىلەردۇر.

ئەلۋەتتە، باشقىلار قاتارى بىزنىڭ بۇ مىللىي قوۋمىمىزمۇ ئالىملارنى ئەسلىدىلا ئەڭ چوڭ كۆرەتتى. بوۋاق تۇغۇلۇپ، قىرىق سۈيى قۇيۇلغاندا ئېيتىلىدىغان بىرىنچى تىلەك سۆزى ئومۇمەن «ئالىم بولسۇن» دىن باشلىناتتى. ھازىرغىچە ھېلىھەم بىز مۇشۇنداق ئۇلۇغۋار تىلەك ئىچىدە ياشاپ كەلگەن. بىزنىڭ بۇ مىللىتىمىزمۇ تارىخى، قەدىمىي مەدەنىيەت يىلتىزلىرىغا ئاساسلانغاندا «ئالىملار ماكانى» دېگەن تەرەققىيات يۆنىلىشى بويىچە مېڭىشىمىز تامامەن زۆرۈر ئىدى. ۋەھالەنكى كېيىنكى تارىخى مۇساپىمىزدە ئۇنداق بولالمىدۇق. قەدىمىيلىرىمىز كۈچسىزلىنىپ، ھالسىراپ، ئاڭ، ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت ۋەيرانچىلىقىغا دۇچ كەلدۇق، گۇمراھلىق، جاھالەت قارا قۇيۇنلىرى ئەسىرلەپ دەۋران سۈرۈپ، مىللەتنى ھالاكەت گىردابىغا ئېلىپ كەلدى. بۇ نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق مۇساپىلىك مەنزىل - ھە؟

دۇنيا ئىلىم - پەن سەركىلىرىنىڭ جاھالەت تۇمانلىرىنى يېرىپ، نۇرلۇق كېلەچەكنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن جان تىكىپ قىلغان بىرمۇنچە كۈرەشلىرى ئاخىرى دۇنيانى يېڭى دەۋر تېڭىغا يەتكۈزدى. بۈگۈنكى كۈندە بىزنىڭ بۇ مىللىي قوۋمىمىزمۇ بىز كۆرۈۋاتقان تەبىئىي پەن ئالىملىرىمىز بولغۇسى ئېلىجان، شەرىپىدىن ئەزىز قاتارلىق كەشپىياتچىلىرىمىز

بۇ ئۇنىڭ ئىلىم-پەنگە ئوخشىمايدىغان خاسلىقى ۋە پەرقى، بىز ئىلىم-پەن، تېخنىكا، ئالىملار بىلەن سەنئەت ۋە سەنئەتكارلارغا باھا بەرگەندە ئۇلارنى ئۆز خاسلىقىدىن ئايرىۋېتىپ، نوقۇل ھالدىلا بىرسىنى يۇقىرى، يەنە بىرسىنى تۆۋەن ئورۇنغا قويۇپ مۇئامىلە قىلمايمىز. ئەمما سەنئەتنى «ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەر ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ» دەپ كەلگەندەك، ئۇ ھامان بىرلەمچى ئورۇندا تۇرىدىغان مۇئەييەن جەمئىيەت تەرەققىياتى، بىرىنچى ئىشلەپچىقىرىش كۈچى بولغان پەن-تېخنىكا ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغانلىقىنى مۇبالىغىسىز ئېتىراپ قىلىمىز. روشەنكى، ئىككىلەمچى شەيئىلەر بىرلەمچى شەيئىلەرنىڭ تەرەققىياتىدا كەم بولسا بولمايدۇ.

بۇ خۇددى ئۇزۇن-قىسقىلىقى ئوخشاش بولمىغان بەش قول بارمىقىنىڭ زىچ، ماس مۇناسىۋەتتە خىزمەت ئىشلەيدىغانلىقىغا ئوخشايدۇ. ئەمما بىزنىڭ بۇ مىللىي قوۋمىمىزدە خۇددى باشقا ساھەدىكىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتىكى لوگىكىلىق ئايرىش بىنورماللىقىدەك سەنئەت بىلەن ئىلىم-پەن، ئالىم بىلەن سەنئەتكارلار مۇناسىۋىتىنى تونۇشتىمۇ ئېغىر لوگىكىلىق نۇقسان مەۋجۇتلۇقىنى تەن ئالماي ئاماللىرىمىز يوق.

بىزدە ھازىر روشەن گەۋدىلىنىۋاتقان رېئاللىق نېمە؟ بۇ نۇقتىنى توغرا چۈشىنىپ ئېنىق ئايرىش، «ئىش تەقسىمات» لىرىنى مۇناسىپ، مۇۋاپىق بەلگىلەش بىر مىللىي قوۋمنىڭ ساھەلەر بويىچە ماس قەدەمدە ئىلگىرىلىشىدە تولىمۇ مۇھىم ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئەگەر بىر قوۋمنىڭ «ئىش تەقسىمات» ى كىشىلەرگە بىردىنبىر سەنئەت بولۇپ قالغاندەك تۇيغۇ بېرىدىغان بولسا، ياكى نوقۇل دېھقانچىلىق ھالىتىدە ئىپادىلەنسە ياكى نوقۇل ھۈنەر-سەنئەت ھالىتى فورمىسىدىلا ئىپادىلەنسە ئۇ چاغدا ئاشۇ ساھەلەردىكى ئەنئەنىۋى قىزغىنلىققا ئوخشاش ئىمكانىيەتلەرنى بىرلەمچى بولغان ئىلىم-پەن، تېخنىكا ساھەلىرىگىمۇ يېتەرلىك يۆتكەش زۆرۈرمۇ-يوق؟ نېمە ئۈچۈن يۆتكىيەلمەيمىز؟ دېگەن سوئاللارغىمۇ تەبىئىيلا دۇچ كېلىمىز. ئەمەلىيەتتە بىزنىڭ كەشپىياتچىلارغا، ئالىملارغا بولغان قىزغىنلىقىمىز، سەنئەتكارلارغا، ئەمەل-ئىمتىياز ئىگىلىرىگە، خوجايىن-دېرىكتورلارغا بولغان قىزغىنلىقىمىزدىن بەكلا سۇس، قانداق؟ بىر قوۋم ئەڭ مۇھىمى نېمە بىلەن قەد كۆتۈرىدۇ؟ بىزگە

نامى ئىچىدە ياشاپ كەپتۇق. ئاممىۋى سەنئەت سورۇنلىرىمىز، ئەنئەنىۋى سەنئىتىمىزنى ئەجدادلىرىمىزدىن ئەۋلادلىرىمىزغا ئۇلاپ يەتكۈزۈشنىڭ كۆمۈلمەس ئوچاقلىرى، ھازىرقى زامانىۋى سەھنىلەر بولسا، ھاياتىمىزنىڭ گۈزەل كارتىنىلىرى بولمىدۇ. بىز سەنئەتچىلەرگە سۈنۈلغان قىزغىن گۈلدەستىلەرنى كۆرۈپ تۇردۇق. گۈلدۈراس ئالغىشلارنىڭ شاھىتى بولمىدۇ. بېشىمىزغا ئېلىپ كۆتۈرگەن «شەرەپ تاجى» كىيگەن سەنئەتكارلىرىمىز بار. سەنئەتمۇ ۋايىغا يەتكۈزۈلۈپ ئورۇندىلىشى زۆرۈر بولغان بىر تۈرلۈك ئالاھىدە جاپالىق ئەمگەك جەريانى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۇمۇ ئەنە شۇنداق ھۆرمەتنىڭ ھەقدارى بولۇشقا تامامەن ھەقىلىق. بۇلارنى ھەممىمىز بىلىمىز، ئەلۋەتتە. بۇلار بىزنىڭ سەنئەتسۆيەر ئالاھىدىلىكىمىز ۋە مىللىي ئالاھىدە خاسلىقىمىزنىڭ گەۋدىلىك ئىپادىلىنىشى بولسا كېرەك.

سەنئەت ئۆزىنىڭ خاسلىقى بىلەن مۇئەييەن دەۋردە كىشىلەرنىڭ يۈكسەك، جۇشقۇن جەڭگىۋار كەيپىياتىنى ئەۋجىگە چىقىرىشتەك قۇدرىتىنى نامايان قىلالايدۇ. شۇنداقلا يەنە كىشىلەرنى پاسسىپ، سەلبىي يۆنىلىشكە باشلىۋېتىشتەك ئىقتىدارىنىمۇ ھەم كۆرسىتەلەيدۇ.

سەنئەت بىر مىللەتنىڭ مەنىۋى ھاياتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇش سۈپىتى بىلەن كەم بولسا بولمايدۇ. تۇرمۇشنى سەنئەتسىز تەسەۋۋۇر قىلىش توختام سېسىق سۇدا بېلىقنىڭ ياشىيالمىدىغانلىقىدەك مەزىسىز ئۆلۈك ھايات خالاس. شۇڭا سەنئەتنىڭ ئۆز خاسلىقى بويىچە داۋاملىق زامان بىلەن ماس قەدەمدە تېخىمۇ جۇشقۇن ھالدا تەرەققىي قىلىپ مېڭىشى تامامەن زۆرۈر. بىز شۈبھىسىزكى سەنئەتكە، سەنئەتكارلارغا شۇنداق قارايمىز، مۇشۇ تۈپكى نۇقتا بويىچە مۇئامىلە قىلىمىز. ئەمما بىز يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا سەنئەتكە مەنتىقە نۇقتىسىدىن توختىلىپ ئۆتۈش زۆرۈر دەپ قارىغان ۋاقتىمىزدا يەنە بىز ئويلىنىپ قويۇشقا تېگىشلىك دەپ قارىغان نېمىلەر بار؟ مەلۇمكى، سەنئەت مۇئەييەن جەمئىيەتلەردە مۇئەييەن چەكلىمىلىك خاراكتېرگە ئىگە بولۇپ، مۇتلەق ئەركىن شەيئى بولمىغان. بۇنى ئۇنىڭ ئۈستۈرۈلما-ئاڭ كاتېگورىيەسىگە مەنسۇپلۇق ھالىتى بەلگىلىگەن. ئۇ مۇئەييەن سىنىپنىڭ قورالىمۇ، ھوقۇقىنىڭ، دۆلەتنىڭ قورالىمۇ بولغان.

نەسبەتەن بىرلەمچى ئامىل زادى نېمە؟ بۇنى دادىللىق بىلەن ئويلىنىپ باقايلى، بىرلەمچى ۋە ئىككىلەمچى بولغان شەيئىلەرنىڭ دىئالېكتىكىلىق مۇناسىۋىتىنى ئامال بار توغرا ھەل قىلىپ، تەپەككۈردىكى لوگىكىمىزنى خۇددى باشقا خەلقلەردەك توغرا ئىزغا سالايلى.

دېمەك، بىز ئۈنۈپرسال (ھەر تەرەپلىمە) تۈزەش، ئۈنۈپرسال تەرەققىي قىلىش دېگەن شوئار، ئاتالغۇلارنى دائىم ئاڭلاپ تۇرۇۋاتىمىز. ئەمەلىيەتتە بۇ شوئار، ئاتالغۇلار تەرەققىي قىلغان ھەم قىلىۋاتقان خەلقلەرنى ھەل قىلغۇچى ئىجتىمائىي - ئىقتىسادىي ھاسىلاتلارغا يېتەكلەپ كەلگەن شوئارلاردۇر.

ئەمما، بىزدىكى بىر قىسىم كىشىلەر بولسا مانا مۇشۇنداق ئېنىق لوگىكىلىق تەپەككۈر بىلەن ئېتىراپ قىلىنىشى كېرەك بولغان يەكۈنلەرنى تىلغا ئېلىشتىن ھەزەر ئەيلەيدۇ، بىر تەرەپلىمە قىزغىنلىق ھېسسىياتىنىڭ ئىلكىدىن چىقىپ كېتەلمەيدۇ. مىسال قىلساق، بىر خەلقنىڭ سەنئەتى «ھەممە» دەپ قاراپ بەكلا بېرىلىپ كېتىشى كۆپىنچە ھاللاردا شۇ خەلقنىڭ روھىيىتىنى بىر تەرەپلىمىلىككە، بىخۇدلىشىشقا باشلاپ كېتىدىغانلىقى، ياخشى بىلەن ياماننى ئېنىق ئايرىش لوگىكىسىدىن ئايرىۋېتىدىغانلىقى ھەققىدە ئاشۇ قەدىمكى زاماندىن تارتىپ مۇنداق تولىمۇ ئەقلىلىك رىۋايەت ساقلىنىپ كەلگەن:

بۇندىن ئىككى، ئۈچ مىڭ يىل مۇقەددەم، قەدىمكى يۇنانىستان (گرېتسىيە) دە ئۆتكەن ئەمما ئەدەب ھومىرنىڭ دۇنياغا مەشھۇر قەھرىمانلىق داستانى «ئودېسسا» دا مۇنداق بىر ۋەقە رىۋايەت قىلىنىدۇ - تىرويا (كىچىك ئاسىيانىڭ غەربىي دېڭىز قىرغىقىدىكى شەھەر) ئۇرۇشىغا قاتنىشىپ، يۇرتىغا قايتقان يۇنان قەھرىمانلىرى دېڭىز سەپىرىدە بىر كىچىك ئارالنىڭ يېنىدىن ئۆتۈدۇ. بۇ ئارالدا بېشى ئادەمنىڭكىگە، تېنى قۇشقا ئوخشايدىغان سېرىنلار دېگەن جاندارلار ياشايدىكەن. ئۇلار تولىمۇ ساز، يېقىملىق ئاۋازدا ناخشا ئېيتىپ، ئارال يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان كېمىلەردىكى يولۇچىلارنى مەستخۇش قىلىپ ئۇخلىتىۋېتىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار دېڭىز سەپىرىدە ئامان قالمايدىكەن. ئەمما بۇنى بىلىۋالغان يۇنان باتۇرى ئەقىللىق ئودېسسوس بولسا دەل شۇ ئارالنىڭ يېنىغا كەلگەندە قۇلۇقىنى ئېتىۋېلىپ، بۇ يەردىن ئامان - ئېسەن ئۆتۈپ كەتكەنلىكىدەك

ھوشيارلىقى بايان قىلىنىدۇ. بۇ بىر تولىمۇ دىققەتكە سازاۋەر رىۋايەت. روشەنكى، بۇ بىزگە سەنئەتكە بەكلا بىر تەرەپلىمە بېرىلىپ كېتىشىنىڭ خەتەرلىك، بىخۇدلىققا باشلايدىغانلىقىنى، بىزنىڭ ھايات لەززىتىنى سۈرۈۋاتقان ۋاقىتلاردىمۇ، يەنە شۇ ھاياتنى چىن مەنىسى بىلەن كاپالەتكە ئىگە قىلىپ تۇرىدىغان باشقا نەرسىلەر ئۈستىدىمۇ جىددىي ئويلىنىپ قويۇشىمىز لازىملىقىنى سەھمىزگە سالىدۇ.

شۈبھىسىزكى، ناخشا - ئۇسسۇل، مۇزىكا سەنئىتى ھەرقانداق بىر خەلق تۇرمۇشىنىڭ مۇھىم مەزمۇنى، ئايرىلماس بىر تەركىبىي قىسمى. ئەمما ئۇ ھەممە ئەمەس. ئۇ بىر خەلقنىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي يۈكسىلىشىدە، ئىلىم - پەن تەرەققىياتى مۇساپىسىدا ھامان ئىككىلەمچى ئورۇندىكى كاتالزاتورغا ئوخشاش ئۆز خاسلىقى رولىنى ئۆتەيدۇ. شەيئىلەرنىڭ خاراكتېرىگە نەسبەتەن ھەم ئىجابىي رولىنىمۇ ھەم سەلبىي رولىنىمۇ ئوينىيالايدۇ. مانا بۇ بىز دادىل قوبۇل قىلىشقا تېگىشلىك لوگىكىلىق نۇقتا.

توغرا مەنتىقىلىق ئايرىش مۇناسىۋەتلەر تەرەققىياتىنىڭ جېنى

دۇنيادا ناخشا - ئۇسسۇل، مۇزىكا سەنئىتىنى ياقىتۇرمايدىغان قايسى خەلق بار؟ گېرمانىيەلىكلەرنىڭ بېتخوۋېن، موزات، سىتراۋىس قاتارلىق كىلاسسىك مۇزىكانتلىرى ۋە مۇزىكىلىرىدىن پەخىرلىنىش تۇيغۇسى، رۇسلارنىڭ چايكوۋسكى مۇزىكىلىرى ۋە «ئاق قۇ كۆلى» بالېتىدىن ئىپتىخارلىنىشى، ئامېرىكىنىڭ داڭلىق نېگىر ناخشا چولپىنى جېكسونغا بولغان دۇنيادىكى چوقۇنۇش، مەدوننانىڭ سېھرىي كۈچىگە بولغان ھېرىسمەنلىك ۋە باشقىلار مەنىۋى مەدەنىيەت تۇرمۇشىنىڭ دۇنيادا ھەممە خەلقنىڭ پەۋقۇلئاددە ئومۇمىي ھادىسە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە ئۇلارنىڭ بىرلەمچى ۋە ئىككىلەمچى شەيئىلەرگە بولغان مۇناسىۋەتلىرىدىكى مەنتىقىلىق ئايرىشتا بىز بىلەن روشەن پەرققە ئىگە ئىكەنلىكىنىمۇ كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. شۇڭا بىز بۇ يەردە تۇرمۇشنىڭ مەزمۇنىغا قارىتا يەنە ئۆز ئارا ھاسىلات پەرقىنىڭ تولىمۇ زور بولغانلىقىنى كۆرمەي، تەكىتلىمەي تۇرالمايمىز. گەرچە تەرەققىي تاپقان دۇنيادا سەنئەت شەكلى يۇقىرى باسقۇچقا كۆتۈرۈلگەن بولسىمۇ، ئۇلار يەنىلا سەنئەت، مۇزىكا مىللىتى نامىدىكى ئورۇن بىلەن

مۇستەھكەم ئۇل سالغان نيۇتون، دارۋىن، ۋات كەبى تەڭداشسىز ئۇلۇغ ئالىملىرىدۇر. كوپېرنىك، گالېلى، كيورى خانىم، ئېدىسون ۋە باشقا كۆپلىگەن پەن ئالىملىرى، ئىختىراچىلىرىنىڭ ئۇن - تىنىسىز تەتقىقات، جاپالىق ئەمگەك مېۋىلىرى بۈگۈنكى ياۋروپا - ئامېرىكىنى ئورنىدىن دەس تۇرغۇزۇپ، ئىلىم - پەن كۈچىنىڭ دۇنياۋى قۇدرەتلىك ماكانغا ئايلاندۇردى. دۇنيانىڭ قىياپىتىنى غايەت زور دەرىجىدە يېڭىلىدى. روشەنكى، ئەگەر ھازىر بىز دەۋاتقان تەرەققىي قىلغان دۇنيادىن ئىلىم - پەن گىگانىتلىرى ئۈزۈلمەس ئېقىندەك كەينى - كەينىدىن چىقىمىغان بولسا، دۇنيا بۈگۈنكى غايەت زور ئۆزگىرىش دەۋرىگە كىرەلمىگەن، پەن - تەتقىقات ھاسىلاتلىرى بولمىغان بولسا، نەزىرىمىزدىكى ئاشۇ تەرەققىيات دۇنياسىمۇ، ئۇلارنىڭ قانداقتۇر دۇنيانىڭ سىياسىي تەقدىرىنى بەلگىلىيەلگۈدەك سالاھىيەت بىلەن مەيدانغا چىقىشىمۇ، قىسقىسى، ئۇلارنىڭ بۈگۈنگىچە بولغان ئەسىرلىك تونۇلۇشىمۇ بولمىغان بولاتتى. بۇنى ھەممىمىز چۈشەنمەي، ئېتىراپ قىلماي تۇرالمىمىز.

يۇقىرىقىلارغا ئاساسەن مۇنداق سوئالغا تەبىئىيلا دۇچ كېلىمىز: نېمە ئۈچۈن بەزى خەلقلەر تەرەققىياتتىكى ئىزچىللىقنى نەچچە ئەسىرلەپ ساقلاپ كەلدى؟ بەزى خەلقلەر بولسا تەرەققىيات قەدىمىنى تولمۇ كېچىكىپ باشلىدى؟ يەنە بەزىلىرى بولسا تېخىچىلا جاھالەت يولىنى تۇتىدۇ؟

بىز زامانىمىزغىچە داۋاملىشىپ كەلگەن بۇ پەرقنى پەلسەپە نامراتلىقى ئىلكىدىكى خەلقلەر تەپەككۈرىدىكى ئاددىيلىقتىن، ئىشلىرىغا ئىلمىي لوگىكا نۇقتىسىدىن چىقىپ مۇئامىلە قىلمىغانلىقىدىن كۆرمەي ئامالسىز يوق. ئۆز ئىشلىرىمىزنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈسۈلىمىزدىكى قانۇنىيەتلەرگە ھۆرمەت قىلىنمايۋاتقان، تەتۈرلۈككە ماھىر تەپەككۈرىمىز بىزدەك خەلقلەرنىڭ ئۇزۇن زامانلاردىن بۇيان سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە پەن - مەدەنىيەت ساھەلىرىدە نامرات، قاتمال، قاششاق ھالەتتە داۋاملىشىپ كېلىشىنىڭ ماھىيەتلىك سەۋەبلىرىنىڭ بىرىدۇر. بىزنىڭ ئەمەلىي لوگىكىلىق ئايرىش ھەققىدىكى ئەقەللىي سېلىشتۇرما، بايان ۋە يەكۈنلىرىمىز ئەنە شۇلاردىن ئىبارەت.

ئەمەس، بەلكى ئىلىم - پەن مىللىتى، سانائەت مىللىتى نامى بىلەن ھەقىقىي مەنىدە دۇنياغا تونۇلدى. تەبىئىي ھەم ئىجتىمائىي پەن ساھەلىرىدىكى ئالەمشۇمۇل ھاسىلاتلىرى ئونلاپ، يۈزلەپ تۈر مۇكاپاتلىرى، نوبېل مۇكاپاتى ھەقدارلىرى بىلەن ئىنسانىيەتنىڭ ئەڭ دىققەت مەركىزىدىكى خەلقلەرگە ئايلاندى. دېمەك، بىر خەلقنى دۇنياغا تەبىئىي پەن ئالىملىرى، مۇتەپەككۈرلىرى بىلەن زاۋۇتلىرىنىڭ ئىسلىرى، ياڭراق گۈدۈكلىرى تونۇتۇپ كەلدى. مانا بۇ بىرلەمچى رېئاللىق. كىشىلەر ھەۋەس بىلەن تىلغا ئالىدىغان يەھۇدىي خەلقىنى دۇنياغا تونۇتقان نەرسە دەل ئۇلارنىڭ تەبىئىي پەنلەردىكى شانلىق مۇۋەپپەقىيەتلىرى، يۇقىرى ساپادىكى ئىلىم - پەن، مائارىپ ئاساسچىلىقى ئىدىيەسى، شۇنداقلا ماركس، ئېينشتەين، مەتنىغا ئوخشاش كۆپلىگەن ئىلىم - پەن گىگانىتلىرى، مۇتەپەككۈر ئالىملىرىدۇر. مانا مۇشۇنداق زور ئالىملار قوشۇنى ۋە ئۇلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرى يەھۇدىيەدەك بۇنداق ئەسىرلەر بويى سەرسان - سەرگەردانلىقتا ۋە تەنسىز ياشىغان بىر خەلقنىڭ ئىجتىمائىي - ئىقتىسادىي ئورنىدا كىشىلەر ھەيرەتتە قالغۇدەك ئاجايىپ ئالەمشۇمۇل ئۆزگىرىشلەرنى ھاسىل قىلىپ، ئۇلارنى دۇنيا سەھنىسى ئاسمىنىدا چاقناۋاتقان ئالاھىدە نەزەردىكى چولپان مىللەتكە ئايلاندۇردى.

بىز يەھۇدىيلار بىلەن ئوخشاشلا دۇنيادىكى سەرگەردان يەنە بىر خەلق - نامى ئۆچۈپ كېتىۋاتقان سەنئەتكار سىگانلارنى سېلىشتۇرساقلا، ھومىرنىڭ بۇندىن نەچچە مىڭ يىل ئىلگىرى رىۋايەتتە ئېيتقان ئاگاھلاندىرۇشنىڭ دانا ھەقىقەت ئىكەنلىكىنى تەن ئالماي ئامالسىز يوق.

ئەسقىر ھوشۇر « شىنجاڭ مەدەنىيىتى » ژۇرنىلىنىڭ 2008 - يىللىق 2 - سانىدا « تەپەككۈر كۆزى » سەھىپىسىدە « سەنئەتنى ھەددىدىن زىيادە ئۇلۇغ بىلگەن مىللەت، باشقىلارنىڭ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىپ بېرىدىغان مىللەتتۇر. بۇنىڭ مەسالى سىگانلاردۇر » دەپ ئورۇنلۇق ئەسلىتىدۇ. تونۇلغان ئوبزورچى يالقۇن روزىمۇ ماقالە - نۇتۇقلىرىدا « سەنئەت بىزنىڭ بايلىقىمىز، ئەمما بارلىقىمىز ئەمەس » دەپ ھېكمەتلىك ئاگاھلاندىرۇش بېرىدۇ.

ئەنگىلىيەنى ئەينى دەۋر سانائەت ئىنقىلابىنىڭ دۇنياۋى پاراۋۇزىغا ئايلاندۇرغان نەرسە دەل ئۇلارنىڭ قۇدرەتلىك سانائەت، ئىلىم - پەن مىللىتىگە ئايلىنىشىدا

ئايىر سىغانىكى لەتسە

(ھېكايە)

ئابدۇرەھمان ئەزىز ئوغلى

دوسقانى ھازىرلىغان. ئېچىلىپ ئوتتۇراپ بەسلى بەي، بوممىسا بىز بەك جىددىيلىشىپ نېمە قىلىشىمىزنى بىلەممەي قالىدىكەممىز.

يۇمىلاق شىرەدىن تورۇستىكى كېيىنەكسىمان لامپۇچكىلارنى چۈشۈرۈۋەتكۈدەك كۈلكە ساداسى كۆتۈرۈلدى. مۇئاۋىن باشلىق قولغا چوكا ئېلىپ قورۇمغا ئۇزاتقاچ ئېغىز ئاچتى.

— سىلەر غو سۇڭجاڭ، مۇشۇنداغ ئىدەمنىڭ ئاغزىدىن چىرىپ بۇنىدىن چىقىپ ئاسانلام ئاچچىقىمنى ياندۇرۇۋاللا جۇما. بوممىسا بۈگەنكى ئەلپازىمدا سىلنى سۇڭجاڭلىقتىن ئېلىپ دىخان خەخ بىلەن بىز قاتادا ھەشەرگە ھەيدەي دېگەن يەگە كەگەنتىم.

— چۈشتىكى ئىشتا مېنى بىز قېتىم ئەپۇ قىلسىلا مۇئاۋىن باشلىق. مەن بۇ ئىشنى قاتتىق بىز تەرەپ قىلىمەن. بۇدا بۇنداغ ئىش قايتا يۈز بەمەيدۇ.

— ئەمدى يۈز بەمىگەن بىلەن ۋىلايەت - ناھىيىنىڭ بىرلەشمە كۆزدىن كەچۈرگۈچىلىرىنىڭ ئالدىدا مېنى بەكمۇ ئوسال قىلىدىڭلا جۇما. ئەدەملىرىڭلا تۈلۈمدىن توقماق چىققاندىكە، زۇتۇق ئىشتاندىن بىزمە چىققاندىكە لوڭشىدە باشلىقلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ «بىزنىڭ مەھەللە كادىرىمىز يەر تەۋرەشكە چىداملىق ئۆي قۇرۇلۇشى مەبلىغىنى دايم ئۆزلىرىنىڭ ئۆي ئىشلىرىنى قىلىشىپ

تامدىن تورۇسقىچە، ھەتتا پولىغچە كىشى ئەيمىنىپ قارىغىلى بولمايدىغان ئالىي دەرىجىلىك نەقىشلىك ئايرىمخانا قىزىپ كەتكەن ئىدى. يۇمىلاق شىرەنى چۆرىدەپ ئولتۇرغان، بىرى كەپكە، بىرى خۇرۇم قالپاق، يەنە بىرلىرى دوپپا كىيگەن ھەرخىل چىرايدىكى مېھمانلار سالاپەتلىك، سىپايە ئولتۇرغان سېمىز باشلىققا ھە دەپ خۇشامەت قىلىش بىلەن ئاۋارە ئىدى.

— مۇئاۋىن باشلىق، مانىڭدىن ئاغاچ ئوتتاسىلا، مانىڭدىن...

— بولدى بولدى، سىلە ئېلىڭلا، — دېدى مۇئاۋىن باشلىق يوغان گەۋدىسىنى ئارقىغا تاشلىغىنىچە.

— ئانداغ دېمىسىلە، بىز بەك خىجىل بولاپ قالىدىكەممىز باشلىق، ئاغاچ ئوتتاسىلا.

— دوسقىنىمىزنى ئاددىي كۆرەپ قالىدىلمۇيا؟ — نەدىكىنى، شۇنداغ بەلەن بولاۋاتىدۇ. بۈگەن سەل ھېرىپ قاپتىمە.

— شۇ، بۈگەن جاپانى پىشتىكە تاتىپ قاللا، شۇڭا ئۆزلىرىنىڭ ھادۇقىنى چىقىرىپ قويىلى دەپ بۇ

سەھىرادىكى ھېكايىلەر

يول بىلەن نامزات بېكىتكەن ئىشلارنىڭ كۆپلىكىنى خېلى ئومدان بىلىمەن. ئەمما زە مەن دەپ قوياي، ھەممىڭلانىڭ خوتۇن خەقلىرى مەلە - كويلادا ئاغزىغا ئىگە بولاپ زۇسۇن. قاملاشتۇراممىسا ئى بىر يەلنى غىت قىسىپ زۇسۇن. خىزمەت قىزغىنلىقىغا تەسىر يېتىپ قالمىسۇن، دەپ بەزى ئىشلاردا كۆزەڭلىغا چىرىۋالماي زۇسەك بۈگەنكىدەك ئىدەم ئوسال قىلىدىغان ئىشلار چىققىلى تۇدى. مانداغ ئىدەم زاتلىق قىلىپ خىزمەت قىلساڭلا بىرەسىڭلانىڭ نوقتا - ھالقىسىنى تاتىپمۇ قويايلىمەن جۇما يانا مۇئاۋىن بوساممۇ! ...

ئەتراپتىكىلەر شۇك بولۇپ قېلىشتى. ئارىلىقتا تاماققا چوكا ئۇزاتقان ھېچكىم بولمىدى. ئايرىمخانا ئىچىدە ھۆكۈم سۈرگەن بىردەملىك ئېغىر سۈكۈتتىن كېيىن دوغىلاق، باشلىرى گەۋدىسىدىن يوغان كەلگەن، ئالغاي قارايدىغان بىر كىشى خۇشامەت ئارىلاش ھىجايىدى.

— ئەمدى مۇئاۋىن باشلىق، بىزنىڭ ھېقىل سىلىنىڭكىدىن ئۈستۈن ئەمەس. بەزىدە ھېقىلسىزلىق قىلىپ دېگەن يەللىرىدىن چىقاممايمۇ قالدىكىمىز، خاپوممىسىلا. بۈگەن سىلى خاپا بولىدىغان كۈن ئەمەس، بىرنەچچىدىن، سىلى ئەتىگەننىياغى زۇقىرىدىن كەگەن رەھبەرلەرنى ئۇزىتىپ زۇرۇپ بەكلا ھېرىپ كەتتىلە. ئىشكىنەنچىدىن ئەتە ئوغاللىرىنى مەكتەپكە يولغا سالىدىكەللا. سىلىنى بىز خاپا قىلغان بوساقمۇ بالىنى زىراق جايغا ئۇزىتىدىغان چاغدا كەيپىياتلىرىغا تەسىر يېتىپ قاممىسۇن. شۇڭا بىزدەم بوسمۇ خۇشال - خۇرام ئولتۇراپ بەسەلە بى، قانداغ دېدىم ئاغىنىلە؟

ئولتۇرغانلار ئالغاي كۆزلۈك كىشىنىڭ سۆزىنى بىر ئېغىزدىن قۇۋۋەتلەشتى.

— توغرا، توغرا، خاپوممىسىلا باشلىق...

— خاپىلىقلىرىنىمۇ ياندۇرۇۋالمايمىز مانداغ....

— ئۆزلىرى بەكلا كەڭ قوساق جۇما...

— شۇ، سىلىدىن بۆلەك كىشى بوسا بىزگىمۇ

تەستى، ئۆزلىرى ئوبدان بوغاققا ئەكىلەپ قاغان

يەللىرىمىز با...

— شۇ، ئەكىلەپ قايتۇق...

بېرىدىغان يېقىنلىرىغا بېرىدۇيىدى، ھەممە ئىدەمگە ئوخشاش مەملىقە قىممايدۇيىدى، ئون مو بۇغداي تېرىپ ئەللىك - ئاتمىش مو بۇغدايغا تولۇقلىما ئالدىيىدى...»
ۋويجۇ ۋويجۇ، نىمىنداغ سىركىدەك ئۇششاق گەپلە بۇ قانداغ خىزمەت قىلىسىلە زادى؟

كەپكە كىيگەن كىشى قولاشمىغان تەرزىدە ھىجايىدى. ئاندىن مەكتەپ بالىسىدەك يەرگە قاراپ تىرىقنى تاتىلىدى.

— بۇ... بۇ...

— غو سۇڭجاڭ بۇرۇنلام كەتكۈزۈپ قويايتۇ ئەسلى، — دېدى بېشىغا خۇرۇم قالپاق كىيگەن سېمىز كىشى كۈل رەڭ بۇرۇتلىرىنى دىققەت بارماقلىرى بىلەن قاشلاپ تۇرۇپ، — ئەسلى ئاشۇنداغ سۆزلەيدىغان ئەسكى ئادەملەرگە ئانچە - مۇنچە بىزمە بېرىپ قويسا جىم بولتى. قاۋايدىغان ئىشتىقىمۇ سۆڭەك تاشلىسا جىم بولىدۇ ئەمەسمۇ...

— سىلى تولا سالاچلىق قىممىسىلا جۇما! — دېدى مۇئاۋىن باشلىق يېنىدىكى خۇرۇم قالپاقلىق كىشىگە بۇرۇلۇپ قاراپ، — سىلىمۇ با، سىلىنىڭ كەنتتە خىزمەتنى زادى سىلى قىلاملا خوتۇنلىرىمۇ؟

— ۋويىي، بۇ نېمە دېگەنلىرى؟ — دېدى خۇرۇم قالپاقلىق كىشى رەڭگى ئۆڭۈپ.

— سىلىنىڭ ئىدەملەردىن بىر مۇنچە سېسىق گەپ ئاڭلىدىم جۇما مەن. غو سۇڭجاڭ مەھەللە كادىرلىقىنى خوتۇنى بىلەن شېرىك قىلىدۇ دەپ زۇرۇيدىكەن.

— ئانداغ ئىش يوق، قايداغراق قەلەندەننىڭ ئاغزىدىن چىقىپتۇ شۇگەپ؟

— ھاي، ھاي، چىچاڭشىماي ئاڭلايلى گەپنى، سىلىنىڭ خوتۇنلىرى مەلە - كويدىكى خوتۇنلانى زىغىپ زىرائەت ئوتاشقا، پاختا تېرىشكە، غوزەك ئۈزۈشكە، يانا ئۇششاق ئۆي ئىشلىرىغا سالىدىكەن.

— قۇرۇق گەپ، ھەممىسى قۇرۇق گەپ!

— مېنىڭ ئالدىمدا تولا پاك بولۇۋالمايسىلا، سىلىلا ئەمەس، مۇشۇ ئالدىمدا ئوتتاغان ئون نەچچە كەنتنىڭ باشلىقلىرى ئىچىدە كۆپىنچىڭلارنىڭ تۆۋەن تۇرمۇش، ئىجتىمائىي ياردەم، قۇتقۇزۇش، نامراتلارنى يۆلەش دېگەندەك تۈرلەردە خوتۇنلار سىزىپ كۆرسەتكەن

يەۋەتكۈدەك قاراپ ھىجايىدى.

— خانقىز، مۇشۇ رېستوراننىڭ ئەڭ نوپى ھارنىقىدىن بى ئېچىرىڭا، جىڭ ئەكەك ئىچىدىغىنىدىن.
— ماقۇل، بىردەم كۈتۈپ تۇرۇشىمىلا، ھازىرلا كېلىدۇ.

قىز چىقىپ كەتتى، خۇرۇم قالپاقلىق كىشى قىزنىڭ كەينىدىن يەۋەتكۈدەك قارىغىنىچە چاقچاق قىلدى.
— ھەجەپ بى چوكا بىلەن قىسىپلا يېۋەتكۈدەك بىلكەن ماۋۇ! چىك، چىك، چىك....

ئۇنىڭ قارشى تەرىپىدە ئولتۇرغان ئالغاي كىشى ئاغزىدىكى توخۇ قورۇمىسىنى چاينىغانچە خۇرۇم قالپاقلىق كىشىگە قاراپ:

— سىلى بۇنداق قىز باللىنى يەمەيلا، ئا ئۆيلىرىدىكى خەيرىگۈل جۈرىنى يەمەگەن كىشى...
— چىم دەيدۇ؟ — خۇرۇم قالپاقلىق كىشى چوكىنى قولغا ئېلىپ بىر پارچە توخۇ گۆشىنى قىسقانچە، — مانا مانداغلام قىسىپ «ھاپ» لا ژۇتۇتتىمىز جۇما بىز! ...
— ھا ھا ھا...

ئۇلار چاقچاق قىلىشىۋاتقاندا كۈتكۈچى قىز پەتنۇسقا تىزىلغان ھاراقنى كۆتۈرۈپ كىرىپ يۇمىلاق شىرە ئۈستىگە قويۇپ چىقىپ كەتتى. خۇرۇم قالپاقلىق كىشى بوتۇلكىنىڭ ئېغىزىنى چىشى بىلەنلا چىشلەپ ئېچىۋەتكەندىن كىيىن:

— مانا قالسىلا، تۆمىنى چىشلەپ قايرىۋەتكىنىمنى كۆدىلىما؟ ئىنداق قىز باللىنى خام يېۋىتىمىز جۇما! ...
دېدى ماختىنىپ، ئاندىن ئىستاكانلارغا ھاراق قويۇپ مۇئاۋىن باشلىققا يۈزلەندى، — ئەمدى مۇئاۋىن باشلىق، ئالدىلىرىدا ئاتىكاچىلىق قىپ قالدۇق، بۈگەن بىزدىن خاپولاپ قاغان بوسىلىمۇ كۆڭەل ئىزدەپ بۈيەدە بىزدەم - يېرىمدەم ئوتتۇراپ بەگەنلىرىگە رەخمەت. شۇڭا بۈگەنكى ئىشتا بىزنى ئەپۇ قىلىپ قولامدىن بىزنى ئېلىپ ئىچىپ بەسىلە.

مۇئاۋىن باشلىق ئېغىزىدىكى كۆك تۈتۈننى ئاسمانغا پۈۋلۈۋەتكەندىن كىيىن تاماكا قالدۇقىنى ئالدىدىكى كۈلدانغا قويۇپ خۇرۇم قالپاقلىق كىشىنىڭ قولىدىكى ئىستاكاننى ئالدى.

— ئەمدى ئۇيغۇمىزنى ئېچىۋىتىمىز...
— بېشىمىزنى سىلكىۋىتىمىز...
— ۋەشى...
— مۇئاۋىن باشلىق، — دېدى بۇرۇتلىرى تۆتلىك كېلىدىغان قارىمۇتۇق كىشى تۆش يانچۇقىنى كۈچىلاپ، — ئەتە سىلىنىڭ ئوغال مەكتەپكە ماڭغاندا بىز ئۇچىرىشالايمىزمۇ يوق، — شۇڭا مانى ئاز بوسمۇ ئوغاللىرىغا «مەختىكاڭنىڭ يوللىقى» دەپ بېرىپ قويايلا...
— ۋاي بۇ نىمە قىلغانلىرى؟ ئانداغ قىممەتسىلا مەخەت سۇڭجاڭ. بۇنىڭ ھاجىتى يوق...
— سىلى بىز ئۇنداق دېيىشمەيمىز مۇئاۋىن باشلىق. بۇ دېگەن كىچىككىنەم بى كۆڭەل، قېنى...
— ئەستاي... بالا ھەر تەتلىدە مەكتەپتىن كەسە مۇشىنداغ ئەۋارە بولاۋاتىسىلە. ھەپتىلىك دەم ئېلىشقا كەگەندىمۇ يانا ئىدەمنى خىجەلەت قىلىپ... ئەستاي...
ئولتۇرغانلار بەس - بەستە ئۆز كۆڭۈللىرىنى ئىزھار قىلىپ مۇئاۋىن باشلىقنى تەكەللۈپ دېگەنگە كۆمۈپ تاشلاشتى. مۇئاۋىن باشلىق سەل ئېچىلغاندەك بولۇپ كۈلۈمسىرىگەنچە يۇمىلاق شىرە ئەتراپىدىن ئۆزىنى مەركەز قىلىپ سۇنۇلغان قىزىل - يېشىل قەغەزلەرنى بىر - بىرلەپ ئېلىشقا باشلىدى.
— رەخمەت، رەخمەت... كېرەك ئەمەستى...
— ھە، — دەپ يېنىك نەپەس ئالدى خۇرۇم قالپاقلىق كىشى، — ئەمدى نېمىش قىلدۇق باللا؟ مۇئاۋىن باشلىقنى بۈيەدە ھادۇق چىقىرىمىز، دەپ ئوتتاغۇزۇپ زېرىكتۈرۈپ قويساق بومەس؟ ئەمدى ئانچە - مۇنچە گۆڭۈر - مۇڭۇر قىلىشامىز؟
— قىلىمىز، نېمىشقا قىممەيمىز؟ قاشقا دېگەن ژۇتنىڭ كىندىكىدىكى رېستورانغا كېلىپ جىم ئوتتاغىلى بولامتىكى! تېخى ھېلى گۈلدۈر - گۈپياڭمۇ قىلىمىز!
— ھا ھا ھا...
ھەممەيلىن كۈلۈشتى. سورۇننىڭ بايامقى جىددىچىلىكى سەل تۈگىگەندەك قىلاتتى. خۇرۇم قالپاقلىق كىشى ئىشىككە قاراپ:
— خانقىز! — دەپ چاقىرىۋىدى، ئىشىك تۈۋىدە بىر قىز پەيدا بولدى، خۇرۇم قالپاقلىق كىشى قىزغا

— بولاپتۇ، ھەقاسىڭلانىڭ بۈگەن بۇ يەدە مەن ئۈچۈن دوسقان راسلاپ ئوتتاغىنىڭلا ئۈچۈن كۆپ رەخمەت. يېزا باشلىغىمىز سىرتتا خىزمەت بىلەن ژۇرۇپ، بۇ يەدىكى ئىشلاغا مەن مەسئۇل بولۇپ تۇغاندا بۈگەنكىدەك ئىشلار يۈز بەرمەسلىكى كېرەكتى. باشلىغىمىز كېلىپ بۇ ئىشلارنى ئوقسا ماڭمۇ ياخشى بوممايدۇ. مەن ھازىر مۇۋەققەت بولۇپ تۇرغان بىلەن، يېزا باشلىغىمىز پات يېقىندا يۆتكەلسە بۇ يەدە سىلى بىز قېلىپ بىر- بىرىمىزگە تايىنىدىغان گەپ. خىزمەتچىلىكتە گايى- گايى قاتتىق- ژىرىك گەپ قىپ سالىدىكەمىز، لېكىن، قوسقۇمدا يامانلىق يوق، بۇنىڭدىن كىيىنمۇ مەن ھايت دېسەم ھۈيت دەپ ژۇرەسلە.

— ئۇنىڭدا چاتاق يوق مۇئاۋىن باشلىق...

— چۈشتە مېنىڭ چېچىلغىنىمنى توغرا چۈشىنىڭلا، مېنىڭغۇ سىلىگە پەقەت يامان گەپ قىلغۇم يوق. — ياق، مۇئاۋىن باشلىق، ئۇ دېگەن تەربىيە، يامان گەپ ئەمەس.

— شۇ، سىلە بىزگە تەربىيە بەدىلە.

— بىز تەربىيىنى قوبۇل قىلىمىز.

— جىڭ گەپ!

ئۇلار بىر- بىرىنىڭ گېيىنى تەستىقلاپ، بىر- بىرىگە تەكەللۇپ قىلىشىپ رومىكلارنى ئايلاندۇرۇشقا باشلىدى. پات- پاتلا بىر- بىرىگە جور بولغان كۈلكە ئاۋازى كۆتۈرۈلەتتى. تۇرۇپلا ھەممەيلەن جىمجىت بولۇشۇپ باشلىقنىڭ گېيىگە قۇلاق سېلىشسا، تۇرۇپلا كىمدۇر بىرى يۈمۈر باشلاپ سورۇننى قايتا جانلاندۇراتتى. تۇرۇپلا رومىكا تۇتقان بىرسى قولىنى كۆكسىگە قويغانچە ئۆرە تۇرۇۋېلىپ بىر ھازا كۆڭۈل ئىزھار قىلغىلى تۇرسا، تۇرۇپلا كىمدۇر بىراۋنىڭ تەكەللۇپى بىلەن چوكىلار تەڭ ھەرىكەتكە كېلىپ تەخسىلەردىكى قورۇمىلارنى مالتىلايتتى. چاقچاق- پاراڭلار ئەۋجىگە چىقىپ ھەممەيلەننىڭ يۈزلىرى خورازنىڭ تاجىسىدەك قىزىرىشقان، كۆزلىرى خۇمارلىشىپ خۇشخۇي بولۇپ قېلىشقان، ھاراق ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىشكە باشلاپ، ئولتۇرغانلارنىڭ سىپايە- چوڭ سۈپەتلىكلىرى نەلەرگىدۇر يوقاپ، ھەركىم ئۆزىنىڭ ئەسلىدىكى ئادەت-

خۇيلىرىنى ئاشكارىلاشقا باشلىغان ئىدى.

— مەن سىلىگە دېسەم مۇئاۋىن باشلىق، — دەيتتى كەپكە كىيگەن كىشى باشقا بىرسى بىلەن قىزغىن مۇڭدېشىۋاتقان مۇئاۋىن باشلىقنىڭ جەينىكىنى پات- پات نوقۇپ ئۆزىگە قاراتماقچى بولۇپ، — بۈگەن چۈشتە ژۇقىرىدىن كەگەن باشلىقلانىڭ ئالدىدا ساقال تارىغان گۈي زادى بەلەن نېمە ئەمەس، قاچانلا قالسا دىيەنشىدە ئۇنى دېدى، گېزىتتە بۇنى بېسىپتۇ، رادىيودا مانداغ دېدى، دەپ ئىدەمگە داۋلى تاقاپلا ژۇرىدىغان ژۇت ئەسكىسى نىمىتى، ئاشۇ گۈيىنىڭ دەستىدىنمۇ كەنتكە كەگەن گېزىتلانى مەدەنىيەت ئۆيىگە قوياممايدىغان بولاپ قالدىم. ھازىر گېزىت كەسە ئىشخاناغىلا ئېچىرىۋالمايمەن، بەئىگى گۈيلاغا بەش- ئون تاختىدىن بېرىپ قويسام خۇش بولاپ ئۆي ئىشلىرىمغا قالشىپ كېتىشىدۇ تېخى...

— ھە، — دەپ قويدى مۇئاۋىن باشلىق ۋە يېنىدىكى ئادەم بىلەن قايتىدىن خۇددى باشلىرى ئۇسۇشۋاتقانداك يېقىن كېلىشىپ پاراڭغا چۈشتى.

— مەن سىلىگە دېسەم مۇئاۋىن باشلىق، — دېدى كەپكە كىيگەن كىشى مۇئاۋىن باشلىقنىڭ جەينىكىنى قايتا نوقۇپ، مۇئاۋىن باشلىق ئامالسىز ئۇنىڭغا يەنە قاراشقا مەجبۇر بولدى، — يېقىننىياغى كەنت كادىرلىرىنى رەسمىيلەشتۈرۈش گېيى خېلى ئەدەپ قالدى، تەشكىلات بۆلۈمىدە يېقىن ئىدەملىرى بولاپ قاسا «ئۇشتىتدە» قىلىپ قويسىلا، قانچىلىك بىزمە كەتسە مانا مەن با جۇما.

— بۇ تەس ئىش، — دېدى مۇئاۋىن باشلىق بېشىنى چايقاپ، — لېكىن تىڭتىڭلاپ باقساق بولىدۇ.

— ھەببەللى! — كەپكە كىيگەن كىشى قولغا رومىكىنى ئالدى، — مۇشۇ گەپلىرى ئۈچۈن بىزنى.

— ئەمدى بولامىكى، جىق ئىچىپ كەتتۇق. ئەتە يانا خىزمەت با.

— پەقەت بىزنىلا، بىزنى، بىزنى...

— ئۆتكەندە، — دەيتتى مۇئاۋىن باشلىقنىڭ قولتۇقىغا دېگۈدەك كىرىۋالغان يەنە بىر كىشى، — سىلى بىزنىڭ مەھەللىدە ئېتىزغا قېلىن چىگەن سۇغا جەربمانە ئاغاندا بىزنىڭ ئىدەملە نايىگە ئەز قىلغىلى

تازا بىي مېيمان قىلىپ كىتاپ ئوقۇپ خەت يازغاندىن قۇتۇلالمىزىكى دىسەك پەقەت ئەپلەشمىدى. شۇ چاغدا كىتاپ ئوقۇپ خەت يازغاندىن توپاپ كەتكەنتىم، سىلى قانداقمۇ كىتاپ ئوقىغىلى نېرۋىلىرىنىڭ چولسى تەگكەندۇ دەيمىنا!؟

— مەن دىسەم قالسىلا، بۇ بىي پايدىلىق گەپلە با چۆچەككەن، شۇڭا ئوقۇپ باققان.

— ھە ھە، دىسە بىي ئاڭلاپ باقلى بىزمۇ.

— ماقا، باشلايمۇ؟

— باشلىسىلا.

— ئەمەسە باشلىدىم، ھە... بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا،

چار توخۇننىڭ دۇلىسىدا، قىرغاۋۇل جەدىكەن، ئەرسىز خوتۇن يەدىكەن. شۇ زامانلادا بىي سۇناي ياسايدىغان ئۇستام بولاپتىكەن. ئۇستا بەك جىق سۇناي ياسىغان بوسىمۇ ھېچكىم ئامماي سۇنايلىرى دۆۋىلىشىپ كىتىپتۇ. سۇنايچى ئۇستام پادىشا بىلەن ئاغىنە ئىكەن. ئۇ پادىشانىڭ يېنىغا چىرىپ:

— دات پادىشا يى ئالەم! ياسىغان سۇنايلىرىمنى ھېچكىم ئاممىدى، قانداغ قىلىشىم كېرەك؟ بىي ياردەم قىسىلا بولاپتىكەن، — دەپ داتلىنىپتۇ. پادىشا ئۇنىڭغا:

— سەن سۇنايى تېخىمۇ جىق ياسا، — دەپتۇ.

— تېخىمۇ جىق ياسامدىمەن؟

— تېخىمۇ جىق ياسا.

سۇنايچى قايتىپ كېلىپ يانا جىق سۇناي ياساپتۇ. سۇناي يوغان بىي ئۆيگە لىق توشقاندا قانداغ بولاپتۇ دىمەمسەن؟

— قانداغ بولاپتۇ؟ — سورىدى بۇرۇتلۇق كىشى ئاخىرىغا قىزىقىپ.

— مانداغ بولاپتۇ، — دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ئالغاي كۆز كىشى، — سۇناي ئالىدىغان خېرىدارلار سۇنايچىنىڭ ئىشىك ئالدىغا ئۆچىرەت بولاپ كېتىپتۇ! — ما ئىشنى! — دېدى خۇرۇم شەپكىلىك كىشى ھەيران قىلىپ، — نېمىشقا ئۇنداغ؟

— ئەسلىدە، — دېدى ئىگىز بوي كىشى يەنە بىرنى كارتىدە كېكىرىۋېلىپ — پادىشا ھەممە ئىدەم يولدا سۇناي چېلىپ ماڭسۇن، دەپ يارلىق چۈشۈرۈپتىكەن ئەمەسمۇ...!

مېڭىپتىكەن، مەن «ما قېتىم نايىگە بېرىپ ئەزىڭلانغۇ ئاقتۇراسىلە، ئەمەلىكىن بۇدا يانا بىي سۇ لازىم بوغاندا ئېرىقتا سۇنى قانداغ ئاقتۇراسىلە؟» دەپ بىزلام داۋلى بىلەن ئۇلانى قوقۇتۇپ توساپ قويدۇم قالسىلا. ھازىر ھەممىدىن موقۇملۇق ئەلا، ئەرزخورلا نايىگە باسا سىلىگە ياخشى ئەمەسلىكىنى ئومدان بىلىمەن. مەنزە دايم سىلىنى ئويلايمەن قالسىلا.

— مەنمۇ بىلىمەن سىلىنى، شۇڭا سىلىنىڭ ئىشلاغا ئارتۇق — تۆشك گەپ قىممايمەن ئەمەسمۇ، قىلىدىمۇ يا؟

— يا، يا، ياق، ھەرگىز دېسە ھەرگىز...

— دا سۇڭجاڭ، — دېدى قارشى تەرەپتە ئولتۇرغان ئالغاي كۆز كىشى، — مۇئاۋىن باشلىقنى بىزمۇ بىز تالدىن بېلەتكە بەلگى قويۇپ سايلىغان، بىزگىمۇ بېرىڭلا گەپ قىلىدىغان نۆۋەتنى. ئەتراپتىكىلەر پاراقتە كۈلۈشتى.

— ئانداغ بوسا، — دېدى ئالغاي كۆز كىشى كارتىدە بىرنى كېكىرىۋېلىپ، — بىز چۆچەك باتى دەپ بېرەي، بىزنىڭ مەلىنىڭ مەدىنىيەت ئۆيىدىكى بىز كىتاپتىن ئوقۇغان، مۇشۇ كىتاپ دېگەن بىزنى قولاغا ئاساملا كۆزەم ئىمىي — چىمىي بولاپ ئۇيقۇم كېلىپ كېتىدۇ. مۇشۇ بىز چۆچەكنى ئالاھەزەل بىرە ھەپتىلەدە ئوقۇپ بوغاندىمەن.

— ھەي تۇ سۇڭجاڭ، — دېدى كەپكە كىيگەن كىشى، — ھېلىقى چاغدا تەربىيەلەشتە بىللە ئوقۇغىنىمىز يادىڭلادا باما؟

— قا چاغدا؟ — دېدى ئالغاي كۆز كىشى ئەسلىيەلمەي.

— ۋاي ھېلىقى بىز ۋاختىچۇ؟ مەس بولاپتۇ ما ئاداش...

— ھە، ھە، ھە، يادىمغا كەلدى، ھېلىقى نايىدىكى تەربىيەلەش ئوقۇشنى دەمەسەن؟

— شۇ شۇ، ئاشۇ چاغدا بىزگە دەس ئۆتكەن مەلىم ھەجەپ پىشت ئۇچەي ئاداشكەن دېسە!

— ۋاي سىلى بۇدا مەن كۆگەن مەلىمدەك سىركە پىياز ئاداشنى كۆمىدىڭلا، دەس ۋاختىدا تاماكا چەككىلىمۇ قويمىدى. بۇرۇنقىدەك رېستورانغا ئېچىرىپ

— ھا ھا ھا! ...

— كەلدى كەلدى ...

— ئوخشىدى، ئوخشىدى ...

ئولتۇرغانلار قاتتىق كۈلۈشتى. ئېگىز بوي كىشى كۈلكىدىن توختاپ مۇئاۋىن باشلىقنىڭ قولىغا ئېگىشتى.

— مەن بۇ چۆچەكنى باكا ئېتىمدىم جۇما مۇئاۋىن باشلىق، — دېدى ئۇ كۆزلىرىنى پارقاتقىچە، — كۆزەم ئىمىر-چىمىر بولاپ كەتسىمۇ چىداپ تۇرۇپ ھەپتىدە ئاران ئوقۇغان چۆچەك بۇ قالسىلا. سىلگە دېمەكچى بوغنىم، جىگدىلىك مەيداندىكى 50 مو جىگدە كۆچتىنى بۇ ئىشقا سىلى مەسئۇل بوغاندىكىن بىز تەرەپ قىپ بەسە بولتى.

— چۆچەكنى باكاغا سۆزلىمەپلا ھە؟ — دېدى مۇئاۋىن باشلىق خىرىلداپ كۈلگەنچە.

— ئەمدى، ئۈگىنىش، ئۈگىنىش يانا ئۈگىنىش دېگەن شۇ. قاغىنى مەنمۇ قالاپ تۇمايمەن ...

— خاتىرجەم بوسىلا، ۋاخىتى كەگەندە بىز ئامال قىلامىز.

— ھە راس، مۇئاۋىن باشلىق، خوشنا يىزىدا ئۆزلىرىدەك مۇئاۋىن باشلىق بولۇپ ئىشلەيدىغان بىر سىڭىللىرى باغۇ؟

— ھە.

— ئاشۇ تەرەپلەدە جىگدە كۆچتىگە ئېھتىياجلىق يەللىرى بوسا مانداغ بىي پىلان تۈزگەن ۋاختا بىز كۆزنى قىسىپ قويسا بولتى، بەلەن رازى قىلاتتىم. — قېنى ئەۋالغا قىلامىز جۇما.

— ھەي باللا، — دېدى شاپ بۇرۇت، سەپكۈن يۈز بىرسى، — بۇدا نايىگە يېڭى كەگەن باشلىق يامان ئىدەم ئوخشىمامدۇ؟

— قانداغ؟ — ئولتۇرغانلار قۇلاقلىرىنى دىڭ قىلىشىپ شاپ بۇرۇتقا قاراشتى، — بىرە گەپ-سۆز ئاڭلىمىغانلا؟

— گەپ-سۆزغۇ ئاڭلىمدىم، ئەمما، بۇ باشلىق خىزمەت تەكشۈرگەندە بۇرۇنقىلارغا ئوخشاش بىز تەييارلىق قىلغان تەرەپكە ماڭماي ئۆزى خالىغان دىخاننىڭ ئۆيىگە ئۈسسۈپ چىرىپ دىخانلا بىلەن پاراڭلىشىدىكەن.

— جىڭ گەپ! — دېدى كەپكە كىيگەن كىشى ئولتۇرغان جايدىن يېرىم ئۆرە بولۇپ، — بۈگەن چۈشتىكى كۆزدىن كەچۈرۈشتە ھېلىقى باشلىق بىز باشلاپ ماڭغان تەرەپكە ماڭماي: «بولدى سىلەنى ئەۋارە قىمماي، ئۆزەم ئايلىنىپ چىقاي» دەپ بىسىمىلا دېمەستە ھېلىقى بىزنىڭ ئاۋرۇيمىزنى تۈككەن قەلەندەنىڭ ئۆيىگە چىرىپ كېتىپ بارىدۇ! ھېلىقى قەلەندەنىڭ بىز ئۆيىدە لىق كىتاپ بارلىقىنى كۆرەپ باشلىق بەك خوش بولاپ كەتتى. «تەرەققىيات-تېخنىكا ئىگەللىگەن، ئىلىم-پەنگە يۈزلەنگەن زىيالىي دىخاننىڭ رولىغا ئېھتىياجلىق» دەمدا؟ ئاشۇنداغراق بىز نىمىلەرنى دېدى. خۇددى تەرەققىياتتا بىزنىڭ رولىمىز يوقتەك. ئۇ گۈيدەك كىتاپ ئوقىمىساقمۇ ئىدەم باشقۇرۇپ كېلىۋاتىمىزغۇ مانا؟ قوساقنى ئەسكەن يېرى، ھېلىقى گۈي باشلىق بىلەن خۇددى مەلدىدىكى گۈيلا بىلەن پاراڭلاشقانداك ئەركىن-ئازادە پاراڭلىشىپ كەتكىنىنى بىز دېمەڭلا! ئېتىزلىققا ماڭسىمۇ رادىيону شويىندا چىگىپ بوينغا ئېسىپ ماڭىدىغان بىز قوڭالتاقنىڭ نېرىگە قىزىقىپ قالدىكى ھېلىقى باشلىق؟ بۈگەن پەگادا قاغىنىمغا قوسىغىم بەك كۆپتى جۇما... خەپ!

— ھازىر تۆردە ئولتۇرۇۋاتاملا مانا؟

— ئۇغۇ شۇنداق... ئەمما زە...

سورۇن قىزىپ كەتكەندى. بىرلىرى ئالىكىمىلەردىندۇر ئاغرىنىشسا، بىرلىرى كىمىندۇر چىشلەپ تارتاتتى. ئىككى-ئىككىدىن بولۇپ باشلىرىنى بىر يەرگە ئەكىلىشىپ دەرد تۆكۈشەتتى، تالىشاتتى. يېرىم-يارتا يېيىلىپ قالايمىقان مالتىلانغان تاماققا ھېچكىمنىڭ ھەپسىلىسى يوق، بىر-بىرىنى ھاراققا زورلىشاتتى. يەنە دېگەن گېپىنى يەنە دېيىشىپ كۆڭۈل ئىزھار قىلىشاتتى.

بىر چاغدا ئوچۇق تۇرغان ئىشىكى ئۇدۇلمۇ-ئۇدۇل قوشنا ئايرىمخانا ئىچىدىن بىر توپ ئاياللارنىڭ قىيا-چىيا قىلغان كۈلكە ئاۋازى ئاڭلاندى.

— ۋوي، ۋوي! ما يىنىمىزدا ساپلا تومۇچۇق ساراۋاتامدۇ نېمە؟

— ھەئە، شۇنداغدەك قىلىدۇ.

— بايامنىياغى نېمىشقا بىلىمدۇق؟

ئارقىغا يېنىۋىدى، ئوبدانلا تەكشىلىپ قالغان مۇئاۋىن باشلىق ئورنىدىن قوزغالغانچە توۋلىدى.
— ھەي سەتەك قىز! ماينغا چىرىغا بىي ئوينايلى...

بىرسىنىڭ ئۆزىنى چاقىرىغىنىنى ئاڭلىغان قىز بۇرۇلۇپ قارىۋىدى، باشلىقنىڭ ئۆڭى تاتىرىپ كەتتى. ئىشىكىنىڭ ئۇدۇلىدا تۇرغان قىزنىڭ قولىدىكى تېلېفون يەرگە چۈشۈپ كەتتى.
— ئاكا...!!!

مۇئاۋىن باشلىقنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان كىشىلەر جىددىيلەشكىنىدىن ئاغزىلىرىنى ھاڭگىدە ئاچقان پېتى داڭ قېتىپ قېلىشتى. قوشقا قاتقان كالىدەك ئېغىر پۇشۇلداپ ئولتۇرغان مۇئاۋىن باشلىقمۇ نېمە دېيىشنى، نېمە قىلىشنى بىلەلمەي قالغان ئىدى.
تۇيۇقسىز مۇئاۋىن باشلىقنىڭ تېلېفونى جىرىڭلاپ كەتتى. مۇئاۋىن باشلىق ئېرىنچەكلىك بىلەن تېلېفوننى ئېلىپ قۇلىقىغا تۇتتى.

— ۋەي... ھە مەن شۇ... جىددى زىغىن؟... مۇشۇ كەچتىمە؟... نەدە؟ ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى زىغىن زالىدا؟...

مۇئاۋىن باشلىقنىڭ دىيالوگى ئۈزۈلۈپ قالدى. ئۇنىڭ يېنىدىكى كەپكە كىيگەن كىشى ئاستا ئېڭىشىپ سورىدى:

— مۇئاۋىن باشلىق، ئۇلا نىمى دەيدۇ؟
باشلىقتىن سادا كەلمىدى...

ئاپتور: قىرغىز، يېڭىشەھەر ناھىيە ئەرمىدۇن يېزا قىرغىز مەھەللىسىدە دېھقان.

— ئەمدى بوسمۇ كىچىكمەيمىز، ھازىر زۇرەك يوغىنىدى.

— سىلنىڭ زۇرەك مانى ئىچسە ئاندىن يوغىنامدا؟
— ئەمدى...

— ھا ھا ھا...

ئۇلار كۈلكىدىن توختاپ، كەپكە كىيگەن كىشى مۇئاۋىن باشلىققا قارىدى.

— مۇئاۋىن باشلىق، بىزنى تاتىپ چىقماملا؟
— ياق، ياق.

— ياق دېمىسىلە مۇئاۋىن باشلىق، بىز پەدە ئويناپ قويسىلا مەيەدە DVD مۇ باكەن مانا...

— شۇنى دەيمىز، ئالغانلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ...

— بەللىرىنى مۇجۇپ تۇرۇپ...

— كۆزىنىڭ بالىخانىسىغا قالاپ تۇرۇپ...

— ئەتىرىدىنى پۇراپ تۇرۇپ...

— ھا ھا ھا!...

شۇ ئارىلىقتا قىزىل يوپكا كىيگەن، چاچلىرى ئۇزۇن بىر قىزنىڭ قولىدىكى سايراۋاتقان تېلېفوننى قۇلىقىغا ئاپارغانچە ئىشىكىنىڭ يېنىغا ئۆتكىنى كۆرۈندى.

— ئاينا، ئاينا...

— مەن مەس بولاپ قالدىغان بولدۇم...

— ماڭە ۋا، بۇ دېگەن بىزنىڭ باشلىققا ماس...

— باشلىق، ئاشۇ قىزبالا بىلەن بىز پەدە تاڭسا

ئوينىۋەتمىسىلە سىلنىڭ زۇرەكنى كىچىككەن، دەيمىز...

— ھوي، ھوي، ھوي، ماڭە ساقال تارىماي،

باشلىق تاڭسا دېگەننى سۇ ئىچكەندەك...

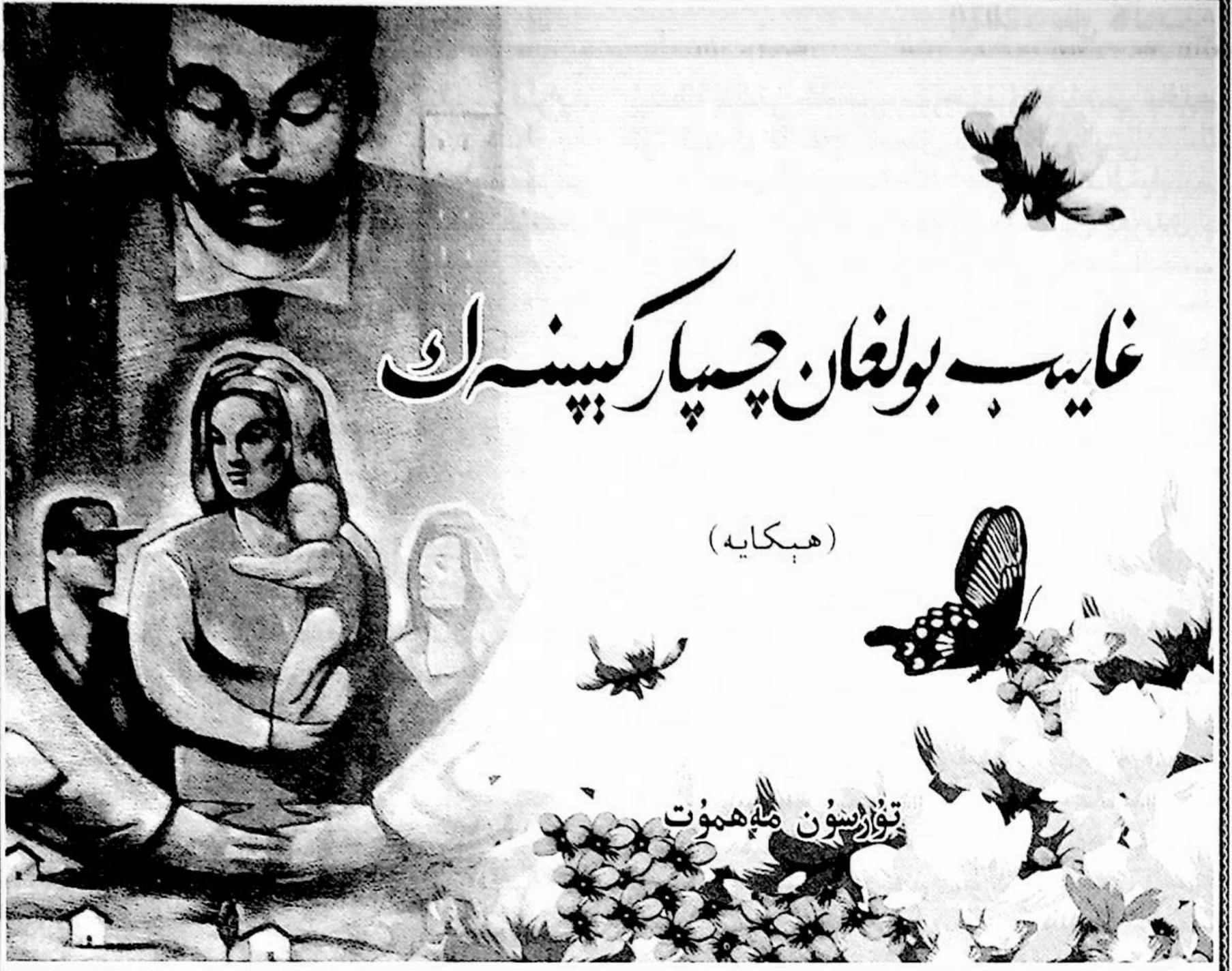
— جىڭ گەپ...

ئاڭغىچە بايقى قىز تېلېفوندا سۆزلىشىپ بولۇپ

زۇرنىلىمىزنىڭ 2010 - يىل 5 - سانغا تۈزۈش

تېخنىكىلىق كاشىلا سەۋەبىدىن مەزكۇر ساننىڭ 68 - بەت 2 - ئىستون يۇقىرىدىن پەسكە 8 - قۇردىكى «قىلىدۇ. چۈنكى، بىر مىللەتنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى يامغۇر» دېگەن بىر قۇر خەت چىقماي قالغان. ئاستىنقى قۇرلاردىكى بىر قانچە خەتنىڭ شەكلى ئۆزگىرىپ كەتكەن؛ جۈملىدىن 2 - بەت 2 - ئىستون 2 - قۇردىكى «زاكونشۇناسلىق» «زاكونشۇسلىق» بويىچە بولغان. تولۇقلاپ، تۈزۈش ئوقۇشۇڭلارنى سورايمىز.

— كامالىي ئېھتىرام بىلەن: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» زۇرنىلى تەھرىراتى

غايىب بولغان چىپار كىپىنىڭ

(ھېكايە)

تۇرۇنۇن مۇھىمۇت

مۇسا تورغاي ئېغىر تىنىپ قويۇپ خىرىلدىدى:
— مەن سېنىڭ قاچان يۈزۈڭگە ئۇرۇپ باققان.
يۈزۈڭگە ئۇرسام، ئەل- جامائەتنىڭ ئالدىغا
چقالمايدىغىنىڭ ماڭا ئايان.

مۇسا تورغاي توپا ئۆرلەپ تۇرغان يەرگە گۈپىدە
ئۆزىنى تاشلاپ، تىزىنى قۇچاقلغىنىچە ئولتۇرۇپ
قالدى.

ئايالى ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ ساقال
باسقان تاتراڭغۇ چىرايىغا سەپسالدى. ئاندىن ئەپسىز
بىر ھالدا ئېرى تەرەپكە سۈرۈلدى.

مۇسا تورغاي يەڭگىل، يېقىملىق سەلكىننىڭ باش
ئۈستىدىن ئۆتكىنىنى سېزىپ ئاستا بېشىنى كۆتۈردى.
ناھايىتى نۇرغۇن چىپار كىپىنەك ئۆيىنىڭ ئەتراپىدا
چىرايلىق دائىرە ھاسىل قىلىپ، لەرزىلەر ئۇچۇپ
يۈرەتتى.

— ھەممىسى مېنىڭ كىپىنەكلىرىم.
شۇ قەدەر ئىللىق، يۇمشاق ئاق نۇر ئىچىدە
ئويناپ يۈرگەن تۇرغۇنجان دادىسىغا شۇنداق دەپ
تاتلىق كۈلدى. تۇرغۇنجان ئاق نۇرغا كۆمۈلگەندى.
ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئاق نۇر تۆكۈلەتتى. ناھايىتى

قۇياش نۇرى غازاڭ تاشلىغان تېرەكلەر ئارىسىدىن
ئۆتۈپ، ئەسكى- تۈسكىلەر بىلەن تولغان ھويلىغا
سېپىلىپ تۇرغان ئەتىگىنى مۇسا تورغاي خوتۇنىنى
يەنە ئۇرۇشقا باشلىدى. ئايال بېشىنى ئىچىگە تىقىپ
تۈگۈلۈۋالغانىدى. مۇسا تورغاي ئېغىر ھاسىرايتتى،
تاماكىدىن سارغايغان چىشلىرى گاھ- گاھ كۆزگە
تاشلىناتتى. ئۇنىڭ خوتۇنىنى ئۇرمىغىغا خېلى كۈنلەر
بوپقالغانىدى. ھەر قېتىم خوتۇنىنى ئۇرغاندا يۈرىكى
ئىچىق بىر سېزىم بىلەن ئېچىشىپ كېتەتتى. شۇ
ھالدا مۇسا تورغايىنىڭ نۇرسىز كۆزلىرى چەكچىيىپ
كەتكەندى. ئۇشتۇمتۇت يۈز بەرگەن ئىشتىن
چۆچۈدىمۇ، سامانلىقنىڭ يېنىدىكى كونا ھارۋىنىڭ
شوتىسىغا قونۇپ، پىتىلىپ تۇرغان چار مېكىيان
ئۆركۈگىنىچە قا- قاقلاپ تالاغا قاچتى.

ئالپىشىل يىپىلار بىلەن چىگىلگەن كۆتمەك
سۈپۈرگە ئايالنىڭ قىسماقتەك تۈگۈلگەن دۈمبىسىگە
تېگەتتى. ئايال زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ يۈز- كۆزىنى
تۇتۇۋالغىنىچە مۇسا تورغايغا يالۋۇراتتى:

— يۈزۈمگە ئۇرماڭلا، بىز دېيىشكەنغۇ، ئۇنتۇپ
قالماڭلا، يۈزۈم كۆكرىپ قالسا بولمايدۇ.

ئېشەك ھېلىقى ئادەمنى سۆرەشتۈرۈپ تارتىپ ماڭدى. ئۇ، كەينىگە قارىغاچ ئاچچىق بىلەن ۋارقىرايتتى: — زادى ساراڭ دېگەنگە رەھىم قىلغاننىڭ پايدىسى يوقكەن. ئەسكىلىكىدىن خۇدايىم بالسىدىن ئايرىدى بۇ ساراڭلارنى... ئەتىگەندە ئېشەكباش دەپ تىللىغىنىنى مېنى بۇ ساراڭنىڭ.

ھېلىقى ئادەم ئېشەكنى يەنە ئۇرۇشقا باشلىدى. پېشانىسىدىن مونچاقتەك تەر قۇيۇلاتتى. مۇسا تورغاي تۇرغان جايىدا خېلى ئۇزاق تۇرغاندىن كېيىن قولىنى سىلكىدى:

— خەقنى نېمىشقا تىللايسەن بىكاردىن - بىكار. — تىللايمەن تازا، تۇرغۇنجان بەك ئۆچتى بۇ ئابدالغا، بۇغدىيىمغا دەسسەدىڭ دەپ ئۇرغىلى تاس قالغان بىر چاغدا.

— قايسى زاماندىكى گەپ ئۇ، بولدى، ئۆيگە كىرىپ كەت.

ئايال ئورنىدىن تۇرۇپ مۇسا تورغايىنىڭ ئۈستىبېشىدىكى توپا - چاڭلارنى قېقىشتۇردى، كىرلەشكەن ئاق ياغلىقنىڭ ئۇچى بىلەن قۇلقىنىڭ كەينىدىكى ئۇششاق تەرلەرنى سۈرتتى. — كالغا قارىدىڭلارمۇ؟

— ھەئە.

— موزاي ئېمىۋالمىغاندۇ؟

— ياق.

— كالنى ۋاقتىدا سېغىۋەت، يېلىنى چىڭقىلىپ كېتىپتۇ.

ئايال مۇسا تورغايىنىڭ يۈزىنى سىلدى. يىرىك، تىرناقلىرى ئۆسۈپ كەتكەن بۇ قولدىن قوي مايقىنىڭ ھىدى كېلەتتى. مۇسا تورغاي تەتۈر قاراپ تۇرۇپ قولىنى سىلكىدى:

— ماڭ، ئۆيگە كىرىپ كەت، چاققان بول.

ئايال رايىشلىق بىلەن ئۈستىبېشىنى قېقىشتۇرۇپ، ئۆيگە كىرىپ كەتتى. مۇسا تورغاي سامانلىققا كىرىپ زەيلەشكەن تامغا يۆلىنىپ ئولتۇردى. تامنىڭ ئۈرگۈپ كەتكەن ئۆلۈك توپىسى رەڭگى ئۆڭۈپ كەتكەن پوررەڭ چاپىنىغا سۇۋاشتى. سەل نېرىدىكى بۇلۇڭدا مېغىلداپ يۈرگەن ھاشار چۈمۈلىسى سەپ تارتىپ مېزىلدەشپ يۈرەتتى. ئۇ، يۈزىنى چاڭگاللاپ، ئۆزىنى تۇتالماي يىغلاپ كەتتى. بارماقلىرى ئارىسىدىن تۆكۈلگەن ياش ئىككى يىلدىن بۇيان ئاقىرىپ كەتكەن ئۆسكىلەڭ ساقاللىرى ئارىسىغا سىڭىشىپ كەتتى. ئورۇق مۇرىسى سىلكىنىپ - سىلكىنىپ تىترەيتتى. تۇمشۇقنى قوتۇر باسقان ئاق ئۆچكە سوزۇپ -

نۇرغۇن چىپار كېيىنەك ئۇنىڭ ئەتراپىدا پىرقىراپ، ئۇچۇشۇپ يۈرەتتى.

مۇسا تورغاي ئېتىلىپ چىققان ياشلىرىنى سۈرتۈشكۈمۇ ئۆلگۈرمەي، كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ قاراپ تۇراتتى.

ھەممىسى كۆز ئالدىدىلا غايىب بولدى.

ئاق نۇر، چىپار كېيىنەكلەر، تۇرغۇنجان.

مۇسا تورغاي ئۆزىنى كاجاتلاشقا باشلىدى. ئايالى ۋارقىراپ - جارقىراپ ئۇنىڭ قولغا ئېسىلاتتى:

— مېنى ئۇرسىلا... ئۇرۇۋەرسىلە...

بېشىغا شاپاق دوپپا كىيىۋالغان بىرەيلەن قارا ئېشىكىنى يېتىلەپ مۇسا تورغايىنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندى. ھويلىدىكى غەلۋىنى ئاڭلاپ ئىشىك ئالدىدا توختاپ قالدى. ئۇنىڭ تەمتىرەپ تۇرۇشلىرىدىن يا كىرەلمەي، يا يولغا كېتىۋېرىشنى بىلەلمەي تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى.

ئېرىنىڭ قولغا ئېسىلىپ تۇرغان ئايال قانداق كۆرۈپ قالغان، يولدىكى ئادەمگە تىل سالدى:

— نېمە پاقا تەشكەن سويىمدەك قاراپ تۇرسەن ئېشەكباش، بىر كىمىنىڭ بىر يېرى ئېچىلىپ قاپتۇمۇ يا بۇ يەردە.

ئايال بېلىنى تايىنىپ، كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ قاراپ تۇراتتى. تۇرقىدىن پۇق دېسە ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك قىلاتتى. چۆمۈچتەك پۇتلىرى ئاجىزلاپ كەتكەن ئورۇق ۋۇجۇدىنى تەستە كۆتۈرۈپ تۇرۇۋاتسا كېرەك، پۇتلىرى لاغىلداپ تىترەپ تۇراتتى.

تىل ئىشتىكەن ھېلىقى ئادەم بىردەم قاراپ تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن، ئېشەكنىڭ قولىدىكى باشبېغىنى ئەلەم بىلەن سىلكىپ، يەرگە كۈچ بىلەن دەسسەپ ۋارقىردى:

— تايلاق يەپ ئۆلۈپ قالمىسۇن دەپ ئاجرىتىۋالغىلى قاراپ تۇرۇپ قاپتىمەن پوق يېگەن ساراڭ. تايلاقنىڭ تېگىدە قېلىپ ئۆلەمسەن - تىرىلەمسەن، نېمە كارىم... ئەتىگەندە نېمە نەسچىلىك بۇ... ئېشەكباش دېگىنىنى ما ساراڭنىڭ... مۇشۇنداقمۇ سەت گەپ بولامدۇ.

— يامان بولساڭ كېلە، بوينۇڭنى قۇشقاچنىڭ بوينىنى ئۈزگەندەك ئۈزۈۋېتىمەن سەن ھىشمىرىقنىڭ ھېلى... ھۇ ئېشەكنىڭ...

شاپاق دوپپا كىيىۋالغان ئادەم بىلىكىگە ئېسىۋالغان ئورغاقنى ئېلىپ، ئورغاقنىڭ كەينى تەرىپى بىلەن ئېشەكنىڭ دۈمبىسىگە زەرب بىلەن نەچچىنى ئۇرۇۋەتتى. ئورغاق زەربىدىن بېلى ئېگىلىپ، تۈگۈلۈپ كەتكەن

سوزۇپ مەدرەشكە باشلىدى. سامانلىقنىڭ بۇلۇڭىدىكى كامارنىڭ ئاغزىدا بىر سېرىق چاشقان چېكىتتەك كۆزلىرىنى مۇسا تورغايفغا تىكىپ ھوشيارلىق بىلەن قاراپ تۇراتتى. ئۆچكىنىڭ ئاق ئوغلىقى دىكىلداپ كېلىپ مۇسا تورغايفغا سۇۋاندى. ئۇ، ئوغلاقنىڭ دۈمبىسىنى سىلاپ تۇرۇپ، قىستاپ كەلگەن يىغىسىنى تۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ئاسمانغا قارىۋالدى. ئەمما ئۆزىنى تۇتالمايدى. ئورنىدىن تۇرۇپ پوتىسىنىڭ ئۈچى بىلەن بۇرنىنى ئېرتتى.

سامانلىقنىڭ ئارقىسىدىن سانسىز چىپار كېپىنەك ئۇچۇپ چىقىپ، ئەتراپتا پىرىلداپ ئۇچۇشقا باشلىدى. يالاڭباش، ھاۋارەك كۆڭلىكىنىڭ تۈگمىلىرى ئېتىلمىگەن تۇرغۇنجان كېپىنەكلەر ئارىسىدا يۈگۈرۈپ يۈرەتتى. ئۇنىڭ كېپىنەكلەرنى تۈتۈۋالغۇسى بولسا كېرەك، پىرىلداپ ئۇچۇپ يۈرگەن كېپىنەكلەرگە قولىنى سوزۇپ قوغلاپ، تاقلاپ، سەكرەپ يۈرەتتى. پېشانىسىدىكى ئۇششاق تەرلەر پارقرايتتى. مۇسا تورغايف شۇنچە زەن سېلىپمۇ ئۇنىڭ يا كۈلۈۋاتقانلىقىنى، يا جىلە بولۇۋاتقانلىقىنى پەقەت بىلەلمىدى. بۇ بالا جاھاندىكى جىمى جانلىققا ئاشىق دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەن مۇسا تورغايف بەكمۇ نۇرغۇن چىپار كېپىنەك ئارىسىدا يۈگۈرۈپ، تاقلاپ يىراقلىشىپ كېتىۋاتقان تۇرغۇنجاننىڭ ئارقىسىدىن قارىغىنچە ئۇھ تارتىپ قالدى.

بۇ، قاي زاماندىكى ئىشلار. چىپار كېپىنەكلەر يوقاپ كەتتى، تۇرغۇنجانمۇ، چىپار كېپىنەكلەرمۇ تەڭلا غايىب بولدى. بۇرۇنلاردا تۇرغۇنجان بار يەردە چىپار كېپىنەكلەر بولاتتى، چىپار كېپىنەكلەر بار يەردە تۇرغۇنجان بولاتتى.

بىر كۈنى سەھەردە مۇسا تورغايفنىڭ ئايالى چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ چىرقىردى:

— كېپىنەكلەر كەتتى، ئەمدى كەلمەيدۇ.

ئايال چاچلىرىنى يۇلۇپ چىرقىراشقا باشلىدى:

— تۇرغۇنجاننىڭ مىڭ تال كېپىنكى بار ئىدى.

ئايال بارماقلىرىنى پۈكۈپ ساناشقا باشلىدى.

ئاغزىدىن كۆپۈك ئۆرلەيتتى:

— كېپىنەكلەر كەتتى، ئەمدى بىرسىمۇ يوق.

ئايال شۇ كۈنى، ئەتىسى، ئۆگۈنى... نەچچە كۈن مەھەللىنى يالاڭ ئاياغ كېزىپ يۈردى. ئۇچرىغان ئادەمدىن چىپار كېپىنەكلەرنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى سوراشتۇراتتى. چاچلىرى چۇۋۇلغانىدى. پۈتلىرى قاناپ كەتتى. ھەر بىر بۆلۈك - پۇچقاقنى ئالا قويماي كېزىپ چىقتى. ئەمما ئۇ بىرمۇ كېپىنەك ئۇچرىتالمايدى.

— ھەممە نەرسە تۈگەشتى.

ئايالنىڭ چىرقىراق يىغىسى مەھەللىنى بىر ئالدى. نەچچە كۈندىن بۇيان ئۇنىڭ كەينىدىن مېڭىپ ھالى قالمىغان مۇسا تورغايف ئايالنىڭ پاتىڭىدىن تۇتۇپ سۆرەشتۈرگىنىچە ئۆيگە ئەكىلىپ قازناققا سولاپ قويدى. ئۇمۇ شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ مەھەللىدە كېپىنەك ئۇچراتمىدى. تۇرغۇنجان تولىمۇ ئامراق كېپىنەكلەرنىڭ يوقاپ كەتكەنلىكىدىن كۆڭلى بەكلا يېرىم ئىدى.

— يەنە يىغلاپسىلىغۇ، بولدى، مېنى ئۇرۇۋېرىڭلا، مەن چىدايمەن.

ئايال باش ئۈستىدىن چۇچۇلاپ ئۇچۇپ ئۆتكەن قۇشقاچقا ئاچچىق بىلەن تۈكۈرۈپ قويۇپ ئېرنىڭ قولىغا ئېسىلدى.

— قېنى، مېنى ئۇرۇڭلا.

— بولدى، يىغلىمىساملا بولىمىدۇمۇ.

— كۆپ يىغلىسا تۈگىشىپ كېتىلا. سىلى بولمىسا مېنى كىم باقىدۇ، تۇرغۇنجان تېخى كىچىك تۇرسا.

مۇسا ياش يۇقى كۆزلىرىنى خوتۇنىنىڭ كۆرۈپ قېلىشىدىن ئېپىچىپ بويىنى تولىغاپ غۇدۇڭشىدى:

— قورسىقىم ئېچىپ كەتتى، چاي قاينىدىمۇ؟

ئايال ئۆيگە كىرىپ كەتتى. كىرلەشكەن ياغلىقنى بويىدىن مەھكەم چېگىۋالغانىدى. «ئايال كىشىنىڭ بېشىدىن ياغلىقى چۈشۈپ كەتسە بەختى قاچىدۇ» دېگەن گەپنى ئانىسى قىلغان بولغىمىدىكىن، يا مومىسى دېگەنمۇ، ئىشقىلىپ ھازىرغىچە ئېسىدە تۇرۇپتۇ.

كىرلەشكەن داستىخان ئۈستىدىكى كاكا ناانلار قېتىپ كەتكەنىدى. ئايال ناننى ئۇششاق پارچىلاپ، ئۈستىگە ياغ سېلىپ چاي قۇيۇپ، تەخسە بىلەن يېپىپ قويۇپ ئېرنىڭ ئۇدۇلىغا جايلىشىپ ئولتۇردى.

— كېچە قانداق چۈشەپلا، بىزنىڭ تۇرغۇنجان قانداق تۇرۇپتۇ؟

مۇسا تورغايف بىردەم جىمجىت ئولتۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن، ئايالنىڭ سوئالىغا ئالدىرماي جاۋاب بەردى:

— تۇرغۇنجان ناھايىتى ئوبدان تۇرۇپتۇ. خېلىلا

سەھرىپ قايتۇ، يەنە شۇ توشقىنى بىلەن ئويناۋاتقان ئوخشايدۇ. ساپلا لەيلىگۈل، قىزىلگۈللەر ئېچىلغان بىر باغدا ئاق توشقىنى بىلەن ئويناپ يۈرۈپتەكەن، مېنى كۆرۈپ قېشىمغا يۈگۈرۈپ كەلدى. ئۇ قانداق بىر باغ، بىلەمسەن، بەكلا ئاجايىپ، بىزنىڭ ئى ماۋۇ ھەسەنباينىڭ بېغى ئويناپ كەلسۇن ئۇنىڭ ئالدىدا، ئىشقىلىپ ئاجايىپ.

قارىچۇقلىرى ئارقىغا تارتىشىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. ئۇ ھازىرلا ئېتىلىپ كېلىپ بىرسىنىڭ كانىنى بوغۇپ قويدىغاندەك قىلاتتى. يەنە باشلاندى، دەپ ئويلىدى مۇسا تورغاي ئاچچىق بىر سېزىم بىلەن.

— سەن قېرى دۆت يادىڭدا تۇتالمىغان گەپ، بولمىسا نېمىشقا ناخشا ئېيتمايدۇ ئۇ، ھۇ ئەقلى يوق ئېشەك...

ئايالنىڭ ئىلىشاڭغۇ كۆزلىرى قورقۇنچلۇق چاقناپ كەتتى. مۇسا تورغاي يۈرىكىنىڭ بىر يەرلىرىنىڭ جىمىلداپ ئېچىشىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلغىنىچە ئاستا غۇدۇڭشىدى:

— ھەئە ناخشا ئېيتتى، بىر ناخشا ئېيتىپ بەردى.

ئايال بىر قەدەم ئالدىغا چامدىدى:

— ھېلى ئېيتىمىدى دەۋاتمايتىڭ.

— ئەمدى يادىمغا كەلدى.

ئايال كۆزلىرىنى مۇسا تورغايغا مەختەك تىكىپ جىمىدە ئولتۇردى.

— قايسىسى...

— ھېلىقى «كېچىك بالا ئەمەسمەن» دېگەن ناخشىسىنى.

— ۋاھ، ئۇ بۇ ناخشىنى بەك چىرايلىق ئېيتىۋېتەتتى. قېنى، قانداق ئېيتتى.

ئايالنىڭ قانسىز چىرايىغا سۆيۈنۈشلۈك بىر كۈلۈمسىرەش ياماشتى. ئۇ، كىرلەشكەن ئاق ياغلىقنى مەجىقلاپ مۇسا تورغايىنىڭ ئالدىغا شېقاپ يېقىنلاشتى.

— قانداق ئېيتتى.

— بۇرۇنقىدەك ئېيتتى شۇ.

— قانداق ئېيتتى، دوراپ باقە.

مۇسا تورغاي ئايالنىڭ بىر تۈرلۈك خۇشاللىقتىن باشقىچە بوپكەتكەن چىرايىغا ئۆمىسلا قاراپ قويدى. ئايالنىڭ يۈزىدىكى قورۇقلار ئارىسىدا سۆيۈنۈش، ئامراقلىقنىڭ تاتلىق نۇرلىرى جىمىرلايتتى.

— ياغلىقنى چىگىۋال.

ئايال ياغلىقنى يەنە بىر قېتىم قېقىشتۇرۇپ، تۈجۈپىلەپ چىگدى.

— ھە، قېنى دوراپ باقە، قانداق ئېيتتى؟

— مەن ئۇنى قانداق دورىيالايمەن، ئۇ دېگەن كېچىك بالا تۇرسا، مەن چوڭ ئادەم تۇرسام.

— سەن چوڭ ئادەم بولغاندىكىن كېچىك بالا دېگەننى دورىيالايسەن. قېنى دورا، چاپسان بول، بەك ئاڭلىغۇم كېپكەتتى. ئۆز ئەينى ئېيتىپ بەر.

مۇسا تورغاي يامراپ كەلگەن يىغىسىنى تەستە بېسىۋېلىپ ناخشىنى باشلىدى. ئاقارغان ساقاللىرى

— بالا نېمە دېدى. ئۇ گەپ قىلماي قالمايتتىغۇ، مېنى سورىغاندۇ؟

ئايال ئاقارغان چېكە چاچلىرىنى ياغلىقنىڭ ئارىسىغا قىستۇرۇپ، ئىلىشاڭغۇ كۆزلىرىنى ئېرىگە تىكىپ ئولتۇردى، مۇسا تورغاي ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئەيمەنگەندەك يەرگە قارىۋالدى.

— سورىدى. سېنى ئوغلىقىمنى ئوبدان بېقىپ قويسۇن دەيدۇ. يەنە كۈچۈكىنى سورىدى... ھە، ياق، كۈچۈكىنى سورىمىدى. كۈچۈكىمۇ ئۇنىڭ يېنىدا ئەمەسمۇ.

— ئەمەسمە بايا ئۇنىڭ يېنىدا توشقىنىلا باركەن دەۋاتاتتىلغۇ؟

— ئۇنىڭ ئاق توشقىنى بىلەن كۈچۈكى بۇرۇندىن چىقىشالمايدىغان ئەمەسمۇ، شۇڭا بۇ قېتىم توشقىنىنى ئويناقتىلى ئاچقىپتۇ. بەلكىم ئەتە كۈچۈكىنى ئويناقتىلى ئاچقىشى مۇمكىن. بىلىشكە كېرەك، توشقان بىلەن كۈچۈك چىقىشالمايدۇ. تۇرغۇنجان ئۇنىڭ ھەر ئىككىسىگە ئامراق بولغاندىكىن، ئۇلار ئۇرۇشۇپ قالسا تەڭلىكتە قالدۇ ئەمەسمۇ، شۇڭا بىرىنىلا ئاچقان ئېپ.

— ناخشا ئېيتىمۇ، چوقۇم ناخشا ئېيتىپ بەرگەندۇ. ئۇ ناخشىنى بەك چىرايلىق ئېيتاتتى.

— ياق، ناخشا ئېيتىمىدى.

— ئېيتىدۇ، نېمىشقا ئېيتمايدۇ. ئۇنىڭ ئاۋازى شۇنداق چىرايلىق تۇرسا، ناخشا ئېيتىمىسا قانداق بولىدۇ.

يىراقتىن تىراكتورمۇ، يا ماشىنىمۇ، شۇنداقراق بىر نېمىنىڭ سىگنالىنىڭ ئاۋازى بوش ئاڭلاندى. مۇسا تورغاي تەمتىرەپ قېلىپ گاچىلىشىپ كەتتى:

— بۇ قېتىم ناخ... شا... ناخشا ئېيتىمىدى.

ئايال ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ قولغا سۈپۈرگىنى ئالدى، كۆزلىرىدىن مۇزدەك بىر ئۇچقۇن چاچراپ تۇراتتى. ئۇ، سۈپۈرگىنى مۇسا تورغايىنىڭ باش

ئۈستىدە بىردەم تۇتۇپ تۇرغاندىن كېيىن يەنە جايغا كېلىپ ئولتۇردى. ئېگەكلەپ چىگىۋالغان ياغلىقنى يېشىپ، قېقىشتۇرۇشقا باشلىدى، ئايالنىڭ چۇۋۇلغان، پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئاقىرىپ كەتكەن شالاڭ چاچلىق

بېشى مۇسا تورغايغا بىر قىسىملا كۆرۈندى. ئايالنىڭ ئوڭ قولىنىڭ سىلكىنىپ تىترەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، مۇسا تورغايىنىڭ يۈرىكى ئېچىشىپ كەتتى. خوتۇنىنىڭ

نەچچە يىل بۇرۇنقى قاچانلا قارىسا كۈلۈپلا تۇرىدىغان چېھرى، كىشىگە ئەركىلىگەندەك قارايدىغان چىرايلىق كۆزلىرى لىپىدە خىيالىدىن ئۆتتى. ئايالنىڭ كۆز

قىچىشىپ، نەچچە قېتىم قاشلاپ قويدى.

كىچىك بالا ئەمەسمەن

ئېمىزگۇ ئالدىيالماس...

— ئوخشىمىدى. تۇرغۇنجان ھەرگىز بۇنداق ئېيتمايدۇ بۇ ناخشىنى.

مۇسا تورغاي قولىدىكى موخوركىسىنى كۈلۈڭغا تاشلىۋېتىپ قولىنى كۆتۈردى. ئايال دەرھال مۇلايىملىق بىلەن دۈمبىسىنى تۇتۇپ بەردى. كۈلۈڭدىكى قالدۇق موخوركىدىن ئاخىرقى ئىس چىقۇراتتى. مۇسا تورغاي ئېگىز كۆتۈرگەن قولىنى چۈشۈرۈپ، ئولتۇرۇۋالدى. ئۇنىڭ نۇرسىز كۆزلىرى بىر نۇقتىغا تىكىلىپ قالغانىدى. ئايال بىردەم دۈمبىسىنى تەڭلەپ تۇرغاندىن كېيىن بېشىنى تولغاپ مۇسا تورغايغا قارىدى. مۇسا تورغاي كۆزىنى يۇمۇپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭغا ھاردۇق يەتكەنلىكىنى بىلىپ ئايال ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنىڭ يۈزىنى سىلدى:

— نان چىلاپ قويدۇم، چايلىرىنى ئىچىپ بولۇپ بىردەم ئارام ئالسىلا. قالغىنىنى ئەتە بىر نېمە دېيىشەرمىز.

قۇملۇق تەرەپتىن كېلىۋاتقان ئىسسىق شامال سازلىقتىن سېسىغان لاۋا سۇنىڭ ھىدىنى ئەكىلەتتى. زەيلىكنىڭ قىرىغا باغلاپ قويۇلغان قارا كالا كۆشەپ ياتاتتى. مۇسا تورغاي ئېگىز دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقىپ غەمىسىز كۆشەپ ياتقان كالىغا، يىراقتا ئىسسىق تەسىردىن سالىيىپ تۇرغان دەرەخلەرگە قاراپ، بۇ دۇنيادا ئاللا ياراتقان جانلىقلارنىڭ ئىچىدە مۇنۇ كالا بىلەن ئاشۇ دەرەخنىڭ ھېچقانداق دەرد- غېمى يوقكەن دېگەنلەرنى ھەسرەت بىلەن يادىدىن ئۆتكۈزدى. قۇرۇپ قالغان بىر نەچچە تۈپ قومۇش بىلەن يانتاقنىڭ تۈۋىدىن بىر كەسلەنچۈك پىلدىرلاپ چىقىپ ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇپ قالدى. كەسلەنچۈكنىڭ قورسىقى لىپىلداپ تۇراتتى. مۇنۇ كەسلەنچۈكمۇ بىر جان سۈپىتىدە مۇشۇ دۇنيادا ياشاۋاتىدۇ، دۇنيانىڭ شامىلىنى يەۋاتىدۇ، ئەمما مۇشۇنداق ئېتىبارسىز بىر مەخلۇق ياشاۋاتقان، ياشاشقا پۇرسەت تاپقان دۇنيادىن تۇرغۇنجانغا ئورۇن چىقىمىدى. ئاللاننىڭ ئىرادىسى دېيىشىدۇ، تەقدىر دېگەن مۇشۇنداقمۇ رەھىمسىز بولامدۇ.

— نان چىلاپ قويدۇم، يەۋالسىلا.

— يەپ بولدۇم، تېخى ھېلىلا.

— ياق، يېمەپتىلا، قاچىدا تۇرىدۇ.

— دېدىمغۇ، سەن يەنە چىلاپ قويغان

ئوخشايسەن، بولمىسا مەن تېخى ھېلىلا يەپ بولغانىتىم.

مۇسا تورغاي قەغىزى يەملىمەشمەي تۆكۈلۈۋاتقان موخوركىسىنى ئەپىلەشتۈرەلمەي ئايالغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويدى.

— تېخى يېمىدىلە، بولمىسا قاچا قۇرۇق بولاتتى.
— دېدىمغۇ يەپ بولدۇم دەپ، سەن يەنە چىلاپ قويغان چېغىڭغا.

ئايال ئىككى تاقلاپ مۇسا تورغاينىڭ ئالدىغا كېلىپ دېۋەيلىدى:

— مەن ساراڭمىدىم، يەپ بولغان ئادەمگە يەنە نان چىلىغىلى. چاپسان يېسىلە، ئورنۇڭدىن تۇر... سەن چېغىڭدا مېنى ساراڭ چاغلاپ قالغان ئوخشىماسەن.

ھويلا ئاسمىندا ناھايىتى نۇرغۇن چىپار كېپىنەك پىرىلداپ ئۇچۇشۇپ يۈرەتتى. كېپىنەكلەر بىر- بىرىدىن چىرايلىق، رەڭدار ئىدى. شۇنداق چىرايلىق كېپىنەكلەر گاھ بىر يەرگە توپلىشىپ، گاھ ھەر يان چىچىلىپ ئۇچۇشۇپ يۈرەتتى. مۇسا تورغاي كېپىنەكلەرگە قاراپ ھاڭقىيىپ ئولتۇرۇپ قالدى. كېپىنەكلەر كەلگەن ھامان تۇرغۇنجان بىللە كېلەتتى، بۇ قېتىم ئۇ يوققۇ، نېمە ئىش بولغاندۇ.

مۇسا تورغاي خىيالىدىن سەگىپ جىمىدە بوپقالدى. ئۇ، ئايالغا قاراپ چۆچۈپ كەتتى.

ئايالنىڭ ئىلىشاڭغۇ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتكەنىدى. ئۇ، كەينىگە بۇرۇلۇپ، ھويلىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان دۆڭلۈكنىڭ يانباغرىدىكى يول تەرەپكە قاراپ تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى يىراقتىكى تار يولدا چايقىلىپ كېتىۋاتقان يۈك ماشىنىسىغا تىكىلىپ قالغانىدى. ماشىنا كېلەڭسىز گەۋدىسىنى چايىقاپ، كاتاڭ يولدا سىلكىنىپ كېتىپ باراتتى.

— ھەي، ماشىنا كەلدى، قوپ ئورنۇڭدىن، ئۇچقاندەك بېرىپ تۇرغۇنجاننى ئۆيگە ئەكىرىۋەت، بالا شوخلۇق قىلىپ ماشىنىغا سوقۇلۇپ كەتمسۇن.

ئايالنىڭ كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ توختاۋسىز تۆكۈلۈۋاتقان ياشلىرى ئاغزىدىن ئېقىۋاتقان شالۋاقلرى بىلەن ئارىلىشىپ كېتىۋاتاتتى.

مۇسا تورغاينىڭ يۈرىكىنى چىدىغۇسىز قورقۇنۇچ قاماللىۋالدى. ماشىنا خۇددى ئۇنىڭغا قاراپ ھۆركىرەپ، باستۇرۇپ كېلىۋاتقانداق قىلاتتى.

مۇسا تورغاي ئالدىرىغىنچە پالاقلاپ كېلىپ ھويلىنىڭ ئەگۈنىنى پۇختىلاپ چىگىپ بولۇپ خوتۇنغا ۋارقىردى:

— چاپسان بول، ئۆيگە كىرىپ كەت، تېز بول.

ئايال پاياسلاپ ئۆيگە كىرىپلا ئىشىكىنى ئىچىدىن پۇختىلاپ زەنجىرلىدى.

مۇسا تورغاي ئۆيىنىڭ كەينىدىكى دۆڭگە چىقىپ، ئىسسىقتا ئالۋۇن لىغىرلاپ تۇرغان سازلىققا قارىدى. سازلىقنىڭ نېرسى كۆز يەتكۈسىز قۇملۇق ئىدى. پىزغىرىم ئىسسىقتا پايانى يوق قۇملۇق ئۇنىڭغا خۇددى ئۇنى چاقىرىۋاتقاندەك سېزىم بەردى. ئۇنىڭ ئاشۇ قۇملۇققا كىرىپ كەتكۈسى، مەڭگۈ شۇ يەردىن قايتىپ كەلمەي، غايىب بولپكەتكۈسى باردەك قىلاتتى.

شاپاق دوپپىلىق ئادەم ئۆزى دېمەتلىك يەنە بىرەيلەن بىلەن مۇسا تورغايىنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئىشىكىگە قاراپ ئاچچىقى بىلەن تۈكۈردى.

— نېمانداق قىلسىلە، — دېدى يەنە بىرەيلەن، — غەلۋە تېرىغۇڭلا بارمۇنېمە. بىرەرسى ئاڭلاپ قالىدىغان بولسا...

— ئەكىلىڭلا موخوركاڭلىنى، ئىككى شوراى.

— مانا موخوركا، نېمىگە بۇنچە جىلە بولسىلە، نېمە بولدى.

— ئەتىگەندە ئەجەب ئاچچىق يۇتۇۋالدىم دېسە. ما مۇسا تورغايىنىڭ سارىڭى بىر مۇنچە ئاھانەت قىلدى ماڭا. نېمە دەيدۇ دېمەمسىلە، مېنى تېخى ئېشەكنىڭ كۆتىگە ئوخشايسەن دەۋاتىدۇ ئۇ ساراڭ... ساقلىم چارلاشقۇچە مەن بۇنداق تىل ئىشتىپ باقمىغان بىر كىمدىن.

— بولدى، ئۇنىڭ بىلەن تەڭ بولماڭلا. بالىنى ماشىنا سوقۇپ ئۆلتۈرۈپ قويغاندىن بۇيان ئىككىلىسى بىر قىسما بوپقالدى، ئوڭ يا ساراڭلىقىنى بىلگىلى بولمايدۇ.

— بۇنىغۇ بىلىمەن. ساراڭ بولغاندىكىن ئۆزىگە تۇشلۇق بولماي، تېخى قاراڭلا ئادەم تىلاپ يۈرگىنىنى بۇ غىزمالنىڭ.

— توۋا دەيلى، بىزنىڭمۇ بالا- چاقىلىرىمىز بار ئادەملەر. تۇرغۇنجان قانداق چىرايلىق بالىدى، بىلىسىلەرغۇ، بالا دەردى يامان.

قۇملۇقتىن كېلىۋاتقان ئىسسىق شامال دەمنى سىقاتتى. مۇسا تورغاي ئىلگىرى تۇرغۇنجان بېشىغا قويدىغان ياستۇقنى قۇچاقلاپ ئۇخلاپ قالغان خوتۇنغا بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن ئۆچكىگە ئوت بېرىش ئۈچۈن سىرتقا ماڭدى. تۇرغۇنجاننىڭ سومكىسى ئىشىكىنىڭ يېنىغا ئېلىپ قويۇلغانىدى. تۇرغۇنجان سىزغان ئىككى پارچە رەسىم سامانلىق لاي بىلەن

يېرىك سۇۋالغان تامغا چاپلاپ قويۇلغانىدى. رەسىمنىڭ بىرسىدە سۇدا ئۇزۇۋاتقان غازنىڭ كۆرۈنۈشى بار ئىدى. غازنىڭ پېشانىسىدىكى دوقىسىدىن باشقا جايلىرى بويالمىغانىدى. يەنە بىر پارچە رەسىمدە يەغەزگە قونۇپ ئولتۇرغان كەپتەر بار ئىدى.

نامازدىگەردىن كېيىن ئالەم- جاھان سالقىن تارتىپ، جانغا ئازراق ئاراملىق بېرىشكە باشلىدى.

مۇسا تورغاي ئايالى بىلەن قارىشىپ ئولتۇرۇپ چاي ئىچتى. نېمىشقىدۇر كۆڭلى تىنچىپ قالغانىدى. يۈرىكىدە بىر تۇيغۇ بار ئىدى.

— ساڭا دەيدىغان گېپىم بار ئىدى.

— مەنمۇ سىلگە بىر گەپنى دەپ تۇرغان.

مۇسا تورغاي چوڭ چىنىدىكى قېنىق چايىنى غۇرتۇلدىتىپ ئىچىپ بولۇپ، قولىنىڭ كەينى بىلەن ئاغزىنى سۈرتۈپ قويدى. چارلاشقان ساقال- بۇرۇتقا نان ئۇۋاقلرى يۇقۇشۇپ قالغانىدى.

— قېنى، دېگىن.

— سىلە ئاۋال دەڭلا.

مۇسا تورغاي پۈرلەشكەن گېزىت قەغەزىنى تىزغا بېسىپ تۈزلەپ موخوركا ئورنىغاچ دېدى:

— تۇرغۇنجاننىڭ قېشىغا كەتسەكمىكىن.

— مەنمۇ سىلگە شۇ گەپنى دېمەكچىدىم، كەتسەك كېتەيلى، قاچان ماڭمىز.

مۇسا تورغاي موخوركىسىنى كۈچ بىلەن شورىدى. ئاچچىق موخوركىنىڭ كۆكۈچ ئىسلىرى ئارىسىدا ئۇنىڭ چىرايى كۆرۈنمەي قالدى. ئۇ، كۆزلىرىنى يۇمۇپ خاتىرجەم ئاھاڭدا پىچىرلىدى:

— مېنىڭ دېگىنىم، كەلمەسكە كېتەيلى بالىنىڭ يېنىغا.

— كەتكەندىكىن شۇنداق قىلىمىز- دە. تۇرغۇنجان

بولمىسا بىز نېمىش قىلىمىز بۇ يەردە، بۇ ئۆيىنىڭ، بۇ زېمىننىڭ بىزگە نېمە كېرىكى.

— مەن تەييارلىق قىلىپ قويغان.

— ئوبدان بوپتۇ، بالىنى بەك كۆرگۈم كېپكەتتى، بولسا بالدۇرراق.

ئايال يېرىك قوللىرى بىلەن مۇسا تورغايىنىڭ بويىنى سىلىدى. مۇسا تورغاي قايرىلىپ خوتۇنغا قارىدى، ئايالىنىڭ ئىلىشاڭغۇ كۆزلىرى ئەسلىگە كېلىپ، نۇرلىنىپ قالغاندەك، تاتارغان يۈزىگە قان يۈگۈرۈپ قالغاندەك قىلاتتى. ئۇ، خوتۇننىڭ بۇنداق خاتىرجەم چىرايىنى كۆرمىگىلى ناھايىتى ئۇزۇن بولغانلىقىنى يادىغا ئېلىپ، ھەيرانلىق ئىچىدە كۈلۈپ قويدى.

ئۇ، سىڭارىيان بولۇپ، ئىشتان يانچۇقىدىن

مۇسا تورغاي ئىچىنى تىڭشاپ تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن، يەرگە ئېڭىشىپ، بايا ئۆزى تاشلىۋەتكەن موخوركا كۆيۈندىسىنى قولغا ئېلىپ، چارلاشقان ساقال - بۇرۇتلىرى ئارىسىدىكى قانسىز كالىپۇكلرىغا قىستۇردى. ئۇ، موخوركا ئىسىنى تەشئالىق بىلەن شۇمۇرۇپ تېشىغا پۇرقىغاندىن كېيىن قولىنى سىلكىپ ئاستا دېدى:

— ئەمەس ئەلىياتقۇدا باشلايلى.
گۈگۈم قاراڭغۇسى جاھانغا يېيىلىۋاتاتتى. ئەتراپنى كۆرۈك ئوتۇنى ئىسىنىڭ قانغىق ھىدى قاپلىدى. پاشا - كۈمۈتلەرنىڭ غىمىلداشلىرى سۇس ئاڭلىناتتى.
— تۇرغۇنجان بۇ چاغقا چوڭ بوپكەتتى ھەقىچان، ئىككى يىل بولدىغۇ.

— ياق، ئىككى يىل تۆت ئاي.
— شۇنداق، ئىككى يىل تۆت ئاي ئون بەش كۈن، ئەتە تاڭ ئاتسا نەق ئىككى يىل تۆت ئاي ئون ئالتە كۈن بولدى. ئۇنىڭ بويى چوقۇم ئۆسۈپ كەتتى. بىزنىڭ تۇرغۇنجان سېلىماخۇننىڭ قۇربانجاندىن بىر ئايلىق چوڭ ئىدى. قايسى كۈنى قارىسام قۇربانجان چوچوڭلا بوپكەتتۇ.

— تۇرغۇنجاننى قانداقمۇ ئۇنىڭغا سېلىشتۇرغىلى بولسۇن. قۇربان دېگەننىڭ چاچلىرى سېرىق، كۆزلىرىمۇ قارا ئەمەس.
— راست، شۇنداق.

مۇسا تورغاي بوينىنى سوزۇپ ئۆينىڭ قىبلە تام تەرىپىدىكى جىگدىنىڭ ئارىسىدىن كۆرۈنگەن ئورغاق ئايغا قاراپ قويدى.

— تەييارلاپ قويغان ئورۇنلۇقنى باشقىلارغۇ ئىگىلىۋالماست.

— ياق، ئۇنداق بولمايدۇ، مەن ئىمامئاخۇنۇمغا ئاللىبۇرۇن دەپ قويغان، يەنە بىر ۋاراق قەغەزگە يېزىپمۇ قويدۇم. قەغەزنى ئاسان كۆزگە چېلىقىدىغان يەرگە قويۇپ قويساقلا بولىدۇ.

مۇسا تورغاي ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆينىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ كەچكى شەپەقتىن رەڭ ئالغان سازلىققا قارىدى. بىرمۇنچە قوي - كالا سازلىقتا ئوتلىشىپ يۈرەتتى. كۆيدۈرگۈچى ئاپتاپنىڭ ئۆتۈپ كېتىشى بىلەن سازلىق، سازلىقتىكى ئوت - چۆپ، مال - ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە قايتىدىن جان كىرىپ قالغاندەك ئىدى.

— دادا، ماڭا توشقان ئېپپەر، ئاق توشقان.
— نېمە قىلسەن، بالام.
— باقمەن. توشقان دېگەن بەك چىرايلىقكەن،

كىچىككەن قۇتىنى چىقىرىپ بولالماي ئەپسىز بىر ھالدا تەستە تارتىپ ئالدى.

— مۇشۇنى ئىشلەتسەك بولىدۇ، كۈچى ياخشى، دەيدۇ. ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا بۇۋىخانمۇ مۇشۇندىقىنى ئىشلىتىپتەكەن، دوختۇرلارمۇ قۇتقۇزمىز دەپ ھېچ ئامال قىلالمىغان.

ئايال قۇتىنى قولغا ئېلىپ ئۆرۈپ - چۆرۈپ قارىغاندىن كېيىن ئاستا بۇرنىغا ئاپىرىپ پۇراپ قويدى.
— پۇرىقىنىڭ يامانلىقىدىن بۇنىڭ ياخشىلىقى چىقىپ تۇرىدۇ. مۇشۇ بولغۇدەك. ئىشىك - تۈڭلۈكلەرنى مەھكەم تاقاپ، ھېچكىم كىرەلمەيدىغان قىلىپ قويمايلى، بولمىسا، يەنە بىر كىمەلەر كۆرۈپ قالسا، تۇرغۇنجاننىڭ قېشىغا بارمىز دېگىنىمىز بىكار بولىدۇ.
مۇسا تورغاي موخوركىسىنى كۈچ بىلەن شوراپ، بۇرنىدىن ئىس پۇرقىدى. سىرتتىن ئېشەكنىڭ ھاڭرىشى ئاڭلاندى. ئايال ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمىشلىۋىدى، مۇسا تورغاي قولىنى پۇلاڭلىتىپ، خوتۇنىنى توختىتىپ قويدى:

— بىز ئەمدى بىر كىم بىلەن ئۇرۇشمايلى، جىم ئولتۇر.

— ئېشىكىنى قەستەن بىزنىڭ ئۆينىڭ ئالدىغا ئەكىلىپ ھاڭرىتىۋاتىدۇ ئۇ توخۇ پوقى.

— نېمە بولسا مەيلى، بەربىر كېتىدىغان بولغاندىكىن بۇنداق ئىشلار بىلەن كارىمىز بولمىسۇن.

مۇسا تورغاي ئورنىدىن تۇرۇپ ھويلىدىكى سۈپىنىڭ يېنىدىكى بىر يۈدە يۆگمەچ ئوتنىڭ ئارغامچىسىنى يېشىشكە باشلىدى. ئۇ، يۇمشاق كاشا ئارغامچىنى توخۇناقنىڭ ئىلمىكىدىن چىقىرىپ بولالماي رەللە بولاتتى.

— ئوتنى يېگۈزۈپ بولغاندىن كېيىن ئۆچكىنى قويۇۋېتەيلى.

— ئوغللىقى تولا مەرەيدىغان چىقىپ قالامدۇ نېمە بۇنىڭ.

— تۇرغۇنجاننىڭكىسى بۇنداق شېتىلە ئەمەستى.

مۇسا تورغاي دىڭگوسلاپ بېرىپ ئەگۈننى ئارغامچا كېسىكى بىلەن پۇختىلاپ تاڭدى. ئەگۈننى كۈچەپ تارتىپ بېقىپ، ئىشەنچ قىلغاندىن كېيىن غۇدۇڭشىپ قويدى:

— ئىشقىلىپ ئىشىمىزغا پۇختا بولايلى.
— كۈن قىزىلدىن كېيىن ئىشنى باشلىساق، ئەتسى ئەتىگەنگىچە ھېچكىم كىرەيدۇ، خاتىرجەم بول.
— ئالمادىس بىرەرسى كۆرۈپ قالسا...

ئالدىراۋاتقاندا قىلاتتى، قولىدا ھېلىقى قۇتا بار ئىدى.

— بىز بۇنداق قىلساق بولمىغۇدەك.
— نېمىشقا، تۇرغۇنجاننىڭ قېشىغا كېتىدىغان بولغانغۇ؟!

— بىراق تۇرغۇنجان قايتىپ كېيىنچە... بىز بولمىساق بالىنىڭ قورسىقى ئېچىپ قالىدۇ، يەنە ئوغلىقى بىلەن توشقىنىمۇ ئاچ قالىدۇ، يەنە كۈچۈكمۇ بار.

ئايال كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ئۈزۈندىن - ئۈزۈن تۇرۇپ كەتتى. ئۇ، قولىدىكى قۇتنىڭ ئاغزىنى بوشتىشقا باشلىدى.

— بولدى، ئىچمە، — مۇسا تورغاي ئايالىغا قاراشقا بەرداشلىق بېرەلمەي يەرگە قاراپ تۇرۇپ غۇدۇردى، — ساڭا دېدىمغۇ، تۇرغۇنجان كېيىنچە...
— خەقلەرغۇ مەيلى، سەنمۇ مېنى ساراڭ كۆرۈپ قالغان ئوخشىماسەن، مەن ئۇنىڭ يېنىغا بېرىشم كېرەك، ئۇقتۇڭمۇ.

— چىپار كېيىنچە كەلدى، تۇرغۇنجان چوقۇم مۇشۇ ئەتراپتا بار، ئۇ كېلىدۇ، كەلسە، بىز بولمىساق قانداق قىلىدۇ...
— ئاغزىڭنى يۇم...

مۇسا تورغاي ھاڭغايغىنىچە ئايالىغا قاراپ قالدى.

— تۇرغۇنجان كەتكەندىن كېيىن مەن گۈل ئېچىلغىنىنى كۆرمىدىم، شۇ كۈندىن باشلاپ كاككۇكمۇ سايىرىماس بولدى، يەنە بىزنىڭ بۇ مەھەللىدىكى كېيىنچە تەم تېزىپ كەتتى، ئەمدى يەنە نېمە بار بۇ يەردە. بولدى، سەن قال، مەن بالىنىڭ يېنىغا بارىمەن.

مۇسا تورغاي خوتۇننىڭ كۆزلىرىدىكى تەننى شۈركۈندۈرىدىغان بىر قىزغۇچ نۇرنى كۆرۈپ، ئەمدى ئۇنىڭغا گەپ قىلغاننىڭ پايدىسى يوقلۇقىنى ھېس قىلدى.

— سەن قانداق قىلسەن.
ئۇ، يەرگە قارىغىنىچە ئۇن - تىن چىقارمىدى. ئايالىنىڭ كۆزلىرىنىڭ ئۆزىگە قارىلىپ تۇرغانلىقىنى سېزىپ تۇراتتى. كۆڭلىگە بارا - بارا يەڭگىل بىر تۇيغۇنىڭ يامراۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ قالدى.
ئۇ خېلى ئۈزۈندىن كېيىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئاغزىنى ئۆمەللىدى.

ئاپتور: چەرچەن ناھىيەلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ خادىمى

كۆزلىرى قىزىلگەن... ئوغلىقىمنى، كۈچۈكمۇمنى، يەنە توشقىنىمنى بىللە باقمەن.

— ماقۇل، چوقۇم ئېلىپ بېرىمەن.
قىزىللىققا تولغان سازلاننىڭ كۆل تەرىپىدىن تۇرغۇنجان كۈچۈكىنى، ئوغلىقىنى، يەنە توشقىنىنى ئەگەشتۈرۈپ يۈگۈرگىنىچە چىقىپ كەلدى. ناھايىتى چىرايلىق چىپار كېيىنچە تۇرغۇنجاننىڭ باش ئۈستىدە لەرزە ئۇچۇشۇپ يۈرەتتى. ئالا كۈچۈك تۇرغۇنجان بىلەن بەسلىشكەندەك تېز - تېز يۈگۈرۈپ ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كېتەتتى، ئاندىن كەينىگە قايرىلىپ، ئالدى پۇتلىرىنى كۆتۈرۈپ تۇرغۇنجانغا ئېسىلاتتى. توشقان بىلەن ئوغلاق شوخ سەكرىشىپ تۇرغۇنجاننىڭ گاھ ئوڭ تەرىپىگە، گاھ سول تەرىپىگە ئۆتۈپ، تاقلاپ يۈگۈرۈپ كەتتى. تۇرغۇنجاننىڭ ئۆسكىلەك چاچلىرى شامالدا يەلپۈنەتتى. تۇرغۇنجان، ئۇنىڭ كۈچۈكى، توشقىنى، ئوغلىقى يۈگۈرۈپ، تاقلىشىپ مۇسا تورغاينىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى. تۇرغۇنجاننىڭ كىچىككىنە يۈزى تەرلەپ كەتكەندى، پېشانىسىدىكى، چىكىسىدىكى چاچلىرى تەرگە پىشىلىپ، چاپلىشىپ كەتكەندى.

مۇسا تورغاي ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان تۇرغۇنجاننىڭ شادلىقتىن قىزىرىپ كەتكەن يۈزىنى، كۈلكە پارلاپ تۇرغان كۆزلىرىنى كۆرۈپ ئۆلگۈردى.

— نەگە بارىسەن، بالام؟
مۇسا تورغاي يۈرىكىنىڭ يېرىلىپ كېتىشىدىن قورققىنىچە قولىنى سوزۇپ ئالغا ئۈمىتۈلدى.
— ئەتە كېلىمەن، ئانامغا دېگىن، ماڭا ھالۋا ئېتىپ قويسۇن، شىرنە ھالۋىسى...

مۇسا تورغاي چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. تۇرغۇنجاننىڭ، كۈچۈكىنىڭ، توشقاننىڭ، ئوغلاقنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيتتى. ئۇ بايا ئۇلار ئۆتۈپ كەتكەن يەرگە بېرىپ ئۇزاق سەپسالدى، مۇسا تورغاي ئۇلارنىڭ ئىزىنى ئىزدەۋاتاتتى.

ناھايىتى نۇرغۇن چىپار كېيىنچە بايا تۇرغۇنجان كەتكەن تەرەپكە قاراپ ئۇچۇشۇپ كېتىپ باراتتى. كېيىنچە بەك كۆپ ئىدى، ئۇلار تۇرغۇنجاننىڭ كەينىدىن يېتىشەلمەپتۇ. مۇسا تورغاي كېيىنچە كەلگەننىڭ نېپىز قاناتلىرى ئارىسىدىن چىقىۋاتقان يەڭگىل، تاتلىق سەلكىنى ھېس قىلغىنىچە تۇرغۇنجان كەتكەن تەرەپكە قاراپ قالدى.

ئۇ ئۆيگە كىرگەندە خوتۇنى تەقەززالىق بىر نەزەر بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلدى. قانداقتۇر بىر نېمىگە

سىزنى سۆيۈپ قويمايچۇ، دادا

خەدەپچە شەمشادىنى

ئۆتكۈزۈپ بەختلىك ئائىلەمنى قۇرۇۋالدىم. ئىككى يىلدىن كېيىن ئوغلۇمنىڭ تۇغۇلۇشى كىچىككىنە غېرىبانە كۆلېمىزنى تېخىمۇ بەختىيارلىققا چۆمدۈردى. كالىمدا بالغا كىچىكىدىنلا ناھايىتى قاتتىق تەربىيە قىلىش كېرەك، دەيدىغان ئىدىيە بولغاچقا، ئۇ يېشىغا توشۇپ بىر نەرسىنى بىلگۈدەك بولغاندىن تارتىپلا تولىمۇ قاتتىق قول بولۇشقا باشلىدىم. بىر نەرسىلەرنى بۇزۇۋەتسە قاپقىمىنى تۈرگەن ھالدا ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ تۇرۇپ تەنبىھ بېرەتتىم، مانا مۇشۇنداق ھەيۋە - پوپوزىلار بىلەن بالام مەكتەپ يېشىغا تولدى. ئۇنىڭ باشقا بالىلاردەك كوچىدا ئوينىشىغا ئاسانلىقچە يول قويمىتتىم. مەكتەپتىن كەلگەندىن كېيىنلا يەنە سومكىسىنى ئېچىپ تاپشۇرۇقنى، نېمە دەرسلەرنى ئۆتكەنلىكىنى سورايتتىم. مۇشۇ ئوسال مەجەزىم تۈپەيلى بالام باشقا كىچىك بالىلاردەك شوخ ئەمەس، ناھايىتى ئېھتىياتچان، مۇستەقىل ئىش قىلالمايدىغان يۈرەكئالدى چوڭ بولۇپ قالدى. لېكىن، مەن ئۇنىڭ ئەدەپلىكلىكىدىن، دەرىستە ياخشىلىقىدىن باشقىلارنىڭ ئالدىدا چوڭ سۆزلىيەلەيتتىم. ئايالىم ئوغلۇمغا قىلغان مۇئامىلەمدىن بەك نارازى ئىدى. لېكىن مەن بالىنى ياخشى تەربىيەلەمسە، ھازىرقى جەمئىيەتتە كۆيۈمسىز، ھۇرۇن بولۇپ قالدىغانلىقىنى ئۇنىڭغا تالاي قېتىم سۆزلەپ، ئېزىپ ئىچۈرۈۋەتتىم. مەن باشقىلارنىڭ دادىلىرىغا ئوخشاش بالامغا دائىم

ھەربىر يېتى كۆز ياشلىرىم بىلەن نەمدەلگەن كىچىككىنە خاتىرە دەپتەرنى تۈتۈپ ئۆكسۈگىنىمچە، مەن بىلەن تەڭ يىغلاۋاتقان تۇتۇق ئاسمانغا قاراپ تۇرۇپتىمەن.

مەن بىر ئاتا، لېكىن ئۆز پەرزەنتىنىڭ كۆڭلىنى ئالالمىغان، ئۆز پۇشتىدىن تامغان بالىسىغا مېھرىبانلىق ئاتا قىلالمىغان رەھىمسىز، باغرى تاش ئاتا. مەن مۇشۇنداق يىغلىغانغا ئوماق ئوغلۇم قايتىپ كېلەمدۇ؟ ياق، ياق! ئۇ مەندەك ئەقىلسىز - قارا يۈرەك ئاتىنىڭ يېنىدىن مەڭگۈلۈك ئايرىلدى. ئىچىمنى تاتلاۋاتقان روھ غەلىبانلىرى ماڭا نەپرەتلىك شۈبھىلىماقتا. باشقا ئاتىلارنىڭمۇ مەندەك ئۆمۈرلۈك ئازابقا قالماسلىقى ئۈچۈن قىسقا، لېكىن ئۇنتۇلماس ھېكايەمنى سىلەرگە سۇنماقچىمەن.

تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى يېزىدا پۈتكۈزگەن بولساممۇ، ئىچكىرىدىكى داڭلىق ئالىي مەكتەپتە ئوقۇپ كەلگەندىن كېيىن شەھەرگە خىزمەتكە تەقسىملەندىم. خىزمەتتە ئۆزۈمگە تولىمۇ قاتتىق تەلەپ قوياتتىم، خىزمەتكە چىقىپ بىر يىلدىن كېيىن نەچچە يىل مۇھەببەتلىشىپ يۈرگەن سۆيگىنىم بىلەن ئاددىي، لېكىن تولىمۇ كۆڭۈللۈك توي مۇراسىمى

مۇڭداشقىلى مەن كەلدىم

ئويۇنچۇقلارنى ئېلىپ بەرمەيتتىم، كىچىككىنە بالامنى كىتابخانغا ئاپىرىپ، ئۇنىڭ پىروپىسسورلارغا ئوخشاش كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرۇشىنى تەلەپ قىلاتتىم. بۇ قىلغانلىرىمنىڭ بەكلا چەكتىن ئېشىپ كەتكەنلىكىنى شۇ ۋاقىتلاردا بىلسەممۇ، مەن بۇنى پەقەت بالامغا بولغان بىردىنبىر «كۆيۈنۈش ئۇسۇلى» دەپ قاراپ كەپتىمەن.

ئۇ يېنىمغا كېلىپ، كۆزلىرىمگە تىكىلىپ تۇرۇپ، بالىلارچە سوئاللارنى سورىغىنىدا، گېپىنىڭ شېخىغا ئۇرۇپلا، بۇ سوئاللارنىڭ جاۋابىنى كىتابنىڭ ئىچىدىن تېپىشقا ياكى مۇئەللىمىدىن سوراشقا مەجبۇرلايتتىم. ئۇ مەكتەپكە كىرگەندىن تاكى 5-يىللىققا چىققانغا قەدەر بارلىق ئوقۇش نەتىجىلىرى تولىمۇ ياخشى بولدى. ئەمما ئۇنىڭ مەجەزى بارغانسېرى ئۆزگىرىشكە باشلىدى. تېخىمۇ جىمغۇرلىشىپ، مېنى كۆرسە بىرخىل قورققان دەك قارايدىغان بولۇپ قالدى.

خىزمىتىمنىڭ ئالدىراشچىلىقىدا بۇنى بالىدىكى دائىم بولۇپ تۇرىدىغان ئادەتتىكى پىسخىكىلىق ئۆزگىرىش دەپ قاپتىمەن، تاكى شۇ قاپاھەتلىك كۈنگىچە، مەن بالامنى چۈشەنمەي كەپتىمەن.

— بۈگۈن نېمە تاماق ئەتتىڭلار؟ — دېدىم قازان يېشىدا ئالدىراش يۈرگەن ئايالىمدىن.

— جۇۋاۋا ئەتتىم.

— پاه، پاه، ئاچچىقسۇ، لازىغا مەلەپ تازا يەيدىغان بوپتىمەندە، ئەركىن قېنى؟

— ئۇ ئۆيدە كارتون كۆرۈۋاتىدۇ.

— نېمە؟ كارتون كۆرۈۋاتىدۇ؟ بۇ ياغاچ قۇلاقىزە، تېلېۋىزورغا بۇنداق قاراۋەرسە مەكتەپتە قانداق ئوقۇيدۇ، خەپ، خەپ!

— بىردەم كۆرگەنگە نېمە بولاتتى؟ — ئايالىم ماڭا سەت ئالايىدى، — ئاچچىقسۇ تۈگەپتۇ، ئەكرىپ بېرىڭ.

— ئەركىن ئەكرىپ بەرسۇن، ھېرىپ كەتتىم، — شۇنداق دېگەنچە ئەركىننى چاقىردىم.

— ماڭا، ماۋۇ پۇلغا ئاچچىقسۇ ئەكرىپ، تىز بېرىپ، تېز قايتىپ كىر جۇمۇ، يولدا ئويناپ تۇرىدىغان بولساڭ، كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرسەن!

ئۇ «ماقۇل» دېگەنچە يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى، شۇ ۋاقىتتا كۆزلىرىم ئايالىمنىڭ كۆزى بىلەن ئۇچراشتى. ئۇ ماڭا، سېنىڭدەكمۇ ئاتا بولامدۇ؟ دېگەن مەنىدە تىكىلىپ تۇراتتى.

— نېمە، يەيدىغان دەك ئاليسىنەنغۇ، تامىقىڭنى ئەت،

قورساق ئاچتى....

دۇكان بىلەن ئۆيىنىڭ ئارىلىقى ئىككى مىنۇتلۇقلا يول بولسىمۇ، بالام 10 مىنۇتقىچە كىرمەيۋاتاتتى. قاتتىق ئاچچىقىمدا پىشىپ بولغان جۇۋاۋىغا قاراپ، ئۇ كىرسە قانداق ئەدىپنى بېرىشىنى ئويلاۋاتاتتىم. تۇيۇقسىز يان قوشنىمىز ناھايىتىمۇ ئەنسىز يۈگۈرۈپ كىردى....

— سە، سە... سەمەتكا، سەمەتكا....

— ۋاي نېمە بولدى؟ نېمانچە ھاسىراپ كەتتىڭ؟

— ئەركىن ئۇ... دۇكان... بىر سانتانا، ئۇ...

روھىم تېنىمدىن چىقىپ كەتكەندەك، نېمە قىلىشىمنى بىلمەي تۇرۇپ قالدىم، ئايالىمۇ شۇ ھالەتتە ئىدى. بىر چاغدا ئۇنىڭ ۋاي جېنىم بالام ئەركىن، دەپ سىرتقا يۈگۈرگىنىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ كەينىدىن يۈگۈردۈم.

دۇكاننىڭ ئالدىدا ئادەملەر توپلىشىپ كەتكەن بولۇپ، بىزنىڭ كەلگىنىمىزنى كۆرۈپ، كىمدۇر بىرى، ھازىرلا قۇتقۇزۇش ماشىنىسىنىڭ كېلىدىغانلىقىنى ئېيتتى. قۇلقىمغا ھېچقانداق گەپ كىرمەيتتى. توپنى يېرىپ كىرگىنىمدە، بالام قانغا مەلەنگىنىچە ئاپىسىنىڭ قۇچىقىدا كۆزلىرىنى چىڭ يۇمغان ھالەتتە ياتاتتى.

ئەتراپىمدىكى كىشىلەر ئۇنىڭ دۇكاندىن ئىتتىك چىقۇۋاتقاندا بىر پىكاپنىڭ تۇيۇقسىزلا يان كۆچىدىن چىقىپ ئۇنى سوقۇۋەتكەنلىكىنى، لېكىن شوپۇرنىڭ پىكاپنى ھەيدىگىنىچە قېچىپ كەتكەنلىكىنى ئېيتتى. يەنە نېمە گەپلەرنىڭ بولۇشىنى ماڭا نامەلۇم.

بالامنىڭ قولىدىن چىڭ تۇتۇپ ئۇنى دوختۇرخانىغا ئېلىپ كەلدۇق. جىددىي قۇتقۇزۇش ئۆيىنىڭ ئالدىدا تۇرغان تۇغقانلار، يەنە كىمدۇر بىرلىرى بىزگە سەۋر تىلەيتتى. ئىككى يىلدەك بىلىنگەن ئىككى سائەتتىن كېيىن دوختۇر چىقىپ بېشىنى بوش چايقىغىنچە، يېنىمىزغا كەلدى....

ھوشىنى بىر بىلىپ، بىر بىلمەي تۇرغان ئايالىمنى يۆلگەنچە بالامنىڭ يېنىغا كىردۇق. كۆزلىرىنى ئاغرىق دەستىدىن تولىمۇ تەستە ئېچىۋاتقان بالام، بىزنى كۆرۈپ، مەن مەڭگۈ ئۇنتۇمايدىغان بەختىيارلىق كۈلكىسىنى كۈلدى.

— بالام! ساڭا ھېچ ئىش بولمايدۇ، قارا بىز يېنىڭدا بار!

— مەن ئاچچىقسۇنى ئېلىپ، تېز... ماشىنا... ئۇ مېنى... — بولدى گەپ قىلما، ھېچ ئىش بولمايدۇ....

كۈندىلىك خاتىرە يېزىشنى تەۋسىيە قىلغان ئىدىم.
...

«2006 - يىل 6 - ئاينىڭ 5 - كۈنى
بۈگۈن كۆڭلۈم بەك يېرىم، دوستۇم ئىراپات
ئوينايىمىز، دەپ كىرىپتىكەن. دادام ئۇنىمىدى.»

※ ※ ※

«2006 - يىل 6 - ئاينىڭ 14 - كۈنى
بۈگۈن كۆڭلۈم بەك يېرىم، دادام مېنى باغچىغا
ئېلىپ بېرىشقا قوشۇلمىدى. ئۇ مېنى باشقا بالىلارنىڭ
دادىسىدەك سۆيۈپ قويمايدۇ.»

※ ※ ※

«2006 - يىل 7 - ئاينىڭ 2 - كۈنى
بۈگۈن كۆڭلۈم بەك يېرىم، دادام مەن ئەڭ ياخشى
كۆرىدىغان كارتوننى كۆرگىلى قويمىدى. چوكا مۇز
ئېلىپ يېشىمگە پۇل بەرمىدى.»

※ ※ ※

«2006 - يىل 7 - ئاينىڭ 4 - كۈنى
بۈگۈن دادام ئىمتىھاندا ئالغان نەتىجەمنى كۆرۈپ
خاپا بولدى، بىر پەندە 87 ئېلىپ قاپتىمەن. ئۇ مېنىڭ
يازلىق تەتىل لاگېرىغا چىقىشىمغا قوشۇلمىدى.»

.....

«... لېكىن مەن دادامنى بەك ياخشى كۆرىمەن...»
مېنىڭ ھەر قېتىم ئۆتكۈزگەن «گۇناھلىرىم»
خاتىرىلەنگەن بۇ دەپتەرنى ئازاب ئىچىدە ئوقۇپ
تۈگەتتىم. مەن قانداق ئاتا - ھە؟ ئۆز بالىسىنى
بىرەر قېتىم ئەركىلىتىپ سۆيۈپ قويالمىغان.
ئولتۇرۇش، چايغا، ھاجاڭ ئويناشقا، دوستلار بىلەن
ئاللىقانداق جايلارغا بېرىشقا ۋاقىت چىقىرالدىم،
بالامنى سۆيۈپ قويۇشقا، بالامنىڭ سۆيۈپ قويۇشىغا
بولسىمۇ ۋاقىت چىقىرالدىم...»

ئاپتور: جەنۇبىي ئاۋسترالىيە ئۈنۈپىرسىتېتى پىسخىكىلىق
داۋالاش كەسپىدە ئوقۇغۇچى.

ئايالىم بالىنى قۇچاقلاپ قاتتىق ئازابتا يىغلاۋاتاتتى،
كۆزۈم پۇشايمان ياشلىرى بىلەن تولغان بولغاچقا،
كارىۋاتتا ئاغرىق ئازابدا تولغىنىپ ياتقان بالامنى بىر
نەچچە سېكۇنت كۆرەلمىدىم، نېمىشقىمۇ ئۆزۈم
چىقىمىغاندىمەن - ھە، دۇكانغا...»

— دادا!

— ھە بالام.

— سىزنى سۆيۈپ قويايچۇ، دادا، بىرنىلا....

بىر ئاتا ئۈچۈن، بولۇپمۇ، مەندەك پىرزەنتىنى
ياخشى باشقۇرۇۋاتىمەن، دەپ ئويلايدىغان دادا ئۈچۈن
بۇ گەپ نېمە ئۈچۈندۇر يۈرىكىمگە پىچاق ئۇرغاندەك
بولدى. قاتتىق ئاۋازدا، بار ئاۋازىمنى قويۇۋېتىپ
يىغلىۋەتتىم

— مېنى كەچۈر بالام! سېنى سۆيۈپ قوياي، كۈندە
نەچچە قېتىم سۆيۈپ قوياي، ئەمدى مەكتەپتىن كېلىپ
دوستلىرىڭ بىلەن ئوينا... بىردەم تېلېفونۇزور كۆرسەڭمۇ
بولدۇ...»

ئۇ تەستە كۆتۈرۈلگەن قوللىرى بىلەن بوينۇمغا
گىرە سېلىپ مېنى بىرنى سۆيۈپ قويدى، ئايالىم
تېخىچە ئېسىنى بىلمەيۋاتاتتى.

— دادا، قاچان ئۆيگە كېتىمىز؟

— سەل تۇرۇپلا كېتىمىز بالام، پۈتۈڭ ئازراق
سۈرۈلۈپ كېتىپتۇ. ھېچنېمە...»

ئۇ يەنە گەپ قىلماقچى بولدى - يۇ، لېكىن...
بۇ ئۇنىڭ ئاخىرقى گېپى بولۇپ قالدى. بىر تاللا
ئوغلۇمدىن ئايرىلىپ قالدۇم، بارلىقىمدىن ئايرىلىپ
قالغاندەك ھېسسىياتتا بولدۇم.

ئۇ، ئايالىم ئىككىمىزنىڭ قەلبىگە چوڭقۇر
كۆمۈلگەن قەبرە ئىزىنى قالدۇرۇپ، بىزدىن
ئايرىلدى... بىر ئايدىن كېيىن ئۇنىڭ كىتابلىرىنى
رەتلەپ ئولتۇرۇپ تويۇقسىز كۈندىلىك خاتىرىسى
قولۇمغا چىقىپ قالدى. مەن ئەينى ۋاقىتتا ئۇنىڭغا

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ئۈرۈمچى شەھىرى ۋە ئاپتونوم رايون
بويىچە «ئىزچىلار» كىتابخانىسى تەرىپىدىن توپ تارقىتىلىدۇ. كىتاب - ژۇرنال
تىجارەتچىلىرىنىڭ «ئىزچىلار» كىتابخانىسى بىلەن ئالاقىلىشىشنى سورايمىز.
كىتابخانا ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھەر «غالبىيەت» يولى 100 - نومۇر،
ئالاقىلىشىش تېلېفونى: 2850601 - 0991
ئالاقىلاشقۇچى: نۇرشاد ھاكىم

ئائىلە مەدەنىيىتى

ۋە

پەرزەنت تەربىيەسى

مۇھەممەد ئىبراھىم ھونبەگ

جۇشقۇنلۇققا، ھاياتى كەڭلىككە، ئىمانى كامىللىققا، ئىلمى تەرەققىيات قارىشىغا، يۈكسەك ئەخلاق - پەزىلەتكە تولغان باغقا ئوخشايدۇ. بىز ئاشۇ باغدىن قانغۇچە ھۇزۇر ئېلىپ، ئۇنىڭدىكى ئىززىتى كامىللىقىنى تونۇپ، ئەقىل جاۋاھىراتلىرىنى سۈزۈپ، تۇغۇندى يامان خىياللار ۋە ئامىللاردىن توسۇلۇپ چوڭ بولمىز، ئاتا - ئانا ۋە پەرزەنتتىن جەملەشكەن كاتېگورىيە بولغان ئائىلە بىزگە پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق ھاياتلىقىدىكى ياشاش ئىمتىيازىنى قانداق قولغا كەلتۈرۈش، ئۇنىڭدىن قانداق پايدىلىنىپ، قانداق خىلاش ۋە شاللاشنى، كىشىلىك مۇناسىۋەت پىرىنسىپلىرىنى، شۇنداقلا نېمە ئۈچۈن ياشاشنى ئۆگىتىدۇ، بىز سۈت تەمى سەزگەندىن باشلاپ شەيئى قانۇنىيەتلىرىنى بىر - بىرىدىن قوبۇل قىلىشقا باشلايمىز. ئىنسان ئاۋۋال ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى، ئاندىن ھاياتى ئېتىبارىنى، ياشاشتىكى تۈرتكىسىنى بىلىدۇ. بىراق بۇ، كۆپ كىشىگە نېسىپ بولمايدۇ.

تەرەققىيات مۇنداق بولىدۇ.

ھېسسى تەرەققىيات - تىل ئۇنىڭ تۇنجى ھېسسىنى ئويغىتىدۇ.

سەزگۈ تەرەققىيات - ئۇ ئاۋۋال ئانىسىنى

ئائىلە - جەمئىيەتنىڭ مۇھىم يادروسى. بالىلار بۇ يادرونى چۆرىدەپ ئائىلە مۇھىتىدىن ئەڭ دەسلەپكى تەربىيەنى ئالىدۇ. ئۇلار كىشىلىكلىشىش، جەمئىيەتلىشىش، تىپلىشىش ئارقىلىق ئائىلىدىن چىقىپ كەڭ قاتلاملارغا تارايدۇ. « ئائىلە بىلەن كىشىلىك، ئائىلە بىلەن مىللەت ئىنتايىن يېقىن بىر جۈپ مەدەنىي ئۇقۇم. ئائىلە - ئىنساننىڭ ماددىي تۇرمۇشى ۋە مەنىۋى تۇرمۇشىنىڭ ئىندىۋىدۇئالى ئۈچۈن ئاساسلىق ئىجتىمائىي بىرلىك قاتلىمى. ئائىلە نوقۇل مەنىدىكى ئىككى جىنس قۇرۇلمىسىنىڭ قانۇنىي شەكلى بولۇپ قالماي، ئۇ يەنە ئىنسان ئەۋلادلىرىنىڭ تەۋەللۈتگاھى؛ مېھىر - شەپقەت، ئەقىل - ئىدراك، ئەخلاق - ئادەت، بىلىم - مەدەنىيەتنى يېتىشتۈرىدىغان تۇنجى مەكتىپى؛ قوشنىلارغا، ئىلىم ئوچاقلارغا، جەمئىيەتكە، كىشىلىك دۇنياغا يۈزلىنىدىغان بىرىنچى بوسۇغىسى؛ ئۆمۈر ئەجىرلىرىنىڭ ئەڭ مۇپەسسەل مۇزىيى؛ كۆڭۈل جاراھەتلىرىنىڭ ئەڭ ئىشەنچلىك شىپاخانىسى؛ كىشىنى مەڭگۈلۈك دۇنياغا ئۇزىتىدىغان مۇسبەت ئۆيى؛ ئەۋلادلار شەجەرىسىنىڭ يىلتىزى ۋە شېخى؛ مىللەتنى قۇيۇپ چىقىدىغان قېلىپ. » [1]

ئائىلە مۇھىتى ئەسلىدىنلا ساپ، روھىي

سېزىدۇ، پۇرايدۇ.

مېڭە تەرەققىياتى - مېڭە سىستېما ھەجىمى ئاستا - ئاستا تەرەققىي قىلىپ ئۆز تېنىنى بىلىدۇ.

تەن تەرەققىيات - بەدەن ھەجىمىنىڭ زورىيىشىغا ئەگىشىپ ئۆز ئاناتومىيەسى بىلەن تونۇشىدۇ.

ئاڭ تەرەققىيات - ئۇنىڭدا شەيئىلەرگە قارىتا چۈشەنچە ھاسىل بولىدۇ.

بۇ بالىلار دۇنياغا كۆز ئېچىشتىن بۇرۇن ۋە كۆز ئېچىپ بولغاندىن كېيىنكى بولىدىغان پىسخىك ئامىللاردۇر. بىز دەل مۇشۇ نەچچە باسقۇچلۇق پەيتتى

چىڭ تۇتۇپ، توغرا تونۇپ بالىلارغا بولغان ئومۇمىي تەربىيەنى ياخشى ئادا قىلالساقلا ئۇلارنىڭ

كەلگۈسىدىن ئانچە غەم يەپ كەتمەسكەمۇ بولىدۇ. بۇ پۈتۈنلەي مۇۋەپپەقىيەتلىك بولىدۇ، دېگەنلىكمۇ

ئەمەس، بىراق ئەڭ ئاساسلىق «ئۇل ئەسلىھە قۇرۇلۇشى» نى پۇختا چىقىرىۋالساڭ باشقىلىرى

ئۆزلۈكىدىن ياكى ئوڭاي ھەل بولىدۇ. «بەزى بالىلار توغما تالانتلىق كېلىدۇ. ئۇلارنىڭ كىچىك ۋاقتىدىكى

ئەقىللىقلىقى ۋە زېرەكلىكلىكى ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدۇ. ئۇلار ھەممىگە ئاسان قىزىقىدۇ، ھەممىنى

ئۆگەنگۈسى كېلىدۇ. ئەقىللىق بالىلار تېخىمۇ شۇنداق. بىلىم ئېلىش ئىستىكى ۋە كۆپ خىل قىزىقىشنىڭ

بولۇشى ياخشى ئىش، ئەمما بۇنىڭدا، مۇھىمى يەنىلا ئاتا - ئانىنىڭ ئۇنى قانداق يېتەكلىشىگە قاراش

كېرەك. ئەگەر يېتەكچىلىك توغرا بولمىسا، ئۇ بالىلار ھەممە نېمىنى ئۆگەنگۈسى كەلسمۇ، لېكىن ھېچنېمىنى

ياخشى ئۆگەنەلمەسلىكى مۇمكىن.» [2]

بالىلارنىڭ جەمئىيەتتە ياراملىق، ئىجتىھادلىق ئىقتىدار ئىگىسى بولۇپ يېتىشىپ چىقىشى ياكى تېنى

تىرىك، روھى ئۆلۈك بىر پارچە كېرەكسىز ئۈستىخان بولۇپ قېلىشى، دەل ئۇنىڭ ئائىلىۋى تەربىيەلىنىشى

بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. ئائىلىدىكى مەدەنىيلىك، پاكىز ئېتىقاد، ياخشى قائىدە - تەرتىپ، ئالغا

ئىنتىلىش روھى بالىلارنىڭ كەلگۈسىگە پۇختا ئاساس، دۆلەتكە، مىللەتكە شان - شەرەپ، ئاتا - ئانىلارغا

خاتىرجەملىك ۋە راھەت ئېلىپ كېلىدۇ. ئەقىللىق پەرزەنت بىر نۇردۇركى، ئۇلارغا نەزەر سالغىنىمىزدا

قەلبىلەر ھۇزۇر ئالىدۇ. ئۇلار دۇنيا ھاياتلىقىنىڭ گۈل

- چېچەكلىرىدۇر. ئاتا - ئانىلار بولسا ئاشۇ گۈل - چېچەكلەرنى ياخشى پەرۋىش قىلىپ، ھېۋىسى مول،

تەملىك، ئۇل يىلتىزى چىڭ دەرەخلەرگە ئايلىنىدۇرغۇچىلاردۇر. بۇنىڭ ئۈچۈن ئاتا - ئانىلاردا

زور بىلىم زاپىسى، ئەخلاق - پەزىلەت، پىسخىكىلىق توغرا تونۇش، مول بايقاش ئىقتىدارى ۋە ئەمەلىي

ھەرىكەت ئۈنۈمى بولۇشى، شۇنداقلا روشەن ئۆزلۈك قېنى ۋە يېمىرىلمەس ئېتىقاد قاتلىمى بولۇشى كېرەك.

بىلىم بولۇپ ئەخلاق بولمىسا بولمايدۇ. ئەخلاق بولۇپ ئىقتىدار بولمىسا بولمايدۇ، ئىقتىدار بولۇپ ئېتىقاد

بولمىسا تېخىمۇ بولمايدۇ. ئاتا - ئانىلار يېقىنقى ھەزىگىلدىن بۇيان بالىلارنى پەن - تېخنىكا،

تەرەققىيات ساھەسىدىكى كۆپ خىللاشقان، يۈرۈشلەشكەن كەسىپلەرنى ھەدەپ ئۆگىنىشكە دەۋەت

قىلىپ، ئەخلاق - ئىقتىدار جەھەتتىن تەربىيەلەشكە تولىمۇ سەل قاراپ كەلدى. بۇ خىل سەل قاراشنىڭ

تەكرارلىنىشى بىلەن پۈتكۈل جەمئىيەتتە ئېسىل ئەخلاق، ئەنئەنىۋى ئىلغار ئۆرپ - ئادەتكە يات بولغان

ئەھۋاللار بارا - بارا يامراشقا باشلىدى. ئىنسانىي ھايا، قەدىر - قىممەت، ئەخلاق دېگەنلەر بالىلارنىڭ

ئېڭىدا خۇددى قويۇلغان قاندەك يۈرۈشلەيمەي تىنىپ «قان بۇزۇلۇش» نى كەلتۈرۈپ چىقاردى. بالىلاردا

نېمە گۇناھ؟ ئۇلار بەئەينى بىر پارچە ئاق قەغەز، بىز ئۇنىڭ ئاپپاق بەتلىرىگە نېمىلەرنى يازالايمىز؟ بىزدە

ئۇنىڭ ئاشۇ بىغۇبار ھۆسننى خىلمۇ خىل مەزمۇنلار بىلەن بېيىتالغۇدەك ئىقتىدار بارمۇ - يوق؟ بۇ

ھەممەيلەنگە ئورتاق سوئال.

ئاتا - ئانىلاردا ئاۋۋال يۇقىرى ساپا، ئىلمىيلىك بولۇشى كېرەك. ئىككىنچىدىن، ئاتا - ئانىلاردا

چوقۇم تەربىيەچىگە خاس بىلىم، ئەخلاق، خاراكتېر ئىلغارلىقى بولۇشى كېرەك. بالىلار ياخشى تەربىيە

ئاستىدا ئەقىللىق ۋە زېرەك چوڭ بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانىدىكى قىزىقىشى، تاللىشى ئاتا

- ئانىمىزنىڭ توغرا بايقىشىغا ۋە ھۆرمەت قىلىشىغا، كونترول قىلىشىغا ئېرىشىشى بەك مۇھىم. ئۇلارنىڭ شەيئىلەرگە بولغان چۈشىنىشى، خاتا

بايقاشلىرى ئاتا - ئانىلارنىڭ توغرا، ئەمەلىي پاكىتلىق مەسالىرى ئارقىلىق ئايدىنكىلىشىدۇ. پەرزەنت ھۆددىسىدىن چىقىش، بىر ياخشى، لايىقەتلىك ئائىلە بەرپا قىلىش ھەرگىزمۇ ئاسان ئەمەس. ئۇ، تالاي يىل قانلىق جەڭ قىلىپ، نۇرغۇن ھەرەج، قۇربان بېرىشلەرگە بەرداشلىق بېرىپ دۆلەت قۇرغانغا ئوخشايدۇ. شۇڭمۇ «ئائىلە - ئاتىلارنىڭ مەملىكىتى، ئانىلارنىڭ ھەممە نېمىسى، بالىلارنىڭ جەننىتى».

(ئېمپىرىيە) دېگەن مەشھۇر ھېكمەت بىكارغا ئېيتىلمىغان. ھەرقانداق بىر ئۆيدە بىر بالا تۇغۇلسا، ئۇ ئۆيدە بۇرۇن بولمىغان ئىززەتتىن بىرسى پەيدا بولىدۇ. ھەربىر دەرەخنىڭ مېۋىسى بولغىنىدەك، دىلىڭمۇ مېۋىسى بار. دىلىڭ مېۋىسى بولسا پەرزەنتتۇر. پەرزەنت ئائىلىگە ھۆسن، خۇشاللىق بېغىشلايدۇ. پەرزەنتنى ياخشى تەربىيەلەش بولسا پۈتۈن ئائىلىلەرگە، ھەتتا ئىنسانىيەتكە بەخت - سائادەت ئېلىپ كېلىدۇ. پەرزەنت تەربىيەلەش قانداقتۇر كۆپ قىسىم ئاتا - ئانىلارنىڭ نەزىرىدىكىدەك، ئەندىزىسىدىكىدەك دەرسلەرنى ياخشى تەكرار قىلغۇزۇپ، تاپشۇرۇق، ئىمتىھانلاردا يۇقىرى نومۇر ئېلىشقا مەجبۇرلاپ، تۈزۈك تەپەككۈر قابىلىيىتى، مۇستەقىل، ئىجادىي پىكىر يولى بولمىغان «ئوقۇش ماشىنىسى»غا ئايلاندۇرۇپ، مەكتەپ پۈتكۈزگەندىن كېيىن زورلاپ خىزمەتكە چىقىرىپ، دۆلەتنىڭ تۆمۈر تاۋىقىدىن «مەڭگۈلۈك تاماق» يېگۈزۈش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى، ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى بېيىتىش، قايسى تەرەققىيات دەۋرىدە ياشاۋاتقانلىقىنى بىلدۈرۈش، ياخشى ئۆگىنىپ، مۇشەققەت ئالدىدا تىز پۈكۈمەي، خەلقى ئۈچۈن قەرزدارلىق بۇرچىنى ئادا قىلىش ئىستىكىنى ئويغىتىش، مۇستەھكەملەش كېرەك. شۇنداقلا، ئۇلارنىڭ ئۆز تاللىشىغا ھۆرمەت قىلىپ، ئۆزىدىكى ئىقتىدارنى ئۆزى بايقاشقا، ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا يېتەكچىلىك قىلىش، ئۇلارغا ئۆزىنىڭ ئەركىنلىكىنى تونۇتۇش ۋە ئۆگىتىش كېرەك. «ئەركىنلىكنى قانداق ئۆگىتىش كېرەك؟ ئىتالىيەلىك ئۇلۇغ مائارىپچى، مەشھۇر ئالىم مونتېسسورى (ئايال) مۇنداق دەيدۇ: بالىلارنىڭ مۇستەقىلچانلىقىنى ئاشۇرۇش شەرتى

ئاستىدا، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ «ئىچكى ئېھتىياجى»غا ئاساسەن «خىزمەت ماتېرىياللىرى»نى (تەلىم - تەربىيە قوراللىرىنى) ئەركىن تاللاپ ئەركىن ھالدا «خىزمەت قىلىش»غا (مەشغۇلات قىلىشىغا) يول قويۇش كېرەك. بۇ قىيىن ئەمەس. سىز پەقەت سوغۇققانلىق بىلەن كۆزىتىپ، بالىلارنىڭ ھەرىكىتىنى ھۆرمەت قىلىدىغان بىرخىل پوزىتسىيەنى ساقلىشىڭىز ھەم بالىلارنى تەربىيەگە ئېرىشىش ۋاقتىدا پۈتۈنلەي ئەركىنلىككە ئىگە قىلىپ ئۇلارنىڭ خىزمىتىگە كاشلا قىلمىشىڭىزلا بولىدۇ. [3]

ئۈچىنچىدىن، بىزدە بالىلارنى مونوپول قىلىۋالدىغان ئەھۋال تولىمۇ ئېغىر، ئۇلار ئەركىن پىكىر يۈرگۈزسۇن، خالىغىنىنى قىلسۇن، ئۆزى قول سېلىپ ئىشلىسۇن، بىز پەقەت ئۇلارغا يېتەكچىلىك قىلايلى. بوش ۋاقىتلىرىمىزنى بالىلارغا، ئىلىمگە بېغىشلايلى، ئايىغى چىقماس ئولتۇرۇشلار، قۇرۇق لاپلار ۋاقىتىمىزنى يەپ كەتمەسۇن. كىيىم - كېچەك، رېستوران ھەلەكچىلىكىدىن ئۆزىمىزنى تارتىپ ئاران تەستە تېپىۋاتقان ئىقتىسادنى ئەھمىيەتسىز ئىشلار ئۈچۈن بۇزۇپ - چاچمايلى! ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىپ: «سىلەر بالىلىرىڭلارنى كەلگۈسى ئۈچۈن تەربىيەلەڭلار، چۈنكى ئۇلار سىلەر ياشىمايدىغان بىر دەۋردە ياشايدۇ» [4] دېگەن ئىكەن. بىز بۇ ئۆتكۈنچى دەۋرنىڭ شاھىتلىرى. يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك جان قىيناپ، قان بۇزىدىغان ئىشنى ئەۋلادلىرىمىزغا قالدۇرۇپ قويساق تارىخىمىزغا ئاسىيلىق بىلەن مۇئامىلە قىلغان، بالىلىرىمىزغا ئوچۇقتىن - ئوچۇق زىيانكەشلىك قىلغان، قارانىيەتلىك قىلغان بولىمىز. بۇنىڭدا ئەڭ روشەن كۆرۈلۈۋاتقىنى تىلىمىزنىڭ زور دەرىجىدە بۇزۇلۇپ كېتىۋاتقانلىقى. ئۆز ئانا تىلىمىزنى ياخشى بىلىش ئاساسىدا دۆلەت تىلىنى، چەت ئەل تىللىرىنى ئۆگىنەيلى، ئۆگىنەيلى. دۇنياۋى مەشھۇر قىرغىز يازغۇچىسى چىڭغىز ئايتماتوف: «كۆپ تىللىق بولۇش شەرەپلىك، ئەمما ئانا تىلىنى بىلمەسلىك جىنايەت» دەپ ئېيتقانىدى. بىز (ئاتا - ئانىلار، ئوقۇتقۇچى - ئۇستازلار) شەرەپ بىلەن جىنايەتنىڭ پەرقىنى ئاۋۋال ئۆزىمىز تونۇيلى، ئاندىن بالىلارغا يېتەكچىلىك قىلايلى. شەرەپ بىلەن نومۇس، نومۇس بىلەن جىنايەتنىڭ پەرقى ھەرقاچان بىزنىڭ

ۋەجدانىمىزنى ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرسۇن.

تۆتىنچىدىن، بالىلارنى ساغلام پىسخىكا ۋە روھىي جەھەتتىن ياخشى تەربىيەلەش لازىم.

بالىلارنىڭ نازۇك تۇيغۇلىرى ئۇلارنىڭ ئېڭىدا ھەرخىل قىزىقىشلارنى ئويغىتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىنتىلىش، تەلەپلىرىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. بالىلار ئاشۇ يېتىلىش سەپىرىدە ئوخشىمىغان خاراكتېر، ئادەت، بىلىملەرنى يۇقتۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە فىزىيولوگىيەلىك ئۆزگىرىش ياسايدۇ. بۇ بىر قاتار ئىنچىكە ھالقىلارنى چىڭ تۇتىدىغان ۋە ئىلمىي مۇئامىلە قىلىدىغان نازۇك مەسىلە بولۇپ، ئاتا-ئانىلاردا چوقۇم ساغلام پىسخىكا، ئېسىل ئادەت، خاراكتېر بولۇشى لازىم. شۇ ئارقىلىق بالىلارنى ئىرادىلىك، ئۈمىدلىك، ئەخلاقلۇق، توغرا فىزىيولوگىيە نۇقتىئىنەزىرىگە ئىگە قىلىپ تەربىيەلەش لازىم. بولمىسا بالىلار ساغلام روھىي ئىلغارلىقنى، ۋۇجۇدىدىكى قابىلىيەت ۋە سەزگۈنى ھېس قىلالمايدۇ. «ئەقىل - پاراسەت يېتەرسىز بولۇشنى تۈگىتىشتە نوقۇل، دورا بىلەن داۋالاش ئەمەس، بەلكى تەربىيەلەش ئۇسۇلى ۋە ۋاسىتىغا تايىنىشقا توغرا كېلىدۇ»، «بالىلارنىڭ پىسخىكا جەھەتتىن كەمتۈك بولۇشتەك روھىي كېسىلى قانداقتۇر تېبابەت مەسىلىسى بولماستىن، بەلكى مائارىپ مەسىلىسىدۇر.» [5] بالىلار كىچىكىدىنلا روھىي مەجرۇھ بولۇپ قالسا، كېيىن ئائىلە، جەمئىيەت ئۈچۈن يۈك، ھەتتا تەھدىت بولۇپ قالىدۇ. شۇڭا ئاۋۋال ئۇلارنىڭ روھ كۆلەملىرىگە توغرا، ساغلام ئىدىيە ئېتىزلىرىنى بەرپا قىلىشى، بۇ نۇقتىدا مائارىپ، تەربىيەلەش ئورۇنلىرى ئاتا - ئانىلارغا زىچ ماسلىشىپ بىردەكلىك ھاسىل قىلىش لازىم.

بۇ جەھەتتە ئاتا - ئانىلار مۇلايىم ۋە كەڭ قورساق بولۇش لازىم. «كەڭ قورساقلىق گويا بىرىنا بولسا، مۇلايىملىق ئۇنىڭ ئۈلدىدۇر، ياكى مۇلايىملىق بىر بوستان بولسا، كەڭ قورساقلىق (ئۇنىڭدىكى) قىزىل گۈلدۈر.» [6] (ئەھمەد يۈكەنكى) كەڭ قورساقلىق ۋە مۇلايىملىق دىل رىشتىلىرىنى چىڭىتىپ، كۆڭۈللەرنى رام قىلىدۇ. ئائىلە ۋە سىرتتا، كىشىلىك مۇناسىۋەتتە بىردەكلىك ۋە ئىتتىپاقلىقنى ئىلگىرى

سۈرىدۇ. بالىلاردا بولسا ئاتا-ئانىسىغا بولغان ھۆرمىتى، جەمئىيەتلىشىشتە بولسا ئىللىق مۇئامىلىدارلىقى ئاشىدۇ. ئۇنداق بولمايدىكەن بالىلارنىڭ قەلبىدە قوپاللىق، ئۆچمەنلىك، ھۆرمەتسىزلىك، لۈكچەكلىككە ئوخشاش يامان خاراكتېر شەكىللىنىپ ئائىلە، جەمئىيەت ئۈچۈن ئاپەت بولىدۇ.

ئاتا - ئانىلار قوپاللىقتىن يىراق بولۇش، مېھرىبان بولۇش كېرەك. قوپاللىق قەلبىلەرگە زىددىيەت ئۇرۇقىنى چېچىپ قويدۇ، مۇلايىملىق، مېھرىبانلىق قەلبىلەردە ھۆرمەت، ئىززەتنى ئويغىتىدۇ. قوپاللىق بىلەن قىلىنغان مۇئامىلە ئىشنى يۈرۈشتۈرمەيدۇ. قوپاللىق بىلەن قىلىنغان تەربىيە يۈرەككە بارمايدۇ ۋە ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرالمىيلا قالماستىن تەربىيە قىلغۇچىغا نارازىلىق ھەتتا رەددىيە ئېلىپ كېلىدۇ. بۇ ياخشى ئەمەس. بۇ ناچار قىلمىش بىزنى يېتىملىككە باشلاپ بارىدۇ. بىز قانچىكى بىلىم، پەن - تېخنىكا ئاساسىغا ئىگە بولايلى، قانداق كەشپىيات، تەرەققىياتلارغا ئېرىشەيلى، ئەتراپىمىزدىكى كىشىلەرنى، جانلىقلارنى، شەيئىلەرنى ھۆرمەتلەشنى، چۈشىنىشنى بىرلەشتۈرمەيدىكەنمىز، ئۇلار تەرىپىدىن تاشلىۋېتىلىمىز. شۇنداقلا پەرزەنت تەربىيەسىدە ياخشى ئۈنۈمگە ئېرىشەلمەي قارشىلىققا ئۇچرايمىز. بالىلار بىرەر مەسىلىدە خاتالاشسا، ياكى مەلۇم خۇشكەيپسىز چاغلاردا بىمەنە سوئال، ئىش - ھەرىكەتتە بولۇپ قالسا ئۇلارغا ھەرگىز قوپاللىق بىلەن مۇئامىلە قىلماي، سوغۇققان بولۇپ، مېھرىبانلىق بىلەن جاۋاب بېرىش، چۈشەندۈرۈش، لازىم. «سەن ئەسلى قىلالايتتىڭ، بىراق ئازراق يەردە كەتكۈزۈپ قويۇپسەن، ھېچقىسى يوق، چوقۇم قىلالايدىغانلىقىڭغا ئىشەن، ھەم بىزمۇ ئىشىنىمىز» دېيىش، ھەرگىزمۇ «بۇ خاتا»، «سەن تېخى كىچىك، بۇنداق ئىشلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايسەن»، «بىلمەيسەن» دېگەندەك كەسكىن سۆزلەر بىلەن ئۇلارنىڭ ئىشەنچىسىنى سۇسلاشتۇرىدىغان، قىزىقىشىغا سوغۇق سۇ سېپىدىغان، دىلىنى رەنجىتىدىغان گەپلەرنى قىلماسلىق لازىم.

ئاتا - ئانىلار مېھىر - شەپقەتلىك بولۇش. بالىلارغا ھەقىقىي كۆيۈنۈش. ساختا كۆيۈمچانلىقتىن،

ئاتوغرا مېھرىبانلىقتىن ھەزەر ئەيلەش لازىم. بالىلارنىڭ سەزگۈسىگە مېھىر - شەپقەتنى، رەھىمدىللىكنى يەتكۈزۈش، ھەرگىزمۇ ئۇلارغا باغرى تاشلىق، شەخسىيەتچىلىك بىلەن مۇئامىلە قىلماسلىق كېرەك. بۇ يەردە ئاتا - ئانىمۇ بالىسىغا باغرى تاشلىق قىلامدۇ؟ دېگەن سوئال تۇغۇلىدۇ. ئەلۋەتتە، بىز توغرا كۆيۈنۈش ۋە بالىلارنىڭ ئۆز كۆز قارىشىغا ھۆرمەت قىلىشنى ئاتا - ئانىلارنىڭ ئۆز ئىدىيەسىنى، پىلانىنى، بالىلار خالىسۇن - خالىمسۇن زورلاپ تاڭماسلىقىنى، «بالا دېگەن ئاتا - ئانىنىڭ قىل دېگىنىنى قىلىدۇ» دېگەنگە ئوخشاش قېلىپقا چۈشۈپ قالغان كۆز قاراشلار بىلەن بالىلارغا باغرى تاشلىق قىلماسلىقنى، ئۇلارنىڭ ئىنتىلىشىگە، قىزىقىشىغا ۋە مەسلىدىكى قىيىنچىلىقىغا قارىتا ئىجابىي مېھرىبانلىق قىلىشنى كۆزدە تۇتۇۋاتىمىز.

ئائىلىق بولۇشقا يېتەكلەش لازىم. يەنى باشقىلارنى توغرا چۈشىنىدىغان، كەمتەر، كەڭ قورساق بولۇش لازىم. كەمتەر، كەڭ قورساق بولۇش دېگەنلىك ھەرگىزمۇ ئاجىز، زەئىپ، خورلۇققا رازى بولۇش دېگەنلىك ئەمەس. كەمتەر، كەڭ قورساق بولۇشتەك خىسلەتلەرنى يېتىلدۈرۈش كىشىنى ئابروىغا، ئىناۋەتكە ئېرىشتۈرىدۇ. بالىلارنىڭ قەلبىدە بولسا ھاكاۋۇرلۇق، چوڭچىلىق، مەنەنچىلىككە ئوخشاش «گۈلدۈرى بار، يامغۇرى يوق» بىتايىن قىلىقلارنى پەيدا قىلمايدۇ. بۇ خىل خۇلقىكى بالىلار ئەتراپىدىكىلەرنى ھۆرمەتلەيدىغان، ئوقۇتقۇچى - ئۇستازلىرىدىن ھېيىقىدىغان، چامىسى يەتمەيدىغان ئىشقا چوڭ سۆزلىمەيدىغان، كەم سۆزلۈك بىلەن ئۆز ئىشىنى پۇختا قىلىدىغان بولىدۇ.

غەزەپتىن يىراق بولۇش لازىم. غەزەپلىنىش ئىجتىمائىي ئالاقىدە ياخشى ئەخلاق ھېسابلانمايلا قالماستىن، تەلىم - تەربىيە ساھەسىدىمۇ ئىنتايىن يامان ئىللەتتۇر. ئادەم ئاچچىقىغا ھاي بېرەلسە ۋە غەزەپنى باسالسا، ئۆزى ۋە ئائىلىسى ئۈچۈنمۇ ناھايىتى زور ئۇتۇق قازانغان بولىدۇ. ئەكسىچە بولغاندا باشقىلارنىڭ نارازىلىقىغا، قارشىلىقىغا ئۇچراش بىلەن بىرگە چوڭ بىر پالاكەتكە سەۋەبچى بولىدۇ.

غەزەپ ئىنساننى نۇرغۇنلىغان خاتالىقلارغا دۇچار قىلىدۇ. مەغلۇبىيەت ۋە پېشكەللىك، ئورۇنسىز غەزەپتىن، ئالدىراڭغۇلۇقتىن تۇغۇلىدۇ. چۈنكى، ئۇ ئەقىلنىڭ ئۈستىگە مىنۋالىدۇ. بالا تەربىيەسىدە غەزەپلىنىش تېخىمۇ خەتەرلىك. بۇنىڭ قىسمى، ئازابى، روھىي زىيىنى تېخىمۇ ئېغىر بولىدۇ. يېنىك بولغاندا ئاتا - ئانا بىلەن پەرزەنت ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت پەيدا بولۇپ، ئۆز ئارا ھۆرمەت، ئىناقلىق بۇزۇلىدۇ. ئېغىر بولغاندا ئاتا - ئانا مەغلۇپ بولىدۇ، پەرزەنت ۋەيران بولىدۇ. يەنە بىر خىلى، بالا چوڭلاردىن رەنجىپ ئۆيىدىن چىقىپ كېتىدۇ. يامانلاش يامانلىققا ھامىي ئىشلارغا يولۇقتۇرىدۇ. (يامان ئاقىۋەت بالىلىرىمىزغا يولۇقمىغاي.) خىلمۇخىل ئەخلاقسىزلىق، جىنايەت قىلمىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولۇشقا شارائىت يارىتىلىپ قالىدۇ. قانۇنغا خىلاپلىق قىلىپ قالسا، قانۇن ئورۇنلىرى تەرىپىدىن جازالىنىدۇ. يېنىك بولسا كېسىمگە، ئېغىر بولسا ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىدۇ. ئاتا - ئانىلارنىڭ يۈز - ئابروىغا تەسىر يەتكەندىن باشقا، كۆپلىگەن روھىي ئازاب ۋە ئىقتىسادىي چىقىملارغا دۇچار بولىدۇ. تېخىمۇ چوڭقۇرلىساق، پۈتۈن بىر مىللەتتە قىممەت يوقىلىدۇ، دۆلەتكە زىيان ئېلىپ كېلىدۇ. مانا بۇلار تەربىيەلىگۈچىنىڭ مەغلۇبىيىتى، بالىلارنىڭ ۋەيرانلىقى. غەزەپ ئەنە شۇنداق ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ھەر ئىشتا نورمال، ھۆتىدىل بولۇش كېرەك. نورمال، ھۆتىدىل بولغان ئىش، ياكى تەربىيە كۆڭۈلگە ياقىدۇ. چىكىدىن ئاشۇرۇپ قىلىنسا كىشىنى بىزار قىلىدۇ. بالىلارنىڭ مېڭە تەرەققىيات ئەھۋالى، روھىي سىغىمى قوبۇل قىلالغۇدەك، دەل جايىغا، كۈتكىنىگە، بىلەلمىگىنىگە، چىقىش يولى بولالغۇدەك سۆزلەش، مۇجەمەل، مۇناسىۋەتسىز سۆزلەرنى كۆپ قىلىپ، ئۇلارنى قايىمۇقتۇرۇپ، زېرىكتۈرۈپ قويىدىغان ئەھۋاللارنى سادىر قىلماسلىقىمىز لازىم.

ۋەز - نەسىھەتنى چىرايلىق يوسۇندا قىلىش. چىرايلىق رەۋىشتە قىلىنغان ۋەز - نەسىھەت قەلبتە ئەدەپنى، ھۆرمەتنى، قايىللىقنى ئويغىتىدۇ. بالىلارنىڭ كەيپىياتىغا قاراپ مۇئامىلە قىلىش، ھەرگىزمۇ ئۇلارنىڭ

قىلالماسلىقى مۇمكىن. قالغان %70 چۇ؟ تاپقىنى بار كۈچى بىلەن كىيىم - كېچەك، يەپ - ئىچىش، چېكىش، قىمار، تايىنى يوق سۆلەت سورۇنلىرىغا چېچىۋېتىش، قەرز ئېلىپ توي قىلىپ، ئۇزۇن ماشىنىلاردا «سۇپىرىسى قۇرۇق، ئېتى مارجانبۇۋى» ھالدا غادىيىپ ئولتۇرۇش بىلەن بولۇۋاتىدۇ. بۇ نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟ خەلقىمىزنىڭ تېخى كىيىم - كېچەككە، سۆلەتۈزلىققا، يەپ - ئىچىشكە كۆزى تويىمىغانلىقىنى، ئىلىمگە بولغان تونۇشنىڭ تېخى چوڭقۇرلاشمىغانلىقىنى ۋە بىلىمگە ئىشتىياقى بولسىمۇ ئۇنىڭغا مەبلەغ سېلىشقا ئىشلەتمەيۋاتقانلىقىنى كۆرۈش تەس ئەمەس.

ئۇلۇغ بوۋىمىز يۈسۈپ خاس ھاجىنىڭ مۇنداق بىر مەشھۇر سۆزى بار: «بىلىمىز ئادەملەردە غەم - قايغۇ بولمايدۇ، چۈنكى ئۇلار تىرىكلەر ئارىسىدىكى ئۆلۈكلەردۇر. ئۇلارنىڭ پەقەت قارنى تويىسلا شۇنىڭغا قانائەت قىلىدۇ. بىلىملىك ئادەملەرنىڭ خۇشال چاغلىرى ناھايىتى ئاز، غەم - قايغۇدىكى چاغلىرى كۆپ بولىدۇ. بۇ دۇنيادىكى ناھەقچىلىكلەردىن ئۇلارنىڭ مەڭزى قانداقمۇ كۈلسۇن.» [10]

ئەخلاقلىق بولۇش. بۇ بىلىم بىلەن باراۋەر ئورۇندا تۇرىدىغان بىر مەسىلە. چۈنكى بىلىم قان بولسا، ئەخلاق گۆشكە، بىلىم ئالتۇن ئۈزۈك بولسا ئەخلاق ياقۇت كۆزىگە ئوخشايدۇ. بۈگۈنكىدەك كۈنسېرى جەمئىيەتلىشىش، شەھەرلىشىش دولقۇنىدا يېيىلىپ كېتىۋاتقان ئەخلاق - پەزىلەت، ھايا، ئىپپەت، ئەزەللىك غۇرۇر دېگەنلەر بىزگە ئەخلاقىي جەھەتتىن قايتىدىن بىر ئويلاشمىساق، ئاۋۋال ئاتا - ئانىلىرىمىز ئۆزىمىزدىكى ئەخلاق يوللىرىنى تەكشۈرۈپ باقمىساق، ئاندىن بالىلىرىمىزغا ئەخلاقلىق، ھايالىق، ئىپپەتلىك، غۇرۇرلۇق بولۇش ھەققىدە قۇلاقنى چىڭ تولىپ تۇرۇپ تەربىيە قىلمىساق بولمايدىغان ھالەتكە يەتتى. دۆلەتمۇ مانا مۇشۇ نۇقتىنى كۆزدە تۇتۇپ «ئەخلاق قۇرۇلۇشىنى ياخشى ئىشلەش» نى تەكىتلەپ كېلىۋاتىدۇ. «ئادەم بالىسىنىڭ قەدىر - قىممىتى، ھۆرمىتى ئۇنىڭ ئەخلاقىغا قاراپ بەلگىلىنىدۇ. گۈزەل ئەخلاقلىق ئادەم ئەڭ مۆتىۋەر بولۇپ، ئەخلاقسىزلار خەلق ئالدىدا

زىتتا تېگىدىغان، خالىمايدىغان ياكى ئۇلارنى كەمسىتىدىغان كىنايىلىك ئىبارىلەرنى قوللانماسلىق كېرەك، يۈمۈرلۈق بولۇش - بالىلارنىڭ غەش، پەرىشان كۆڭۈللىرىگە ئازادلىك، روھىي جۇشقۇنلۇق بېغىشلايدۇ. تەربىيەدە قايىللىقنى قولغا كەلتۈرۈش تولىمۇ مۇھىم. شۇڭا ئاتا - ئانىلار بالىلارنىڭ يېتىلىش باسقۇچىدىكى تەربىيەنى توغرا، ۋاقتىدا، ئاڭلىق، قايىل قىلارلىق قىلىشى لازىم.

كىتاب ئوقۇش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈش. پۈتۈن ئائىلە بويىچە ھەر ئايدا ئىقتىسادنىڭ مەلۇم قىسمىنى (ئىقتىسادىي قىممەتكە قاراپ) كىتاب سېتىۋېلىشقا ئىشلىتىش. «بىر يىلدا ياكى بىر ئايدا مانچە پارچە كىتاب ئوقۇيمىز» دېگەن نىشاننى تىكلەپ، ئائىلىدە ئومۇمىيۈزلۈك كىتابقا قىزىقىش، كىتاب ئوقۇش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈش. ئىمكانىيەت يارىبەرسە ھەر ھەپتىدە ئائىلە ئەزالىرى جەم بولۇپ «كىتاب ئوقۇشتىن تەسىرات» پائالىيىتىنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇش، مۇشۇ ئارقىلىق ئىلىمنى سۆيۈش، ئىلىمگە ئىنتىلىش ۋە ئىلىمگە كىرىش، تەربىيەلىگۈچى بىلەن تەربىيەلەنگۈچى ئارىلىقىنى ئىلىملاشتۇرۇش، مەقسەت ۋە چۈشەنچىدە ئورتاقلىق ھاسىل قىلىش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدۇ.

«ئىنساننى ھاياتىدىن پەرقلەندۈرۈپ تۇرىدىغان مۇھىم بەلگىلەرنىڭ بىرى تىل بولغىنىدەك، ھاياتنى جاھالەت ۋە قاراڭغۇلۇقتىن ئايرىپ تۇرغۇچى ۋە يورۇقلۇق ھەم ئەقىل گۈلىستانىغا ئېرىشتۈرگۈچى مۇھىم ئالامەتلەرنىڭ بىرى بىلىم بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئىنساننىڭ قەلبىنى پەلەككە ئوخشىتىپ تەسەۋۋۇر قىلغىنىمىزدا، بىلىم ئۇنىڭغا نۇر ۋە روشەنلىك بەخش ئەتكۈچى پارلاق قۇياشتۇر! قۇياشسىز ئاسمان قاغا قانتىغا ئوخشاش تۇم قاراڭغۇلۇق ئىچىگە سىڭىپ كىرىپ كەتكىنىدەك، بىلىمىز ئىنسانمۇ نادانلىق ۋە جاھالەتنىڭ قارا زىندانىدا ئىزسىز غايىب بولغۇچىدۇر.»

[9]

ئائىلە مەدەنىيىتىمىزدە كىتاب ئوقۇش تېخى مۇئەييەن كۆلەمگە ۋە ئۈزلۈكسىز ئادەتكە ئايلىنىپ بولالمىدى. كۆزىتىدىغان بولساق، كىتابىي ئائىلە پۈتكۈل ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ %30 نىمۇ تەشكىل

نازاكەتلىك، قىزلارغا خاس جەلپكارلىق بىلەن تەربىيەلىيەلمەسەك، ئوغۇللىرىمىز نازۇك، چىدىماس، قىزلىرىمىز ھاياسىز، چوڭلارنى كۆزگە ئىلماس بولۇپ قالىدۇ، بۇنىڭدىن باشقا بالىلارنىڭ زىيادە باشقۇرۇلۇپ، قاتتىق قوللۇقتا يۈرىكى ئېزىك، خاراكتېرى ئۆلۈك ھالدا چوڭ بولۇۋاتقانلىرىمۇ يوق ئەمەس. تەلىم - تەربىيە مۇھىتى قانچىكى ساغلام بولسا، ئۇنىڭدا يېتىلگەن تەربىيەلەنگۈچىمۇ دۇنياغا شۇنچە ساغلام روھىي كەيپىياتتا، جەسۇر ئىنتىلىش ئىستىكىدە چوڭ بولىدۇ.

خۇلاسە كالام: ئىنسان تەبىئىتى ئائىلىدىكى بۆشۈكنىڭ قانداق تەۋرىتىلىشىدىن شەكىللىنىدۇ. پەرزەنتلەرنىڭ يۈكسەك ئىجادچانلىقى، ئەقىل-پاراسەت، ساداقەت، جاسارىتى دەل ئائىلىدىكى تەربىيەگە تومۇرداش ۋە نەپەسداش، ئاتا-ئانىلارنىڭ زىمىمىسىدىكى يۈك ئۇلۇغ ھەم ئېغىر، ئۆزىمىزنىڭ دۇنيا قارىشى، مەدەنىيەت ئېڭىمىزنى ئىسلاھ قىلىپ، يۇقىرى ئاڭ ۋە ساغلام كەيپىياتقا ئىگە بولغان ئائىلە مەدەنىيىتىنى شەكىللەندۈرەلەيمىز، شۇندىلا پەرزەنت تەربىيەسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك قانات يايدۇرالايمىز!

پايدىلانمىلار

- يىلى 10- ئاي نەشرى 288- بەت.
- [8] «يۈسۈپ خاس ھاجىب نەسەبەتلىرى (100 نەسەبەت)»، ئېزىز ئاتاۋۇللا سارتېكىن نەشرگە تەييارلىغان. شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى 2009- يىلى 2- ئاي نەشرى 1- بەت.
- [9] يارمۇھەممەد تاھىر تۇغلۇق: «بەخت ئەلچىسى يۈسۈپ خاس ھاجىب»، «جۇڭگو مىللەتلىرى» ژۇرنىلى 2006- يىلى 4- سان 22- بەت.
- [10] رىزائىددىن ئىبنى فەخرىددىن: «ئىلمى ئەخلاق»، ئابدۇلباقىھاجىم جالاھىر نەشرگە تەييارلىغان. قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 2006- يىلى 8- ئاي نەشرى 15- بەت.
- [11] ئەنۋەر مەتسەيدى: «ئەجداد ھېكمىتى ۋە ئەۋلاد خىسلىتى»، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 2003- يىلى 8- ئاي نەشرى 162- بەت.

قەدىرسىزدۇر. ئادەمنىڭ كىچىك چېغىدا يېتىلدۈرگەن ئادەتلىرى ئۇنىڭ بىلەن مەڭگۈ بىللە بولىدۇ... گۈزەل ئەخلاقنىڭ ئانىسى ھايى بىلەن ئىپپەتتۇر. ئادەمدە ھايى بىلەن ئىپپەت بولسا، گۈزەل خۇلقنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭدا بولىدۇ. تەكەببۇرلۇق، يالغان سۆزلەش، گەپ توشۇش، ئارسىز-نومۇسىزلىق، ئەدەپ-قائىدىلەرگە ئېتىبارسىز قاراش-ھاياسىزلىق ۋە ئىپپەتسىزلىكتۇر.» [11]

بالىلارنى چىداملىق، جەسۇر روھقا ئىگە قىلىپ تەربىيەلەش لازىم.

قىسمەن ئادەتلىرىمىزنى ئۆزگەرتىدىغان ۋاقتىمىز كېلىپ ئۆتۈپمۇ كەتتى. بولۇپمۇ تەرەققىياتقا توسالغۇ بولىدىغان ئادەتلەر ئۆزگەرتىلىشى كېرەك. بىزدە بالىلارنى ھەددىدىن زىيادە ئەتىۋارلايدىغان، سىلاپ تۇرىدىغان، نېمىلا ئىش قىلسۇن خاتىرجەم بولالماي قۇيرۇقىدىن چىقالمايدىغان بىر خىل ئادەتلىرىمىز بار. بىز مۇشۇ خىل ئادەت بىلەن كۆيۈمچانلىقنى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ، ئۇلارنى راھەتپەرەس، بېلى بوش، ئىرادىسى ئاجىز، مۇستەقىلچانلىقى كەم قىلىپ تەربىيەلەپ قويمىمىز. ئوغۇللارنى ئەركەكلەرگە خاس جەسۇر، سالماق خاراكتېر؛ قىزلارنى شەرم-ھايالىق،

- [1] ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن: «ئائىلە»، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 2002- يىلى 10- ئاي نەشرى 1- بەت.
- [2] كارل ۋىتتېر: «كارل ۋىتتېرنىڭ پەرزەنت تەربىيەسى»، ئابدۇرېھىم دۆلەت، ئادىل ئابدۇقادىر، جۈرئەت دۆلەتلەر تەرجىمىسى. قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 2002- يىلى 10- ئاي نەشرى 300- بەت.
- [3][5] ئالمىجان ھاشىر تۈرگۈن تۈزگەن «تالانتلىق بالىلارنى تەربىيەلەشنىڭ سىرى»، شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى 2004- يىلى 8- ئاي نەشرى. 71، 72، 4- بەتلەر.
- [4] غەززالىي، ئىبنى ھەجەر ئەسقىلانىي: «ئەي بالام، ئەخلاقنامە، ھىدايەتنامە»، ئابدۇلئەھد ئەمىر قۇتلۇق نەشرگە تەييارلىغان. شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2005- يىلى 4- ئاي نەشرى 9- بەت.
- [6] ئەھمەد يۈكەنكى: «ئەتەبەتۇلھەقايىق»، مىللەتلەر نەشرىياتى 1984- يىلى نەشرى 47- بەت.
- [7] بۇخارى: «سەھىھۇلبۇخارى»، مىللەتلەر نەشرىياتى 1981-

ئاپتور: ئۈرۈمچى شەھىرى يەنئەن يولى 189- نومۇر «ھونبەگ كىتابخانىسى» دا.

چاغداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا

تەنقىد قاتمىلىقى

ئابدۇقادىر جالالىدىن

مۇھەررىردىن: ئازسانلىق مىللەتلەر ئەدەبىيات مۇنبىرىدىكى نەزىرىيە ئاجىزلىقى ۋە ئەدەبىي تەنقىدچىلىك ئىشلىرىنىڭ سۈس بولۇۋاتقانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئەدەبىياتىمىزدىكى بۇ خىل تۇرغۇن ۋەزىيەتتە مۇئەييەن جانلىنىش يېرىدا قىلىش ئۈچۈن، شىنجاڭ يېداگوگىكا ئۈنۋېرسىتېتى ئەدەبىيات ئىنستىتۇتى بىلەن شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتى بىرلىكتە 2010- يىلى 23- ۋە 24- ئۆكتەبىر كۈنى شىنجاڭ يېداگوگىكا ئۈنۋېرسىتېتىنىڭ يىغىن زالىدا «شىنجاڭ ئازسانلىق مىللەتلەر بۈگۈنكى زامان ئەدەبىيات نەزەرىيەسى ۋە تەنقىدچىلىكى مۇھاكىمە يىغىنى» ئاجىتى. يىغىنغا مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەر ۋە 200 گە يېقىن ھەر مىللەتتىن بولغان ئەدىب ۋە ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرى قاتناشتى. مۇھاكىمە يىغىنىدا 30 پارچىدىن ئارتۇق ماقالە ئوقۇلدى. يىغىننىڭ ئومۇمىي روھى نۆۋەتتىكى ئەدەبىيات نەزەرىيەسى بولۇپمۇ ئەدەبىي تەنقىدچىلىك ساھەسىدىكى ئاجىز ۋەزىيەتنى جانلاندىرۇشنى تەشەببۇس قىلىش بولدى. بىز بۇ قېتىمقى مۇھاكىمە يىغىننىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېچىلغانلىقىنى تەبرىكلەش ھەم يىغىننىڭ تۈپ روھىغا قىزغىن ئاۋاز قوشۇش يۈزىسىدىن يىغىندا ئوقۇلغان ماقالىلەردىن دەسلەپكى قەدەمدە ئابدۇقادىر جالالىدىننىڭ «چاغداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا تەنقىد قاتمىلىقى» دېگەن ماقالىسى بىلەن يالقۇن روزىنىڭ «ئەدىبلەر نېمە ئۈچۈن بۇشايغان قىلىدۇ» دېگەن ماقالىسىنى تاللاپ ئوقۇرمەنلەرنىڭ نەزىرىگە سۈندۈق.

كەمكى مەن ھەر كۈنى كۆرۈپ تۇرغان شەيئىنىڭ ئۆزگىچە تەرىپىنى كۆرسىتىپ بەرسە شۇ ھېلىنىڭ ئىدىيەھىنى بېيىتقان بولىدۇ.

— پۇل ۋالېرى (1871—1945، فرانسىيەلىك ئەدىب)

مۇناسىۋەتلەرگە ئىلمىي دىياگنوز قويۇپ، ئەدەبىياتىمىزنىڭ يېڭى ئەسىردىكى قەدەملىرىگە توغرا يۆنىلىش ئاتا قىلالايدىغان خۇلاسە ۋە چۈشەنچىلەرنى تەييارلاش زۆرۈر ئىدى.

پروفېسسور ئازاد رەھمەتۇللا سۇلتان تەخمىنەن ئون يىل ئىلگىرى ئەدەبىياتىمىزنىڭ 50 يىللىق نەتىجىلىرىگە پۈتۈنلەي ئوپتىمىستىك بىر نەزەر بىلەن قاراپ چىققان ئىدى. ئۇ ماقالىسىدا، ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 80- يىللىرىدىن كېيىنكى مۇساپىسىدە، يېڭى ژانىر ۋە يېڭى تېمىدىكى ئەسەرلەرنىڭ كۆپلەپ بارلىققا كېلىشىگە ئەگىشىپ، يېڭى مېتود ۋە يېڭى نەزەرىيەلەرنى

ئەدەبىي تەنقىد ۋە نەزەرىيە مەسىلىسى ئۈستىدە كەڭ كۆلەمدە مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىش چاغداش (بۈگۈنكى دەۋر) ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ جىددىي تەقەززاسىغا ئايلىنىپ بولدى. ئەسلىدە ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا ياكى مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا چاغداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتى بېسىپ ئۆتكەن مۇساپىلەرگە تەلۈكۈس نەزەر سېلىپ، ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن ئەدەبىي تەنقىد ئوتتۇرىسىدىكى

ئۆزلەشتۈرۈپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ كونكرېت ئەھۋالىغا تەتبىقلىغان ياش ئەدەبىي تەنقىد كۈچلىرىنىڭ بارلىققا كەلگەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەن ئىدى. ئۇ سىناق ۋە ئۇرۇنۇش باسقۇچىدىكى ئاشۇ تەنقىد ماقالىلىرىنى مەدەنىيەت تەنقىدچىلىكى (文化批评)، مەدرىسە (ئىنستىتۇت) تەنقىدچىلىكى (学院派批评)، قۇرۇلما تەنقىدچىلىكى (结构主义批评) ۋە مىكرو تەنقىدچىلىك (微型批评法) قاتارلىق تۈرلەرگە بۆلۈپ، كۆرسىتىپ ئۆتكەندى. [1] ئەلۋەتتە، ئۇيغۇر ئەدەبىي تەنقىدچىلىكىنىڭ 80 - يىللاردىن كېيىنكى يۈزلىنىشىنى ئۇنىڭدىن بۇرۇنقى تەنقىدچىلىكنىڭ ئاساسىدا روي بەردى دېمەي بولمايدۇ. ئالدىنقى ئەسىرنىڭ تاكى 90 - يىللىرىغا قەدەر داۋام قىلغان ئەدەبىي تەنقىد رۇسىيە ۋە سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى ئەدەبىي تەنقىدچىلىكى تەسىرىدە ئۆزىنى كۆرسىتىپ كەلدى (مىسالەن مۇھەممەت پولات قاتارلىق بىر تۈركۈم تەنقىدچىلەرنى كۆرسىتىش مۇمكىن). بۇ ئەندىزىنىڭ ئاساسىي روھىنى تۆۋەندىكى بىر نەچچە تىپىك جۈملىدىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ:

«ئەدەبىيات مىللىي روھنىڭ ئىپادىسى، مىللەتنىڭ ئىچكى ھاياتىنىڭ سىمۋولى، مىللەتنىڭ قىياپىتى بولالىشى كېرەك.» [2]

«جەمئىيەتنىڭ ھۆكۈمران تەبىقىسىنىڭ ماددىي مەنپەئەتى كىشىلەرنىڭ ئىنساننىڭ مەۋجۇدىيىتىگە (مەيلى شەخس ياكى كوللېكتىپ بولسۇن) قانداق قارىشىنى بەلگىلەيدۇ. مەسىلەن قانۇن سىستېمىسى ئىنسانىي ياكى ئىلاھىي ئىدراكنىڭ نوقۇل ئىپادىسى بولماستىن، بەلكى، ئالاھىدە تارىخىي شارائىتتىكى ھۆكۈمران تەبىقە مەنپەئەتنىڭ ئەكس ئېتىشىدۇر.» [3]

يۇقىرىقى بىرىنچى جۈملە سۆز ئۇيغۇر بىلگىلىرىگە ناھايىتى تونۇش كىلاسسىك رۇس ئەدەبىي تەنقىدچىسى بېلىنىسكىنىڭ دەسلەپكى ئەسەرلىرىدىكى ئىدىيە بولۇپ، ئۇنى ياشلىقىدىلا گېگىلنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلغان بېلىنىسكىنىڭ پۈتۈن ئەدەبىي تەنقىد ئەسەرلىرىدىكى ئاساسىي تىندىنسىيە دېيىشكە بولىدۇ. ئۇنىڭ ئاۋامچىلىق [4] (民粹主义, Populism) تۈسىدىكى ئەدەبىي تەنقىد ئىدىيەسى سوۋېت ئىتتىپاقى دەۋرىدىكى ماركسىزىملىق ئەدەبىي تەنقىدنىڭ باشلانغۇچ مەكتىپى بولۇپ قالغان ئىدى. يۇقىرىقى ئىككىنچى جۈملە سۆز بولسا ماركسىزىملىق دۇنيا قاراشىنىڭ نېگىزى

بولمىش «كىشىلەرنىڭ مەۋجۇدىيىتىنى ئۇلارنىڭ ئېڭى ئەمەس، بەلكى، ئىجتىمائىيىتى بەلگىلەيدۇ» دېگەن ھۆكۈمنىڭ نىسبەتەن كونكرېتلاشتۇرۇلۇشىدۇر. ئەدەبىي ئەسەرنىڭ مەزمۇنى بىلەن جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ھەمدە ئەدەبىي ئەسەرنىڭ مەزمۇنى بىلەن شەكلى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتە، بىرلەمچى ۋە ئىككىلەمچىلىك رولى قارىشى «ئەدەبىي ئەسەر مۇتلەق روھنىڭ ۋاسىتىلىق نامايان بولۇشىدۇر» دەيدىغان گېگىلچە دىيالېكتىكىنىڭ كۆمىتۈرۈلگەن نۇسخىسى ئىدى. دېمەك، ئۇيغۇر ئەدەبىي تەنقىدچىلىكىدىكى «جەمئىيەت ۋە تارىخ بەلگىلەيدۇ» پىرىنسىپىنىڭ يىلتىزى يەنىلا گېگىلدىن تېپىلىدۇ. شۇڭا، بىز ھازىرقى زامان ۋە چاغداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا بارلىققا كەلگەن ئەدەبىي تەنقىد ماقالىلىرىنى ئومۇمەن تارىخىيەت ۋە ئىجتىمائىيەت مېتودلىرىغا ئاساسلانغان دېسەك بولۇپرىدۇ. ھەتتا، بۇ خىل مېتودلار ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز ھالدا مەكتەپلەرنىڭ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشىدىكى تېكىست تەھلىللىرىگە قەدەر ئومۇملاشقان. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، مەزكۇر دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىي تەنقىدچىلىكىگە ئوچۇق ۋە يوشۇرۇن تەسىر كۆرسەتكەن كىلاسسىك مەنبەلەر چوڭقۇر قېزىلماسلىقىنىڭ ئۈستىگە تەدرىجىي نەزەردىن ساقىت بولۇپ كېتىپ، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن تامامەن ئىستىخىيەلەشكەن بىر پائالىيەتكە ئايلىنىپ قالدى. بۇ خىل ئەدەبىي تەنقىدنىڭ ۋەكىللىرىگىمۇ مۇپەسسەل ئىلمىي قىدىرىش بىلەن باھا بېرىلمىدى.

ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدىن كېيىن ئۇيغۇر ئەدەبىياتى يېڭىچە تەسىرلەرگە يولۇقتى، بۇ يەنىلا غەربنىڭ تەسىرى بولۇپ، بۇ تەسىر بۇ نۆۋەت شەرق ئارقىلىق كىرگەن بولدى. چۈنكى، 80 - يىللاردا غەرب مودېرنىزم ئەدەبىياتىدىكى ئەدەبىي ئەسەرلەر، نەزەرىيەۋى ئېقىملار ۋە تەنقىد مېتودلىرى جۇڭگودا كەڭ كۆلەمدە خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىندى ھەم تەتقىق قىلىنىپ، تونۇشتۇرۇلدى. كۆپ ساندىكى ياش ئۇيغۇر ئەدەبىيلىرى ۋە ھەۋەسكارلىرى خەنزۇ تىلىنىڭ ۋاسىتىسى ئارقىلىق غەرب مودېرنىزم ئەدەبىياتى بىلەن ئۇچراشتى، ئازاد رەھمىتۇللا سۇلتان، ئابدۇللا مەتقۇربان قاتارلىق تەتقىقاتچىلار دەسلەپكى قەدەمدە مودېرنىزم ئەدەبىياتىنى تونۇشتۇردى، مۇدىرنىزم ئەدەبىياتى ئېقىملىرى 2000 - يىلىغا

ياكى ھېچ بولمىغاندا ئۇلارنىڭ مۇھاكىمە تېمىسىغا ئايلىنىپ بولالمىدى. چاغداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا تور ئەدەبىياتىنىڭ بارلىققا كېلىشى ئەدەبىياتىنىڭ ئاۋامى خاراكتېرىنى مەسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە كېڭەيتتى، يەنى توردىكى بەزى ئەسەرلەرنىڭ ئوقۇلۇشى يۈز مىڭ ئادەم ساندىن ئېشىپ كەتتى. [5] قىزىق نۇقتىدىكى ئەسەرلەر ۋە تېمىلارغا ئالاقىدار مۇنازىرىلەرگە قاتناشقان ئادەملەر ئىنتايىن كۆپ بولدى. دېمەك تور ئەدەبىياتى ئەدەبىياتى نوپۇزلۇقلارنىڭ كونتروللۇقىدىن تارتىپ ئېلىپ ئاددىي كىشىلەرنىڭ قولىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. بۇنى ئۇيغۇر چاغداش ئەدەبىياتىدىكى چوڭ ھادىسە دېمەي بولمايتتى. شۇنداقمۇ ئۇ ئەدەبىي تەنقىدنىڭ مۇلاھىزە ئوبيېكتى بولالمىدى. مانا بۇ بۈگۈنكى ئەدەبىياتىمىزدىكى ئەدەبىي تەنقىد قاتمىلىقىنىڭ ئەڭ ئاشكارا، ئەڭ تىپىك بەلگىسى بولۇپ قالدىكى، بۇنىڭدىن ئاپتورلار قوشۇندىن تارتىپ كىتابخانلار ئاممىسىغىچە بىردەك نارازى.

دېمەك، چاغداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا قاتمىلىقنىڭ بارلىقى ئېنىق بولۇپلا قالماي، بەلكى ناھايىتى ئېغىر. قارىماققا ئۇ ئەدەبىي تەنقىدنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلەر، ئەدەبىي ھادىسىلەر ۋە ئەدەبىيات مەسىلىلىرىگە ئاكتىپ ئىنكاس قايتۇرالماسلىق ھالىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىمۇ ئۇنىڭ كەينىدە يەنە بىر قاتار مەسىلىلەر بار. بۇ مەسىلىلەر تۆۋەندىكىچە:

يېڭى تىپتىكى ئەدەبىي ئەسەرلەرگە كونا نەزەرىيە بىلەن ئىنكاس قايتۇرۇش.

ھەممىگە مەلۇمكى، ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 80-

يىللىرىدىن باشلاپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ھەرخىل تەسىرلەرگە يولۇقتى، بۇ ھال ئەدەبىيات سېپىدىكى ياش كۈچلەردە ئالاھىدە گەۋدىلىك بولدى، ئۇلار غەربنىڭ سېمپاتىك (意象派)، سېمپولىزم (象征主义)، ھالقىما رېئالىزم (超现实主义) ئېقىمىدىكى شېئىرلىرى، سېمپى رېئالىزم (魔幻现实主义)، ئاڭ ئېقىمى (意识流) پىروپوزىلىرى، مەۋجۇدىيەتچىلىك (存在主义) پەلسەپىسى بىلەن دەسلەپكى قەدەمدە ئۇچراشتى ۋە ئۇلارنىڭ روشەن تەسىرىگە ئىگە ئەسەرلەرنى يېزىشتى. ئەدەبىياتىمىزدا «گوڭگا شېئىر»، «ئىزدەنمە ھېكايە» ئاتالغۇسىدىكى يېڭىچە ئىپادىلەش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە ئەسەرلەر بارلىققا كېلىپ، كىتابخانلارنىڭ دىققىتىنى

كەلگەندە، ياش ئەدەبىي تالىپ تاھىر ھامۇت تەرىپىدىن بىر قەدەر سىستېمىلىق تونۇشتۇرۇلدى. ئەڭ ئاۋال ئەدەبىياتىمىزنىڭ يېڭى تەسىرلەرگە يولۇقۇشنىڭ سەمەرىسى سۈپىتىدە «گوڭگا شېئىرلار» بارلىققا كەلدى ۋە بۇنىڭغا ياندىشىپ، شېئىرىيەتتىكى ئەنئەنە ۋە يېڭىلاش ئوتتۇرىسىدىكى خېلى ئۇزاققا سوزۇلغان مۇنازىرە قانات يايدى. بۇنى يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى جانلىنىش ۋە نىسبەتەن ئەركىن بولغان مۇنازىرە كەيپىياتى سۈپىتىدە ئالاھىدە ئېتىبارغا ئېلىش زۆرۈردۇر. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇيغۇر ئەدەبىياتى بارا-بارا شېئىر، پىروپوزا، ئەدەبىي تەنقىد، ئەدەبىي تەرجىمە ساھەلىرى بويىچە يېڭىلىنىش ۋە كۆلەملىشىش باسقۇچىغا كىردى، تۈرلۈك تېمىلاردىكى كۆپ قىسىملىق رومانلار ئارقا-ئارقىدىن نەشرىدىن چىقتى، ئەدەبىي ئەسەرلەر بۇرۇن كىتابخانلىرىمىزنىڭ بەدىئىي زوق ئېھتىياجىنى ئۇدۇللۇق قامداپ كەلگەن بولسا، ئەمدىلىكتە كىتابخانلىرىمىز تاللاپ ئوقۇش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتى، ھەتتا، ھازىرقى ئەدەبىي ئەسەرلىرىمىزنىڭ بەدىئىي سەۋىيەسىدىن ئۈستۈن ئېستېتىك تەلپ بىلەن تەنقىدىي ئوقۇش پەللىسىگە ئۇلاشتى، ئەمما، دەل مۇشۇنداق ۋاقىتتا، ئۇيغۇر ئەدەبىي تەنقىدچىلىكى ئۆزىدىكى ئاجىزلىقىنى ئاشكارىلىدى، يەنى ئەدەبىي تەنقىد يېڭى ئېلان قىلىنغان تۈرلۈك ژانردىكى ئەسەرلەرگە دەل ۋاقىتتا ئىنكاس قايتۇرالمىدى. بىز ئۇيغۇر چاغداش ئەدەبىياتىدا تەنقىد قاتمىلىقىنىڭ بارلىقىنى تونۇغان ۋە ئېتىراپ قىلغان ۋاقىتىمىزدا، بۇ خىل قاتمىلىقنىڭ روشەن ئىسپاتىدىن ئەدەبىي تەنقىدنىڭ يېڭى چىققان ئەسەرلەرگە، شۇنداقلا ئۇيغۇر چاغداش ئەدەبىياتىدا كېلىپ چىققان يېڭى مەسىلىلەرگە ۋاقىتتا ئىنكاس قايتۇرالمىغانلىقى ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ. بىز بۇ ھالدىن ئەپسۇسلانغان ئاشۇ ۋاقىتتا، دىققىتىمىزنى ئۇيغۇر تور ساھەسىگە بۇرىساق، ئەدەبىيات ۋە ئەدەبىي تەنقىدنىڭ تامامەن ئاممىۋى تۈس ئالغان ھالدا تورلاشقانلىقىنى، تور ئەدەبىياتىنىڭ شەكىللىنىشى بىلەن بىرگە بۇ خىل ئەدەبىياتنىڭ مۇھىم بىر تەركىبى سۈپىتىدىكى تور ئەدەبىي تەنقىدچىلىكىنىڭ ئاپىرىدە بولغانلىقىنى بايقايمىز. ۋەھالەنكى، بۇ خىل ئۆزگىرىشلەر يەنىلا ئەدەبىي تەنقىد ساھەسىدىكى نوپۇزلۇق شەخسلەرنىڭ دىققىتىگە چېلىقىپ بولالمىدى

ئۆزىگە تارتتى. يەنە بىر تەرەپتىن، ئەدەبىياتىمىزدا ئەنئەنىۋى رېئاللىزم تىپىدىكى ئىجادىيەتلەر كۆلەملىشىش باسقۇچىغا كىرىپ، رېئال تۇرمۇش ھەم تارىخ تىپىسىدىكى يىرىك ئەسەرلەر ئارقا-ئارقىدىن بارلىققا كەلدى، مانا بۇلار ئەدەبىياتىمىزدىكى يېڭى يۈزلىنىش ۋە يېڭى قىياپەت ئىدى. گەرچە بۇ جەرياندا بىر قىسىم ئوبزورلار مەيدانغا كەلگەن بولسىمۇ، بۇ ئوبزورلار ئايرىم-ئايرىم ئەسەر، ئايرىم-ئايرىم مەسىلىلەرگە بولغان تەسىرات ياكى ئىنكاس سۈپىتىدە چەكلەندى. تەسىرى چوڭ ئەسەر ۋە ئاپتورلارغا، گەۋدىلىك ئەدەبىيات ھادىسىلىرىگە، يېڭى تەسىر ۋە يېڭى مەسىلىلەرگە مەخسۇس ئانالىز يۈرگۈزۈلگەن مېتودلۇق ئەدەبىي تەنقىد ئەسەرلىرى يېزىلمىدى. ئەكسىچە، يېزىلغان ئەدەبىي تەنقىد ئەسەرلىرى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەت ئەسەرلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىق تەدرىجىي چوڭىيىپ، ئەسەرلەر ئەسەر پىتى، مەسىلىلەر مەسىلە پىتى قىلىۋەردى. ئەدەبىي تەنقىد ۋە ئەدەبىيات تەتقىقاتى ئەدەبىي ئىجادىيەتكە ياندىشالماي، كەينىدىن سوڭۇلداپ ماڭدى. نەتىجىدە، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى نەزەرىيە ئەسلىدىكى كلاسسىك مەنبەلەردىن ئايرىلغان، ئۆزىگە تەسىر كۆرسەتكەن كلاسسىك مەنبەلەردىن ئايرىلغان، يېڭىدىن بارلىققا كەلگەن ئەسەرلەردىن ئوزۇقلىنالمىغان، سىستېما ياكى ئېنىق مېتود ھالىتىگە كىرەلمىگەن ھالەتتىكى تۇرغۇنلۇقنى ساقلاپ قالدى. مەيلى بېلىنسىكى، مەيلى گوركى، مەيلى لۇناچارسكى بولسۇن، ئۇلارنىڭ ئەسلى ئەسەرلىرىنىمۇ تۈزۈك كۆرگىلى بولىدى. «تەنقىد ئەسىرى» دەپ سۈپەتلىنىدىغان 20-ئەسىردە مەيدانغا كەلگەن نۇرغۇن غەرب نەزەرىيە ئېقىملىرى ۋە تەنقىد مېتودلىرى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ساھەسى ئۈچۈن مانا ھازىرمۇ نامەلۇم تۇرماقتا.

«ھەربىر بەدىئىي ئەسەر بىزنىڭ بىۋاسىتە كۆزىتىشىمىزنى كۈتۈپ تۇرىدۇ، بەلكى، ھەربىر ئەسەر مەيلى تۈنۈگۈن ياكى مىڭ يىل ئىلگىرى يېزىلغان بولسۇن سەنئەتتىكى مۇئەييەن مەسىلىگە جاۋاب بەرگەن بولىدۇ.» [6] ئەگەر مەلۇم بىر ئەدەبىي ئەسەر يېڭى بىر قىياپەتتە ئوتتۇرىغا چىقىپ، بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ بەدىئىي زوقىغا ماس كېلىپ، ئۇلارنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشسە، بۇ ئەسەر دەۋرنىڭ ھەرتەرەپلىمە ئېھتىياجىغا ئۆزىگە خاس يول بىلەن جاۋاب بېرىش لايىقلىقىنى

ئەۋزەل تەنقىد ئېكولوگىيەسى شەكىللىنىشى. كىشىلەرگە ئايانكى، ئېكولوگىيە (مۇھىت بىلىك) ھاياتلىق ئورگانىزىملىرىنىڭ ئۆزئارا تايىنىشى ۋە ئۇنىڭ مۇھىتى توغرىسىدىكى بىلىم. ئەگەر بىز ئەدەبىي تەنقىدنى بىر ئورگانىزم سۈپىتىدە تەسەۋۋۇر قىلساق، ئەدەبىي تەنقىد مۇھىتى ئەدەبىياتتىن ئىبارەت چوڭ مۇھىتنىڭ ئىچىدىكى باشقا ئامىللارنى شەرت قىلغان ھالدا مەۋجۇت بولىدۇ ۋە تەرەققىي قىلىدۇ. ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 90-يىللىرىدىن باشلاپ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ سىياسىي ئىقتىسادىي مۇھىتى، مەدەنىيەت كونتېكىستى (文化语境)، بىلىم مۇھىتى، ئىلمىي تۈزۈلمە مۇھىتى، ئىدىئولوگىيە مۇھىتى قاتارلىق تەرەپلەردە ناھايىتى چوڭ ئۆزگىرىش بولدى. بۇ ئۆزگىرىش ۋاقىت جەھەتتىن تېز، مەزمۇن قاتلىمى

تەبىئىي ھالدا ئۇ ئەسەرنى ئەدەبىيات تارىخىدىكى كونكرېت ئەسەرلەرگە سېلىشتۇرىدۇ ۋە مەلۇم بىر ئورۇنغا قويدۇ، بۇ جەرياندا ئەدەبىيات نەزەرىيەسىدىكى مەلۇم ئۇقۇملارغا ئاساسلىنىدۇ. ئۇنداقتا، ئۇيغۇر مەدەنىيەت مۇھىتىدىكى ئەدەبىيات تەتقىقاتى بۇ ئۈچ تەركىب ئوتتۇرىسىدىكى ئىچكى مۇناسىۋەتنى تولۇق يورۇتۇپ بېرەلمىدۇ؟ توغرا ھەل قىلالىدۇمۇ؟ ئەمەلىيەتنى ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى مۇھىتىدا يۇقىرىقى ئۈچ تەركىبىنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىنى ئاساسەن ئۈزۈلۈپ قالغان دېيىشكە بولىدۇ.

ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 90-يىللىرىدىن باشلاپ، ئۇيغۇر جەمئىيىتى مەدەنىيەت ۋە ئىقتىساد جەھەتتىكى يەرشارىلىشىش دولقۇنىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا ئىجابىي ۋە سەلبىي نۇقتىدىن تەسىر قىلىدىغان ئامىللار كۆپەيدى. بۇ ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئېكولوگىيەسىنىڭ جۈملىدىن ئەدەبىي تەنقىد ئېكولوگىيەسىنىڭ ئۆزگىرىپ كۆپ خىللىق، كۆپ مەنبەلىك، ھەم تېكىستلىك (互文性)، تەشەببۇس (协调性)، بىر پۈتۈن مۇھىتقا كىرگەنلىكىدىن دېرەك بەردى، ئەمەلىيەتكە ئەدەبىي تەنقىد تېكىست بىلەن تېكىست، تېكىست بىلەن سۈبېكت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتىن ئەدەبىياتنىڭ ئىچكى قىسمىغا ياتىدىغان مەزمۇنلارغا ھەمدە سىياسىي، جەمئىيەت، ئىقتىساد، مەدەنىيەتتىن ئىبارەت تاشقى ئامىللارغا ۋە بۇ ئامىللارنىڭ ئۆتۈشمە خاراكتېرلىك مۇناسىۋەتلىرىگە پەۋقۇلئاددە ئىنچىكىلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، ئۆزىگە خاس مەۋجۇتلۇقنى نامايان قىلمىسا بولمايدىغان بولدى. ئەگەردە ئەدەبىي تەنقىد يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان بىر قاتار ساھەلەرگە ئائىت ئۇقۇم ۋە نۇقتىئىنەزەرلەر بىلەن بولغان ئېكولوگىيەلىك مۇناسىۋىتىنى ئۈنۈملۈك ھەل قىلالىمىسا، پالەچ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالىدۇ. بۇ ھال چاغداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئاللىبۇرۇن كۆرۈلۈشكە باشلىدى.

ئەدەبىي تەنقىد روھى ئەدەبىيات روھىنىڭ سۈسلىشىشى بىلەن بىرگە سۇسلاشتى.

ئەدەبىيات مىللەت روھىنىڭ يېزىق شەكلىدىكى كۆرۈنۈشى، شۇنداق ئىكەن ئۇنىڭدا ئېتنوگرافىيەلىك خۇسۇسىيەت ناھايىتى قويۇق بولىدۇ. مەلۇم بىر ئەسەردە ئەكس ئەتكەن خامان مەنزىرىسى، دېھقان

جەھەتتىن مۇرەككەپ بولغاچقا كۆپ ساندىكى كىشىلەر ئاكتىپ ئىنكاس قايتۇرالمىدى ياكى بۇ ئۆزگىرىشلەرنى كېچىكىپ ھېس قىلدى. بىر بولسا كىشىلەر غەرب ئەدەبىياتىنىڭ نەزەرىيە ۋە ئىجادىيەت ئۆرنەكلىرىگە مەپتۇن بولۇپ كېتىپ، ئەنە شۇ مەپتۇنلۇقنىڭ ئىچىگە غەرق بولۇپ كەتتى. يېڭى ئۇقۇملار، تېرىمىنلار، نەزەرىيەۋى مېتودلار ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ مەدەنىيەت ئەنئەنىسىگە لايىقلاشتۇرۇلماي، دوگما ھالەتكە چۈشۈپ قالدى، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئۇزاق يىللىق ئەنئەنىسىنى شەكىللەندۈرگەن مىللىي خاسلىق، مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە ئەدەبىيات پىرىنسىپلىرى، ئۇسلۇبلار ۋە ئېستېتىك قىممەت قاراشلىرى ئۈنۈملۈك قاراپ يۈزلەندى. شۇنىڭ بىلەن ھېچنەمە ئۆزىگە ئوخشىماي قېلىشتەك ۋەزىيەت كېلىپ چىقتى.

ئامېرىكىلىق ئەدەبىيات نەزەرىيەچىلىرىدىن رېن ۋېلىك (Rene Wellek) بىلەن ئاستىن ۋارىن (Austin Warren) ئۆزلىرىنىڭ «ئەدەبىيات نەزەرىيەسى» ناملىق كىتابىدا، ئەدەبىيات نەزەرىيەسى، ئەدەبىي تەنقىد ۋە ئەدەبىيات تارىخىنىڭ مۇناسىۋىتى توغرىسىدا مەخسۇس توختىلىدۇ. ئۇلار بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: «ئەدەبىيات نەزەرىيەسىدە ئەدەبىي تەنقىد بىلەن ئەدەبىيات تارىخىنىڭ بولماسلىقىنى، ئەدەبىي تەنقىد ئەدەبىيات نەزەرىيەسى بىلەن ئەدەبىيات تارىخىنىڭ بولماسلىقىنى ياكى ئەدەبىيات تارىخىدا ئەدەبىيات نەزەرىيەسى بىلەن ئەدەبىي تەنقىدنىڭ بولماسلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس. روشەنكى، ئەدەبىيات نەزەرىيەسى كونكرېت ئەدەبىي ئەسەرلەرگە يىلتىزلانمىسا، بۇنداق ئەدەبىيات تەتقىقاتى مۇمكىنسىز بىر ئىش بولىدۇ. ئەدەبىيات ئۆلچىمى، كاتېگورىيە ۋە ماھارەت دېگەنلەر ئاسماندىن چۈشۈپ قالمايدۇ. مۇبادا بىر يۈرۈش مەسىلىلەر، ئۇقۇملار، پايدىلىنىشقا تېگىشلىك نۇقتىئىنەزەرلەر ۋە بەزى ئابستراكت تېئورىيىلەر بولمايدىكەن، ئەدەبىي تەنقىد ۋە ئەدەبىيات تارىخى دېگەندەك ئىشلارنىمۇ قىلغىلى بولمايدۇ.» [7] بىز بۇنىڭدىن ئەدەبىيات نەزەرىيەسى، ئەدەبىي تەنقىد ۋە ئەدەبىيات تارىخى ئوتتۇرىسىدىكى بىر- بىرىنى تولۇقلاش، بىر- بىرىنى ئىلگىرى سۈرۈش، بىر- بىرىنى شەرت قىلىش مۇناسىۋىتىنى ئېنىق كۆرىمىز. روشەنكى ئەدەبىي تەنقىدچى مەلۇم ئەسەرنىڭ سەنئەت قىممىتىگە توغرا باھا بېرىش ئۈچۈن

روھنىڭ نامايەندىسى بولغان ئەدەبىياتنىڭ روھىمۇ مىللەتنىڭ مەلۇم بىر كۆنكۈپت شارائىتىكى ئورنىغا يارىشا مەزمۇن ۋە شەكىلنى ئالىدۇ. نادانلىق ۋە زۇلۇمغا قارشى تۇرۇش ئابدۇخالىق ئۇيغۇر دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ مىللىي روھى بولغان بولسا، گۈزەللىكنىڭ ئىلاھىي ماقامىنى ئىزدەپ، گۈزەل مىللىي ئەدەبىي تىل يارىتىش نەۋائىي دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ مىللىي روھى ئىدى. دېمەك مىللىي روھ بىلەن ئەدەبىياتنىڭ روھى بىر-بىرىنى ئىزدەيدۇ، بىر-بىرىنى تولۇقلايدۇ. ئۇنداقتا ئەدەبىي تەنقىد روھچۇ؟ «ئەدەبىي تەنقىد» دېگەن ئۇقۇم ھەققىدە تەبىرلەرمۇ ناھايىتى كۆپ. جۇڭگو چاغداش ئەدەبىياتىدىكى مەشھۇر تەنقىدچى لى جىنجۇن (李建军) ئەپەندىنىڭ ئەدەبىي تەنقىد توغرىسىدىكى تەبىرى بىر قەدەر ئومۇملاشتۇرۇش خاراكتېرىگە ئىگە: «ئەدەبىي تەنقىد دېگىنىمىز يېزىقچىلىق، ئەسەر، كىتاب ئوقۇش ۋە بۇلارغا تەسىر كۆرسىتىدىغان تاشقى شارائىت، سۈبىيكتىنىڭ (ئاپتورنىڭ) ساپاسى، ساپا ھەققىدە ئېلىپ بېرىلغان تەتقىقات ۋە باھالاش پائالىيىتىدىن ئىبارەت.» [9] ئۇ تەنقىدچىنىڭ مەنىۋى خاراكتېرى توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزۈپ، غايىۋىلىك، خەلقچىللىق (民主性)، ئىلمىيلىك، مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى قاتارلىقلاردىن بىرەرسى كەم بولغان تەنقىدچىنىڭ مەنىۋىيىتىنىڭمۇ كەمتۈك بولىدىغانلىقىنى تەكىتلەيدۇ. ئەدەبىي تەنقىدچىنىڭ مەنىۋى خاراكتېرىدىكى بولۇشقا تېگىشلىك بۇ پەزىلەتلەر ھەر بىر دەۋر ۋە ھەرىمىلەتتىكى ئايرىم ئەدەبىي تەنقىدچىنىڭ ۋۇجۇدىدا كۆنكۈپتلىشىدۇ.

چاغداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ئەدەبىيات روھى بازار ئىگىلىكى تۈزۈلمىسىنىڭ سىنىقىغا بەرداشلىق بېرەلمەي سۈسلىشىشقا قاراپ يۈزلەندى. ئۇيغۇر كىتابخانلىرىنىڭ مەدەنىيەت ساپاسى پەلسەپىۋى ئىدىيە ۋە غايە يۈكسەكلىكىدىن خېلىلا يىراق بولغان ۋەقەخانلىق تىپىدىكى ھېكايە، رومانلارغا مايىلراق بولغاچقا، شۇ خىل كىتابلارنىڭ بازىرى ياخشىراق بولدى. نەشرىياتلارمۇ بازارنى بەكرەك قوغلىشىپ، ساپ ئەدەبىيات تىپىدىكى ئەسەرلەرنى نەشر قىلىشقا ئەھمىيەت بېرەلمىدى. شۇنىڭ بىلەن يازغۇچىلارمۇ نەشرىياتلارنىڭ بازار قوغلىشىدىغان خاھىشىغا يېقىندىن ياندېشىپ، تىلى قوپال، ۋەقەلىكى قىزىق، ئىدىيەسى يۈزە بولغان پىروزا ئەسەرلىرىنى يېزىشقا تۇتۇندى.

ئۆگزىسىدىكى شال پاختىلى، تونۇر بېشىدىكى بىر توپ ئايال، بازاردىكى تۇخۇم ساتقۇچى بوۋاي... قاتارلىقلار مىللەت روھىنى مەلۇم بىر دەۋرنىڭ ۋارىيانتى بىلەن جانلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەلەيدۇ، ھەتتا، بەزىدە ئۇلار ئارقىلىق بىر مىللەتنى ھېس قىلغىلى بولىدۇ، دېسەكمۇ ئارتۇق كەتمەيدۇ. رۇسىيە يازغۇچىسى بۇنىن (布宁 1870-1958) نىڭ «ئاندېرونوفكا ئالمىسى» ناملىق ھېكايىسى كۈز پەسلىدىكى رۇس يېزىلىرىنىڭ مەنىۋى كەيپىياتىنى جانلىق ھەم گۈزەل قىلىپ تەسۋىرلەپ بېرەلگەن. مەلۇم بىر شېئىردىكى قاپىيە، بىر سۆز بىرىكمىسىمۇ شەك-شۈبھىسىزكى، مىللىي روھنىڭ ئۆزىنى نامايان قىلىشىدىكى قىممەتلىك بەلگىلەر بولۇپ چىقىدۇ. ئۇنداقتا، ئەدەبىيات دېگەن نېمە؟ بۇ ھەقتە تۈرلۈك تەبىرلەر بار. شۇلارنىڭ ئىچىدە ئەنگىيەلىك مەدەنىيەتشۇناس رېچارت خوگارت (Richard Hoggart) نىڭ مۇنۇ تەبىرى ئەدەبىياتنىڭ كۈلتۈرلەر يىلتىزى بىلەن ئالاقىدار تەرىپىنى يورۇتۇپ بەرگەن: «ئەدەبىيات مۇئەييەن بىر كۈلتۈرنىڭ مەنە يۆتكىگۈچىسى. ئەدەبىيات كۈلتۈرنىڭ ئەقىدىسىدىكى نەرسىلەرنى قايتا نامايان قىلىشقا پايدىلىق بولۇپلا قالماي، يەنە مەزكۇر كۈلتۈرلەر كەچۈرمىش ئېھتىياجلىق بولغان ئاشۇ قىممەتنى تەسەۋۋۇر قىلىدۇ. ئۇ كىشىلەرنىڭ شۇ خىل قىممەتنىڭ تومۇرى ھەققىدىكى سېزىمىنى، كۈلتۈرنىڭ داۋاملىشىشى جەريانىدا كۆرۈلگەن تارىخى ۋە كېڭىيىش ھەققىدىكى تەسىراتلىرىنى دراماتىك رەۋىشتە ئىپادىلەيدۇ.» (8) ھەر قانداق بىر كۈلتۈر مەلۇم قىممەت قاراشقا ئىگە، بۇ قىممەت قاراش بەلكىم، دىن ياكى مۇئەييەن سىياسىي ئىدىئولوگىيە شەكلىدە مەۋجۇت بولۇشىمۇ مۇمكىن. جالالىدىن رۇمى بىلەن دانىيىسى بىر-بىرىگە ئوخشىمىغان ئېتىقاد ۋە قىممەت قاراش بويىچە ئۆزلىرىگە خاس بەدىئىي يۈكسەك پەللىنى ياراتتى. بىز ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىدىكى ئىككى خىل كۈلتۈردىكى ئىپادىلەش ئۆرنەكلىرىنى ۋە ئېستېتىك دۇنيانى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولالايمىز. ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرى يۈكلىگەن مەنە بىزنىڭ زوقمىزنى ئۇلارنىڭ ئېتىقاد دۇنياسىغا ئېلىپ بارىدۇ ۋە بۇ دۇنيادا ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى ۋەكىللىك قىلىدىغان دەۋر ۋە مىللەتنىڭ مىللىي روھى بەرق ئۇرۇپ تۇرىدۇ. مىللىي روھ ئىجتىمائىي ۋە تارىخىي بولغان ئېتنوگرافىيەلىك كاتېگورىيە، مىللىي

ئۈنۈملۈك ئادا قىلىش ئۈچۈن يەنىلا ئىدەبىي تەنقىدچىلەر قوشۇنى ئىشنى ئۆز- ئۆزىگە بولغان تەنقىدتىن باشلىشى، ئۆزلىرىنىڭ ئالىجاناب ئەدەبىيات روھىنى بەرپا قىلىشتىكى ئاۋانگارتلىق ئورنىنى تىكلەشنى ئەدەبىياتىمىزنىڭ غۇرۇرىنى ناھايان قىلىشتىكى ئىمتىيازلىق كۈچلەرگە ئايلىنىشى كېرەك بولىدۇ. دېمەك، بۇ جەھەتتىكى تايانچ كۈچ يەنىلا ئەدەبىي تەنقىدچىلەرنىڭ ئۆزى. ئەدەبىي تەنقىد ھەدىپسىلا ئەسەرنىڭ ھەزمۇنىنى تەھلىل قىلىش بىلەنلا چەكلىنىپ تۇرۇۋالماستىكى، ئەسەرنى بەدىئىي خۇسۇسىيەتكە ئىگە قىلغان ئامىللارغىمۇ نەزەر ئاغدۇرۇشى، ئەسەرنىڭ ئىچكى قىسمى ھەققىدىكى مۇھاكىمە بىلەن ئەسەرنىڭ سىرتىدىكى ئىجتىمائىي، ھەدىئىي، سىياسىي ئامىللار ھەققىدىكى مۇھاكىمىنى باغلاپ، بىر پۈتۈنلۈككە ئېرىشتۈرۈشى لازىم. ئەدەبىي تەنقىد يەنە يازغۇچىنىڭ سۈبىيكتىپ دۇنياسىغىمۇ ئىچكىرىلەپ كىرىپ، ھەنىۋى ساپاسىغىمۇ دىياگنوز قويۇشنى ئۈنۈتماسلىقى كېرەك، روشەنكى، چاغداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەسىلىلەر ھەرگىزمۇ ئاددىي ئەمەس، ئۇ تەنقىدچىدىن خالىسلىق ۋە باتۇرلۇقتىن باشقا كېسىشمە پەنلەر بىلىملىرىنى تەلەپ قىلىدۇ.

چاغداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى تەنقىد قاتمىللىقى كەڭ ئىلىم ساھەسىنىڭ دىققىتىنى قوزغىشى، كىشىلەر ئەدەبىي تەنقىدنى نوقۇل تەنقىدچىلەرنىڭ ئىشى، ئۇنى ئەدەبىيات ساھەسىدىكىلەر ئۆز ئىچىدىن ھەل قىلىۋېلىشى لازىم دەپ قارىۋالماستىكى كېرەك. ئەدەبىي تەنقىد ئەدەبىياتنىڭ مۇپەتتىشى، ئەمەلىيەتتە، ئۇ ئەدەبىي تەنقىدچىلەرنىڭ مېھنىتىدىن ھالقىغان جامائەت ئىشى، ئۆتكۈر بىر ئەدەبىي تەنقىدچىنى نوقۇل ئىلىم ئارقىلىقلا يېتىشتۈرگىلى بولمايدۇ، ئۇنىڭغا جامائەتنىڭ ئىلىم ئەخلاقى، غۇرۇر ھاۋاسىمۇ ئىنتايىن مۇھىم. شۇڭا، ئەدەبىي تەنقىدنىڭ خالىسلىقى، نوپۇز سۈرۈشتۈرمەسلىكى، رەھىمسىزلىكى ۋە ئۆتكۈرلۈكى جامائەت ئەخلاقى تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىشى، نەشر ئەپكارلىرى ئەدەبىي تەنقىدنىڭ كەم بولسا بولمايدىغانلىقىنى ھەقىقىي رەۋىشتە تونۇپ يېتىشى كېرەك.

ھازىرقى ئەدەبىي تەنقىدچىلىك ۋە ئەدەبىيات تەنقىقاتى ساھەلىرىمىزنىڭ نەزەرىيە ئاساسى ناھايىتى ئاجىز. پەلسەپە، ئېستېتىكا، مەدەنىيەت، دىن،

ئەدەبىياتقا چوڭقۇر ئىخلاس قىلىپ، قۇربان بېرىش ۋە بەدەل تۆلەش روھى بىلەن يىلاپ- يىلاپ قېتىرىنىدىغان يازغۇچىلار ناھايىتى ئاز قالدى. گېرمانىيەلىك جۇڭگوشۇناس ۋ. كۇبىن (Wolfgang Kubin) نىڭ بۈگۈنكى جۇڭگودىكى ئەدەبىلەرنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، بازار ۋە تۈرلۈك نوپۇزلارغا بوي ئەگمىگەن مۇستەقىل ئاۋازى يوق دېگەن سۆزى چاغداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى يازغۇچىلارغا تېخىمۇ مۇۋاپىق كېلىدۇ.

ئەدەبىيات تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار ئاكادېمىيە ۋە مەكتەپلەردىن چىقماي دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك تەتقىقات تۈرلىرىگە ئاشنا بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئېشىنىپ، چاغداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ساھەسىدىكى كىرىزىسلىك مەسىلىلەرگە پىكىر يۈرگۈزۈپ بېقىشقا ئۈلگۈرمىدى. ئۇلارنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرىمۇ تەتقىقات ئىشلىرىغا ئالاقىدار ئورگانلارنىڭ ئارخىپ ئامبارلىرىدىن ئاشمىدى.

مەيلى ئەدەبىي تەنقىد ئىشلىرى بولسۇن، مەيلى ئەدەبىيات تەتقىقاتى ئىشلىرى بولسۇن ئادىمىيەت روھىدىن چەتنەپ كەتسە قىلچىلىك ئەھمىيىتى بولمايدۇ. بۇلار ئادىمىيەت ئىلىملىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن ھەقىقەت، گۈزەللىك، ئەركىنلىك ئىزدەيدۇ، ئىنسانلارنى ئالىجاناب غايە يۈكسەكلىكىدە ياشاشقا ئۈندەيدۇ. ئۇ ئىلىم ئىشى، غايە ئىشى، ۋىجدان ئىشى، ئۇنىڭ جان باقىدىغان دۇكانغا ئايلىنىپ قېلىشى ئىلىم ساھەسىدىكى خېلى كۆپ ئادەملەرنىڭ غايە جەھەتتە چۈشكۈنلەشكەنلىكىنىڭ ئالامىتى.

چاغداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى تەنقىد قاتمىللىقى تاسادىپىي كېلىپ چىققان ئەمەس، قانداقتۇر ئۇ بىر تۈركۈم ئىلىم ساھىبلىرىنىڭ نوقۇل سۈبىيكتىپ مەسىلىسى ئەمەس، ئۇنىڭ چوڭقۇر ئىجتىمائىي، تارىخىي، كۈلتۈرەل يىلتىزى بار. بۇ ھەقتە داۋاملىق چوڭقۇرلاپ تەتقىقات ئېلىپ بېرىشقا توغرا كېلىدۇ. بىزنىڭ بۇ ماقالىمىز پەقەت چاغداش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ئەدەبىي تەنقىد قاتمىللىقىنى دەسلەپكى قەدەمدە بىر مەسىلە سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا قويۇشنى ئۆزىگە ۋەزىپە قىلدى. بۇ خىل قاتمىل ھالەتنى ئۆزگەرتىپ، ئەدەبىي تەنقىدنىڭ رولىنى تىرىلدۈرۈش ئەدەبىياتىمىزنىڭ نۆۋەتتىكى مۇساپىسىدە باش تارتىپ بولمايدىغان مۇھىم مەسئۇلىيەت. بۇ مەسئۇلىيەتنى

جەمئىيەتشۇناسلىق، قانۇنشۇناسلىق قاتارلىق ئىجتىمائىي پەن ساھەلىرىدە خەلقئارادا بارلىققا كەلگەن زور تەسىرگە ئىگە ئەسەرلەر ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنمىدى ياكى ئۇيغۇر تىلىدا تونۇشتۇرۇلمىدى. گەرچە بىر تۈركۈم ئىلىم ساھىبلىرى خەنزۇ تىلى ۋە چەت ئەل تىللىرى ۋاسىتىسىدە ئىلىم دۇنياسىدىكى يېڭى يۈزلىنىشلەردىن خەۋەردار بولسىمۇ، بۇ تەرەپلەردىكى بۇرۇلۇش خاراكتېرلىك ئىدىيەلەر، يېڭى ئۇقۇم، يېڭى مېتودلار ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ ئېھتىياجى بويىچە ئۆزلەشتۈرۈلگەن بىلىمگە ئايلىنىپ بولالمىدى. بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ئەدەبىيات تەتقىقاتچىلىرىنىڭ يېڭى نەزەرىيەنى تونۇشتۇرۇپ، ئومۇملاشتۇرۇش جەھەتتە ئوينىغان رولى ناھايىتى چەكلىك بولدى، ئەدەبىياتنىڭ ئىككىنچى، ئۈچىنچى سېپى سۈپىتىدىكى قەلەم كۈچلىرى يېڭى يۈزلىنىشلەردىن ئوزۇق ئالالمايدۇ، نەتىجىدە، يېڭى نەزەرىيەۋى ئېقىملار مىللەتنىڭ ئاساسلىق كۈلتۈرىنىڭ ئورگانىك تەركىبىگە ئايلانمايدۇ، بىرىنچى سەپتىكى زىيالىيلار مەدرىسەچى (学院派) بىلىم ئادەملىرى سۈپىتىدە چەكلىنىپ ئاممىۋى تەسىر يارىتالمايدۇ. شۇڭا، نەشر ئەپكارلىرىمىز دۇنيا ئىلىم ساھەسىدىكى نوپۇزلۇق ئىلمىي ئەسەرلەرنى پىلانلىق، مەقسەتلىك ھالدا سىستېمىلىق تەرجىمە قىلىشنى مۇھىم خىزمەتلەر قاتارىغا قويۇش كېرەك. ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۆنۈپكىستى (维吾尔文化语境) گە كىرگەن دۇنياۋى ئالدىنقى قاتاردىكى ئەسەرلەر تەدرىجىي ھالدا ئۇيغۇر تەپەككۈر خەزىنىسىنىڭ بايلىقىغا ئايلىنىپ، سەنئەت، مەدەنىيەت، مائارىپ

ساھەسىدىكى تۈرتكىلىك رولىنى ئوينايدۇ. بۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، تەتقىقاتچىلار ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ ئېستېتىكا قاتلىمىنى يېرىپ، ئۇنىڭدىكى ئەدەبىيات نەزەرىيە ئۆرنەكلىرىنى تېپىپ چىقىشى لازىم. ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى ئۆزىگە خاس تەرەققىيات جەريانىدا دۇنيانى كۆزىتىش، چۈشىنىش، ھېس قىلىش، ئىپادىلەش جەھەتتە مىللىي ئالاھىدىلىككە ۋە خاسلىققا ئىگە نۇرغۇن ئېستېتىك كاتېگورىيە، ئۇقۇم ۋە ئۇسۇللارنى ياراتتى. بىز مۇشۇ ئۆزگىچىلىكلەرنى بايقاپ چىقىپ، ئىلمىي نۇقتىدىن تەكشۈرۈپ ۋە ئانالىز قىلىپ، ئىندوكسىيەلەش (ئومۇملاشتۇرۇش) ئارقىلىق بىر پۈتۈن سىستېما ھالىتىگە كەلتۈرۈشمىز، ئۇنىڭدىكى گېن بىلەن سىرتتىن كىرگەن تەسىرلەرنى ئىجادىي بىرىكتۈرۈپ، يېڭىلىقلارنى يارىتىشىمىز كېرەك. مانا بۇ كونا بىلەن يېڭىنى، چەت ئەلنىڭكى بىلەن ئۆزىمىزنىڭكى بىرلەشتۈرۈش پىرىنسىپىدۇر. گەرچە بۇ خىزمەتلەرنىڭ قىيىنلىق دەرىجىسى يۇقىرى بولسىمۇ قەدەممۇ قەدەم، باسقۇچمۇ باسقۇچ سىجىل ئېلىپ بارماي بولمايدۇ. مۇشۇ خىزمەتلەرنى قىلىش جەريانىدا ئۇيغۇر ئىجتىمائىي پەنلەر ساھەسىدە، جۈملىدىن ئۇيغۇر ئەدەبىي تەتقىقاتچىلىكى ۋە ئەدەبىيات تەتقىقاتىدا بىر تۈركۈم يادرولۇق كۈچ ھاسىل بولدى. يادرو كىچىك بولدى. ئەمما، ئۆزىدىن چوڭ دائىرىگە تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ. شۇڭلاشقا بىز سانى ئاز بولسىمۇ ھەر قايسى ساھەلەر بويىچە يادرولۇق بىلىم كۈچىنى يېتىلدۈرۈشمىز زۆرۈر.

ئىزاھات

- [5] «زىنا ئالدىدا ئولتۇرغان قىز»، «كاۋاپچىنىڭ چىرايلىق خوتۇنى» ناملىق رومانلار چاتما ھالدا توردا ئېلان قىلىنىپ، يۈز مىڭلىغان ئادەم قېتىم ئوقۇلغان.
- [6] رېن ۋېلىك، ئوستىن ۋارىن: «ئەدەبىيات نەزەرىيەسى»، جياڭسۇ مائارىپ نەشرىياتى، 2005 - يىلى (خەنزۇچە) 39 - بەت.
- [7] يۇقىرىقى كىتاب، 33 - بەت.
- [8] ۋاڭ شىيەنپىي، ۋاڭ يۈپىڭ تۈزگەن: «ئەدەبىيات نەزەرىيەسى، تەنقىد ئاتالغۇلىرى»، ئالىي مائارىپ نەشرىياتى، 2009 - يىلى (خەنزۇچە) 185 - بەت.
- [9] لى جىيەنجۈن: «ئەدەبىيات نېمىشقا ئۇلۇغ»، خۇاشيا نەشرىياتى، 2010 - يىلى (خەنزۇچە) 170 - بەت.

- [1] ئازاد رەھىمتۇللا سۇلتان: «شىنجاڭ ئازسانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىنىڭ ئەللىك يىلى»، جۇڭگو مىللەتلەر ئەدەبىياتى تورى (خەنزۇچە)
- [2] رېن ۋېلىك: «يېقىنقى زامان ئەدەبىي تەنقىدچىلىك تارىخى» 3 - توم، شاڭخەي تەرجىمە نەشرىياتى. 2009 - يىلى (خەنزۇچە) 328 - بەت.
- [3] رامان سەلدىن قاتارلىقلار: «چاغداش ئەدەبىيات نەزەرىيەسى ئوقۇشلۇقى»، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 2006 - يىلى (خەنزۇچە) 101 - ، 102 - بەتلەر
- [4] ئاۋامچىلىق (Populism) — بىر خىل سىياسىي پەلسەپىۋى ئاتالغۇ بولۇپ، ئادەتتىكى پۇقرالارنى سەرخىللارنىڭ كونتروللىقىدىن قۇتۇلدۇرۇپ، پۈتۈن پۇقرالارنىڭ ئومۇميۈزلۈك ھەقىقىي بەخت - سائادىتىنى كۆزلەشنى مەقسەت قىلىدىغان ھەرىكەت ۋە ئىدىيەنى بىلدۈرىدۇ. (بەيدۇ تورى)

ئاپتور: شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات ئىنستىتۇتىنىڭ پىروفېسسورى

ئەدىبلەر نېمە ئۈچۈن

پۇشايمان قىلىدۇ

يالقۇن روزى

جاسارەتلىك ئەدىبلەرنى: ھەقىقەت ئۈچۈن بارلىقىنى يېغىشلاپ تىللاردا داستان بولغان ئوت يۈرەك ئەدىبلەرنى: ھەقىقەتتىن بىخەۋەر ھالدا ياشاپ ئۆتكەن ئالجوقا ئەدىبلەرنى: ھەقىقەتنى تونۇغان ئەمما ئۇنىڭغا يېقىنلىشىشقا جۈرئەت قىلالمىغان توخۇ يۈرەك ئەدىبلەرنى: ھەقىقەتنى قوغداشقا ھەر قاچان تەييار تۇرغان پىداكار ئەدىبلەرنى، بىر ئۆمۈر ھەقىقەتنى سېتىپ خەجلىپ ئادەتلەنگەن «ھايانكەش» ئەدىبلەرنى... كۆرىمىز.

ھەر قايسى ئەل ئەدەبىياتىنىڭ ئاسمىنىدا نۇرغۇن يۇلتۇزلار دەك چاراقلاپ، ئۆزىگە تىكىلگەن جۈپ - جۈپ كۆزلىرىنى قاماشتۇرۇۋېتىدىغان ئەدىبلەر دەل تارىخنىڭ رەھىمسىزلىك بىلەن تاسقاشلىرىدىن بىر - بىرلەپ ئۆتۈپ، جاھان ئەھلىنىڭ ئورتاق ئېتىراپىغا ئېرىشكەن ئەدىبلەردۇر. بىلىش قانۇنىيىتى بويىچە ئېيتقاندا، بىر ئادەمنىڭ تونۇشى تەدرىجىي چوڭقۇرلىشىش جەريانىنى بېسىپ ئۆتۈدىغانلىقى تەبىئىي ئەھۋال. بىز ھەر قانداق ئەدىبىنىڭ ھەقىقەتنى بىلىش جەريانىنى مۇشۇ قانۇنىيەت بويىچە كۆزىتىمىز. مۇشۇنداق ئىلمىي پوزىتسىيە بويىچە قارىغاندا دىققىتىمىزنى ئالاھىدە تارتىدىغىنى ئۆزىنىڭ ئىجادىيەت ھاياتىدىن، ئېنىقراق ئېيتقاندا ھەقىقەت قارىشىدىن پۇشايمان خاراكتېرلىك خۇلاسىە چىقارغان بىر قىسىم ئەدىبلەردۇر. پۈتكۈل ئىنسانلارنىڭ بىلىشلىرى جەريانىدا، بىر ئادەمنىڭ بارلىق بىلىشلىرى جەريانىدا،

قەدىمكى زاماندا ئۆتكەن مەشھۇر پىيلاسوپ سوقرات «ھەقىقەتنى بىر ئادەم سۆزلەيدۇ، پىتىدە - پاساتنى مىڭ ئادەم سۆزلەيدۇ» دېگەن ئىكەن. ھەقىقەتنىڭ نوپۇزىنى قوغداش مەيدانىدا مۇستەھكەم تۇرۇپ دارغا ئېسىلغان سوقرات ئۆز زامانداشلىرى ئىچىدە ھەقىقەتنى سۆزلىگەن ساناقلىقلا كىشىلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئافىنا سوتىدا سۆزلىگەن چاغدىكى جاراڭلىق ئاۋازى تاكى ھازىرغىچە ياڭراپ تالاي كىشىلەرنىڭ قەلبىنى لەرزىگە سالماقتا. ئەلۋەتتە، ھەقىقەتلا ئىجازەتسىز ساياھەت قىلىدىغان قۇدرەتلىك كۈچكە ئىگە.

مەن ئەدەبىيات كۈچىسىغا ئىشتىياق باغلىغاندىن بۇيان ئوقۇغان ئەسەرلىرىمدە ئەدىبلەرنىڭ ھەقىقەت قارىشىغا ۋە ئىدىيەۋى مەۋقەسىگە بەكرەك دىققەت قىلىپ كەلدىم. ئادەتتە ئەدەبىيات تارىخىدا ساختىلىقنى چىنىلىق، رەزىللىكنى گۈزەللىك، قەبىھلىكنى مېھرىبانلىق دەپ چۈشىنىدىغان ياكى ئۇلارنىڭ پەرقىنى مۇجەمل تونۇيدىغان ئەدىبلەر كۆپ ئۆتكەن. شۇڭا، نۇرغۇن ئەدىبلەرنىڭ يازغانلىرى تارىخنىڭ سىنىقىدىن ئۆتەلمەي، دەۋر شاماللىرىدا تۈزۈپ تۈگىگەن. بىز ئىنسانىيەتنىڭ ئەدەبىيات تارىخىغا ھەقىقەت نەزىرى بىلەن قارايدىغان بولساق، ھەرخىل مەۋقەدىكى ئەدىبلەرنى، يەنى ھەقىقەت ئۈستىدە تىنىمسىز ئىزدەنگەن ئىزدىنىش روھىغا باي، پاراسەتلىك ئەدىبلەرنى؛ ھەقىقەت مەيدانىدا تەۋرەنمەي تۇرالىغان

پېغىشلايدۇ.

20- ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدا ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان، ئەمما، ئاخىرقى ھېسابتا ئۆزىنىڭ ھەقىقەت قارىشىنى چىن مەنىسى بىلەن يېڭىلاپ ئۆزىنىڭ ئىجادىيەت ھاياتىدىن پۇشايىمان خاراكتېرلىك خۇلاسىە چىقارغان ئەدىبلەر ئانچە كۆپ ئەمەس. ئەسلىدىنلا ھەقىقەتكە بولغان ھېرىسمەنلىك ھېسسىياتى يوق، ھەقىقەت ئۈستىدە ئىزدىنىشنى ئادەت قىلمىغان ئەدىبلەر نېمە يېزىشىدىن قەتئىينەزەر ھەقىقەت بىلەن مۇناسىۋەتسىز ھالدا قايسى كوچىنىڭ يېشىل چىرىغى يېقىلسا نىشانىنى شۇ ياققا بۇراپ، ئاغزىغا نېمە كەلسە، شۇنى يېزىپ ياشاپ كېتىۋېرىدۇ. ئەمما، ھەقىقەتكە ھېرىسمەن، ھەر ۋاقىت ھەقىقەتنى تېپىشنىڭ، ئۇنى تۈرلۈك يوللار ئارقىلىق ئىپادىلەشنىڭ كويىدا بولغان ئەدىبلەر ھەقىقەتنى تاپقان ياكى يېڭىۋاشتىن تونۇغان چىغدا ئىدىيەدە تامامەن «قاسراق» تاشلاپ، يېپىڭى قىياپەت بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. بۇ خىلدىكى ئەدىبلەردىن ھازىرچە مېنىڭ بىلىدىغانلىرىمدىن نىمىشپەت، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن، روزى سايىت قاتارلىقلار بار.

شائىر نىمىشپەت 1971- يىلى ئاۋغۇستتا ئانا يۇرتى بايدا ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ناھايىتى قىيىن كۈنلەرنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان چاغلىرىدا «پېقىرنىڭ ئىقراى» ناملىق ئېسىل شېئىرنى يېزىپ ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ھەقىقەتنى تامامەن خاتا چۈشىنىپ كەلگەن پۇشايىمىنى چوڭقۇر نادامەت بىلەن ئەكس ئەتتۈرگەن. شائىر ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر 1981- يىلى يېشى 58 گە ئۇلاشقاندا «ھىدايەتنامە» (يەنە بىر ئىسمى «ئۆمۈر ھەققىدە مۇخەممەس») ناملىق نادىر شېئىرنى ئىجاد قىلىپ ئەڭ تۈپ ھايات ھەقىقىتىنى خاتا چۈشىنىپ ياشاپ كەلگەنلىكىنى تەن ئالغان. شائىر بۇ بىر پۈتۈن شېئىرنى «ئۆمۈر مەنزىلىدە تاپتىم ناھايەت شۇ ھەقىقەتنى» دېگەن مىسرا بىلەن ئاخىرلاشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ساماۋىي ھەقىقەتنى يېڭىباشتىن، چىن مەنىسى بىلەن تونۇپ يەتكەنلىكىنى ئىپادىلەگەن. ئالىم ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن 1993- يىلى يېشىنىڭ 60قا تولغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن يازغان كاتتا ئەسىرى- «ئۆمۈر تەلەقلىرى» دە ئۆزىنىڭ 60 ياشتا مېتافىزىكىلىق ھەقىقەتنى چوڭقۇر چۈشىنىپ ئارىقى بولغانلىقىنى يەنى ئويغانغانلىقىنى ئىقرار قىلغان. ئۇنىڭ «ئارىقى» لىقىنىڭ مەنىسى تېخىمۇ كەڭ ھەقىقەت مەزمۇنىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. ئۇ ئۆزىنىڭ مەنىۋى

سۈبېكتى بىلەن ئوبېيكتىنىڭ تامامەن ماس، بىردەك بولۇشىنى ئىشقا ئاشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. سەپسەتتىن قۇتۇلماق تەس. لاتىنلارنىڭ «خاتالاشمايدىغان ئادەم يوق، خاتالىقىدا چىڭ تۇرۇۋېلىش كالۋالىق، ئاقىللار خاتالاشمايدىغانلار ئەمەس، بەلكى خاتالاشسا شۇن ئۆزىتىدىغانلاردۇر» دەيدىغان ھېكمەتلىك سۆزى بار. بىر ئەدىبكە نىسبەتەن ئېيتقاندا ئىلگىرىكى ئىجادىيەت يولىدىن پۇشايىمان قىلىش قارىماققا كىشىنى ئۆكۈندۈرىدۇ، ئەمما چوڭقۇرراق كۆزەتسەك، پۇشايىمانلىق تەپەككۈر قىلىش مەزكۈر كىشىنىڭ ئىدىيەۋى تونۇشىدا، قىممەت قارىشىدا تۈپتىن بۇرۇلۇش بولغاندا، ھەقىقەتنى يېڭىباشتىن چوڭقۇر چۈشىنىپ يەتكەندە كۆرۈلىدىغان ئىجابىي سۈپەت ئىكەنلىكىنى بايقايمىز. بىر ئۆمۈر ھەقىقەتنى تونۇش، چۈشىنىش بەختكە مۇيەسسەر بولالماي ئۆتۈپ كەتكەن ۋە ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئەدىبلەرگە سېلىشتۇرغاندا ھەقىقەت ئىزدەپ ۋە ھەقىقەتنى چۈشىنىپ ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش بىر ئەدىب ئۈچۈن بەخت ھەم يۇقىرى مەنىۋى ساپا ھېسابلىنىدۇ، ئەلۋەتتە. ئۆزىنىڭ ئىجادىيەت ھاياتىدىن پۇشايىمان خاراكتېرلىك خۇلاسىە چىقارغان بۇ خىلدىكى ئەدىبلەر بىزنىڭ مىللىي ئەدەبىيات تارىخىمىزدىمۇ بار. مەن 1980- يىللاردىن بۇيان ئۆز ئەدىبلىرىمىزنىڭ ھەقىقەت قارىشىغا، يەنى ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىدە ئەكس ئەتكەن چىنلىققا، ئۇلارنىڭ ھەقىقەتنى سۆزلەش جاسارىتىگە ۋە ھەقىقەت ئىزدەش قىزغىنلىقىغا، قىسقىسى، خەلقىمىزنىڭ تارىخىي كەچۈرمىشى ۋە ئىجتىمائىي رېئاللىقىغا مۇناسىۋەتلىك ھەقىقەت مەسلىسىدىكى مەيدانغا بەكرەك دىققەت قىلىپ كەلدىم. ئۇلارنىڭ قەلبىدە ھەقىقەت بولسىلا، قەلبىدە ئەكس ئەتمەي قالمايتتى. شۇڭا ئۇلارنىڭ سۆز- جۈملىلىرى ئارىسىدا، مىسرا- كۈپلېتلىرىنىڭ قات- قاتلىرىدا ھەقىقەت دۇردانىلىرىنىڭ بار- يوقلۇقىنى بەكرەك زىغىرلىدىم. شۇ جەرياندا بىر قىسىم ئەدىبلىرىمىزنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئىجادىيەت مۇددىئاسى ۋە مەۋقەسىدىن پۇشايىمان خاراكتېرلىك خۇلاسىە چىقارغانلىقىنى ھېس قىلدىم. شۇ يېرى دىققەتكە سازاۋەركى، ئۇلار بۇ خىلدىكى ئەسەرلىرىنى 55 تىن كېيىنكى ياش باسقۇچىدا يازغانىدى. ئومۇمىي مەنىدىن ئېيتقاندا، قەلەمكەشلەرنىڭ ئۆمۈرلۈك ئىجادىيەت مۇددىئاسى ۋە مەۋقەسىدە بۇرۇلۇش ياساشى، شۈبھىسىزكى، مەزكۈر ئەدىبىنىڭ ئىجادىيەت ھاياتىغا ئالاھىدە قىممەت

مۇساپىسىدە روشەن ھالدا ئويغانغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن تېخىمۇ مەنىلىك قىلىپ، «ئاتمىش ياشتىمۇ غەپلەتتە قالغان كىشىنى زېمىن لەرزىسى بىلەن تەقدىر زىلزىلىلىرىمۇ ئويغىتالمايدۇ» دەپ ئېيتقان. شائىر روزى سايت 1998 - يىلى 55 يېشىدا يازغان «بېغىشلىما» ناملىق شېئىرىدا ئۆزىنىڭ رېئال دۇنياغا مۇناسىۋەتلىك ھەقىقەتنى خاتا تونۇغانلىقىنى ھەم ئىلگىرىكى خاتا ئىجادىيەت مۇددىئاسى ھەققىدىكى پۇشايمانلىق ھېسسىياتىنى ناھايىتى دادىل ھالدا مۇنداق ئىپادىلىگەن:

قىلمىنى ھەر مۇقامغا يورغىلاتتىم، مېلىگە قويماي،
تېرىقى «تاغ» قىلىپ يازدىم، غۇلاجىنى «بىر ئىلىك» قىلدىم.
تېخى «ئايفىر غۇنانا ئېتۇ، - دېدىم، قۇملار جېجەكلىرىتۇ...»
دېمەك ئىلھامنى يالغاننىڭ جىراغىغا بىلىك قىلدىم.
يېشىم ئىللىكتىن ئاتقاندا، دېدىم، بىر! ھىقى سۆزلىرىم،
ئۆزۈمنى زاتى مەنسۇردەك كۇلاھۇ جەندىلىك قىلدىم.
بىلىكلار ئۇشۇ يازمادىن مېنىڭ ھالىمنى ئوغلانلار،
كېتىرمەن بىشەرل، مېلى، ئاۋامنى خەندەلك قىلدىم!...

دېمەك، بىزنىڭ 20 - ئەسىر ئەدەبىيات تارىخىمىزدا ھەقىقەت ئۈستىدە قايتا ئويلىنىش، رېئاللىقنى يېڭىباشتىن تونۇش ئارقىلىق ھەق - ناھەقنى ئېنىق ئاڭقىرغان، شۇنداقلا ئۆزلىرىنىڭ ھەقىقەت قارىشىدىكى بۇ خىل روشەن ئۆزگىرىشنى مەردانە ھالدا قەغەز يۈزىدە تەن ئالغان ئەدەبىيلىرىمىز مېنىڭ بىلىشىمچە يۇقىرىقى تۆت زات.

شەرقىنىڭ مۇتەپەككۈرى كۈڭزى «يېشىم 60 قا يەتكەندە، باشقىلارنىڭ سۆزىنىڭ ھەق - ناھەق ئىكەنلىكىنى شۇن ئاڭقىرىۋالدىغان بولدۇم» دېگەن ئىكەن. بەلكىم 60 ياش ھەقىقەتنى تونۇش يېشى دەپ قارالسا كېرەك. ياش 60 ياشقا ئۇلاشماي تۇرۇپ ھەقىقەتنى تونۇغىلى، چوڭقۇر چۈشەنگىلى بولمايدۇ دەپ كېسىپ ئېيتقىلىمۇ بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. چۈنكى ھەقىقەتنى تونۇش مەسىلىسى ھە دېگەندىلا ياشقا باغلىق بولۇۋەرمەيدۇ. ئىنسانىيەتنىڭ تەپەككۈر تارىخىدا ياش، قىران چاغلىرىدىلا ھەقىقەتنى ئاجايىپ ئېنىق تونۇغان، چوڭقۇر چۈشەنگەن تالاي ئەدەبىلەر ئۆتكەن.

ھەقىقەت دېگەن نېمە؟ دېگەن بۇ مەسىلىگە مۇتەپەككۈرلار مۇنداق ئۈچ جەھەتتىن ئېنىقلىما بېرىشتى: ھەقىقەت - مۇقەررەر قانۇنىيەت. ھەقىقەت - لوگىكا. ھەقىقەت - ئىنسانىيەت ئەقىل - پاراسىتىنىڭ مەنبەسى. بۇ يەردىكى مۇقەررەر قانۇنىيەت تۈرلۈك -

تۈمەن شەيئىلەردىكى مۇقەررەر قانۇنىيەتنى، لوگىكا بولسا تەپەككۈرنىڭ لوگىكىلىقنى كۆرسىتىدۇ، ئەقىل - پاراسەتنىڭ مەنبەسى - مەڭگۈلۈك «ساھاۋى ئەقىل» نى كۆرسىتىدۇ. بىر ئېغىز سۆزگە يېغىنچاقلىغاندا، پىكىر چىن بولسا يەنى پىكىر بىلەن رېئاللىق بىردەك بولسا، مانا بۇ ھەقىقەت بولىدۇ. ئادەتتە چىنلىق، ياخشىلىق، گۈزەللىك ھەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى سۈپىتىدە تەكىتلىنىدۇ. لوگىكا چىنلىقنى، سەنئەت گۈزەللىكىنى، ئېتىكا ياخشىلىقنى تۈپ مەقسەت قىلىدۇ. ھەقىقەت سۈبېيىكتىنىڭ ئوبېيىكتى شەيئى ۋە ئۇنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى توغرا ئىنكاس قىلىشى بولۇپ، سۈبېيىكتى بىلەن ئوبېيىكتىنىڭ ماسلىقى، بىردەكلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. سەپسەتە ئوبېيىكتى شەيئى ۋە ئۇنىڭ قانۇنىيەتلىرىنىڭ بۇرمىلانغان ئىنكاسى بولۇپ، سۈبېيىكتى بىلەن ئوبېيىكتىنىڭ بىر - بىرىدىن يىراقلىشىشى، بۆلۈنۈشىنى ئىپادىلەيدۇ. مۇئەييەن دائىرىدە، مۇئەييەن ئوبېيىكتى شەيئىگە قارىتا، ھەقىقەت ھامان ھەقىقەت، سەپسەتە ھامان سەپسەتە، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ماھىيەتلىك پەرق بار. لېكىن، پەلسەپە نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا ھەقىقەت بىلەن سەپسەتە بىر - بىرىگە تايىنىپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ مەۋجۇتلۇقى بىر - بىرىنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ. ھەقىقەت بولمىسا، سەپسەتە بولمايدۇ؛ سەپسەتە بولمىسا، ھەقىقەتمۇ نامايان بولمايدۇ. مۇتەپەككۈر ئالىم ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن «يوقلۇق بارلىقنىڭ ئەڭ نوپۇزلۇق باھالىغۇچىسى» دېگەندى. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا يالغاننىڭ مەنىسىنى تەكشۈرۈپ چىقىش ھەقىقەتنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋېلىشىمىزغا ياردەم بېرىدۇ.

20 - ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدا جەدىتچىلىك بايرىقىنى كۆتۈرۈپ ھىللى ئويغىنىش ھەرىكىتىنى قوزغىغان مۇتەپەككۈر ئىسلاھاتچى ئابدۇقادىر داموللام 1910 - يىللارنىڭ بېشىدا يازغان «نەسەھتى ئامما» ناملىق ئەسىرىدە «بۇ زامان غەپلەت ۋە بىپەرۋالىق زامانى ئەمەس، ئويغىنىش ۋە سەزگۈرلۈك زامانىدۇر! جاھىللىق ۋە نادانلىق دەۋرى ئەمەس، ئىلىم - مەرىپەت دەۋرىدۇر. سۇسلۇق ۋە بىكارلىق ۋاقتى ئەمەس، تىرىشىش ۋە غەيرەت ۋاقتىدۇر. باشقا مىللەتلەر ئىلىم ۋە مەرىپەت سايسىدا ھاۋادا ئۇچۇپ پەرۋاز قىلماقتا، سۇ ئاستىدا بولسا خۇددى قۇرۇقلۇقتا يۈرگەندەك ئەركىن ئۆزۈشمەكتە. بىز تېخى غەپلەت ئۇيقۇسىدا ياتماقتىمىز. ئۇيقۇ

يەيدىغان، ئارستوتېل ئېيتقانداك ياشاش ئۈچۈن ئەمەس، يېيىش ئۈچۈن ياشايدىغان ئەرزىمەس كىشىلەرمۇ بولىدۇ.

ئەگەر چىن مەنىسى بىلەن چۈشىنىدىغان بولسا، ئەدىبلەر ھەرگىز ئادەتتىكى كىشىلەر ئەمەس. ئەگەر ئەدىبلەر ئەدىبلىكنى مەسئۇلىيەت دەپ بىلمەي ئابروىي - مەنپەئەت دەپ چۈشىنىدىغان بولسا، تۈپتىن خاتالاشقان بولىدۇ. ئۇنتۇماسلىق كېرەككى، مۇئەييەن دەۋردىكى ئەدىبلەر ئۆز مىللىتىنىڭ روھىيەت دۇنياسىنى ھەقىقەت مەشئىلىنىڭ نۇرغۇن شولسى بىلەن يورۇتۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان بولىدۇ. ئۇلار خەلقنىڭ يادرولۇق مەنپەئەتىنى ۋە تۈپ قىممەت قارىشىنى چۈشەنگەن، نوۋەتتىكى مىللىي ئېھتىياجىنى ئۆزىنىڭ مەقسەت - مۇددىئاسىغا ئايلاندۇرغان، ئۆز مەسئۇلىيىتىنى ئېنىق تونۇغان، بۇ خىل مەسئۇلىيەتنى ئادا قىلىشتىن ھەرگىز باش تارتمايدىغان بولۇشى كېرەك. ھەر بىر دەۋرنىڭ، ھەر بىر جەمئىيەتنىڭ ئۆزىگە خاس خاراكتېرى بولىدۇ. ئەدىبلەر دەۋرنىڭ ماھىيىتىنى ئېنىق تونۇشى، جەمئىيەتنىڭ تومۇرىنى ماھىرلىق بىلەن تۇتۇشى لازىم. ئەدىبلەردە دەۋرنىڭ ماھىيىتىنى ئېنىق تونۇيدىغان ئۆتكۈر دىت، جەمئىيەتنىڭ تومۇرىنى تۇتۇش جەھەتتىكى ئالاھىدە سەزگۈرلۈك بولمايدىكەن، ئەل قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىكى دەۋەتنى ھەرگىز ھېس قىلالمايدۇ. ئانا خەلقنىڭ قەلبىدىكى بىلىنەر - بىلىنمەس پىچىرلاشلىرىنى ئاڭلاشقا قادىر بولالمىغان ئەدىب، ئۆزىنىڭ ياشاش مەقسىتىنى مەڭگۈ قىممەتكە ئىگە قىلالمايدۇ. ئۇنداق ئەدىب ئەرزىمەس كويلاردا سوڭۇلداپ، سورۇن - سەھنىلەردە كاپىلداپ، قۇرۇق شۆھرەت غېرىبى بولۇپ ئۆزىنىمۇ، ئۆزىگىلەرنىمۇ ئالداپ ئۆتۈۋېرىدۇ. ئاخىرقى ھېسابتا تارىخ تەرىپىدىن سۈيۈرۈپ تاشلىنىدىغان ئەخلىت ئەدىبلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالىدۇ، خالاس!

ھەقىقىي ئەدىب ھەقىقەتكە ئېتىقاد قىلىش، ھەقىقەتنى ئىزدەش، ھەقىقەتنى سۆزلەش جەھەتتە ئاۋانگارتلىق روھقا ئىگە بولىدۇ. ھەقىقەت ئىزدەش جاسارىتى يوق ئەدىب كىتابخانلارنى بەكلا ئۈمىدسىزلەندۈرىدۇ. مەن بۇنداق ئەدىبلەرنى «ئەخلىت ئەدىبلەر» دەپ ئاتاشنى مۇۋاپىق دەپ قارايمەن. ھەقىقەتنى سەپسەتە بىلەن بىر تەكپىگە باش قويغۇزۇش مەقسىتىدە نىكاھ ئوقۇپ يۈرگەن ئەدىبلەرنى بولسا، «ئەخمەق ئەدىبلەر» دەپ ئاتاشنى مۇۋاپىق دەپ قارايمەن. ئەلۋەتتە، بۇ ئىككى خىل

ئۆلۈمنىڭ بۇرادىرى ۋە مۇقەددىمىسىدۇر. بۇ ھالەتتە دائىم ئۇخلىماق يوقىلىش ۋە ئۆلۈم يولىدۇر! ھېلىمەم ۋاقىت ۋە پۇرسەت بار!» دەپ چۇقان سالغان. ئۆزىنى «كۆكتە يۇلتۇزلار يانار، يەردە پەقەت شائىر يانار...» دەپ خاراكتېرلىگەن ئوت يۈرەك شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرمۇ 1930 - يىللىرىنىڭ بېشىدا يازغان بىر شېئىردا نادانلىقىمىز، بىپەرۋالىقىمىزغا قاتتىق ئېچىنىپ:

كېلىدۇ بىر كۈن بۇتايماق قىلىسەن،
تەكتىگە تىرىنىڭ تۇ چاغدا يېتىسەن.
«خىب» دېسەك تۇ چاغدا ئۆلگۈرمى قالور،
شۇندا ئۇيغۇر سۆزىگە تىن بېرىسەن!

دەپ كېسىپ ئېيتقان. بىز ئابدۇقادىر داموللام بىلەن ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ بۇ خىتابلىرىدا ئەكس ئەتكەن تارىخىي ھەقىقەتكە گۇمان بىلەن قارىيالايمىزمۇ؟ ئەقىل كۆزى روشەن بۇ ئىككى ئەدىبىنىڭ دانا ھۆكىمى ئىجتىمائىي رېئاللىق ئۆز ئىچىگە ئالغان مۇقەررەر يۈزلىنىشىنى چوڭقۇر كۆزىتىش ۋە چۈشىنىش ئارقىلىق يەكۈنلىگەن لوگىكىلىق تەپەككۈرى ئەمەسمۇ؟ ئۇلار نېمە ئۈچۈن زامانداشلىرىغا قارىغاندا شۇنچە چوڭقۇر ھەم دانا ئويلىيالىغان؟ بۇ يەردىكى روشەن سەۋەب شۇكى: ئۇلار ئۆزلىرىنى مەۋجۇت كىرىزىسنىڭ ئالدىغا قويۇپ، ئۇنىڭغا دادىل يۈزلىنىپ ۋە ئۇنى چوڭقۇر چۈشىنىپ تەپەككۈر قىلغاچقا ھەقىقەت ھېسابلىنىدىغان پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويالىغان. كىرىزىس ئېڭى يوق ئادەمنىڭ ھەقىقەت بىلەن بولغان ئارىلىقى تولىمۇ يىراق بولىدۇ.

بىلىشىمىز كېرەككى، ساماۋى ھەقىقەتتىن تاشقىرى ھەرقانداق ھەقىقەت مۇتلەق بولمايدۇ. شۇڭا، ھەر بىر شەخس، ھەر بىر قوۋمنىڭ ئۆزلىرىنىڭ تارىخىي كەچۈرمىشلىرىگە، ئىجتىمائىي ئەھۋالىغا يارىشا تۈرلۈك غايە - مەقسەدلىرى بولىدۇ. ئاشۇ غايە - مەقسەد ئۇلارنىڭ نەزىرىدىكى ھەقىقەت مەشئىلىگە تۇتاشقان بولىدۇ. بۇ ھەقىقەت مەشئىلىنى ھەر بىر كىشىنىڭ پەرق ئېتىش ئىقتىدارى، چۈشىنىش قابىلىيىتى ئوخشاش بولمايدۇ. بۇنىڭغا تۇتقان پوزىتسىيەسىمۇ ھەرخىل بولىدۇ. ھەقىقەت مەشئىلىنى دەس كۆتۈرۈپ ئۆز خەلقىنىڭ ھايات يولىغا نۇرغۇن شولا چۈشۈرۈپ ياشاش كويىدا كۈرەش قىلىدىغانلارمۇ بولىدۇ. ھەقىقەت مەشئىلىنى ئۆچۈرۈپ تاشلاش ھەلەكچىلىكىدە ئۆمۈر بويى بىر جاۋۇر يۈنىدىنى كۆتۈرۈپ يۈرىدىغان ناكەسلەرمۇ بولىدۇ. ھەقىقەت نېمە؟ سەپسەتە نېمە؟ پەرۋايى پەلەك ھالدا بىر ئۆمۈر ئاشقازىنىنىڭ غېمىنى

قەۋەتلىرىگە سىڭگەن تەپەككۈر دۇردانىلىرى بىلەن ئىدىيە ئۇچقۇنلىرى كۆز ئالدىمىزدا بىر مۇكەممەل ئىدىئال جەمئىيەتنىڭ مودېلىنى نامايان قىلماقتا. ھەقىقەتەنمۇ بىر مۇتەپەككۈر ئەدەبىيەت بىر مىللەتنىڭ تارىخىدا پارلاق ھاياكتەك يېنىپ، مىللەت ئەزالىرىنى كېلەچەكتە دۇچ كېلىدىغان ئاپەتلەردىن ئاگاھلاندۇرۇپ، ئۇلار تىرىشسا ئېرىشەلەيدىغان ئامەتلەردىن بېشارەت بېرەلەيدۇ. ئۇلار بۇ خىل رولى ۋە سالاھىيىتى بىلەن مىللەتنىڭ مەنئىي داھىيلىرىغا ئايلىنىدۇ.

مېنىڭچە دادىل پىكىرلىك ئەزىمەت ئەدەبىيەت بىلەن چوڭقۇر پىكىرلىك مۇتەپەككۈر ئەدەبىيەتنىڭ كۈنلەرنىڭ بىرىدە پۇشايمانلىق ھېسسىياتتا ئۆكۈنۈپ ئەسەر يېزىشى كەم كۆرۈلسە كېرەك. سەۋەبى، ئۇلارنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرى يىراق - يىراقلاردا چاقناۋاتقان ھەقىقەت يۇلتۇزلىرىغا ئاداشماي تىكىلگەن، ئۇلارنىڭ بارماقلىرى ھەقىقەت مەشئىلىنىڭ دەستىسىنى باشتىن - ئاخىر بوشاشماي مەھكەم تۇتقان بولىدۇ. ئادەتتە بىز ھەقىقەتنى تونۇش باشقا مەسىلە، بىلىم سەۋىيەسى بىلەن تەپەككۈر قابىلىيىتى باشقا مەسىلە دەپ چۈشىنىمىز. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ئەدەبىيەت بىز نېمە ئۈچۈن پۇشايمان قىلىدۇ، دېگەن مەسىلىنىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىشكە مەلۇم دەرىجىدە يېقىنلاشقان بولىدۇ، دەپ قارايمەن. ئادەتتە، بىلىم قۇرۇلمىسى مۇكەممەل، ئەمما ھەقىقەت ھەقىقىدىكى تونۇشى مۇجەمل ئالم - ئادەبىيەت ھەممىلا دەۋردە، ھەممىلا جايدا ئۇچرايدۇ. بىز ماھىيەتنىڭ باش تېما ئېھتىياجىنى چىقىش قىلىپ تۇرۇپ، ئەدەبىيەتنىڭ بىلىم - ماھارىتى بىلەن ھەقىقەتنى بىلىشى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە نەزەر سالىساقمۇ، مۇئەييەن بىلىم - ماھارەت ھازىرلىغان، ئەمما ھەقىقەتتىن يىراق ئەدەبىيەتنى خېلى كۆپ كۆرىمىز. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى: يېزىقچىلىق ئالدى بىلەن بىر خىل ماھارەت. نۇرغۇن ئەدەبىيەتنىڭ يېزىقچىلىق ماھارىتى بولسىمۇ، مەتەپەككۈرلۈك سالاھىيىتى ھازىرلانمىغاچقا «سۆز ۋادىسىدا ئېزىقىپ يۈرگۈچىلەر» قاتارىدا كۆلدۈرلەپ يۈرۈپىدۇ. يەنە بىر قىسىم ئەدەبىيەتنىڭ مۇئەييەن بىلىم قۇرۇلمىسى بولسىمۇ، بىلىشى مەقسىتى ئايدىنك بولمىغاچقا، يەنى كىم ئۈچۈن يېزىش، نېمە ئۈچۈن يېزىش چۈشەنچىسى ئايدىنك بولمىغاچقا ھەر مۇقامغا يورغىلاپ، ئاخىرقى ھېسابتا مەغلۇبىيەتچىگە ئايلىنىدۇ. شۇڭا، بىر كىشىدە بىلىم ۋە ماھارەتنىڭ بولۇشى ئۇنىڭ ھەقىقەتنى تونۇغانلىقىغا باراۋەر دەپ چۈشىنىشكە ھەرگىز بولمايدۇ.

ئەدەبىيەتنىڭ نەزىرىدە ھەقىقەتنى خالىغان باھادا سېتىپ خەجلىپ ئادەتلىنىپ كەتكەن «ھاياتكەش» ئەدەبىيەتتىن ئەۋزەلەرەك. چۈنكى ئۇ ئىككى خىل ئەدەبىي ھاكىمى ھەقىقەت ئالدىدا تىز پۈكۈپ پۇشايمان ياشلىرىنى تۆكۈشى ئېھتىمال. ئەمما، «ھەقىقەت ھاياتكەشلىرى» نى قۇتقۇزۇش بەدى مۇشكۈل!

مەن نەزىرىنى ھەقىقەتكە تىككەن، ھەقىقەت ئۈستىدە ئىزدەنگەن، ھەقىقەتكە ئېتىقاد قىلىدىغان، مۇئەييەن ھەقىقەت قارىشىغا ئىگە، ھەقىقەتنى سۆيىدىغان، ھەقىقەتنى ئوخشىمىغان دەرىجىدە بولسىمۇ چۈشەنگەن، ئۇنى ئىبادىلەشكە ئۆزىنى ئاتىغان ئەدەبىيەتنى دادىل پىكىرلىك ئەدەبىيەت، دانا پىكىرلىك ئەدەبىيەت دەپ ئىككى خىلغا ئايرىپ چۈشىنىپ باقتىم. دادىل پىكىرلىك ئەدەبىيەت ھەقىقەتنى سۆزلەش جەھەتتىكى جەسۇرلۇقى بىلەن ئوقۇرمەنلەرنىڭ قەلبىنى سۆيۈندۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ تەپەككۈرى چوڭقۇر بولمىسىمۇ، پىكىرلىرىنىڭ دادىللىقى بىلەن ئەزىمەت ئەدەبىيەتتىن ھېسابلىنىدۇ. ئۇلاردا مۇتەپەككۈرلەرغا خاس دانا پىكىر، چوڭقۇر بىلىم، ئىلمىي قاراش، مۇكەممەل ئىدىيە بولمىسىمۇ، خەلقنىڭ كۆڭلىدىكى دېيەلەيدىغان ئەزىمەتلەرگە خاس يارقىن خاسلىق بار. ئۇلار مۇستەقىل ئىدىيە، يېڭىچە چۈشەنچە، بېشىقان قاراشلىرى بىلەن زامانداشلىرىنىڭ ئەقلىنى ئويغىتالمىسىمۇ، مەردانە چوقان - سادالىرى بىلەن زامانداشلىرىنىڭ قەلبىنى ھاياجانلاندۇرۇپ ھېسسىياتىنى ئۇرغۇتالايدۇ. ھەقىقەتنى سۆيۈش، ھەقىقەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىش جەھەتتىكى پىداكارلىقى بىلەن ئۇلار گاھدا كىشىنىڭ مەستلىكى كەلگۈدەك دەرىجىدە ئاجايىپ كۈچلۈك بولۇپ كېتىدۇ. گاھدا كىشىنىڭ ئىچى ئاغرىغۇدەك دەرىجىدە ئاجىز ئورۇنغا چۈشۈپ قالىدۇ. ئەمما، ھەرگىز شەرمەندە ئورۇنغا چۈشۈپ قالمايدۇ.

بىر قوۋمنىڭ يادروسىنى تەشكىل قىلغۇچى مۇنەۋۋەر زىيالىيلار توپىغا ھاياتى كۈچ بېغىشلايدىغان ئېنېرگىيەنى دانا پىكىرلىك، چوڭقۇر بىلىملىك مۇستەقىل ئىدىيەگە ئىگە مۇتەپەككۈر ئەدەبىيەت يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. بۇ خىل ئەدەبىيەت ناھايىتى ساناقلىق بولىدۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ تەسىرى بەكمۇ چوڭقۇر ھەم ئۇزاق بولىدۇ. ئۇلارنىڭ پىكىرى، ئىدىيەلىرىنى بىر قوۋمنىڭ ئۈگە - ئۈگىلىرىدىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بىز يۈسۈپ خاس ھاجىبىنىڭ ئۆلمەس ئەسىرى «قۇتادغۇ بىلىك» نىڭ قىممىتىنى ئارىدىن 1000 يىللار ئۆتكەن بۈگۈنكى كۈندە ئىچ - ئىچىمىزدىن قايىل بولغان ھالدا تەن ئالماقتىمىز. ئۇنىڭ قەۋەت -

ئاپتور: ئوبزورچى، شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتىنىڭ مۇھەررىرى

تەپەككۈر سۆزلىرى

تەپەككۈر دۇردانىلىرى

- ▲ نومۇس ئېڭى - روھىيەتنىڭ ئىممۇنىتېت كۈچىنى بەلگىلەيدۇ.
- ▲ مەسئۇلىيەت كىرىزىسى - ۋىجدان قەھەتچىلىكىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.
- ▲ قارىغۇلارچە ئۆگىنىش تەپەككۈرنى بارا - بارا قەتل قىلىدۇ. ئىجادچانلىق بولسا تەپەككۈرنى قاناتلاندىرۇپ، ئەقىل قۇشىنى يۈكسەكلىك كۆكىدە پەرۋاز قىلدۇرىدۇ.
- ▲ ئىبرەت - «خاتانى ئىلغىۋەت!» دېمەكلىكتۇر.
- ▲ خۇشامەت - «خوش، ئامەت» دېمەكلىكتۇر.
- ▲ ھاراق - «ھار ھەق» دېمەكلىكتۇر.
- ▲ بالا - ئانىنىڭ بەختى، ئانا - بالىنىڭ تەختى.
- ▲ تارىخنىڭ ساۋىقى - كەلگۈسىنىڭ كۆمپاسىدۇر.
- ▲ ئىرادە - ئارزۇ ھارۋىسىنى سۆرەيدىغان ئارغماقتۇر.
- ▲ ئىرادە ئۆتكىلىدە تېڭىرقىغانلار - بەخت ئالدىدا يېتىرقىغانلاردۇر.
- ▲ ساداقەت ئۈچۈن ياش تۆكەلگەنلەر - سۆيگۈ ئۈچۈن قان تۆكەلەيدۇ.

- ▲ جاھانغا قېيىداشقا بولسىمۇ جانغا قېيىداشقا بولمايدۇ. جانانغا تېخىمۇ شۇنداق.
  - ▲ پىسخولوگلار - ئىنسان قەلبىنى قىدىرگۈچى ئارخېئولوگلاردۇر.
  - ▲ مەغلۇپ بولغان تۇرۇقلۇق تەجرىبە - ساۋاقنى يەكۈنلىمەسلىك قوش مەغلۇبىيەتتۇر.
- مەمەتجان ئابلا (ئەلپىدا)

ئاپتور: شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى گېزىتى ئۇيغۇر مۇخبىرلار پونكىتىدىن

تەپەككۈر كۆزى

- ▲ كىتابخاننى توپا بېسىپ تۇرغانلىق شۇ مىللەتنىڭ قەلبىنى توپا باسقان بىلەن باراۋەر.
  - ▲ ئىنساننىڭ بۇ دۇنياغا كۆز ئېچىپ ئۇ دۇنياغا كەتكۈچە بولغان ياشاش جەريانى ئىمتىھان جەريانىدۇر.
  - ▲ مال - دۇنيانى كۆزلەپ قۇرۇلغان نىكاھ خازان بولۇش ئالدىدا تۇرغان گۈلگە ئوخشايدۇ. چۈنكى ئۇنىڭدا باھارغا ئىنتىلىشتەك روھ يەنى مۇھەببەت يوق.
- ياسىن نىيار

كۇچا ناھىيە ياقا بازار قاراغۇ 2 - كەنت 6 - گۈرۈپپىدىن.
تەپەككۈر تەرمەچلىرى
 ▲ ھايات - ئۆزىنى قەدىرلىگەنلەر ئۈچۈن بىباھا،

كۈندىلىك تۇرمۇشۇمدا ياخشى پايدىلانساڭ، كۆپ باش ئاغرىقىدىن قۇتۇلسەن.

▲ ھەر ۋاقىت باشقىلارنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپلا كۆنۈپ قالساڭ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئەگەشكىلى ئادەم تاپالمىغاندا تېخىراقاپ قالسىن.

▲ ھۇرۇننىڭ باھانىسى كۆپ، ئۆي تۇتماس خوتۇننىڭ ئازىنى كۆپ.

▲ تارازا زالىمنىڭ قولىغا چۈشىدىكەن، ئۇ بىر شەمشەرگە ئايلىنىدۇ.

▲ ئۆزۈڭدىن كۈچلۈكلەر بىلەن دوست بولۇپ قالساڭ، كۆپىنچە ھاللاردا ئۇلارنىڭ دېيىپلا ئۇسسۇل ئويناشقا مەجبۇر بولىسىن.

▲ ئىككىلىنىش، دېلىغۇللۇق كۆپ يەردە بىكار تەلەپلىك، يوقسۇزلۇق ئەۋج ئالىدۇ.

▲ قوشناڭ ئوغرى - بۇلاڭچى بولىدىكەن، گېلىڭ ھارامغا يېقىن بولىدۇ.

▲ باشقىلار سېنى يېتىلەپلا يۈرىدىكەن، كۈنلەرنىڭ بىرىدە «قارىغۇ» بولۇپ قالسىن.

— تۇرامەت مۇھەممەتتىن

ئاپتور: گۇما ناھىيە كۆكتېرەك يېزا تۇغىشى كەنتىدىن

※ ※ ※

▲ ھېسسىياتقا بېرىلگىنىڭ، ئەقلىنى ھېسسىياتقا قۇل قىلغىنىڭدۇر.

▲ بىزدە ئىشلىنىۋاتقان كومپيۇتېرنىڭ قانچىنچى ئەۋلاد ئىكەنلىكىنى ئېنىق بىلىدىغانلار نۇرغۇن، ئەمما ئۆز-ئۆزىنىڭ نەچچىنچى ئەۋلاد ئىكەنلىكىنى بىلىدىغانلار قانچىلىك؟

— ئالىمجان خېلىل

شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى قانۇن - ئىقتىساد ئىنستىتۇتى ئىقتىسادشۇناسلىق كەسپى 2007 - يىللىق سىنىپ ئوقۇغۇچىسى.

تۇرمۇش ھاسىلاتلىرى

▲ نەپسىڭنىڭ كۈچەيگەن ۋاقتى ۋىجدانىڭنىڭ سۇسلاشقان ۋاقتىدۇر.

▲ سېغىنىشنىڭ تاتلىقلىقىنى ھىجراندا ئۆتكەنلەردىن سورا.

▲ ھېس قىلىپ يېتەلسەڭ جان كۈندە چېچەكلەيدۇ.

▲ ماددىي ئاچلىق نانغا باشلايدۇ، مەنئىي ئاچلىق ھاڭغا باشلايدۇ.

قەدىرىگە يەتمىگەنلەر ئۈچۈن ئەرزىمەس نەرسە خالاس.

▲ قەرزدار بولۇش نومۇسىزلىق ئەمەس، قەرزنى قايتۇرماستىن نومۇسىزلىق ھېسابلىنىدۇ.

▲ كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرق ئەمەلىيەتتە ناھايىتى كىچىك. تېخى بەزى ئادەملەر مانا شۇ كىچىككىنە پەرقتىن ناھايىتى چوڭ بەختكە ئېرىشىدۇ ۋە بەختسىزلىكنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

▲ يەل بىلەن تولغان تۈلۈم ئادىل تارازىدا تارتىلسا قانچىلىك كەلسۇن؟

▲ ئەگەر نومۇسۇڭغا زىيان يەتمەسۇن دېسەڭ، باشقىلارنىڭ نومۇسىغا قىيا كۆز بىلەن قارىما.

— ئابدۇكېرىم ئەسەت

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە زاۋا يېزىسى 2-ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى.

تەپەككۈر مېۋىلىرى

▲ چوڭلار كىچىكلەردىن ھايا قىلمىغان يۇرتتا بۇزۇقچىلىق باش كۆتۈرمەي قالمايدۇ.

▲ ئاتا- ئانىلار گەپ- سۆزدە، كىيىنىشتە بالىلاردىن قاتتىق ھايا قىلغان ئائىلىلەردىن ئەخلاقلىق ھايالىق بالىلار يېتىشىپ چىقىدۇ.

▲ بالام- بالام دېيىشتىن ئاۋۋال دادام- ئانام دېسەك، ياشانغاندا پەرزەنتلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ قالمايمىز.

▲ ئۆز ئىززىتىڭنى ئۆزۈڭ ياخشى ساقلىيالىساڭ، ئاندىن باشقىلارنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشىسىن.

▲ ئۇخلاشقا قارىغاندا ئويغىنىشقا ۋاقىت كۆپ كېتىدۇ.

▲ ئادەملەرنىڭ تۇرقىنى ئۆزگەرتەك ئاسان بولغىنى بىلەن قەلبىنى ئۆزگەرتەك تەستۇر.

▲ كۆرىدىغان كۆز، ئاڭلايدىغان قۇلاق بولغىنى بىلەن تەپەككۈر قىلىدىغان مېڭە بولمىسا بىكار.

▲ دۆلەت ھەر قانچە كۈچلۈك بولسىمۇ ئەمەلدارلار پاك بولمايدىكەن، دۆلەتنىڭ ھالاك بولۇشىنى توسۇۋالغىلى بولمايدۇ.

▲ ياشاش نىشانىڭ پۈتكۈل ئۆمرۈڭدىكى ئىش- ھەرىكىتىڭنى بەلگىلەيدۇ.

▲ دۇنيادا ۋەتەن ئۈچۈن، ئاتا - ئانا ئۈچۈن، پەرزەنت ئۈچۈن تۆلىگەن بەدەل زايىا كەتمەيدۇ.

▲ خەلق ماقال - تەمسىللىرىنى تەتقىق قىلىپ،

▲ بىلىمگە قانائەت قىلغىنىڭ — ئۆمۈرگە خىيانەت قىلغىنىڭ.

▲ غەزەپلەنگەندە قىلغان ئىشنىڭ بىر بولسا سېنى تونۇتىدۇ، بىر بولسا يوقىتىدۇ.

▲ چىرايىغا قاراپ ئىش قىلساڭ، چىنىگە قاراپ ئاش يەيسەن.

▲ ئابروۋى كىيىمگە ئوخشايدۇ، دىققەت قىلمىساڭ داغ چۈشۈرۈۋالسەن.

▲ مۇھەببەت بېغىنىڭ كىرىش ئىشىكى خۇش پۇراق گۈللۈك، ئايىغى چۆللۈك، چۆللۈكنى قانداق گۈللىتىش بىر جۈپ يۈرەككە باغلىق.

▲ جاپاغا چىداپ ئېگىز تاغدىن ھالقىيالمىساڭ، ئاندىن گۈزەل مەنزىرىلەردىن بەھرىمەن بولىسەن.

▲ مۇھەببەت دەسلەپ سەزگۈدە پەيدا بولىدۇ، داۋاملاشتۇرۇلسا يۈرەككە ئۆتىدۇ.

▲ كىشىنى ئەڭ بەخت تۇيغۇسىغا چۆمۈلدۈرىدىغان ياخشىلىق — ھېچقانداق غەرەز ئارىلاشمىغان ياخشىلىقتۇر.

▲ ھازىردىن باشلانغان ئىش كېچىكمەيدۇ، ئەتىگە قالغان ئىش تېز پۈتمەيدۇ.

▲ «بېشىڭنى كىم سىيلىسا ماشايىقىڭ شۇ» دېگۈچىلەرنىڭ ۋاپادارلىقىدىن گۇمان قىلساڭ بولىدۇ.

— ئەمەتجان رېشىت تىكەن

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى ماتېماتىكا فاكۇلتېتى 2008-يىللىق 2-سېنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ ئايال كىشى دۇنياغا ئۈچ قېتىم تۆرىلىدۇ: بىرىنچى، دۇنياغا تۇنجى كۆز ئېچىش؛ ئىككىنچى، ياتلىق بولۇش؛ ئۈچىنچى، يېڭى ھاياتنى دۇنياغا كۆز ئاچقۇزۇش.

▲ كىتاب ئوقۇش ئېغىر زېھنى ئەمگەك، شۇنىڭدەك يەنە كۆڭۈلدىكىدەك ساياھەت.

— مۇنەرە ئابدۇللا

قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى شۆبە ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3-يىللىق 1-سېنىپ ئوقۇغۇچىسى.

تىركەش تىنىقلىرى

▲ باشقىلارنىڭ سېنى كەچۈرۈشى مۇھىم ئەمەس، مۇھىمى ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ كەچۈرەلىشىڭدە.

▲ بىراۋنىڭ گەپ-سۆزىگە ئىشىنىشتىن بۇرۇن،

ھەرىكىتىنى كۆزىتىپ باق، شۇندىلا پۇشايمان قىلمايسەن.

▲ قانداق بالا تۇغۇش مۇھىم ئەمەس، قانداق تەربىيەلەش مۇھىم.

— ئابلەتجان مەمەت (تىركەش)

گۇما ناھىيەلىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي مەكتەپ 2-يىللىق كومپيۇتېر سىنىپ ئوقۇغۇچىسى.

تۇنجى قەدەم

▲ مەغلۇبىيەتتىن قورققان ۋاقتىڭ، غەلبە ئىشىكىنى ياپقان ۋاقتىڭ.

▲ مۇھەببەتتىكى ئالدىراغچىلىق، ئازابنى چىللاپ ئەكىلىپ، پۇشايمان بىلەن ئۆزىنى قويدۇ.

دوستۇڭنى سىناشتىن بۇرۇن، ئۆزۈڭنى سىنا. — ئادىل ئاتاۋۇللا

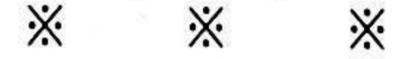
ئاپتور: ئاقسۇ كەسپىي تېخنىكا ئىنىستىتۇتى 2010-يىللىق 10301-سېنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۈر مېۋىلىرى

▲ «ئوغۇل بالغا ئامەت ئۈچ قېتىم كېلىدۇ» دېگۈچىلەر بىر بولسا پۇرسەتنى ئۆتكۈزۈۋەتكەنلەر، يەنە بىر بولسا پۇرسەت كۈتۈپ تۇرغانلار.

— قۇددۇسجان ساۋۇت

ئاپتور: ئاقتۇ ناھىيە ئويتاغ بازار ئويتاغ كەنت 2-مەھەللىدىن

▲ قاغىلار نان تاپسا توپلىشىپ يەيدۇ، نادانلار نان تاپسا مۇشتلىشىپ يەيدۇ.

▲ ئەقىللىق ساختىپەز ئادەمدىن، دۆت سەمىمىي ئادەم مىڭ ياخشىدۇر.

— مەمتىمىن كېرەم

ئاپتور: ئاقتۇ ناھىيە ئويتاغ بازار ئويتاغ كەنت 2-مەھەللىدىن

▲ ئادەم قانچە ئاجىز بولسا، ئۇنىڭغا كېلىدىغان خېيىم-خەتەر شۇنچە كۆپ بولىدۇ.

▲ سېنى ئېگىزگە ئۇچۇرغاندىن قورق، چۈنكى ئۇ ئېگىزگە ئۇچۇرالىغان ئىكەن پەسكىمۇ تاشلىۋېتەلەيدۇ.

▲ بىز باشقىلارنىڭ ئۆرپ-ئادەتلىرىنى قارىقويۇق سۈمۈرۈۋالغاققا، ئۆزىمىزنىڭ ئۆرپ-ئادەتلىرىنى «قۇسۇش» قا مەجبۇر بولۇۋاتىمىز.

▲ كىتابنى تاللىماي ئوقۇش ئالدىغا نېمە كەلسە شۇنى يېيىش بىلەن باراۋەر.

▲ چۈمۈلنىڭ زور كۈچى ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقلىقىدىن كەلگەن.

▲ مۇھەببەتنى دۇنيادىكى ھەممە كىشىگە تەڭ بېرىشكە بولىدۇ، بىراق ئىككى يارغا تەڭ بېرىشكە بولمايدۇ.

▲ ئۆزۈڭنىڭ ئەيىبىنى ئۆزۈڭ بايقىيالمىغىنىڭ، دۈشمىنىڭ زەربىسىنى كۈتكىنىڭ.

▲ دۈشمىنىڭ ئەيىبىنى ئۆزۈڭنىڭ ئىزدەشتىن بۇرۇن ئۆزۈڭنىڭ ئەيىبىنى ئىزدە، شۇنداقلا دۈشمىنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلىنالايسىن.

— ئابلىكىم تالىپ (ئىللىق)

ئاپتور: جياڭسۇ ئۆلكىلىك خەنجياڭ ئوتتۇرا مەكتەپ شىنجاڭ سىنىپى 2009 - يىللىق 1 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ بۇرۇنقى دەۋرلەردە ئادەملەر بەدەنلىرىنى يېپىشقا ئالدىرىسا، ھازىر ئېچىشقا ئالدىراۋاتىدۇ.

▲ بىر - بىرىگە مەسئۇل بولۇش، يېتەكلەش ئارقىلىقىمۇ مىللەتنى تەرەققىي قىلدۇرغىلى بولىدۇ.

▲ ئىزدەنگۈچىلەر ۋاقىت يېتىشتۈرەلمەي ئاۋارە، بىكارچىلار كۈن ئۆتكۈزەلمەي ئاۋارە.

▲ ھازىر ئاتا - ئانا بالىلارنى تەربىيەلەشتەك مۇقەددەس ۋەزىپىنى تېلېۋىزوردىن ئىبارەت «سادىق ۋەزىر» گە تاپشۇردى، بۇ تولىمۇ ئېچىنىشلىق ھەم تىراگېدىيەلىك ھادىسە.

— نۇرساگۈل ئابدۇراخمان

ئاپتور: قەشقەر كۈنئەھەر ناھىيەلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3 - يىللىق 15 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى.

▲ تۆت خىل كىشىلەرنى تۆت خىل ۋاقىتتا سىناش كېرەك. يەنى باتۇر - باھادىرلارنىڭ شىجائىتىنى جەڭدە، خىيانەتسىز كىشىلەرنىڭ دىيانىتىنى ئېلىم - بېرىم مۇئامىلىسىدە، خوتۇن - پەرزەنتلەرنىڭ ۋاپاسىنى نامرات چاغلاردا، ھەقىقىي دوستلارنىڭ ساداقىتىنى بالا - قازا كەلگەندە.

— رىزۋانگۈل ئابلىمىت

ئاپتور: شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى گېزىتى ئۇيغۇر مۇخبىرلار پونكىتىدىن

▲ ھەقىقىي دوستۇڭ سايدىڭ ئەمەس، بەلكى، ئەينىكىڭدۇر.

▲ ئەشەددىي دۈشمىنىڭدىن بەكرەك نىيىتى بۇزۇلغان دوستۇڭدىن ئەنسىرە، چۈنكى ئوتۇن يارىدىغان پالتىنىڭ سېپىمۇ ياغاچ.

▲ ئىللىقلىقنى سېزىدىغان قەلبىڭ بولسا، جاھاننىڭ مۇزلىشىدىن ئەنسىرىمە.

ھۇرۇنلۇق - مۇۋەپپەقىيەت شامىنى ئۆچۈرىدىغان شامال دۇر.

— شەمشۇر روزى

ئاپتور: شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى گېزىتى ئۇيغۇر مۇخبىرلار پونكىتىدىن

▲ ھاياتنىڭ قىممىتى ئۆلۈمنىڭ شولسى كۆزگە كۆرۈنگەندە ئاندىن بىلىنىدۇ.

— يۈسۈپجان سەمەت

ئاپتور: شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى گېزىتى ئۇيغۇر مۇخبىرلار پونكىتىدىن

▲ سائەت ئىستىرىلكىسىنىڭ ئېرىنچەكلىك بىلەن مېڭىشىغا سەل قارىما، ئۇ سېنى تۈنۈگۈنكى بوۋاقتىن بۈگۈنكى بوۋايغا ئايلاندۇرۇۋېتەلەيدۇ.

— مەۋلانجان ئەبەيدۇللام

ئاپتور: شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى گېزىتى ئۇيغۇر مۇخبىرلار پونكىتىدىن

▲ قەلەمنى بىر تۈلپار دېسەڭ، ئەخلاق ئۇنىڭ يۈگىنى، ۋىجدان ئېگەر - جابدۇقى، راستچىللىق قامچىسىدۇر.

— ئابلاجان تۇرسۇن

ئاپتور: شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى گېزىتى ئۇيغۇر مۇخبىرلار پونكىتىدىن

▲ قۇش ھەر قانچە ئېگىز ئۇچسىمۇ، ئۇنىڭ يەيدىغان دېنى يەنىلا زېمىندا.

— روزىگۈل تۇراق

ئاپتور: شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتى تەييارلىق 14 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

ئانىنىڭ ئاجىزلىقى

▲ ساڭا ئاق - قارىنى ئايرىشنى ئۆگىتمەن، ئەمما، ھەر بىر ئىشتا سەن ئۈچۈن ھۆكۈم چىقارمايمەن.

▲ ساڭا چىرايلىق كۆينەكلەرنى ئېلىپ بېرەلەيمەن، ئەمما، گۈزەل ۋە پاك قابىگگە كاپالەتلىك قىلالمايمەن.

▲ سېنى نۇرغۇن ئىشلار ھەققىدە ئاگاھلاندۇرالايمەن، ئەمما، ئۇنىڭغا قۇلاق سېلىش سالماسلىقىڭغا مەن بىر نېمە دېيەلمەيمەن.

▲ ئانىلىق قەلبىمدە سېنى سۆيىمەن، لېكىن، مېنى ئانا ئورنىدا كۆرۈپ ھۆرمەتلىتىشكە ئامالسىزمەن.

▲ جامائەت بىلەن بارنى تەڭ كۆرۈشكە دەۋەت قىلىمەن، لېكىن، سېخى ھاتەملەردىن بولۇشقا مەجبۇرلىيالايمەن.

▲ باشقىلارنى ھۆرمەتلەشنى ئۆگىتمەن، ئەمما، بىراۋغا قانداق مۇئامىلە قىلىش ئۆزۈڭنىڭ ئىختىيارلىقى.

▲ قانداق دوستلىشىشنى ئۆگىتمەن، ئەمما، قانداق دوست تاللاش ئۆزۈڭدىن.

▲ شەھۋەتتىن، يامان ئادەملەردىن سېنى يىراق تۇرۇشقا ئۈندەيمەن، ئەمما شەرم - ھايانى ساڭا «چاپلاپ» قويايلىمەن.

▲ ساڭا ئەخلاق ھەققىدە تەلىم بېرىمەن، لېكىن ئەخلاقلىق بولۇش ئۆزۈڭدىن.

▲ ساڭا تاماكا ۋە ھاراقىتىن ھەزەر ئەيلەشنى ئۆگىتمەن، لېكىن، ساڭا ۋاكالىتەن ئۇ نەرسىلەرگە

«ياق» دېيەلمەيمەن.

▲ «زەھەر» گە يېقىن يولماسلىقىنى ئاگاھلاندۇرىمەن، ئەمما ۋاقتى كەلگەندە ئۇنى سەندىن ئايرىشقا قۇربىم يەتمەيدۇ.

▲ ساڭا ئۇلۇغۋار غايىنىڭ نېمىلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىمەن، ئەمما، ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا مېنىڭ قۇربىم يەتمەيدۇ.

▲ باشقىلارغا سەھمىي ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن مۇئامىلە قىلىشىڭنى ئۈمىد قىلىمەن، ئەمما ھەممىڭلا «ئىللىق چىراي» ئېچىشقا زورلىيالايمەن.

▲ سېنى ئاتۇقچىلىقى كەمچىلىكىدىن كۆپ ئادەم بولسۇن دەيمەن، «مۈكەممەل ئادەم» قىلىشقا ئاجىزمەن.

▲ سېنى سۆيىمەن بالام، ئەمما، «جەننەت»نى ئەھدى قىلالمايمەن.

▲ سەن ئۈچۈن ئىبادەت قىلىمەن، ئەمما، دۇئالىرىمنىڭ ئىجابەت بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلالمايمەن.

▲ ساڭا ھايات ھەققىدە سۆزلەپ بېرەلەيمەن، ئەمما، ھاياتىڭنىڭ «شەجەرىسى»نى مەن يازالمايمەن.

▲ سېنى سۆيىمەن، ئەبەدىل ئەبەت... دېگىنىم ھەق - ھەققەت قوزام!

— ئېھتىبار قىز ئەزىز دۆلەت

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سۈپەت تېخنىكا نازارەتچىلىكى ئىدارىسىدىن

چەت ئەللەردىكى مۇشتەرىلەر سەھمىگە

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىغا چەت ئەللەردىن مۇشتەرى قوبۇل قىلىشنى جۇڭگو كىتاب ئىمپورت - ئېكسپورت (گۇرۇھى) باش شىركىتى ۋاكالىتەن بېجىرىدۇ. ژۇرنىلىمىزنىڭ چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋاكالىت نومۇرى: 6498BM.

ژۇرنىلىمىزغا مۇشتەرى بولماقچى بولغان چەت ئەللەردىكى ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ جۇڭگو كىتاب ئىمپورت - ئېكسپورت (گۇرۇھى) باش شىركىتىنىڭ ئېكسپورت بۆلۈمى بىلەن ئالاقىلىشىشنى سورايمىز. شىركەت ئادرېسى: جۇڭگو بېيجىڭ چاۋياڭ رايونى ئىشچىلار تەنتەربىيە سارىيى شەرقىي يولى 16 - قورۇ

告海外读者

“新疆文化”杂志向海外发行事宜由中国图书进出口(集团)总公司代理，如海外读者要订阅本刊，与中国进出口(集团)总公司出口部联系。本刊海外发行代号：6498BM

China National Publications Import & Export Corporation

P.O.Box 88, 16 Gongti East Road, Beijing 100020 China Fax: (010) 65063101

ئىستۇدېنتلارنىڭ گەندە تارتىش ئىشچىلىقىنى تالاشقانلىقى توغرىسىدا كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان خەۋەر

ئۇلارنىڭ بىر خىل ئەمەلىي ئىش بىلەن شۇغۇللىنىش ھەرىكىتى (ئىپادىسى) بولسىمۇ، ئەمما يەنە بىر جەھەتتىن ئىپتىقاددا زور تىراگېدىيە.

بۇ، ئالىي مائارىپنىڭ قايغۇ - ھەسرىتى. ئالىي مائارىپ، يۇقىرى دەرىجىلىك مەخسۇس خادىملارنى تەربىيەلەش ئارقىلىق پەن - تېخنىكا مەدەنىيىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، جەمئىيەتنىڭ ئىلگىرىلەش تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش بۇرچىنى ئۈستىگە ئالغان. ئۆزىنىڭ تەرەققىيات دەرىجىسى بىر دۆلەت ۋە مىللەتنىڭ ئىلگىرىلەش قەدىمىگە بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇڭا ئاھالىسى كۆپ دۆلەتلەرنىڭ ھەممىسى ئالىي مائارىپ ئارقىلىق «يۇلتۇزلۇق ئاسمانغا تەلپۈنىدىغان» تېخىمۇ كۆپ كىشىلەرنى تەربىيەلەپ چىقىپ، ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنى ئالغا ئىلگىرىلىتىشكە يېتەكلەيدىغان زور بىر تۈركۈم يۇقىرى قاتلام ئىختىساس ئىگىلىرىنى ئۈزۈكسىز مەيدانغا كەلتۈرۈشنى ئۈمىد قىلىدۇ. مەملىكىتىمىزنىڭ ئالىي مائارىپى جەۋھەر مائارىپتىن ئاممىۋىلاشقان مائارىپقا قاراپ قەدەم قويغان بۈگۈنكى كۈندە، گەرچە بىز ئالىي مائارىپ تەربىيەلەپ چىققان ئوقۇغۇچىلارنىڭ

ئىستۇدېنتلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىشى قىيىن بولۇش مەسىلىسى كىشىلەر نەزىرىدە ئاللىقاچان نورمال ئىش بولۇپ قالغان بولسىمۇ، ئەمما گەندە تارتىش ئىشچىسى بولۇش كىشىنى ھەقىقەتەن ھەيران قالدۇرىدۇ.

3 - مارت، جىننەن شەھىرىدىكى بەش نەپەر ئىستۇدېنت جىننەن شەھەرلىك شەھەر ئوغۇتى 2 - باشقارمىسى بىلەن خىزمەت توختامى ئىمزا ئالدى، گەندە تارتىش ئىش ئورنىدا خىزمەتكە چۈشكەن. بۇ بەش نەپەر ئىستۇدېنتنىڭ «باتۇرانە تاللىشى» توغرىسىدا بەزىلەر ھاياجاندىن «بۇ ئىستۇدېنتلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىشى ھەقىقەتەن ئەمەلىي ئىش بولدى» دەپ توۋلىسا، يەنە بەزىلەر خۇشاللىق بىلەن باھا بېرىپ «ئىستۇدېنتلار مەيلى قايسى خىل ئىش بىلەن شۇغۇللانمىسۇن، ھەممىسى بىر خىل چىنىقىش» دېيىشتى. بىراق، مۇئەللىپنىڭ قارىشىچە، ئىستۇدېنتلارنىڭ گەندە تارتىش ئىشچىسى بولۇشى

ھەممىسىنىلا تارىخنى ئۆزگەرتىدىغان ۋە جەمئىيەتنىڭ جەۋھەرلىرى بولۇپ چىقىشىنى ئارزۇ قىلماساقمۇ، ئەمما ئالىي مائارىپ تەربىيەسى كۆرگەنلەرنىڭ گەندە تارتىش «توختامى» تۈزگەنلىكىگە تاقەت قىلىپ تۇرالمايمىز. بۇ ھەرگىزمۇ گەندە تارتىش كەسپىنى كۆزگە ئىلمىغانلىق بولماستىن، بەلكى، گەندە تارتىش ئىشچىلىرىنى تەربىيەلەش - ئالىي مائارىپنىڭ بۇرچى ۋە نىشانىمۇ؟ دېگەن سوئالغا جاۋاب بېرىش مەسلىسى. ئەگەر دۆلەت ۋە جەمئىيەتنىڭ نۇرغۇن مەبلەغى، ئاۋامنىڭ زور ئۈمىدى ئاستىدىكى ئالىي مائارىپ يېتىشتۈرۈپ چىققان ئاشۇ «مېۋە»لەر گەندە تارتىش ئىشچىلىرى بولۇشتەك «ئىختىساس ئىگىسى»گە ئايلانسا، ئۇ ھالدا، ئالىي مائارىپىمىزنىڭ مەۋجۇتلۇقىنىڭ يەنە قانداق زۆرۈرىيىتى بولسۇن؟ دۆلەت ۋە مىللەتنىڭ ئۈمىدى زادى نەدە قالدى؟ ئالىي مائارىپ تەربىيەلەپ چىققان ئىختىساس ئىگىلىرىنىڭ گەندە تارتىش ئىشچىسى بولۇشى ئالىي مائارىپنىڭ ھەسرەتى، ئالىي مائارىپنىڭ زور مەغلۇبىيىتىدۇر. پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ھەسرەتىدۇر. گەندە تارتىش ئىشچىلىقىنى، ئۇچۇر ۋە كومپيۇتېر ئىلمى، قانۇنشۇناسلىق، قۇرۇلۇش ئىلمى قاتارلىق كەسىپلەردە ئوقۇغان ئىستۇدېنتلار ئۈستىگە ئېلىشقا تېگىشلىك ئىش دەپ قاراش - ھەرگىزمۇ جەمئىيەتمىزدە ئىختىساسلىقلارنىڭ كۆپلۈكىدىن دېرەك بەرمەيدۇ، بەلكى، جەمئىيەتمىزدىكى ئىش تەقسىماتى بىلەن ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بازىرىنىڭ ئىنتايىن قالايمىقانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. بۇ، ئىستۇدېنتلار گەندە تارتىدىغان خىزمەتنى قىلسا بولمايدۇ، دېگەنلىك ئەمەس. بۇ يەردىكى مەسلىە شۇكى، بۇنداق خىزمەتنى 10 نەچچە يىل مائارىپ تەربىيەسى كۆرگەن ئىستۇدېنتلارنىڭ ئۈستىگە ئېلىشى ھاجەتسىز دېگەنلىكتۇر. بىز تەربىيەلەپ چىققان ئىختىساسلىقلار تېخى بۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتمىدى. جەمئىيەتتە كۆرۈلگەن بۇنداق ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش، بىرخىل ئىنتايىن زور ئىختىساسلىقلار ئىسراپچىلىقىدۇر، بۇ خىل ئىسراپچىلىق، ئەيش - ئىشرەت بىلەن ياشاش ئىستېمالدىن ھۇزۇرلىنىشتىن، بۇزۇپ چىقىپ، ئىسراپ قىلىدىغان چوڭ يەپ - ئىچىشتىنمۇ ئېچىنىشلىق. چۈنكى، ئىختىساسلىقلار ئىسراپچىلىقى جەمئىيەت تەرەققىياتىنى ئۈزۈپ تاشلاشنىڭ مەنبەسى بولۇپ،

جەمئىيەتنىڭ نورمال ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش تەرتىپىنى ئېغىر دەرىجىدە بۇزىدۇ. بىر تورداشنىڭ تەكشۈرۈپ بايقىشىچە، جەننەدە گەندە تارتىش خىزمىتىدەك بۇنداق ئىش ناھايىتى ئاز بولۇپ، پېشقەدەم ئىشچىلار ھەپتىدە ئىككى كۈندىن ئۈچ كۈنگىچە، ھەر قېتىمدا سائەت ئۈچ - تۆتتىن يەتتە - سەككىزگىچە ئىشلەپ، باشقا چاغدا ئىش يوق ئىكەن. ھازىر بىر قانچە ئىستۇدېنت تەكلىپ قىلىنغاچقا پېشقەدەم ئىشچىلار پېنسىيەگە چىقىشقا مەجبۇر بوپتۇ. بۇ، يەنە بىر جەھەتتىن ئالغاندا بىلىمنى دەپسەندە قىلغانلىق. پىروفېسسورلار كوچا سۈپۈرگەن، ئالىملار چوشقا باققان ھېلىقى يىللارنى ئەسلىسەك ئادەمنىڭ ئىچى سىيرىلىدۇ. پەن - تېخنىكا ئارقىلىق دۆلەتنى گۈللەندۈرۈش بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈش چاقىرىق قىلىنىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، يەنە ئىستۇدېنتلارنى كوچىغا چىقىپ گەندە تارتىش ئىشقا سېلىشنىڭ ئۆزى ھەرگىز بىلىمگە ھۆرمەت قىلىشنىڭ، ئىختىساسلىقلارغا ھۆرمەت قىلىشنىڭ ئىپادىسى ئەمەس!

بۇ يەنە بىر تەرەپتىن ئىستۇدېنتلارنىڭ ھەسرەتى. ئىگىلىشمىزچە، بۇ قېتىم تەكلىپ بىلەن ئىش ئورنىغا چىققان گەندە تارتقۇچى ئىستۇدېنتلار خىلمۇ خىل توسۇق ۋە ئەگرى - توقاي تاللاشتىن كېيىن، بۇ ئورۇنغا ئاران قوبۇل قىلىنغان ئىكەن. ئەينى چاغدا، بۇ ئورۇنغا ئىمتىھان بېرىشكە تىزىملىتىلغانلار تولىمۇ كۆپ بولۇپ، تۇنجى كۈنلا 152 ئادەم، ئاخىرىدا 391 نەپەر ئادەم تىزىمغا ئالدۇرغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە يەنە بىر نەپەر ئاسپىرانتىمۇ بار ئىكەن. راستتىنلا شۇنچە كۆپ ئىستۇدېنتلار ئۆزى ئوقۇغان كەسپى بىلەن كارى بولماي شەھەردىكى گەندە تارتىش خىزمىتىنى خالىغانمىدۇ؟ ئەلۋەتتە ئۇنداق ئەمەس. مۇئەللىپنىڭ ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىشىچە، بۇ خىل ئىش ئورنىنىڭ ئىستۇدېنتلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلىشىدىكى ئاساسىي سەۋەب، بۇ ئورۇن كەسپىي ئىشتات بولغانلىقى، كىرىمگە كاپالەتلىك قىلىنىدىغانلىقى ھەمدە ئۆلكە مەركىزىدىن ئىبارەت چوڭ شەھەردىكى خىزمەت ئورنى بولغانلىقىدىن ئىكەن. ئىشقا ئورۇنلىشىش قىيىن بولۇۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، دۆلىتىمىزنىڭ خېلىلا كۆپ رايونلىرىدا ھەرخىل كەسپىي خادىملار ئىنتايىن كەمچىل بولسىمۇ، ئەمما كۆپچىلىكنىڭ گەندە تارتىشقا رازى

جەمئىيەتنىڭ ئالىي مائارىپ تەربىيەلىپ يېتىشتۈرگەن ئىختىساسلىقلارغا مۇۋاپىق ئورۇن بېرىپ، ئۆز ماھارىتىنى كۆرسىتىشكە شارائىت ھازىرلاپ بېرىشنى، ئىستۇدېنتلارنىڭ زىيالىيلارغا خاس بۇرچىنى ھەقىقىي تۈردە نامايان قىلىپ، جاسارەت بىلەن تىرىشىپ ئىشلىشىنى تېخىمۇ ئۈمىد قىلىمەن.

ليۇشاۋخۇا قەلىمىدىكى بۇ يازما «فېلىپپىنلار گېزىتى» 2010-يىلى 16-مارت سانىغا بېسىلغان. راخمانجان روسۇل سۇلتانى تەرجىمىسى. تىلماچ: شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك رادىيو-تېلېۋىزىيە مەكتىپى پەيزاۋات شۆبىسىدىن

بولۇپ، ئۆزى ئوقۇغان بىلىملىرىنى ئىشلىتىلەيدىغان ئاشۇنداق رايونغا بېرىشى، چوڭ شەھەر تۇرمۇشىغا ئىشتىياق باغلىشى، ياش ئىستۇدېنتلارنىڭ تارىخىي بۇرچىنى ئويلىماي، جەمئىيەت بىلەن دۆلەتنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئوقۇغانلىرىنى ئىشلىتىلەيدىغان ئېھتىياجلىق جايلارغا بېرىشنى خالىماسلىقىنى ھەرگىزمۇ ياش ئىستۇدېنتلارنىڭ تىراگېدىيەسى ئەمەس دېيەلمەيمىز.

مەن ئىستۇدېنتلارنىڭ گەندە تارتىدىغان ئىشچى بولۇشىدەك بۇنداق ئىشنىڭ قايتا چىقماستىكىنى چىن دىلىمدىن ئۈمىد قىلىمەن. مەن ئالىي مائارىپىمىزنىڭ ئۆز بۇرچىغا ھاقارەت كەلتۈرمەسلىكىنى، دۆلىتىمىز ۋە

جۇڭگولۇق بايلاردا نېمە كەم

قىسمىنىڭ نەچچە يۈز مىليون ياكى نەچچە مىليارد ئامېرىكا دوللىرىدىن ئارتۇق بايلىقى بولغان بولسا، جۇڭگودىكى ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان ئون باينىڭ بايلىقىنى قوشقاندىمۇ ئېھتىمال بىل گايىتىسىنىڭ بايلىقىغا يەتمەسلىكى مۇمكىن.

ئەمما، دۆلەت ئىچىدىكى ئادەتتىكى پۇقرالار بىلەن سېلىشتۇرغاندا، جۇڭگودىكى بۇ پۇقرالار ھەقىقەتەن باي ھېسابلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئاپتوموبىلى، قىممەت باھالىق ھەشەمەتلىك داچىلىرى، ئېھتىمال پۈتۈن جەمەت نەچچە ئەۋلاد خەجلىپ تۈگىتەلمىگۈدەك ئىنتايىن كۆپ پۇلى، يەنە ئادەم ھەۋەس قىلغۇدەك ھەرخىل ئىجتىمائىي نام-ئاتاقلرى بار.

بىراق، مەن جۇڭگولۇق بايلاردا ھەمىشە بىر نەرسە كەمدەكلا ھېس قىلىمەن.

ئېسىمدە قېلىشىچە، يېقىندا گېزىتتە مۇنداق بىر نەچچە جۈملىنى كۆرگەندەك قىلىمەن: «بىر ئادەمنىڭ ئىلكىدىكى بايلىق كۆپ بولغانسىرى جەمئىيەتتىكى مەسئۇلىيىتىمۇ شۇنچە زور بولىدۇ.» «جۇڭگودىكى بايلار گەرچە باققىت، گايىتىستەك باي بولمىسىمۇ، ئەمما، ئۇلاردا كەم بولغىنى پۇل بولماستىن، بەلكى تەقدىم قىلىش روھى.»

بۇ ئىككى ئېغىز گەپنى بىر جۈملىگە يىغىنچاقلاشقا

ئامېرىكىدىكى «فوربېس» (Forbes) ژۇرنىلى ھەر يىلى دۇنيادىكى بايلارنى رەتكە تۇرغۇزۇپ چىقىدۇ. قاتارغا تىزىلايدىغانلارنىڭ ھەممىسى سودا-سانائەت ساھەسىدىكى كاتتا باي، زەردارلار بولۇپ، بىل گايىتىستەك تور دۇنياسىدىكى قابىلىيەت ئىگىلىرىمۇ ئون نەچچە يىلدىن بۇيان ئالدىنقى قاتاردا تۇرۇپ كەلدى، بۇ ھەقىقەتەن ئىنتايىن ئاز كۆرۈلىدىغان مۆجىزە.

ئارقىدا قېلىشنى خالىمايدىغان جۇڭگولۇقلارمۇ بايلار شەرەپ تاختىسىنى كۆتۈرۈپ چىقتى. شۇنداق قىلىپ، سوڭ جىجىيەن، ليۇ يوڭخاۋ قاتارلىقلار بۇ تاجىنى كىيىپ، شەرەپ تاختىسىدا ئالدى بىلەن ئىسمى ئاتالدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى يەر-مۈلۈك كاتتا بايلىرى، بەزىلىرى پۇل مۇئامىلە ماگناتلىرى، بەزىلىرى بىر كېچىدىلا كاتتا زەردارغا ئايلانغان سودا-سانائەت يېڭى ئاقسۆڭەكلىرى ئىدى.

ئەلۋەتتە، شەرەپ تاختىسىدىن ئورۇن ئالالمىغان كاتتا بايلار يەنە بولۇشى مۇمكىن، ئەمما، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى تۇيۇقسىز پۇل تاپقان بولغاچقا زادى قانچىلىك پۇلى بارلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ.

جۇڭگودىكى بايلار بىلەن چەت ئەلدىكى زەردارلارنى سېلىشتۇرغاندا، «موللا يوق يەردە موللىمەن، موللىنى كۆرسەم يولىمەن» دېگەندەك ھالەتتىدۇر. چۈنكى، چەت ئەلدىكى زەردارلارنىڭ كۆپ

بولدۇ. جۇڭگودىكى بايلار كىشىلەر ھەۋەس قىلغۇدەك كاتتا مال- دۇنياغا ئىگە بولسىمۇ، ئۇلاردا يەنىلا ئىجتىمائىي مەسئۇلىيەت ۋە تەقدىم قىلىش روھى كەمچىل.

بايلارنىڭ ئىجتىمائىي مەسئۇلىيىتى ۋە تەقدىم قىلىش روھى ئاساسلىقى قانۇن بويىچە تىجارەت قىلىش، بەلگىلىمە بويىچە باج تاپشۇرۇش ۋە جەمئىيەتكە ئىئانە بېرەلىشىدە ئىپادىلىنىدۇ.

جۇڭگولۇق بايلار بايلىق توپلاش جەريانىدا، كىم قانچىلىك باج تاپشۇرمىدى ياكى ئوغرىلىدى؟ بۇنى پەقەت ئۇلار ئۆزلىرىلا بىلىشى مۇمكىن. باج تارماقلىرىدىكى مەلۇم كىشىلەر مۇ بىلىشى مۇمكىن، ئەمما ھېچكىم بۇنى ئېغىزىدىن چىقارمايدۇ. شۇنداق بولسۇرگەچكە خېنەندىكى ھېلىقى باج ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ياش تۇرۇپلا كاللىسىدىن ئايرىلىپ قالمىدىمۇ.

جەمئىيەتكە ئىئانە قىلىش، بايلارنىڭ بىر خىل مۇھىم ئىجتىمائىي مەسئۇلىيىتى، شۇنداقلا، جەمئىيەتكە جاۋاب قايتۇرۇش، جەمئىيەتكە تەقدىم قىلىشتىكى ئەمەلىي ھەرىكىتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ جەھەتتە، جۇڭگو ۋە چەت ئەللىك نۇرغۇن بايلار ناھايىتى ياخشى ئۈلگە تىكلدى. چىن جياكاڭ ئەپەندى پۇل ئىئانە قىلىپ قۇرغان ھېلىقى ئۈنۈپرىستىت نەچچە يىللاردىن بۇيان دۆلەت ئۈچۈن تۈركۈم - تۈركۈم ئىختىساسلىقلارنى تەربىيەلەپ بەرمەكتە. چىن ئەپەندى شۇنىڭ ئۈچۈن ئاۋامنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشەلدى.

ئىئانە بېرىش چەت ئەللەردىكى كۆپ قىسىم بايلارنىڭ بىر خىل خەير-ساخاۋەت ھەرىكىتىگە ئايلانغان. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئامېرىكىلىق كاتتا زەردار باققېت (ۋاررېن باققېت - *Warren Buffett* 1930-يىلى 30- ئاۋغۇست ئامېرىكىدىكى نېبراسكا ئىستاتىدا تۇغۇلغان. ئۇ، دۇنيادىكى داڭلىق مېلنغ سېلىش سودىگىرى.

2008- يىلى «فوربېس» (*Forbes*) نۇرغۇنلىق بايلارنى رەتكە تىزغاندا بىل گائىتسىن ئېتىپ دۇنيادىكى بىرىنچى دەرىجىلىك بايغا ئايلانغان. باققېتنىڭ تەكرار ئىئانە قىلغان باي ھېكەتنىڭ قىممىتى بىر مىليارد 300 مىليون ئامېرىكا دوللىرىغا يەتكەن. 11- نۆۋەتلىك خەير-ساخاۋەت ئىئانىسى يىغىشتا، باققېت بىلەن جۇڭلۇك تاماقنا ھەمدەستىغان بولۇشنى كىمئارتۇق قىلىشتا رېكورت يارىتىلىپ، 2 مىليون 630 مىڭ ئامېرىكا

دوللىرى ئىئانە توپلانغان. 2010- يىلى ئىيۇلدا، باققېت يەنە بىر قېتىم بىر خەير-ساخاۋەت ئورگىنىغا باي ھېكەتنى ئىئانە قىلغان، ئۇنىڭ قىممىتىنى ھازىرقى بازار باھاسى بويىچە ھېسابلىغاندا بىر مىليارد 930 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىغا يەتكەن. بۇ، باققېت 2006- يىلى 99% مال- مۈلكىنى ئىئانە قىلغاندىن بۇيانقى سوممىسى 3- قېتىم يۇقىرى بولغان ئىئانىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. - تەرجىماندىن) ئۆزى نەچچە مىليارد ئامېرىكا دوللىرى چىقىرىپ، خەير-ساخاۋەت ئورگىنى قۇرغان؛ بىل گائىتسىننىڭ ئىئانە قىلغان پۇلىمۇ نەچچە مىليارد ئامېرىكا دوللىرىدىن ئېشىپ كەتكەن. ئۇ ناۋادا ئۆلۈپ كېتىپ قالسا مۇتلەق كۆپ قىسىم بايلىقىنى جەمئىيەتكە ئىئانە قىلىدىغانلىقىنى خېلى بۇرۇنلا جاكارلىغان.

چىن جياكاڭ ئەپەندى ۋە نۇرغۇن چەت ئەللىك زەردارلار بىلەن سېلىشتۇرغاندا، جۇڭگودىكى نۇرغۇن بايلار «پۇل-مالنى جېنىدىن ئەزىز كۆرىدۇ.» 1998- يىلى چاڭجياڭ دەرياسىدا ئالاھىدە زور كەلكۈن ئاپىتى يۈز بەرگەندىن كېيىن، مەركىزىي كۆمىتېت ۋە دۆلەت ئورگانلىرىدىكى ئالاقىدار تارماقلار مەركىزىي تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدا بىر قېتىملىق چوڭ تىپتىكى ئىئانە بېرىش پائالىيىتىنى تەشكىللىگەندە، نۇرغۇن كارخانىلار ۋەزىيەتنىڭ تەقەززاسىدا ھەرىكەت بىلەن ئىئانە بەردى، بەزىلىرى نەچچە يۈز مىڭ يۈەن، بەزىلىرى نەچچە مىليون يۈەن، ھەتتا بەزىلىرى ئون مىليون يۈەندىن ئارتۇق ئىئانە بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئاۋامنى بىر ھەزگىل ھايانغا سالدى. ئەمما ئىشتىن كېيىن ئەمەلىيلەشكەن ئىئانە ھەتتا ئومۇمىي ساننىڭ يېرىمىغىمۇ يەتمىگەن.

بەزى بايلار ھەمىشە «بايلارنى بۇلاش» ھادىسىسىنىڭ جەمئىيەتتە مەۋجۇتلۇقىدىن ئاغرىنىدۇ. بولۇپمۇ بەزى بايلارنىڭ زىيانكەشلىككە ئۇچراپ ئۆلگەنلىك خەۋىرى ئاخبارات ۋاسىتىلىرىدە بەزىدە چېلىقىپ قالىدۇ. بىر نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا، بېيجىڭدىكى مەلۇم ئورۇندا ھەشەمەتلىك ئولتۇراق ئۆيى بار، مال- مۈلكى كۆپ ئوتتۇرا ياشلىق ئەر-خوتۇن بىر كېچىدىلا ئۆلتۈرۈلۈپ، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلغان. مۇشۇنداق ۋەقەلەرنىڭ پات-پات يۈز بېرىشىگە زادى نېمە ئىشنىڭ سەۋەب

تۇرنېر (Ted Turner)، ھوللىۋود رېژىسسورى گېئورگى لۇكاس (George Lucas) قاتارلىقلار بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىئانە قىلىشقا بەرگەن پۇلىنىڭ ئومۇمىي سوممىسى ئەڭ ئاز بولغاندىمۇ 125 مىليارد ئامېرىكا دوللىرىغا يەتكەن.

يېقىنقى بىر نەچچە يىلدا، چىڭداۋدا ئۆزىنى «ۋېيچېن» دەپ ئاتىغان بىر كىشى جەمئىيەتكە ئارقا-ئارقىدىن پۇل ئىئانە قىلىپ كەڭ ئاممىنى چوڭقۇر سۆيۈندۈردى. ئۇ نۇرغۇن قېتىم ساخاۋەتلىك ئىشلارنى قىلغان بولسىمۇ، ئەمما ئىسىم-فامىلىسىنى قالدۇرماستىن خالسانلىق روھى بىلەن كىشىلەرنىڭ ئومۇميۈزلۈك ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولدى. ئۇنىڭ يېتەكچىلىكىدە، پۈتۈن شەھەر بويىچە بىر خىل قىممەتلىك «ۋېيچېن ئوبرازى» نى ياراتتى، ھەر قېتىم دۆلەت ۋە شەخس ئالاھىدە قىيىنچىلىققا ئۇچرىغان چاغدا نۇرغۇن كىشىلەر «ۋېيچېن» دېگەن نام بىلەن خالىس پۇل ئىئانە قىلىشتى.

كىشىلەرنىڭ «ۋېيچېن» ۋە «ۋېيچېن ئوبرازى» غا بولغان ھۆرمىتى ئېشىپ بارماقتا. ئۇ يالغۇز ئۆزىنىڭ مېھرى - شەپقەتلىك كۆڭلىنى بىلدۈرۈپلا قالماستىن، بەلكى، ئۇنىڭ تۈرتكىسىدە بۇ خىل مېھرى-مۇھەببەت يەتكۈزۈش - تاكامۇللىشىشقا يۈزلىنىپ، ئاشۇ ياردەمگە ئېرىشىشكە تېگىشلىك كىشىلەر ئۆز ۋاقتىدا ياردەمگە ئېرىشتى، شۇنىڭ بىلەن پۈتكۈل جەمئىيەتتە خەتەردە، قىيىنچىلىقتا قالغانلارنى قۇتقۇزۇش، يۆلەش، ياردەم بېرىشنى خۇشاللىق دەپ بىلىشتەك بىر خىل ياخشى كەيپىيات تەشەببۇس قىلىندى.

بۇ قارىماققا ئاددىي، ئەمما ئالىجاناب ھەرىكەت ئېھتىمال «ۋېيچېن» دىنمۇ بايراق كىشىلەرنىڭ يۈزىنى قىزارتىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

ۋاڭ زېڭشى ئىمزالىقىدىكى بۇ ماقالە ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ نەشر ئەپكارى بولغان «بۈگۈنكى شىنجاڭ» (خەنزۇچە) ژۇرنالىنىڭ 2010-يىللىق 9-سانغا بېسىلغان. ئابدۇجايپار ھامىدىن تەرجىمىسى. تىلماچ: كەلپىن ناھىيەلىك پارتكوم تەرەققىيات ۋە ئىسلاھات كومىتېتىدىن

بولدىغانلىقى ئەلۋەتتە كىشىلەرنىڭ چوڭقۇر مۇلاھىزە قىلىپ بېقىشىغا ئەرزىيدۇ.

قەدىمكى زاماندا ئۆتكەن «تاۋجۇگوڭ» پۇل تېپىشقا ئەڭ ماھىر، ئىئانە قىلىشقا ئەڭ ئامراق «دانىشمەنلەر» دىن ئىدى. ئۇ ئەقىل-پاراستىگە تايىنىپ ئىككى قېتىم بېيىغان ھەم ئىككىلا قېتىمدا ئائىلىسىنىڭ مال-مۈلكىنى ئىئانە قىلىۋېتىش ئارقىلىق تارىختا كىشىلەرنىڭ چوڭقۇر ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان.

ئەلۋەتتە، بىز ھازىرقى بايلارنىڭ ھەممىسىنى «تاۋجۇگوڭ» دىن ئۆگىنىشكە دالالەت قىلماساقمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئاز-تولا ئىجتىمائىي مەسئۇلىيەت ئېڭى ۋە تەقدىم قىلىش روھى بولۇشىنى، بارلىق مال-دۇنياسىنى ئەمەس، بەلكى، ئاز بىر قىسىم مەبلەغىنى چىقىرىپ، خەير-ساخاۋەت ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ نامراتلارغا يار-يۆلەك بولۇشقا، يول-كۆۈرۈك ياساشقا، «ئۈمىد باشلانغۇچ مەكتىپى» قۇرۇشقا سەرپ قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

ئىلگىرى، بىر دانىشمەن «پۇل-مال دېگەن سۈدەك نەرسە» دېگەن باياننى ئوتتۇرىغا قويۇپ: «مۇبادا سەندە بىر ئىستاك سۇ بولسا، سەن پەقەت ئۇنىڭدىن ئۆزۈڭلا بەھرىمەن بولساڭ بولىدۇ؛ مۇبادا سەندە بىر چېلەك سۇ بولسا، ئۇنى ئۆيۈڭگە قويۇپ قويساڭ بولىدۇ؛ مۇبادا سەندە بىر دەريا بولسا، سەن ئۇنىڭدىن باشقىلار بىلەن تەڭ بەھرىمەن بولۇشىنى ئۆگىنىۋېلىشىڭ كېرەك» دېگەن ئىكەن. بۇ سۆز ئاددىي بولسىمۇ، ئەمما ئىلگىرى سۈرۈلگەن ئىدىيە ئىنتايىن ئېنىق.

يېقىندا «ئامېرىكىدىكى 40 نەپەر باي ئاشكارا ۋەدە بېرىپ، مىكروسوفت شىركىتىنىڭ قۇرغۇچىسى بىل گائىتس ۋە پاي پىرى ۋاررېن بافېتتنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، ئەڭ ئاز بولغاندا ئائىلىسىنىڭ يېرىم مال-مۈلكىنى خەير-ساخاۋەت ئىشلىرىغا ئىئانە قىلىدىغان بولدى» دېگەن خەۋەرنى گېزىتتىن كۆرۈپ قالدۇم. بۇ ۋەدىنى بەرگۈچىلەر ئىچىدە نيۇيورك شەھىرىنىڭ باشلىقى ئاخبارات ۋاسىتىلىرى ماگناتى ماچېل بلومبېرگ (Machael Bloomberg)، ئامېرىكا سىملىق تېلېۋىزىيە ئاخبارات تورىنىڭ قۇرغۇچىسى تېد

ھايات ھەقىقەتلىرى

نەسبەتەن ئەھمىيىتى تېخىمۇ چوڭ، دەيمەن؟ سەۋەبى شۇكى، ئۇلارنىڭ ھايات مۇساپىسى تېخى ئۇزۇن، ئۇلار كىشىلىك ھايات سەپىرىنى باشلايدىغان چاغدا بىكار تەلەپلىكتەك بۇنداق ئادەتتىن خالىي بولسا، بۇ ئۇلارنىڭ كىشىلىك ھايات سەپىرىنى باشلىغاندىن كېيىن، ئاندىن يەنە قانداق قىلىپ بۇ يامان ئادەتلەرنى ئۆزگەرتىش، قانداق قىلىپ بۇ قىيىنچىلىقلارنى يېڭىش توغرىسىدا باش قاتۇرغىنىدىن كۆپ ئاسان بولىدۇ.

سەز ھازىر بىر ئاز پۇلغا جىددىي ئېھتىياجلىق ئىكەنسىز، بىراق مەن سىزگە پەقەت بىر سەھمىي مەسلىھەتلا بېرەلەيمەن: دەرھال بېرىپ خىزمەت قىلىڭ، ئەمگىكىڭىزگە يارىشا ھەق بېرەلەيدىغان ئادەم ئۈچۈن كۈچىڭىزنىڭ يېتىشىچە ئىشلىشىڭىز بولىدۇ.

ئاتام ۋە بالىلىرىڭىز ئائىلىنىڭ بارلىق ئىشلىرىدىن خەۋەر ئالسۇن، يەر تېرىش، زىرائەتلەرنى باشقۇرۇش قاتارلىق ئىشلارمۇ شۇنىڭ ئىچىدە. سىز چىقىپ خىزمەت قىلىڭ، ئىش ھەققى ئوبدان خىزمەتتىن بىرنى تىپىڭى ياكى قەرز ئىگىلىرىگە ئىشلەپ بېرىش ئارقىلىق قەرزنى تۈگىتىڭ. سىزنىڭ مۇۋاپىق ئىش ھەققىگە ئېرىشىشىڭىزگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، بۈگۈندىن باشلاپ كېلەر يىل 1- ماينىچە سىز خىزمەت قىلىپ ئېرىشكەن ھەربىر دوللار ئىش ھەققىڭىز، تۈگەتكەن ھەربىر دوللار قەرزىڭىز ئۈچۈن مەن بۇ يەردە تۇرۇپ سىزگە ئۈستىدىن يەنە بىر دوللار قوشۇپ بېرىشكە كاپالەتلىك قىلىمەن.

بۇنداق بولغاندا، ئەگەر سىز ئايلىق ئىش ھەققى 10 دوللارلىق بىر خىزمەت تاپسىڭىز، سىز مەندىن يەنە 10 دوللارغا ئېرىشەلەيسىز، ئايلىق ئىش ھەققىڭىز شۇنىڭ بىلەن 20 دوللار بولىدۇ. مەن سىزنى ئۆيىدىن يىراق سان لوئىسقا ياكى كاليفورنىيەدىكى قوغۇشۇن كېنى ياكى ئالتۇن كېنىغا بېرىپ ئىشلەڭ، دېمەيمەن، پەقەت يۇرتىمىز كولىس ناھىيەسى ئەتراپىدىن ئىش ھەققى مۇۋاپىق خىزمەتتىن بىرنى تاپسىڭىزلا بولىدۇ.

ئەگەر سىز مۇشۇنداق قىلالسىڭىز، ناھايىتى تېزلا قەرزلىرىڭىزنى قايتۇرالايسىز، تېخىمۇ ياخشى يېرى سىزنى مەڭگۈ قەرزدار قىلىپ قويمايدىغان بىر ياخشى

لىنكولننىڭ پۇل قەرز بېرىشنى رەت قىلىشى

لىنكولننىڭ ئانا بىر ئانا باشقا قېرىندىشى جون ستون، لىنكولنغا خەت يېزىپ ئۆزىنىڭ ۋەيران بولغانلىقىنى، ئىللىنويز ئىشتاتى كولىس ناھىيەسىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئىنتايىن تەسكە چۈشۈۋاتقانلىقىنى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئازراق پۇلغا ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. بىز بۈگۈنكى كۈندە، لىنكولن يازغان جاۋاب خەتنىڭ قېرىندىشىنىڭ تەلىپىگە تامامەن يۈز كېلەلەيدىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز. لىنكولن خېتىدە: «قىيىنچىلىقنى پەيدا قىلىدىغان بارلىق سەۋەب دەل پايدىسىز ئىشلار بىلەن ۋاقىتنى ئىسراپ قىلىشتۇر» دېگەن. تىرىشىپ خىزمەت قىلىدىغان ئادەتنى يېتىلدۈرۈش مەلۇم ساندىكى قەرز پۇلغا ئېرىشىشتىن كۆپ ئەۋزەل. تۆۋەندە بىز بۇ جاۋاب خەتنىڭ تولۇق مەزمۇنىنى كۆرۈپ باقايلى:

قەدىرلىك جون ستون:

تولمۇ ئەپسۇس، مەن سىزنىڭ 80 دوللار قەرز ئېلىشتىن ئىبارەت تەلىپىڭىزنى قاندۇرۇشنى ياخشى چارە دەپ قارىمىدىم. ئىلگىرى مەن ھەرقېتىم سىزگە چوڭ ياردەم قىلغان چاغدا سىز «ياخشى بولدى، ئەمدى ھەممە ئىش ئوڭشىلىپ كېتىدۇ» دەيتتىڭىز. بىراق، ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا سىز يەنە ئوخشاشلا قىيىنچىلىقتا قالاتتىڭىز. بۇنداق ئەھۋال تەكرار يۈز بېرىۋەرگەن ئىكەن، ئۇنداقتا سەۋەبىنى پەقەت ئۆزىڭىزدىن ئىزدەشكە توغرا كېلىدۇ. سىزدىكى كەمچىلىك زادى نەدە؟ مېنىڭچە بۇ تەرىپىنى مەن ئاز-تولا بىلىمەن. سىز ھۇرۇن ئەمەس، ئەمما سىز بىكار تەلەپ، ئويۇن- تاماشىغا ئامراق ئادەم. گۇمانىمچە، بىز ئالدىنقى قېتىم كۆرۈشكەندىن كېيىن سىز ھېچقانچە ئىش قىلمىدىڭىز، چۈنكى، سىز خىزمەتتىن نۇرغۇن نەرسىلەرگە ئېرىشكىلى بولىدىغانلىقىنى بىلمەيسىز.

قىيىنچىلىقنى پەيدا قىلىدىغان بارلىق سەۋەب، دەل مۇشۇنداق پايدىسىز ئىشلار بىلەن ۋاقىتنى ئىسراپ قىلىشتۇر. سىز بۇ ئادەتتىڭىزنى ئۆزگەرتىشىڭىز لازىم، بۇنىڭ سىزگە، ھەتتا بالىلىرىڭىزغىمۇ نەسبەتەن ئەھمىيىتى ئىنتايىن زور. نېمە ئۈچۈن بالىلىرىڭىزغا

قەدىرلەش

ئەگەر سىزنىڭ پەقەت نەچچە ئايلا ئۆمرىڭىز قالغان بولسا، سىز بۇ ئازغىنە ئۆمرىڭىزدە نېمە ئىشلارنى قىلىشىڭىز مۇمكىن؟ ئەگەر نەچچە كۈنلا ئۆمرىڭىز قالغان بولسىچۇ؟

نۇرغۇن كىشىلەر، ھاياتنىڭ ئاخىرقى دەقىقىلىرىنى ئۆزى ئەڭ ياخشى كۆرگەن ئادەم بىلەن بىرگە ئۆتكۈزۈشنى ئويلايدىغانلىقىنى ئېيتىشى مۇمكىن.

ھەممە ئادەم ئۆلۈمدىن قورقىدۇ، چۈنكى بىز كېيىنلىكىمىزدىن غەم يەيمىز. بىزدە كەلگۈسىگە نىسبەتەن، ئەنسىرەش، بىتاقەت بولۇش تۇيغۇسى مەۋجۇت. بىز ئۆلۈمدىن قورقىمىز، چۈنكى بىزنىڭ يەنە قىلىشنى ئويلىغان نۇرغۇن ئىشلىرىمىز، سۆيۈشنى ئويلىغان ئادەملىرىمىز، ئېتىماقچى بولغان گەپلىرىمىز بولۇشى مۇمكىن.

كۆپىنچە ھاللاردا بىز «ۋاقىت دېگەن تېخىمۇ ئۇزۇنغۇ» دەپ قارىغاچقا، نۇغۇن ئىشلار ئۆز ۋاقت - قەرەلىدە قىلىنماي قالىدۇ، خىزمەت ھەلەكچىلىكىدە يۈرۈپ، پەقەت ھېچقانداق ۋاقتىمىز قالمىغان چاغدىلا ئاندىن قايسى ئىشنىڭ ئەڭ مۇھىملىقىنى ھېس قىلىپ يېتىمىز.

ئەگەر ئالدىمىزدىكى ھەربىر كۈننى ئۆزىمىز ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرقى بىر كۈن دەپ بىلگەن بولساق، كۈنلىرىمىزنى چوقۇم تېخىمۇ قەدىرلىگەن بولاتتۇق. ئەمما بىز ئۇنداق قىلالمايمىز، چۈنكى، راستتىنلا شۇنداق قىلىدىغان بولساق، خىزمەت قىلىشقىمۇ رايىمىز بارماي قالىدۇ، ئۇ چاغدا قانداق ياشايمىز؟

ئادەم ھامان بىر كۈننى ئۆلىدۇ، ئەگەر سىز ئۆزىڭىزنىڭ قاچان ئۆلىدىغانلىقىنى بىلىشىڭىز، ئۇ ھالدا سىزنىڭ ھاياتقا بېرىدىغان تەبىرىڭىز تامامەن باشقىچە بولىدۇ.

بىر راي كېسىلى بىمارى ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ يولدىشىنىڭ ئېيتىشىچە ئەر - خوتۇن ئىككىسى توي قىلغان 30 يىل ئىچىدىكى ئەڭ كۆڭۈللۈك ئۆتكەن چاغلىرى، دەل ئايالغا ھەمراھ بولۇپ ئۆتكۈزگەن ئاخىرقى 10 نەچچە ئاي ئىكەن. بۇ بىمارمۇ ئۆزىنىڭ راي كېسىلى بولۇپ قالغاندىن كېيىن يولدىشىنىڭ ئۇششاق - چۈششەك ئىشلىرىدىن رەنجىمەيدىغان بولغانلىقىنى، تېخى دائىم يولدىشىغا

ئادەتنى يېتىلدۈرۈۋالدىسىز. ئەگەر مەن ھازىر سىزنىڭ تەلىپىڭىزنى قاندۇرۇپ پۇل بېرىپ تۇرسام، كېلەر يىل سىز تېخىمۇ كۆپ قەرزگە بوغۇلسىز. سىز ئەگەر 70 - 80 دوللار پۇلغا ئېرىشەلەيدىغانلا ئىش بولسا، ئۆزىڭىزنىڭ جەننەتتىكى ئورنىڭىزنىمۇ باشتىقۇلارغا ئۆتۈنۈپ بېرىدىغانلىقىڭىزنى ئېيتىشىڭىز! ئۆزىڭىزنى بەك كەمسىتىۋېتىشىڭىز، قېرىنداشىم. كېسىپ ئېيتالايمەنكى، سىز تۆت - بەش ئاي ئىشلىشىڭىزلا مەن بېرىدىغان پۇلنى قوشساق 70 - 80 - دوللارغا ئېرىشەلەيسىز. ئەگەر مەن سىزگە بۇ پۇلنى بېرىپ تۇرسام سىز يېرىڭىزنى ماڭا رەنكە قويىدىكەنسىز، ئەگەر پۇلنى قايتۇرالمىشىڭىز يەرنىڭ ئىگىدارچىلىقى ھوقۇقى ماڭا ئۆتىدىكەن. بۇ نېمىدېگەن بېمەنلىك! سىزنىڭ مۇشۇنداق يەرلىرىڭىز تۇرۇپمۇ جېنىڭىزنى جان ئېتەلمەيۋاتىشىڭىز، ئەگەر بۇ يەرلىرىڭىزدىن ئايرىلىپ قالسىڭىز ئۇ چاغدا قانداق تۇرمۇش كەچۈرىسىز؟

سىز ماڭا ئىزچىل ياخشى مۇئامىلە قىلىپ كەلدىڭىز، مېنىڭ ھازىر سىزگە قىلغانلىرىمۇ ئارىمىزدىكى ھېسسىياتنى بىر ياققا قايرىپ قويغانلىقىم ئەمەس. ئەگەر نەسەھەتمىنى ئاڭلىشىڭىز، بۇ مەسلىھەتم سىزگە بەرگەن 80 دوللارغا قارىغاندا تېخىمۇ زور قىممەتكە ئىگىدۇر.

سىزگە بەخت تىلەپ!

— قېرىنداشىڭىز ئابراھام لىنكولن شەرھىي كالام: ياردەم بېرىش توغرا كەلسە، نامراتلارغا ياردەم بەرمەي، ياردەمگە جىددىي ئېھتىياجلىقلارغا ياردەم قىلغان تۈزۈك. تەبىئىي ئاپەتتىن باشقا سەۋەبتىن بولغان نامراتلىقنىڭ ھەممىسىنى چوقۇم ئۆزىمىز كەلتۈرۈپ چىقارغان. مەيلى سىزنىڭ زۇڭتۇڭ قېرىنداشىڭىز بولسۇن ياكى ئاللىقانداق ئاقسۆڭەك ئۇرۇق - تۇغقانلىرىڭىز بولسۇن، سىزگە ئەڭ ئەسقاتىدىغىنى يەنىلا تىرىشىپ خىزمەت قىلىدىغان ياخشى ئادەتنى يېتىلدۈرۈشتۇر.

بۇ ئەسەر جاڭ جىيەنپىڭ، خۇ زۇچىڭلار تۈزگەن، «بۈگۈنكى دۇنيا» نەشرىياتى نەشر قىلغان «تەڭرىنىڭ كۈلكىسى - كىچىك ئىشلاردا بۈيۈك پاراسەت» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى.

مۇھەببىتىنى ئىپادىلىگەنلىكىنى ئېيتقان.

ھاياتلىق دېگەن پەقەت بىر تىنچلىق باغلىق نەرسە بولغاچقا، ئۆزىنىڭ كىشىلىك ھاياتىغا قانداق مۇئامىلە قىلىش قىلچىلىك سەل قاراشقا بولمايدىغان تەخىرىسىز مۇھىم ئىش. شۇڭا تۇرمۇشتىكى ئەڭ ئاددىي ئىشلارغىمۇ ئەھمىيەتلىك نەزەر بىلەن قارىغاندىلا، ئاندىن قەدىرلەشنى ئۆگىنىۋالغىلى بولىدۇ. ۋاقتىنى قەدىرلىسەك، ئادەتتە كۈندىلىك تۇرمۇشتا بايقاپ ئۆلگۈرمىگەن كىچىككىنە خۇشاللىقنىمۇ بەخت دەپ بىلسەك، ئۇ ھالدا كىشىلىك ھايات تېخىمۇ مۇكەممەل، تېخىمۇ مەنىگە باي بولىدۇ.

ۋېڭ يەنپىڭ ئىمزالىقىدىكى بۇ فىلىتون «ئەقىل - پاراسەت» ژۇرنىلىنىڭ 2009 - يىللىق 10 - سانغا بېسىلغان. يۈسۈپجان داۋۇت شاھىدى تەرجىمىسى.

بىر ۋە يۈزىنىڭ

ياۋروپانىڭ بىر ساياھەت ئۆمىكى، ئافرىقىدىكى يامىيانى دەپ ئاتىلىدىغان بىر ئىپتىدائىي قەبىلە ياشايدىغان جايغا بېرىپتۇ. قەبىلىدىكى بىر بوۋاي ئاپپاق تون كىيىپ، بۇدى دەرىخىنىڭ ئاستىدا باداشقان قۇرغىنىچە پاخال بىلەن بىر نەرسىلەرنى توقۇپ ئولتۇرغانىكەن. توقۇلغان نەرسىلەر ناھايىتى نەپىس بولۇپ، فىرانسىيەلىك بىر سودىگەرنىڭ دىققىتىنى تارتىپتۇ. ئەگەر بۇ پاخال بىلەن توقۇلغان نەرسىلەرنى فىرانسىيەگە ئاپارسام، پارىژ ئاياللىرى پاخالدا توقۇلغان شىلەپىلەرنى كىيىپ، پاخالدا توقۇلغان گۈللۈك سېۋەتلەرنى ئېسىشىپ يۈرسە، چوقۇم ئاجايىپ بىر مودىغا ئايلىنىشى مۇمكىن! ئۇ مۇشۇلارنى ئويلاپ ھاياجانلانغان ھالدا سورايتۇ:

بۇ پاخال توقۇلمىلارنىڭ بىرسى نەچچە پۇل؟

مۇۋەپپەقىيەتنىڭ سىرى

— ئەپەندىم، مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىڭىزنىڭ سىرى نېمە؟ — دەپ سورايتۇ مۇخبىر بانكا باشلىقىدىن.
— ئىككى ئېغىزلا گەپ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بانكا باشلىقى.
— ئەپەندىم، ئۇنىڭ قايسى ئىككى ئېغىز گەپلىكىنى ئېيتىپ بېرەلەرسىزمۇ؟ — دەپ سورايتۇ

— 10 پېسو، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بوۋاي كۈلۈمسىرەپ. «ئاش خۇدا! بۇ قېتىم راسا پۇل تاپقۇدەكمەن» سودىگەر خۇشاللىقىدىن قىن - قىنىغا پاتماي قاپتۇ.
— ئەگەر مەن 100 مىڭ دانە چىغ قالىپ، 100 مىڭ دانە چىغ سېۋەت سېتىۋالسام ھەر بىرىدە قانچىلىك ئېتىبار قىلىسىز؟
— ئۇنداق بولسا، ھەر بىرسى 20 پېسودىن بولىدۇ.

— نېمە؟ — سودىگەر قۇلىقىغا ئىشەنمەي قاپتۇ ۋە «نېمە ئۈچۈن؟!» دەپ ۋارقىرىۋېتىپتۇ.
— نېمە ئۈچۈن بولاتتى؟ — ئاچچىقلىنىپتۇ بوۋاي، —

بىر - بىرىگە ئويۇمۇ ئوخشايدىغان 100 مىڭ دانە چىغ قالىپ بىلەن 100 مىڭ دانە چىغ سېۋەتنى توقۇپ بولغىچە مەن زېرىكىپ ئۆلمەيمەنمۇ؟

سودىگەر يەنىلا بوۋاينىڭ گېپىنى چۈشىنەلمەپتۇ، چۈنكى ھازىرقى زاماندىكى نۇرغۇن كىشىلەر مال - دۇنيانىڭ ۋەسۋەسىسىدە ھاياتلىقتا پۇلدىن باشقا يەنە نۇرغۇن نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنى ئۇنتۇپ كېتىشكەن ئىدى. بەلكىم، ئاشۇ «ئەخمەق» يامىيانلىق بوۋاي كىشىلىك ھاياتنىڭ چىن مەنىسىنى ھەقىقىي چۈشەنسە كېرەك.

شەرھىي كالام: كىشىلىك ھايات پۇلغا ئېھتىياجلىق، خۇشاللىققا تېخىمۇ ئېھتىياجلىق، پۇل بولسا بەلكىم نۇرغۇن خۇشاللىقمۇ بولۇشى مۇمكىن، بىراق خۇشاللىقنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە تېپىلغان پۇل ھېچنېمىگە ئەرزىمەسلىكى مۇمكىن.

چاڭجىيەننىڭ، خۇ زۇچىڭلار تۈزگەن، «بۈگۈنكى دۇنيا» نەشرىياتى نەشر قىلغان «تەڭرىنىڭ كۈلكىسى - كىچىك ئىشلاردا بۈيۈك پاراسەت» ناملىق كىتابتىن يۈسۈپجان داۋۇت شاھىدى تەرجىمىسى. تىلماچ: كۇچار ناھىيە ئۇچۇر ئىستانسىسى يېزىلىق ھۆكۈمەتتىن.

مۇخبىر.
— توغرا قارار، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بانكا باشلىقى.
— ئۇنداقتا سىز توغرا قارارنى قانداق چىقىرىسىز؟ — دەپ سورايتۇ مۇخبىر.
— بىر ئېغىزلا گەپ، — دەپتۇ بانكا باشلىقى.

— خاتا قارار، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بانكا باشلىقى.

جاۋ رۇگىشيا تەرجىمىسىدىكى بۇ يازما «فېلىيەتونلار ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 2010- يىلى ماي (ئالدىنقى يېرىم ئايلىق) سانغا بېسىلغان. ئىدىيە قۇددۇس ئەركىزات تەرجىمىسى. تىلماچ: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى (دىن ئىشلىرى ئىدارىسى) مىللەت- دىن سىياسىتى تەتقىقات ئورنىدا.

— ئەپەندىم، ئۇنداقتا ئۇ گەپ زادى نېمە؟
— تەجرىبە، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بانكا باشلىقى.
— ئۇنداقتا، سىز تەجرىبىگە قانداق ئىگە بولىسىز؟— يەنە سورايتۇ مۇخبىر.
— ئىككى ئېغىزلا گەپ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بانكا باشلىقى.
— ئەپەندىم، ئەمدى بۇ قايسى ئىككى ئېغىز گەپ؟

ھېكمەتلىك ھېكايەتلەر

زىمىستاندىكى ئىللىقلىق

شۇ يىلى مەن نيويوركتا ئىدىم. قىشنىڭ بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن، يول بويىدىكى گېزىت يايىمىسىدىن بىر ژۇرنال سېتىۋېلىپ، بىر دوللارلىق پۇلدىن بەشنى يايىمىچىغا بەردىم. بۇ چاغدا كۈچلۈك شامال چىقىۋاتقان بولۇپ، يايىمىچىنىڭ قولىدىكى پۇلدىن بىرسى ئۇچۇپ كېتىپ، سوغۇقتا دىرىلدەپ تىترەپ، پۇتلىرىنى سوزۇپ ئولتۇرغان بىر تىلەمچىنىڭ يېنىغا بېرىپ قالدى.
بۇ چاغدا يايىمىچى:

— چاتاق بولدى، پۇلنى ئالمايدىغان بولدۇق، — دېدى.

مېنىڭ كاللامدا ھېچقانداق ئىنكاس يوق ئىدى. پەقەت تىلەمچىنىڭ پۇلنى ئېلىپ بىزنىڭ يېنىمىزغا كېلىۋاتقانلىقىغا قاراپلا تۇراتتىم. ئۇ بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماستىن قاسماق قولىدىكى پۇلنى ماڭا سۈندى.
مەن سەھمىيلىك بىلەن ئۇ پۇلنى تىلەمچىنىڭ قولىغا قايتۇرۇپ تۇتقۇزدۇم. ئۇ قولىنى سۈنۈۋېتىپ ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالدى.

مەن مۇلايىملىق بىلەن:
— بۇ سىزنىڭ پەزىلىتىڭىزگە قىلغان كۆڭلۈم، — دېدىم.

ئۇ «رەھمەت» دېگىنىچە ھېلىقى پۇلنى ئېلىپ يەنە ئەسلىدىكى ئورنىغا بېرىپ ئولتۇردى.

يايىمىچى ھەيرانلىق بىلەن قاراپ قالغان ئىدى. مەن يانچۇقۇمدىن يەنە بىر دوللار چىقىرىپ ئۇنىڭ پۇلىنى تولۇقلاپ بەرمەكچى بولدۇم. بۇ چاغدا ئۇ:

— ئۇ ياخشى ئادەم! — دېدى. — ئارقىدىن پۇلنى

ئېلىپ دەرھاللا، — سىزمۇ ياخشى ئادەم! — دېدى.
مەن كۈلۈپ قويدۇم. زىمىستاندىكى ئاجىز قۇياش نۇرى ماڭا ۋە تىلەمچىگە چۈشۈپ تۇراتتى.
مەن ئىختىيارسىز «نامراتلىق» بىلەن «ئاج كۆزلۈك» دېگەن بۇ ئىككى سۆزنىڭ يېزىلىشى ئوخشىمىغىنىدەك، مەنىسىنىڭمۇ تامامەن ئوخشىمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم.

مەن لېن ئىزالىقىدىكى بۇ ئەسەر «ھېكايىلەر» ژۇرنىلى «كىلاسسىك مىكرو ھېكايىلەر» تىپىنىڭ 2010- يىللىق 2- سان (كېيىنكى يېرىم ئايلىق) غا بېسىلغان.

ئەجدىھاغا ئايلىنىش ئىشىكى

بىر توپ كارپ بېلىقى دېڭىزنىڭ تېپىز يەرلىرىدە كۆڭلى خالىمىسىمۇ ئادەتتىكىچە ياشايدىكەن. شۇڭا ئۇلار توپلىشىپ ئەجدىھا ئىشىكى ئالدىغا كېلىپتۇ ۋە بۇ ئىشىكتىن كىرىپ، ئەجدىھاغا ئايلىنىپ كەتمەكچى بوپتۇ. بىراق، ئەجدىھا ئىشىكى ناھايىتى ئېگىز بولغاچقا ئورۇق ھەم چىنىقمىغان بېلىقلار كىرەلمەپتۇ. بۇ ئىشىكتىن كىرمەكچى بولۇپ، ئېغىز- بۇرۇنلىرى قاناپ- ئىشىشىپ كەتكەن بېلىقلار ئەجدىھا شاھتىن ئىشىكنى پەسلىتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپتۇ. ئەجدىھا شاھ ئۇلارنىڭ تەلپىنى رەت قىلىپتۇ، بىراق بېلىقلار جاھىللىق بىلەن ئوردا سىرتىدا ئايلانغىنىچە پەقەت كەتكىلى ئۇنىماپتۇ. ئاخىرى ئەجدىھا شاھنىڭ كۆڭلى يۇمشاپ، ئىشىكنى ئازراق پەسلىتىپ بېرىپتۇ. بۇ چاغدا كۆپ قىسىم بېلىقلار ئىشىكتىن كىرىپ خۇشاللىققا چۆمۈپتۇ.

ئۆيگە قايتقىچە ئۇ ناھايىتى ئاچچىقلىنىپ، بىر ئادەم ئوينىسىمۇ ئۇتتۇرۇۋېتىدىغانلىقىغا چوڭقۇر ئىشىنىپتۇ. ھاسىلكالام: ئەمەلىيەتتە، ئادەمدىكى يامان ئادەت ئۆزگەرمەس، ئۇ ھاياتىدا نۇرغۇن ياخشى پۇرسەتلەرنى قولدىن بېرىپ قويدۇ.

ياڭ خۇۋىڭ ئىمزالىقىدىكى بۇ ئەسەر «ھېكايىلەر» ژۇرنىلى «كلاسسىك مىكرو ھېكايىلەر» تىپىنىڭ 2010-يىللىق 1-سان (كېيىنكى يېرىم ئايلىق)غا بېسىلغان.

تۈلكە ئەسلى ئەسكى ئەمەس

تۈلكە ئەسلى ئەقىللىق ۋە يامان نىيەتلىك ئەمەس ئىكەن. بىر كۈنى ئۇ بىر پەرىزاتقا ئۇچراپ قېلىپ، پەرىزاتتىن ئۆزىگە ئەقىل-پاراسەت بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ. پەرىزات تۈلكىگە بىر تال خىسلەتلىك مېۋە بېرىپتۇ. تۈلكە ئۇنى يەپ دەرھال ئەقىل-پاراسەتلىك مەخلۇققا ئايلىنىپتۇ. كۆپچىلىكىمۇ ئۇنىڭ ئەقىل-پاراسىتىنى بەكلا ماختىشىپتۇ.

بىر كۈنى تۈلكىگە يەنە بىر ئايال پېرىخون ئۇچراپ: — سەن ناھايىتى ئەقىل-پاراسەتلىك. ئەگەر بۇ ئەقىل-پاراسىتىڭگە ئازراق ئاچ كۆزلۈك قوشۇلسا، سەن تېخىمۇ قالتىس بولۇپ كېتەتتىڭ، — دەپتۇ. تۈلكە بۇنى ئاڭلاپ: قارىغاندا، «ئاچ كۆزلۈك» بولىدىغان نەرسە ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپتۇ. ئايال پېرىخون بىر تال قارا دورىنى تۈلكىنىڭ يېشىگە بېرىپتۇ. تۈلكە بۇ دورىنى يەپ، دورىنىڭ قالتىسلىقىنى ھېس قىلىپتۇ. دەرھاللا: — سەن بۇ دورىدىن ماڭا جىقراق بەرگىن! — دەپتۇ.

— بۇ دورىدىن بىر تال يېسەڭلا كۇپايە، سەن ھېلى يېگەن بىر تال دورا بىلەن ئاچ كۆزگە ئايلاندىڭ. بولدى، ئەمدى سەن ئەقىل-پاراسەت ۋە ئاچ كۆزلۈكتە دۇنيادىكى ئەڭ قالتىس ھاياتقا ئايلاندىڭ، — دەپتۇ ئايال پېرىخون.

شۇنىڭدىن كېيىن تۈلكىنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپتۇ. ئۇ ئالدامچىلىق بىلەن بۆرىنىڭ ئاغزىدىكى گۆشنى يەۋاپتۇ. خورازنى ئالداپ يەپ، ئۆردەكنى بوغۇپ

بىراق، ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ خۇشاللىقتىن ئەسەرمۇ قالماپتۇ. چۈنكى، بېلىقلار ئىمتىياز جەھەتتە باشقا ھەمراھلىرىدىن تۆۋەن تۇرىدىغانلىقىنى بايقاپ قاپتۇ. ئەسلىدە بۇ بېلىقلار ئەجدىھاغا ئايلانغان بولسىمۇ، بۇلارنىڭ بېلىقلىق خاراكتېرى ئۆزگەرمىگەچكە، ئۇلاردا ئەجدىھالىق خىسلەت يېتىلمەپتۇ، شۇنىڭ بىلەن بېلىقلار يەنە ئەجدىھا شاھنى ئىزدەپ كۆڭلىدىكى گەپنى دەپتۇ. ئەجدىھا شاھ ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، كۈلۈپ كېتىپ ئۇلارغا:

— ھەقىقىي ئەجدىھاغا ئىشىكنى پەسلىتىپ بېرىش كەتمەيتتى، — دەپتۇ.

ھاسىلكالام: مۇۋەپپەقىيەتنىڭ قىممىتى بولمىسا، ئېرىشكىنىڭ ھەر قانچە كۆپ ياكى زور بولسىمۇ يەنىلا مەغلۇپ بولغۇچىسەن.

خەي يەن ئىمزالىقىدىكى بۇ ئەسەر «ھېكايىلەر» ژۇرنىلى «كلاسسىك مىكرو ھېكايىلەر» تىپىنىڭ 2010-يىللىق 2-سان (كېيىنكى يېرىم ئايلىق)غا بېسىلغان.

قىمار ئويناش

بىر ئادەم قىمار ئوينىدىكەن. ئەمما ھەمىشە ئۇتتۇرۇۋېتىدىكەن. ئۇ ناھايىتى ئاچچىقلىنىپ، بۇندىن كېيىن قىمار ئوينىماسلىققا قەسەم قىپتۇ.

ئۇ بىر كۈنى كالىسنى قويۇۋېتىپ، ئىلگىرىكى قىمار ئوينىغان ئىشلىرىنى ئەسلەپ چىقىپتۇ. ئەسلىگە نىسبەتەن ئاچچىقى كېلىپ، ئازابلانپ كېتىپتۇ. ئۇ قارىتىنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئۆز-ئۆزىگە: «تۆت ئادەم ئوينىسا ئۇتتۇرۇۋېتىدىكەن. ئۈچ ياكى ئىككى ئادەم ئوينىسىمۇ ئوخشاشلا ئۇتتۇرۇۋېتىدىكەن. بىر ئادەم ئوينىسا ئۇتتۇرۇۋېتىدىغانلىقىغا ئىشەنمەيمەن» دەپتۇ ۋە ئۆزى يالغۇز ئويناشقا كىرىشىپتۇ. بىر ئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ، ئارقا تەرىپىدىن بىراۋنىڭ كىمىندۇر تىللاۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قاپتۇ. ئەسلىدە ئۇنىڭ كالىسى بۇغدايلىققا كىرىپ خېلى كۆپ يەرنىڭ بۇغدىيىنى بۇزۇۋەتكەن بولغاچقا، ھېلىقى كىشى كالىنىڭ ئىگىسىنى ئىزدەۋاتقان ئىكەن. ئۇ ئاھالىسىز ھېلىقى كىشىگە زىياننى تۆلەپ بېرىپتۇ.

ئۆلتۈرۈپتۇ. ئۇ بارغانسېرى ئاچ كۆزلىشىپتۇ. كۆپچىلىكنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئۆچ بويىكتىپتۇ. پەرىزات بۇنى بىلگەندىن كېيىن ناھايىتى پۇشايمان بىلەن:

— ئەگەر تۈلكىنىڭ ئاچ كۆز بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى بىلگەن بولسام، ئۇنىڭغا ئەقىل- پاراسەت بەرمەس ئىكەنمەن. ئەقىل- پاراسەت بىلەن ئاچ كۆزلۈك

بىرلەشسە، ئېغىر جىنايەت كېلىپ چىقىدىكەن، — دەپتۇ.

چيەن شىنباۋ ئىمزالىقىدىكى بۇ ئەسەر «ھېكايىلەر» ژۇرنىلى «كلاسسىك مىكرو ھېكايىلەر» تىپىنىڭ 2010- يىللىق 1- سان (كېيىنكى يېرىم ئايلىق) غا بېسىلغان. مەخمۇتجان يانتاق تەرجىمىسى. تىلماچ: قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيە يامانيار يېزا ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى.

تۇرمۇش كارتىنىلىرى

خىزمەت تېپىش

ئوغلى ئالى مەكتەپنى پۈتكۈزدى. ئوغلى قايتىپ كېلىشىگىلا دادىسى تەشەببۇسكارلىق بىلەن لايىقتىن بىرنى تېپىپ ئوغلىغا دېدى:

— مەن ساڭا بىر قىز تاپتىم.
— ھاجىتى يوق، — دېدى ئوغۇل، — مەن ئۈزۈم تاپالايمەن.

— ساڭا تاپقان قىز باشقا بىرى ئەمەس، بەلكى شەھەر باشلىقىنىڭ قىزى، — دېدى دادىسى.
— شەھەر باشلىقىنىڭ قىزى بولسا، ئۇنى ئالاي، — دېدى ئوغلى.

ئوغلىنىڭ توي ئىشى ئەنە شۇنداق بېكىتىلدى. بىر كۈنى دادىسى مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقىنى ئىزدەپ بېرىپ دېدى:

— مەن سىزگە بىر ئىستۇدېنتنى تونۇشتۇراي.
— كەچۈرۈڭ! — دېدى مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، — بىزنىڭ بۇ ئورۇنغا ئادەم لازىم ئەمەس.

— مەن تونۇشتۇرىدىغان ئادەم باشقا بىرى ئەمەس، بەلكى شەھەر باشلىقىنىڭ كۈيۈنئوغلى — دېدى بالىنىڭ دادىسى.

— ھە، ئۇنداق بولسا، ئۇ ئەتىلا كېلىپ تىزىمغا ئالدۇرسۇن!

مۇھەببەت نەزىرى

بىر قىز بىلەن بىر يىگىت تۇنجى قېتىم ئۇچرىشىغا ۋەدىلەشتى. يىگىت دېيىشكەن ئورۇنغا بالدۇر كېلىپ ساقلىدى. پۈتۈشكەن ۋاقىتتىن 20 مىنۇت ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، قىزنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيتتى.

يەنى 30 مىنۇت ئۆتكەندە، يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. بىراق يىگىت يامغۇرلۇق ئېلىپ كەلمىگەن ئىدى. ئەمما ئۇ يامغۇرغا قارىماي قىزنى ساقلاۋەردى. قىز يامغۇرلۇق كۆتۈرگىنىچە يىگىتنىڭ قېشىم يۈگۈردى.

※ ※ ※

ئەپەندىم بىلەن خېنىم ئۇچرىشىغا ۋەدىلەشتى. ئەپەندىم بالدۇر كەلدى. پۈتۈشكەن ۋاقىتتىن 20 مىنۇت ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەمما خېنىمنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى.

پۈتۈشكەن ۋاقىتتىن 30 مىنۇت ئۆتكەندە يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. بىراق، ئەپەندىم يامغۇرلۇق ئېلىۋالمىغان بولسىمۇ، يەنىلا ئۇنى ساقلىدى.

خېنىم يامغۇرلۇق بىلەن يامغۇرنى توسۇپ نازاكەت بىلەن يېتىپ كەلدى. دە، يەنە نازاكەت بىلەن كېتىپ قالدى.

※ ※ ※

بىرىنچى ھېكايە 60- يىللاردا يۈز بەرگەن ئىدى. ئىككىنچى ھېكايە 90- يىللاردا يۈز بەرگەن ئىدى.

بىرىنچى ھېكايىدىكى قىزچاق ئىككىنچى

خۇاڭ چىڭجۈەن ئىمزالىقىدىكى بۇ ئەسەر «فېلىيە-تونلار گېزىتى» نىڭ 2010- يىل 9- فېۋرال سانىغا بېسىلغان.

قىلالىدىكى خېنىمنىڭ ئانىسى ئىدى. بۇنىڭ بىلەن بىر مەيدان مۇنازىرە باشلاندى.

ئانا ئۆز پىكرىنى قۇۋۋەتلەپ: بۇنداق يىگىتلەر سەمىمىي، سادىق، ئىشەنچلىك كېلىدۇ، ئۆزىنى ئۆمۈرلۈك بېغىشلاشقا بولىدۇ، دېدى.

بىراق قىزى بۇ پىكىرگە قوشۇلماي، بۇنداق ئەرلەر جاھىل، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، قابىلىيەتسىز كېلىدۇ، ئەگەر ئۇنداق ئادەمگە ياتلىق بولغان قىزغا ياخشى كۈن يوق، دېدى.

ئانىسىنىڭ ئوغىسى قايناپ:

— ئەجەب سەن داداڭغىمۇ مۇشۇنداق قارامسەن؟— دېدى. قىز شۇ ھامان:

— ئۇنداق قىلسام نېمە بوپتۇ، سەن تېخى ھېس

قىلالىدىكىمۇ؟ دادام شۇنچە جاپالىق نەچچە ئون يىل ئىشلەيمۇ تېرىقنىڭ پىنىسىچىلىك ئەمەلگە ئېرىشەلمىگەننىڭ ئۈستىگە، سىقىمى تولغۇدەك پۈلمۈ كۆرمىدى، ئەللىك ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، يەنىلا شۇ نامرات پېتى ئۆتۈۋاتمايسىلەر! ھازىر دېگەن بازار ئىگىلىكى دەۋرى تۇرسا، سەن ھېنى ئاشۇ ئۆزۈڭنىڭ كونا يولىدا ماڭسۇن دەمسەن؟

جاڭ فېڭ ئىمزالىقىدىكى بۇ ئەسەر «فېلىيەتونلار ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 2009-يىلى 12-سانغا بېسىلغان. راخمانجان روسۇل سۇلتانىي تەرجىمىسى. تىلماچ: شىنجاڭ يېزائىگىلىك رادىيو-تېلېۋىزىيە مەكتىپى پەيزىۋات شۆبىسىدىن.

تەھرىراتىمىزنىڭ ئالاھىدە ئۇقتۇرۇشى

ئۆز ئادىبىلىرىنى يازغاندا ئۆزلىرى تۇرۇشلۇق كەنتلەرنى ئانچىنچى كەنت، مۇنچىنچى كەنت دەپ سان-رەقەم بىلەن ئالماي، شۇ يەرلىك ھۆكۈمەت ئورناتقان يەر-جاي ناملارنى تاختىسىدا يېزىلغىنى بويىچە ئەسلىي ئاتىلىشى بىلەن ئۆز ئەسەرلىرىگە توغرا يېزىشى كېرەك.

6. ئاپتورلار ئۆز ئەسەرلىرىنىڭ ژۇرنالغا بېرىلگەن ياكى بېرىلمىگەنلىكىنى ژۇرنالدىن كۆرۈۋالسا بولىدۇ، تېلېفون بېرىپ سۈرۈشتۈرۈش ھاجەت ئەمەس. زۆرۈر تاپسا تەھرىراتىمىز ئاپتورلار بىلەن ئۆزى ئالاقىلىشىدۇ.

7. ژۇرنىلىمىزدا ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ نەشر ھوقۇقى ژۇرنىلىمىزغا تەۋە، رۇخسەتسىز تورغا چىقىرىشقا، توپلام تۈزۈشكە رۇخسەت قىلىنمايدۇ، خىلاپلىق قىلغۇچىلارنىڭ قانۇن بويىچە جاۋابكارلىقى سۈرۈشتۈرۈلىدۇ. ھەر دەرىجىلىك رادىيو ئىستانسىلىرى ژۇرنىلىمىزدىكى ئەسەرلەرنى ئاڭلاتقاندا ژۇرنىلىمىزدىن ئېلىنغانلىقىنى ئەسكەرتىشى كېرەك.

8. ژۇرنىلىمىزغا ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەردىن ئۆزگەرتىش ۋە تولۇقلاشقا تېگىشلىك دەپ قارالغانلىرىدىن باشقىلىرى بىردەك قايتۇرۇلمايدۇ. شۇڭا ئاپتورلار ئەسەر ئەۋەتكەندە ئۆزىدە بىر نۇسخا ساقلاپ قېلىشى كېرەك.

9. پوچتىدىن قەلەم ھەققى سېلىشتا قولايلىق بولۇشى ئۈچۈن ئاپتورلار تەھرىراتىمىزغا ئەسەر ئەۋەتكەندە كېلىكىنىڭ كۆپەيتىلگەن نۇسخىسىنى يازمىسىغا چاپلاپ ئەۋەتىشى كېرەك.

ئاپتورلار تەھرىراتىمىزغا ئەسەر ئەۋەتكەندە تۆۋەندىكى نۇقتىلارغا ئالاھىدە دىققەت قىلىشى كېرەك:

1. ئاپتورلار كونۇپرتقا ۋە ئەسەرگە ئىسىم-فامىلىسى، كەسپى، ئادرېسىنى ئۇيغۇر، خەنزۇ يېزىقلىرىدا ئېنىق ۋە تەپسىلىي يېزىشى، ئالاقىلىشىشقا قولايلىق بولۇشى ئۈچۈن تېلېفون ۋە يانفونى بارلار ئەسكەرتىپ قويۇشى كېرەك.

2. ئەسەرلەر ئۆلچەملىك ماقالە ياكى ئىش قەغەزىگە قۇر ئارىلىقى كەڭ، ئىملا قائىدىسىگە ئۇيغۇن يېزىلىشى كېرەك. بەتنىڭ ئاستى-ئۈستىدىن مۇۋاپىق ئاق تاشلانمىغان، ئالدى-ئارقىسىغا يېزىلغان، ئىملاسى سەت، قۇر ئارىلىقى زىچ، سۆز-جۈملىلەر گىرامماتىكا قائىدىسىگە ئۇيغۇن بولمىغان ئەسەرلەر بىردەك قوبۇل قىلىنمايدۇ ياكى ئىشلىتىلمەيدۇ. كومپيۇتېردا باستۇرۇپ ئەۋەتىش تەلەپ قىلىنمايدۇ.

3. ئەسەرلەردە ئېلىنغان نەقىللەرنىڭ ئاپتورلىرى، بېسىلغان كىتاب، گېزىت-ژۇرناللارنىڭ نەشر قىلىنغان ۋاقتى، نەشر قىلغان نەشرىياتلار ئېنىق، توغرا، ئەينەن ئەسكەرتىلىشى كېرەك. مەزكۇر تەلەپكە ئۇيغۇن بولمىغان ئەسەرلەر بىردەك قوبۇل قىلىنمايدۇ ياكى ئىشلىتىلمەيدۇ.

4. تەرجىمە قىلىنغان ياكى نەشرگە تەييارلانغان ئەسەرلەرنى ئەۋەتكەندە مەزكۇر ئەسەرلەرنىڭ ئەسلىي نۇسخىسى ياكى كۆپەيتىلگەن نۇسخىسىنى ئەۋەتىش بىلەن بىرگە، نەشر قىلغان گېزىت-ژۇرنال، نەشرىياتلارنىڭ نەشر قىلغان ۋاقتى، نەشر خاتىرىسىنى قوشۇپ قويۇلۇشى كېرەك. بۇ تەلەپكە ئۇيغۇن بولمىغان ئەسەرلەر بىردەك قوبۇل قىلىنمايدۇ ياكى ئىشلىتىلمەيدۇ.

5. يېزا-قىشلاقلاردىكى ئاپتورلار، بولۇپمۇ دېھقان ئاپتورلار

— «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىراتى

«ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى»

قاچان، قانداق قۇرۇلغان

يالقۇن روۋى

خاتالىقلارغا يول قويغانلىقىنى ھېس قىلدىم. تەتقىقات ۋە ئىجادىيەت ساھەسىدە كۆرۈلگەن خاتالىقلارنى تۈزىتىش توغرىلىق تەنقىد ۋە تەكلىپ بېرىش نورمال ئىش بولۇپلا قالماستىن، بەلكى زۆرۈر ئىش. «ئەزىزانە قەشقەر» ناملىق كىتابنى تۈزگەن تەتقىقات گۇرۇپپىسى كىتابنىڭ كىرىش سۆزىدە ئىلمىي پوزىتسىيەسىنى ئىپادىلەپ: «بۇ تەتقىقات نەتىجىسى ۋاقىتنىڭ قىسلىقى ۋە تىل قىيىنچىلىقى تۈپەيلىدىن ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلدى. ئالىم-مۇتەخەسسسلەرنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىدىن ئۆتكەندىن كېيىن خەنزۇ تىلىغا تولۇق تەرجىمە قىلىنىپ، ئىككى خىل تىلدا (خەنزۇچە ۋە ئۇيغۇرچە) نەشرگە تەييارلىنىدۇ. ھۆرمەتلىك ئالىم-مۇتەخەسسسلەرنىڭ قىممەتلىك تەكلىپ-پىكىرلىرىگە موھتاجمىز» دەپ ئالاھىدە ئەسكەرتكەن. مەن تەتقىقات گۇرۇپپىسىدىكىلەرنىڭ مۇشۇنداق روشەن ئىلمىي پوزىتسىيەسى ۋە ئۆزۈمنىڭ ئوبزورچىغا خاس ئەقەللىي بۇرچۇمنى نەزەردە تۇتۇپ، بايقىغان خاتالىقلار توغرىسىدا تەكلىپ پىكىرىمنى بېرىپ ئۆتۈشنى لايىق تاپتىم.

«ئەزىزانە قەشقەر» ناملىق بۇ كىتابنىڭ 7-بابى

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان يەرلىك مەدەنىيەت تەتقىقاتى بارغانسېرى جانلىنىپ، يەرلىك مەدەنىيەتنىڭ تارىخى، خاسلىقى، قىممىتى ۋە ھاياتى كۈچى قاتارلىق مەسىلىلەر خېلى ئەتراپلىق يورۇتۇلۇۋاتىدۇ ھەم نامايان قىلىنىۋاتىدۇ. يېقىندا نەشر قىلىنغان «ئەزىزانە قەشقەر» ناملىق ئىككى توملۇق كىتابنى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ يەرلىك مەدەنىيەت تەتقىقاتى ساھەسىدە بارلىققا كەلگەن يېڭى نەتىجە دېيىشكە بولىدۇ. بۇ كىتاب «شىنجاڭ قەشقەرنىڭ غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قوغداش تەتقىقاتى گۇرۇپپىسى» تەرىپىدىن تۈزۈلگەن بولۇپ، 2009-يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. مەن بۇ كىتابنى ئەستايىدىل ئوقۇش جەريانىدا تۈزگۈچىلەرنىڭ قەشقەرنىڭ غەيرىي ماددىي مەدەنىيەت بايلىقلىرىنى قېزىش، تەشۋىق قىلىش، قوغداش، تەتقىق قىلىش جەھەتتە كۆرسەتكەن تىرىشچانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش بىلەن بىللە، قىسمەن جايلاردا

بىلگىنىڭى ئەلدىن ئايىما

ئاشتى، دەپ جاكارلاپ، بۇ كۈنى «شىنجاڭنىڭ تىنچ بىرلىككە كەلگەن خاتىرە كۈنى» قىلىپ بېكىتكەن. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدا خوتەندىن باشقا جايلار شېڭ شىسەينىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىغا كىرگەن. [2]

ئۈچىنچى خاتالىق: «1933 - يىلى 12 - ئايدا «قەشقەر ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى» قۇرۇلدى» دېگەن باياندا كۆرۈلىدۇ. شىنجاڭدا ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى (تولۇق ھەم توغرا ئاتىلىشى: ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى) قاچان، قانداق قۇرۇلغانلىقى مەسىلىسىگە ئائىت خاتالىق ھەر قايسى جاينىڭ «تارىخ ماتېرىياللىرى»دىكى مەدەنىيەت، مائارىپقا ئائىت ئەسلىمە ۋە ماقالىلەردە كۆپ كۆرۈلىدۇ. «ئەزىزانە قەشقەر» دېگەن كىتابتىمۇ ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ قۇرۇلغان ۋاقتى ھەققىدىكى بۇ خاتالىق تەكرارلانغان. «ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى» نىڭ قەشقەردە قۇرۇلغان ھەزرىتى 1933 - يىلى 12 - ئاي ئەمەس. بۇنداق يېزىش ئەينى ۋاقىتتىكى تارىخىي ئەمەلىيەتكە ھەرگىز ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. ئىلگىرى بەزى كىتاب - ژۇرناللاردىمۇ مۇشۇ خىلدىكى ئاساسسىز پىكىرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان. مەسىلەن، مەلۇم بىر كىتابتا: «1933 - يىلى 7 - ئايدا كاشغەر شەھىرىدە «ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى» قۇرۇلغان. بۇ، 1934 - يىلى ئۈرۈمچىدە ئۆلكىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئاساس بولغان» دەپ يېزىلغان. ئىلىم تەتقىقاتىدا تەلەپ قىلىنىدىغىنى توغرىلىق، ئىلمىيلىك ۋە پاكىتتىن ئىبارەت. «ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى» نىڭ قەشقەردە قۇرۇلغان ۋاقتى ھەققىدە يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك، دېگەندە تارىخىي پاكىت ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. شىنجاڭدا ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى 1934 - يىلى 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى قۇرۇلغان. يەنى «شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى» نامى بىلەن تۇنجى قېتىم ئۈرۈمچىدە ئىش بېجىرىش ئورنى تەسىس قىلىنغان. توقسۇنلۇق ئابدۇللا داموللا ئۇيۇشمىسىنىڭ تۇنجى رەئىسى، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئەۋەتىلگەن مەنسۇر ئەپەندى مۇئاۋىن رەئىس بولغان. شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى شىنجاڭدىكى ئون

«قەشقەر ئۇيغۇر مائارىپى ھەققىدە ئەسلىمىلەر» بولۇپ، بۇ باب بىر مۇقەددىمە، تۆت پاراگرافتىن تەشكىل تاپقان. مەزكۇر بابنىڭ ئىككىنچى پاراگرافى «قەشقەرنىڭ يېڭىچە مائارىپ دەۋرى» بولۇپ، بايقىشىمچە، بۇ پاراگرافتا ۋاقىت، ئورۇن، ۋەقە ھەم شەخسلەرگە ئالاقىدار خاتالىقلار ۋە گۇمانلىق نۇقتىلار خېلى سالماقنى ئىگىلەيدىكەن. مەزكۇر كىتابنىڭ 459 - بېتىدە «1933 - يىلى 3 - ئايدا 6 - دىۋىزىيەنىڭ قوماندانى مەھمۇد مۇھىتتىننىڭ يېتىپ كېلىشى بىلەن قەشقەرنىڭ يېڭى مائارىپ ھەرىكىتى، يېڭى مەدەنىيەت پائالىيەتلىرى ئالاھىدە تەرەققىياتقا ئېرىشتى. ئالدى بىلەن 1933 - يىلى 12 - ئايدا «قەشقەر ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى» قۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئاممىۋى تەشكىلات مەخسۇس قەشقەرنىڭ مائارىپ ئىشلىرى ۋە مەكتەپ - مەدرىسەلەرنىڭ تەرەققىياتى، ئىسلاھاتى ئۈچۈن باشلامچى، ئىقتىسادىي جەھەتتىن كۈچلۈك قوللىغۇچى بولۇپ، مەدەنىيەت، مائارىپ ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىدا بەلگىلىك ئىجابىي رول ئوينىدى» دەپ يېزىلغان. بۇ باياندا تارىخىي ئەمەلىيەتكە خىلاپ خاتالىقتىن ئۇچى كۆرۈلگەن.

بىرىنچى خاتالىق: مەھمۇد مۇھىتى قەشقەرگە 1933 - يىلى 3 - ئايدا ئەمەس، بەلكى 1934 - يىلى 1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى خوجىنىياز ھاجى بىلەن بىللە 3000 - 4000 كىشىلىك قوشۇننى باشلاپ يېتىپ بارغان [1].

ئىككىنچى خاتالىق: مەھمۇد مۇھىتى 6 - دىۋىزىيەگە 1933 - يىلى 3 - ئايدا ئەمەس، بەلكى 1934 - يىلى 8 - ئايدا شىجاڭ (دىۋىزىيە كوماندىرى) بولغان. قەشقەر خەلقى ئۇنى «مامۇت سىجاڭ» دەپ ئاتايتتى. قولىدا 1500 ئەسكەر - ئوفىتسىر بار ئىدى. مەھمۇد مۇھىتتىننىڭ شىجاڭ بولۇشى خوجىنىياز ھاجى سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپىنىڭ ئارىغا چۈشۈشى بىلەن شېڭ شىسەينىڭ تەكلىپىگە قوشۇلۇپ شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىنى قوبۇل قىلغان مەزگىلدىكى ئىش. شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتى 1934 - يىلى 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئۈرۈمچىدە داغدۇغىلىق يىغىن ئېچىپ، شىنجاڭدا ئۇرۇش مالىمانچىلىقى ئاخىرلاشتى، تىنچلىق ئەمەلگە

ۋىلايەت، 54 ناھىيەدە شۆبە ئۇيۇشمىسىنى قۇرغان. ليۇ زىشياۋنىڭ «ئۇيغۇر تارىخى» ناملىق كىتابىنىڭ ئىككىنچى قىسىم 2- كىتاب 1430- بېتىدە يېزىلىشىچە، قەشقەردە ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى 1934- يىلى 12- ئايدا قۇرۇلغان.

ئۇنداقتا، شىنجاڭ مىقياسىدا ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى قانداق تارىخى سەۋەب تۈپەيلى قۇرۇلغان؟

1931- يىلى قومۇل تاغلىرىدا خوجىنىياز ھاجى، سالى دورغىلار باشچىلىقىدا كۆتۈرۈلگەن مىللىي ئىنقىلاب كالىسى ئاددىي، چىرىك، ئىقتىدارسىز جىن شۈرپىن ھاكىمىيىتىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى گۇرۇھلار زىددىيىتىنىڭ بارغانسېرى ئۆتكۈرلىشىشىگە سەۋەب بولغان. نەتىجىدە 1933- يىلى ئۈرۈمچىدە يۈز بەرگەن «12- ئاپرېل ئۆزگىرىشى» بىلەن ئالتە يىل داۋام قىلغان جىن شۈرپىن ھاكىمىيىتى غۇلاپ چۈشكەن. «ۋاقىتلىق قوغدىنىش كومىتېتى» قۇرۇلۇپ جىن شۈرپىن دەۋرىدە مائارىپ نازىرى بولغان ليۇ ۋېنلۇڭ باشلىق بولغان. ليۇ ۋېنلۇڭ ۋەزىيەتنى ئۈنۈملۈك كونترول قىلىش ھەم شىنجاڭدىكى مىللەتلەرنىڭ كۆڭلىنى مايىل قىلىش ئۈچۈن قولىدا ھەربىي ئەمەلىي كۈچى بار شېڭ شىسەينى ھەم ھەر قايسى مىللەتتىن بولغان بىر تۈركۈم نوپۇزلۇق كىشىنى «ۋاقىتلىق قوغدىنىش كومىتېتى»غا يېڭىدىن ئەزالىققا كىرگۈزگەن. بۇ ئەزالار ئىچىدە ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل، شىبە، تاتار، مانجۇ، خۇيزۇلاردىن چىققان مەشھۇر زاتلار بار ئىدى. «ۋاقىتلىق قوغدىنىش كومىتېتى» ئۆزىنىڭ ياڭ زېڭشىن ۋە جىن شۈرپىن ھاكىمىيىتىدىن ماھىيەتلىك پەرقلىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش ھەم خەلقچىل، دېموكراتىچىل، تەرەققىياتچىل، مەرىپەتچىل ئوبرازىنى تىكلەش ئۈچۈن ئىككى كۈندىن كېيىن، يەنى 1933- يىلى 4- ئاينىڭ 14- كۈنىدىكى يىغىندا ئون ماددىلىق بىر پروگراممىنى مۇزاكىرە قىلىپ ماقۇللىغان. بۇ ئون ماددا مۇنۇلار: 1. ھەر قايسى مىللەت سىياسىي، ئىقتىسادىي، مائارىپ جەھەتتە بىردەك باراۋەر بولۇش؛ 2. جايلارنىڭ ئەمەلدارلىرىنى سايلاپ ۋە ئىمتىھان ئارقىلىق تاللاش، ئۆلكە ۋە مىللەت چېگراسى

بولماسلىق؛ 3. خەلقنىڭ يىغىلىش، تەشكىلاتلارغا ئۇيۇشۇش، نەشرىيات، پىكىر بايان قىلىش قاتارلىق ئەركىنلىكلىرى بولۇش؛ 4. جىن شۈرپىننىڭ خەلققە تاڭغان تۈرلۈك قانۇنسىز، شەپقەتسىز سىياسىتىنى بىكار قىلىش؛ 5. قاتناشنى راۋانلاشتۇرۇش، ھەر قايسى مىللەت، ھەر قايسى جاينىڭ تۇرمۇش سەۋىيەسىنى تەڭشەش؛ 6. كان مەھسۇلاتلىرىنى ئېچىپ، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىنى مۇستەقىل قىلىش؛ 7. دېھقانلارغا ياردەم بېرىش، يېزا ئىقتىسادىنى تولۇقلاش ۋە كونكرېتلاشتۇرۇش؛ 8. دىپلوماتىيە ئىشلىرى مەركەزگە تەئەللۈق بولۇش؛ 9. پارتىيەلەشتۈرۈش تەربىيەسىنى يولغا قويۇش؛ 10. مالىيەدە مەركەز بىلەن بىردەك بولۇش. [3]

بۇ ئون ماددىلىق پروگراممىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان مەزمۇنلار شىنجاڭ خەلقى ئۈچۈن ئېيتقاندا ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدە ئىلغارلىققا ئىگە ئىدى. بولۇپمۇ بىرىنچى ماددىدا دەل مەدەنىيەت، مائارىپ جەھەتتىكى باراۋەرلىك مەسىلىسى تىلغا ئېلىنغان. بۇ، ياڭ زېڭشىن زامانىدا تىلغا ئېلىنماق تۈگۈل، قاتتىق چەكلەنگەن مەسىلە ئىدى. يال زېڭشىن دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە «يېڭىلىق تەرەپدارى» دەپ ئاتالغان پەن ياۋنەن «شىنجاڭنى قۇتقۇزۇش چارىسى» سۈپىتىدە «مىللەتلەر باراۋەر بولۇش، مالىيەنى تەرتىپكە سېلىش، خىيانەتچىلىكنى يوقىتىش، مائارىپنى راۋاجلاندۇرۇش، ھەربىي قىسمىنى رەتكە سېلىش» دېگەن بەش ماددىلىق چارىنى ئوتتۇرىغا قويغان بولسىمۇ، ياڭ زېڭشىن ھازىرقى مەۋجۇت ھالەتنى ساقلاپ قېلىش كېرەك دەپ، ئۇنىڭغا پىسەنت قىلمىغان. ئۇنىڭ «مەۋجۇت ھالەتنى ساقلاپ قېلىش» دېگىنى شىنجاڭدا مەدەنىيەت، مائارىپنى راۋاجلاندۇرماستىن، خەلقنى نادانلىقتا قالدۇرۇش سىياسىتى ئىدى. «يېڭىلىق تەرەپدارى» بولغان پەن ياۋنەن «كونىلىق تەرەپدارى» بولغان ياڭ زېڭشىننى 1928- يىلى 7- ئاينىڭ 7- كۈنى ئېتىپ تاشلىغان. لېكىن تەييارلىق پۇختا بولمىغان پەن ياۋنەن جىن شۈرپىن گۇرۇھى تەرىپىدىن مەغلۇپ قىلىنغان. ياڭ زېڭشىندىن كېيىن شىنجاڭنىڭ ھاكىمىيىتىنى قولغا

ئالغان جىن شۇرېن «مائارىپ بىلەن شۇغۇللىنىش، خەلقنىڭ زېھنىنى ئېچىش» نى تەشەببۇس قىلغان بولسىمۇ، بۇ تەشەببۇسنىڭ مۇقامى ناھايىتى تۆۋەن بولغان. ئۇنىڭ بۇ تەشەببۇسى خىراجەت، ئوقۇتقۇچى، ئەسلىھە قاتارلىق مەسىلىلەر كەمچىل بولۇش سەۋەبىدىن ئىشقا ئاشمىغان. ياكى زېڭىش ۋە جىن شۇرېن دەۋرىدىكى مەدەنىيەت، مائارىپ سىياسىتىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا ليۇ ۋېنلۇڭ رەھبەرلىكىدىكى «ۋاقىتلىق قوغدىنىش كومىتېتى» 1933-يىلى 4-ئاينىڭ 14-كۈنى ئېلان قىلغان ئون ماددىلىق پروگراممىدىكى مەدەنىيەت، مائارىپ سىياسىتىنىڭ مۇقامىنى ئالاھىدە يۇقىرى دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. بۇ پروگراممىدىكى خەلققە بېرىلگەن ھوقۇقلار شۇ چاغلاردىكى قامال قىلىنغان جەمئىيەت ئۈچۈن زور ئىش ئىدى.

شۇ كۈنى ئېچىلغان يىغىننىڭ يەنە بىر نەتىجىسى شۇ بولغانكى، «12-ئاپرېل ئۆزگىرىشى» دە تۆھپىسى گەۋدىلىك بولغان، قولىدا ھەربىي ھوقۇقى بار شېڭ شىسەي شىنجاڭنىڭ ۋاقىتلىق چىگرا مۇداپىئە دۈبەنلىكىگە سايلانغان. ئۇ، يىغىن ئەھلىگە: پىقىر ھەربىي ئادەم، ھەربىي ئادەم سىياسەتكە ئارىلاشمايدۇ. بۇنىڭدىن كېيىن مەمۇرىي ئىشلارنى ليۇ رەئىس ئۈستىگە ئالسۇن، پىكىر بىرلىكى بولماي قالغان مەسىلىلەردە پىقىر ليۇ رەئىسنىڭ پىكىرىگە ھۆرمەت قىلىمەن، دەپ ۋەدە بەرگەن. سەككىز كۈندىن كېيىن، يەنى 4-ئاينىڭ 22-كۈنى «ۋاقىتلىق قوغدىنىش كومىتېتى» خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە، قازاقچە، موڭغۇلچە تۆت خىل يېزىقتا پۈتكۈل شىنجاڭ خەلقىگە بىر مۇراجىئەتنامە يوللاپ، ئون ماددىلىق پروگراممىنىڭ مەيدانى ۋە مەزمۇنىنى يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ شەرھلىگەن. بۇنىڭدىن مەقسەت ليۇ ۋېنلۇڭنىڭ ۋاقىتلىق رەئىسلىك، شېڭ شىسەينىڭ ۋاقىتلىق دۈبەنلىك ئورنىنى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشتۈرۈش ئىدى. ئۇ چاغدا قومۇل، خوتەن، قەشقەرلەردە مىللىي ھەرىكەتلەر جانلىنىپ كەتكەن چاغ ئىدى. غۇلجىدىكى جاڭ پىيۈەن شېڭ شىسەيدىن ئۆزىنى ئۈستۈن كۆرگەچكە «ۋاقىتلىق قوغدىنىش

كومىتېتى» نىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشلىرىغا ئانچە پەرۋا قىلمايۋاتاتتى. مۇشۇنداق ئەھۋالدا ليۇ ۋېنلۇڭ بىلەن شېڭ شىسەينىڭ شىنجاڭ خەلقىنىڭ كۆڭلىنى مايىل قىلىدىغان سىياسەت چىقىرىش ئارقىلىق ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەش تەدبىرى ئاقىلانلىك ھېسابلىناتتى. ليۇ ۋېنلۇڭ بىلەن شېڭ شىسەي شىنجاڭ خەلقىنىڭ كۆڭلىنى مايىل قىلىشقا تىرىشىش بىلەن بىللە، يەنە ئۆزلىرىنىڭ ئورنىنى قانۇنلاشتۇرۇش، مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە 4-ئاينىڭ 12-كۈنىدىكى ئۆزگىرىشنىڭ سەۋەبى، جەريانى ۋە نەتىجىسىنى چۈشەندۈرۈپ دوكلات يوللىغان. لېكىن نەنجىڭ ھۆكۈمىتى ئۇلارنىڭ رەھبەرلىك ئورنى مەسىلىسىگە ئېنىق پوزىتسىيە بىلدۈرمەي، ۋاقىتنى كەينىگە سوزۇپ تۇرۇۋالغان ھەم ما جۇڭيىڭ بىلەن جاڭ پىيۈەن ئارقىلىق شېڭ شىسەينى ئىسكەنجىگە ئالماقچى بولغان. بۇ ھال شىنجاڭدىكى ئاساسلىق ھوقۇق تۇتۇۋاتقان سىياسىي ۋە ھەربىي كۈچلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئېلىشىشنى يېڭىباشتىن قوزغىغان. ئىلىدا ئەسكېرىي كۈچى بار جاڭ پىيۈەن ۋاقىتلىق رەئىس بىلەن ۋاقىتلىق دۈبەننى قوللاش ئۇياقتا تۇرسۇن، بارا-بارا قارشىلىشىش ھالىتىگە ئۆتكەن. خوجىنىياز ھاجى، مەھمۇد مۇھىتى، ما جۇڭيىڭ قىسىملىرى تۇرپان ئويمانلىقىدا جىمىسار ئارقىلىق ئۈرۈمچىگە يۈرۈش قىلىشقا تەييارلانغان. ئۇ چاغدا شېڭ شىسەينىڭ قولىدا 4500 كىشىلىكتىن ئارتۇق ھەربىي كۈچ بولۇپ، ئۈرۈمچى ئەتراپىدىكى رايونلارنىلا تىزگىنلەپ تۇرۇۋاتاتتى. ئۇنىڭ بۇنچىلىك ئاجىز ئورۇن ۋە ئاز ئەسكېرىي كۈچ بىلەن ئىككى تەرەپتىن قىستاپ كېلىۋاتقان كۈچلۈك رەقىبلىرىگە تاقابىل تۇرۇپ ئۈرۈمچىنى قوغداپ قېلىشى ھەم ئۆزىنىڭ ئورنىنى مۇستەھكەملەش مەقسىتىگە يېتەلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شېڭ شىسەي ئۆزىنىڭ قىل ئۈستىدە تۇرۇۋاتقان تەقدىرىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ياردەم سوراشقا مەجبۇر بولغان. ئۇ شىنجاڭنىڭ يېقىن قوشنىسى بولغان سوۋېت ئىتتىپاقىغا نىسبەتەن ئىنتايىن مۇھىم جاي ئىكەنلىكىنى ئېنىق بىلەتتى. مۇشۇنداق ھالقتىكى پەيتتە ئۇ ستالىن

رەھبەرلىكىدىكى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەن. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن لى شېڭ باشچىلىقىدا تۈزۈلگەن «جۇڭگو شىنجاڭنىڭ تارىخى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى» دېگەن كىتابتا يېزىلىشىچە، 1933-يىلى 6-ئاينىڭ 27-كۈنى سوۋېت بولشېۋىكلەر پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بىۋروسى مەخسۇس «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭ سىياسىتىنى تەتقىق قىلىش ھەيئىتى» نى تەشكىللىگەن. بۇ ھەيئەتكە دۆلەت مۇداپىئە كومىتېتىنىڭ رەئىسى E. R فولسلوفنى باشلىق قىلىپ تەيىنلىگەن. ئۇلار شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى ئەتراپلىق كۆزىتىپ، ماتېرىيال توپلاپ، چوڭقۇر تەھلىل قىلىپ كىمىنى قوللاش، قانداق يول تۇتۇش ھەققىدە پىكىر تەييارلىغان. 8-ئاينىڭ 3-كۈنى مەزكۇر ھەيئەتنىڭ تەكلىپى بويىچە، سوۋېت بولشېۋىكلەر پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بىۋروسى «شىنجاڭ خىزمىتى توغرىسىدىكى يوليورۇق» نى چۈشۈرگەن. [4] سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ بىلەن ھەمكارلىشىشتا پىكىر بىرلىكى ھاسىل قىلغان شېڭ شىسەي ئورنىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئاغزىغا قارىمايدىغان ھالەتكە كېلىپ بولغان. قىزىق يېرى، 8-ئاينىڭ 1-كۈنى، يەنى «12-ئاپرېل ئۆزگىرىشى» بولۇپ تۆت ئايچە ئۆتكەندە، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى مەمۇرىي ئىشلار پالاتاسىنىڭ 118-قېتىملىق يىغىنى قارار ماقۇللاپ ليۇ ۋېنلۇڭنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىگە، شېڭ شىسەينى شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە دۈبەنلىكىگە، جاڭ پىيۋەننى ئىلى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەلچىسى، قوشۇمچە قۇرۇقلۇق ئارمىيە 8-دېۋىزىيەسىنىڭ كوماندىرلىقىغا تەيىنلىگەن. شېڭ شىسەي بۇنداق قارارغا موھتاج بولمىدىغان چاغدىن ئۆتۈپ كەتكەن بولغاچقا، ئۆز ئالدىغا ئىش كۆرۈۋەرگەن. 1933-يىلى ياز ۋە كۈزدە شېڭ شىسەي ما جۇڭيىڭ بىلەن گۇچۇڭ ۋە ئۈرۈمچىدە كەسكىن جەڭ قىلىپ، قوشۇنلىرى ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىغان. نويابىردا، جاڭ پىيۋەن بىلەن ما جۇڭيىڭ ئىتتىپاق تۈزۈپ، ئۈستۈن ئەسكەرىي كۈچ بىلەن ئىككى يولغا بۆلۈنۈپ شېڭ

شىسەينى ئىسكەنجىگە ئېلىپ، ئۇنى يوقاتماقچى بولغان. ۋەزىيەت شېڭ شىسەيگە پايدىسىز بولغاچقا، ئۇ چېن دېلى قاتارلىق كىشىلەرنى موسكۋاغا ئەۋەتىپ، ھەربىي ياردەم سورىغان. 1933-يىلى نويابىرنىڭ ئاخىرىدا، سوۋېت ئىتتىپاقى ئاپرېسوفنى ئۈرۈمچىگە باش كونسۇل قىلىپ تەيىنلەپ، شىنجاڭغا ياردەم بېرىش خىزمىتىگە مەسئۇل قىلغان. شۇنىڭدىن كېيىن، ئىككى تەرەپ ھەربىي ياردەم بېرىش مەخپىي كېلىشىمى ئىمزالىغان. سوۋېت ئىتتىپاقى ھىلتارىست شېڭ شىسەينى قوللاشنى قارار قىلغاچقا، دۇنيادىكى كوممۇنىزم ئىتتىپاقىدىكى ئىنقىلابچىلارنىڭ كۈچلۈك قارشىلىقىغا ئۇچرىغان. خەلقئارا ئىنتېرناتسىئونال سوۋېت ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتىغا ئالاقە ئەۋەتىپ، شېڭ شىسەينى قوللاشقا بولمايدىغانلىقى ھەققىدە تۈرلۈك سەۋەبلەرنى كۆرسەتكەن بولسىمۇ، سوۋېت ئىتتىپاقى تەدبىر بەلگىلىگۈچىلەرنىڭ بۇ ۋاقىتتا ئويلايدىغىنى ئىدىئولوگىيەلىك پىرىنسىپ ئەمەس، بەلكى رېئال دۆلەت مەنپەئەتى بولغاچقا، شېڭ شىسەينى قوللاش قارارىنى بىكار قىلمىغان. بۇنىڭدا ئۇلار مۇنداق ئۈچ ئامىلنى نەزەردە تۇتقان: بىرىنچى، شىنجاڭدا سوۋېتپەرەس يەرلىك ھۆكۈمەت بولۇشىنى ئۈمىد قىلغان. شىنجاڭدا سوۋېتپەرەس يەرلىك ھۆكۈمەت بولسا، ئەنگلىيە بىلەن ياپونىيەنىڭ شىنجاڭدىكى كۈچىنى تازىلىغىلى بولىدۇ، دەپ ئويلىغان. ئىككىنچى، شېڭ شىسەي بۇ مەسىلىدە مۇۋاپىق نامزات ئىدى. شېڭ شىسەي ياش ۋاقتىدا ياپونىيەدە ئوقۇغان ھەم ياپونىيەگە نەپىرى كۈچلۈك ئىدى. مېنى ئەتىۋارلاپ ئىشلەتمىدى دەپ ئويلاپ نەنجىڭ ھۆكۈمىتىدىنمۇ نارازى ئىدى. ئۈچىنچى، شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتى نەنجىڭ ھۆكۈمىتى تەيىنلىگەن قانۇنلۇق ھۆكۈمەت بولغاچقا، شېڭ شىسەينى قوللىغاندا، جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇناسىۋىتى يامانلىشىپ كەتمەيتتى؛ خەلقئارادا ئەنگلىيە، ئامېرىكا قاتارلىق دۆلەتلەر نارازى بولسىمۇ، ئارىلىشىشقا باھانە تاپالماي، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولاتتى.

شۇنداق قىلىپ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چۆچەك

قويۇش؛ 7. ئۆز-ئۆزىنى ئىدارە قىلىش (مۇختارىيەت) نى يولغا قويۇش؛ 8. ئەدلىيە ئىشلىرىنى ياخشىلاش. سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى ئادەملىرىنىڭ ئارىلىشىشى ۋە مەسلىھەت كۆرسىتىشى بىلەن تۈزۈلۈپ ئېلان قىلىنغان بۇ «سەككىز ماددىلىق خىتابنامە» نىڭ مەزمۇنىنى بىر يىل ئىلگىرى ئېلان قىلىنغان «ئون ماددىلىق پروگرامما» غا سېلىشتۇرغاندا مەزمۇنى ئازىيىپ كەتكەن ھەم بەزى مەزمۇنلاردا روشەن پەرق كۆرۈلگەن بولسىمۇ، «مائارىپنى كەڭ يولغا قويۇش» دېگەن مەزمۇن بىرىنچى ماددا قىلىنىپ ئالاھىدە تەكىتلەنگەن. شېڭ شىسەي بۇ ماددىنى ئىزاھلىغاندا: «1. مائارىپنىڭ كۆلىمىنى كېڭەيتىش؛ 2. مائارىپ خىراجىتىنى كۆپەيتىش؛ 3. ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى بەرپا قىلىش؛ 4. ھەر بىر مىللەت ئۆز تىلى ۋە يېزىقىدا دەرس ئۆتۈش» [5] دېگەن تۆت تۈرلۈك تەدبىرنى ئوتتۇرىغا قويغان.

شېڭ شىسەي بۇ «سەككىز ماددىلىق خىتابنامە» نى جاكارلاپ ئالتە كۈندىن كېيىن، يەنى 1934-يىلى 4-ئاينىڭ 18-كۈنىدىن 25-كۈنىگىچە ئۈرۈمچىدە شىنجاڭ بويىچە 1-قېتىملىق خەلق ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىنى ئۆتكۈزگەن. قۇرۇلتاينىڭ باش مەقسىتى مىللىي مۇناسىۋەتنى ياخشىلاپ، مىللەتلەر باراۋەر بولۇش قاتارلىق سىياسەتلەرنى يولغا قويۇش بولغان. شېڭ شىسەي بۇ ئارقىلىق ئۆزىنىڭ تەرەققىيپەرۋەر ئوبرازىنى نامايان قىلىپ، خەلقنىڭ كۆڭلىنى مايىل قىلىشقا تىرىشقان. بۇ چاغدا قەشقەردىكى بىر قىسىم يەرلىك كۈچلەر مەغلۇپ قىلىنىپ شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي ۋەزىيىتىدە روشەن ئۆزگىرىش بولغان. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ۋەدە بېرىشى بىلەن شۇ يىلى 7-ئايدا ما جۇڭيىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتكەن. خوجىنىياز ھاجى سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپىنىڭ ئارىغا چۈشۈپ ۋەدە بېرىشى بىلەن شېڭ شىسەينىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە مۇئاۋىن رەئىس بولۇشقا قوشۇلغان. 8-ئاينىڭ 1-كۈنى ئۈرۈمچىدە داغدۇغىلىق ئاممىۋى يىغىن ئېچىلغان. يىغىندا شىنجاڭدا «ئۈچ يىللىق مالىمانچىلىققا خاتىمە بېرىلىپ» تىنچلىقنىڭ ئەمەلگە

ئارقىلىق كىرگەن «تارىخىي تەسۋىر» نامىدىكى ياردەمچى قوشۇنى ئىلىنىڭ ھەربىي ئەمەلدارى جاڭ يېيۈەننى ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشقا مەجبۇر قىلغان. شېڭ شىسەي بولسا خوجىنىياز ھاجى بىلەن ما جۇڭيىڭنىڭ زىددىيىتىدىن پايدىلىنىپ ئۇلارنى پارچىلىغان، ئاندىن سوۋېت قىزىل ئارمىيەسىنىڭ ياردىمى بىلەن ما جۇڭيىڭنى مەغلۇپ قىلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭغا چېكىنىشكە مەجبۇرلىغان. سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىنلىشىشتىن ھەزەر ئەيلەيدىغان ليۇ ۋېنلۇڭنىڭ ئورنى بارا-بارا ئاجىزلاپ، سوۋېتپەرەس بولۇۋالغان شېڭ شىسەينىڭ ئورنى بارغانسېرى مۇستەھكەملەنگەن. ليۇ ۋېنلۇڭ شېڭ شىسەينىڭ قولىدىكى قورچاق رەئىسكە ئايلىنىپ قالغان. ھەتتا ئاخىرقى ھېسابتا، يەنى شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا شېڭ شىسەي ليۇ ۋېنلۇڭنى نەزەربەند قىلىپ، ئورنىغا جۇ رۇيچىنى ئۆلكە رەئىسى قىلغان. 1934-يىلى 3-ئاينىڭ 5-كۈنى جۇ رۇيچى كېسەل بىلەن ئۆلۈپ كېتىپ، شېڭ شىسەي لى رۇڭنى رەئىس قىلغان. تولىمۇ ياۋاش بۇ يىڭى رەئىسنى كىشىلەر «سامان قورساق رەئىس» دېيىشكەن.

شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىي ۋە ئىقتىسادىي ياردىمى بىلەن رەقىبلىرىنى يېڭىپ، ئۈرۈمچى ۋە غۇلجىغا ئەسكىرىي كۈچىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ ئورنىنى مۇستەھكەملەۋالغاندىن كېيىن، بىر تەرەپتىن داۋاملىق ھالدا كۈچىنى مۇستەھكەملىسە ۋە كېڭەيتسە، يەنە بىر تەرەپتىن سىياسىي جەھەتتە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ، بىرمۇنچە تەرەققىيپەرۋەر سىياسەتنى يولغا قويغان. شېڭ شىسەي 1934-يىلى 4-ئاينىڭ 12-كۈنى «12-ئاپرېل ئۆزگىرىشى» نىڭ بىر يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت نامىدىن «سەككىز ماددىلىق خىتابنامە» نى ئېلان قىلغان. بۇ خىتابنامە مۇنداق مەزمۇنلاردىن تەشكىل تاپقان: 1. مىللەتلەر باراۋەرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇش؛ 2. دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش؛ 3. يېزىلارغا ياردەم بېرىش؛ 4. مالىيەنى تەرتىپكە سېلىش؛ 5. ئەمەلدارلارنى پاكلاشتۇرۇش؛ 6. مائارىپنى كەڭ يولغا

گىردابغا بېرىپ قالغانىدى. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئۇيغۇر خەلقى ھېچقانداق ماددىي ۋە مەنىۋى تەييارلىقى بولمىغان ھالدا خىرىس ۋە رىقابەتكە تولغان 20 - ئەسىرگە قەدەم قويغانىدى. شۇڭا ئۇلار 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى ئويغىنىش، تەرەققىيات، گۈللىنىش سادالىرى جىمى جاھاننى دېگۈدەك قاپلىغان، دۇنيادىكى كۆپلىگەن خەلقلەر ئۆزىنىڭ كۈلپەتلىك تەقدىرى - قىسمىتىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن كۈرىشىۋاتقان تېپىلغۇسىز تارىخىي پۇرسەتلەرنى ئېزىلەنگۈلۈك ھەم خامۇشلۇق بىلەن ئۆتكۈزۈۋەتكەنىدى. گەرچە ئابدۇقادىر داموللام باشچىلىقىدىكى جەدىتچىلەر 1910 - يىللاردا خەلقنى ئويغىتىش ۋە تەرەققىيات يولىغا باشلاش مەقسىتىدە ئاز بولمىغان تىرىشچانلىقلارنى كۆرسەتكەن بولسىمۇ، ئەمما بېكىنمىچى ھەم مۇستەبىت ياكى زېڭىشنى ھۆكۈمىتى بىلەن قارا نىيەت رۇسىيە دائىرىلىرى توختىماي زىيانكەشلىك قىلىپ، بارلىق ئۇرۇنۇشلارنى بوغۇپ، پايدىلىق ئىمكانىيەتلەرنى يوق قىلىپ كەلگەچكە، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە يۈزلىنىش خاراكتېرلىك ئۆزگىرىش شەكىللەنمىگەن. شەكىللەنگەن دېيىشكە توغرا كەلسە، پەقەت يېڭى مائارىپ ھەرىكىتى مۇئەييەن دەرىجىدە بىخىلانغان ھەم كىشىلەرنىڭ مەرىپەت ئارزۇسى خېلى كەڭ دەرىجىدە ئومۇملاشقان. لېكىن، «تاتارىستان ۋە قىرىم گىرۋەكلىرىدىن باشلىنىپ، ئوتتۇرا ئاسىيا ئارقىلىق دىيارىمىزغا يېتىپ كەلگەن جەدىتچىلىك پىكىر ئېقىمى پۈتكۈل مىللىتىمىزنىڭ يېڭى تارىخىي دەۋرىدىكى ئىدىئولوگىيە ئاساسىغا ئايلىنالمىغان.» [7] شۇڭا، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە ياكى پىشقان مىللىي ئارزۇ - ئىستەكلەر، سىستېمىلىق مەقسەت - مەسلىكلەر شەكىللەنمىگەن. جاھاندىن بىخەۋەر بۇ خەلق ئۆزلىرىنىڭ نۆۋەتتىكى مىللىي ئېھتىياجلىرىنىمۇ چۈشىنىپ يېتەلمىگەن. مۇنداقچە ئېيتقاندا 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئانا دىيارىمىزدا تېخى ئورتاق مىللىي تەلپۈنۈشكە ئىگە بىر جەمئىيەت ھالىتى بارلىققا كەلمىگەن. چۈنكى، ئەينى ۋاقىتتىكى ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ ئىجتىمائىي قۇرۇلمىسى ۋە ئىجتىمائىي قاتلىمى بەكمۇ ئاددىي بولۇپ، دەۋرنىڭ

ئاشقانلىقى جاكارلانغان. شېڭ شىسەي تىنچلىقنى ھەقىقىي ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرىغا ئۇيغۇر قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ مۇھىم كىشىلىرىنى تەيىنلىگەن. قەشقەردىكى مەھمۇد مۇھىتىنى 6 - دىۋىزىيەنىڭ كوماندىرلىقىغا تەيىنلىگەن. يۈنۈس بەگنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەزالىقى ھەم قوشۇمچە دېھقانچىلىق، كانچىلىق نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا تەيىنلىگەن. ئابدۇراخمان ئەپەندىنى مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرلىقىغا، مەخسۇتنى مائارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرلىقىغا، نىياز شېرىپنى ئاقسۇنىڭ ۋالىيلىقىغا، ئاقمولىنى ئۆلكىلىك بانكىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقىغا تەيىنلىگەن. ئارىدىن «ئۇزاق ئۆتمەي، شېڭ شىسەي يەرلىك مىللەتلەرنىڭ ئاقساقاللىرىنى ۋەزىپىگە قويۇشنى بىر خىل سىياسىي تەدبىر قاتارىدا كېڭەيتىپ، ھەر قايسى نازارەتتە مۇئاۋىن نازىر، ۋىلايەتلەردە مۇئاۋىن ۋالىي، ناھىيەلەردە مۇئاۋىن ھاكىم، ھەتتا مەكتەپلەردىمۇ مۇئاۋىن مۇدىرلىق ۋەزىپىسى تەسىس قىلغان.» [6]

مانا مۇشۇنداق سىياسىي كەيپىيات ۋە ئېھتىياج ئاساسىدا 1934 - يىلى 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئۈرۈمچىدە ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلغان. يىل ئاخىرىغىچە جاي - جايدا شۆبىلىرى قۇرۇلغان. كېيىنكى كۈنلەردە شېڭ شىسەينىڭ «ئالتە بۈيۈك سىياسەت» نى مەزمۇن قىلغان مەدەنىيەت سىياسىتىنىڭ باشچىلىقىدا ھەر قايسى ۋىلايەت، ناھىيەدىكى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ يېڭىچە مەكتەپ مائارىپىنى كېڭەيتىش، زامانىۋى شەكىل ۋە مەزمۇندىكى ئەدەبىيات - سەنئىتىنى بەرپا قىلىش، ھازىرقى زامان تىل - يېزىقىنى قېلىپلاشتۇرۇش، مەتبۇئات ئىشلىرىنى يولغا قويۇشتا زور ئەمەلىي خىزمەت ئىشلىگەن.

شۇنى تەن ئېلىشىمىز كېرەككى، 20 - ئەسىرنىڭ ھارپىسىدىكى ئۇيغۇر جەمئىيىتى ئۈچ ئەسىردىن بۇيان تۈرلۈك تارىخىي، ئىجتىمائىي سەۋەبلەر ۋە ئىچكى، تاشقى ئامىللار تۈپەيلىدىن مىسلىسىز زەئىپلىشىپ ۋە چۈشكۈنلىشىپ نادانلىق، قاششاقلىق، خۇراپاتلىق، نامراتلىق ۋە چېچىلاڭغۇلۇق ئىسكەنجىسىدە ھالاكەت

ھازىرلىغان. تاللاش ئەركىنلىكى يوق ئۇيغۇر خەلقى تولىمۇ تەستە ھازىرلانغان بۇ سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي بوشلۇقتىن پايدىلىنىپ يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىنى ئەۋجىگە چىقىرىشتا خېلىلا جانلىق بولغان. بولۇپمۇ بىر قىسىم تەرەققىيپەرۋەر موللىلار، ئازساندىكى سەگەك زىيالىيلار ۋە ساخاۋەتچى بايلارنىڭ ئوينىغان رولى گەۋدىلىك بولغان.

قىسقىسى، «ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى» نىڭ قۇرۇلغان ۋاقتى ۋە قۇرۇلۇش سەۋەبى يۇقىرىقىدەك ئارقا كۆرۈنۈش ۋە تارىخىي جەريانلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك. تارىخىي ئەمەلىيەت مۇشۇنداق روشەن تۇرغان ئەھۋالدا «ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى» نىڭ دەسلەپ قۇرۇلغان ئورنىنى ئۈرۈمچىدىن باشقا جايغا يۆتكەپ، ۋاقتىنى 1934-يىلى 8-ئايدىن ئىلگىرىگە سۈرۈپ يېزىش پاكىتىغا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ.

«ئەزىزانە قەشقەر» ناملىق ئىككى توملۇق كىتاب خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە تىل-يېزىقتا قايتا نەشر قىلىنىدىغان بولغاچقا، كۆرۈلگەن خاتالىقلار ۋە گۇمانلىق نۇقتىلارنى تۈزىتىپ ياكى ئېنىقلاپ روشەنلەشتۈرۈپ نەشرگە يوللىسا، ئىلمىيلىككە ئۇيغۇن، كۆڭۈلدىكىدەك ئىش بولىدۇ، دەپ قارايمەن.

2010-يىلى 15-مارت، ئۈرۈمچى

تەقەززاسىغا ئۇيغۇنلىشىلايدىغان ئىجتىمائىي قۇرۇلما ۋە ئىجتىمائىي قاتلاملاردىن سۆز ئېچىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. يەنى، مىللىي بۇرژۇئازىيە قاتلىمى يوق، زىيالىيلار قاتلىمى يوق، مىللىي مائارىپ سىستېمىسى يوق، مىللىي مەتبۇئاتلىرى يوق، ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى يوق، تەشكىلىي ئاپپاراتلىرى يوق، پەقەت كۈنچە مەدرىسەلىرى بىلەن نەزەر دائىرىسى تار موللىلىرى، ئېتىزغا باغلىنىپ ئىسسىق جېنىنى ساقلاپ كېلىۋاتقان بېچارە دېھقانلىرى بىلەن تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىدە دۈمچىيىپ كەتكەن ھۈنەرۋەن-كاسپىلىرى ھەم ئۆزى ئۈچۈنلا بايلىق توپلاش كويىدا ياشايدىغان بايلار قاتلىمىلا بار ئىدى. شۇنداق بولغاچقا ئەينى ۋاقىتتىكى ئۇيغۇر جەمئىيىتى ھاياتىي كۈچى بەكمۇ ئاجىز تولىمۇ ئاددىي بىر جەمئىيەت ئىدى. ئىجتىمائىي تەرەققىيات يۆنىلىشىنى بەلگىلەش كۈچى ھازىرلانمىغان مانا مۇشۇنداق زەئىپ ئۇيغۇر جەمئىيىتى 1930-يىللاردا كۆتۈرۈلگەن «رۇس ئەندىزىسى» شەكلىدىكى يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىنىڭ كۈچلۈك دولقۇنىغا دۇچ كەلگەن. بۇ يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىگە ئۆزىنى «دۇنيادىكى بارلىق ئېزىلگۈچى خەلقلەرنىڭ باشپاناھى ھەم دوستى» دەپ جاكارلىغان سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ ھەيدەكچىلىك قىلىشى ۋە يول كۆرسىتىشى بىلەن، شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن قۇرۇلغان «ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى» ئىمكانىيەت

نەقىل مەنبەلىرى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2003-يىلى نەشرى 1275-بەت.
[6] ليۇ زىشياۋ: «ئۇيغۇر تارىخى»، ئىككىنچى قىسىم 2-كىتاب، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2003-يىلى نەشرى 1258-بەت.
[7] ئەسەت سۇلايمان: «تارىم قوۋۇقى چېكىلگەندە- بۈگۈنكى ئۇيغۇر روھىيەت قۇرۇلمىسىغا پىسخىكىلىق دىياگنوز»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2002-يىلى نەشرى، 350-بەت.

ئاپتور: ئوبزورچى، شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتىدا مۇھەررىر

[1] «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى» (3)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2000-يىلى نەشرى 317-بەت.
[2] ليۇ زىشياۋ: «ئۇيغۇر تارىخى» ئىككىنچى قىسىم 2-كىتاب، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2003-يىلى نەشرى 1278-بەت.
[3] ليۇ زىشياۋ: «ئۇيغۇر تارىخى» ئىككىنچى قىسىم 2-كىتاب، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2003-يىلى نەشرى 1149-بەت.
[4] «جۇڭگو شىنجاڭنىڭ تارىخى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2006-يىلى نەشرى 246-بەت.
[5] ليۇ زىشياۋ: «ئۇيغۇر تارىخى» ئىككىنچى قىسىم 2-كىتاب،

«شىنجاڭ سودا - بازار تارىخى توغرىسىدا تەتقىقات»، «غەربىي يۇرتنىڭ تارىخى ۋە مەدەنىيىتى توغرىسىدا ئىزدىنىش»، «خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە تارىخ ئاتالغۇلىرى» قاتارلىق 9 كىتاب ۋە «ئۇيغۇرلارنىڭ ئەسلىي زاتى توغرىسىدا»، «غەربىي يۇرتنىڭ چالغۇ ئەسۋابلىرى» قاتارلىق يۈز نەچچە پارچە ئىلمىي ماقالىنىڭ ئاپتورى، «ئۇيغۇرلار تارىخى»، «ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخى»، «ئىسلام دىنىنىڭ قىسقىچە تارىخى»... قاتارلىق 46 پارچە كىتاب ۋە «تۈركلەرنىڭ ئەجدادىغا دائىر رىۋايەتلەر توغرىسىدا ئىزدىنىش» قاتارلىق 150 پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالىنىڭ تەرجىمانى، «ئانا يۇرت»، «بەختسىز سەئىدىيە»، «جاللات خېنىم» قاتارلىق ئۈچ يۈز نەچچە پارچە كىتابنىڭ ئاخىرقى بېكىتكۈچىسى، «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» ژۇرناللىرى نەشرىياتىنىڭ سابىق باش مۇھەررىرى، ئالىي مۇھەررىر ئابىلەت نۇردۇن ئەپەندى.

ئېسىل ئەنئەنە

ئەكبەر ئىسھاق فوتوسى

《新疆文化》(维吾尔文)

综合性文学双月刊

《شىنجاڭ مەدەنىيىتى》2010 يىلى 6-سان (ئومۇمىي 306-سان)

(قوش ئايلىق ئۈنۈپرسال ئەدەبىي ژۇرنال)

主管单位: 新疆维吾尔自治区文化厅

主办单位: 新疆维吾尔自治区艺术研究所

编辑出版: 《新疆文化》杂志编辑部

国际标准刊号: ISSN1008-6498

国内统一刊号: CN65-1073/I

海外发行: 中国图书进出口(集团)总公司出口部

代理者地址: 中国北京朝阳区工体东路16号

P.O.BOX 88, 16 Gongti East Road, Beijing 100020, China

海外发行代号: 6498BM

发行范围: 国内外发行

地址: 乌鲁木齐市文化路23号百川大厦10楼

邮编: 830011 电话: (0991) 2856942

印刷: 《新疆日报》印务中心

发行: 乌鲁木齐市邮局

订阅: 全国各地邮局

邮发代号: 58-22 定价: 6元

باشقۇرغۇچى: ش ئۇ ئار مەدەنىيەت نازارىتى

چىقارغۇچى: ش ئۇ ئار سەنئەت تەتقىقات ئورنى

تۈزۈپ نەشر قىلغۇچى: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى نەشر بۆلۈمى

خەلقئارالىق نومۇرى: ISSN1008-6498

مەملىكەتلىك نومۇرى: CN65-1073/I

چەت ئەللەرگە تارقىتىش ئورنى: جۇڭگو كىتاب

ئىمپورت - ئېكسپورت (گۈرۇھى)

باش شىركىتى ئېكسپورت بۆلۈمى

چەت ئەللەرگە قارىتا ۋاكالىت نومۇرى: 6498BM

مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە تارقىتىلىدۇ

ئادرېس: ئۈرۈمچى مەدەنىيەت بولى 28-نومۇر بەيجۈەن سارىيى 10-قەۋەت

پوچتا نومۇرى: 830011 تېلېفون نومۇرى: (0991)2856942

باشقۇچى: «شىنجاڭ كىتابى» باسقۇچ مەركىزى

ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ

مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى پوچتىخانىلار مۇستەقىل قىلىدۇ

پوچتا ۋاكالىت نومۇرى: 22 - 58 باھاسى: 6 يۈەن